

Psychológ medzi právnikmi

Na rozvrhu hodín píšu
Posluchárňa tá a tá
Bežné písmo
Obyčajný papier
Perá a poznámky
Stále rovnaká lobby
Život študenta je skrátka taký.

Práve začína
tá študentská párty
Začína obvyklý deň
S dychom od jara
budú sa vítať
Tá i Ten
Práve začína
tá študentská párty
Okolo svietia veľké priania učiteľov
Vo vreckách cinkne občas nevypnutý telefón
Učiteľ v tmavom obleku
Čo upokojoval študentskú dušu
všetkých víta hlasom ako zvon.

*Práve začína
tá študentská párty
Začína
obvyklý študentský deň
Vôňu poznania majú
učebné texty
Čo je tu informácií
A čo mien
Veda v plnej kráse
akoby ju niekto nasial
Slová letia študentovi do okien.*

*Práve začína
tá študentská párty
Začína
obvyklý deň
Mám chuť obliecť
svoje staré džíny
odfúknuť tiene
a poznať nový svet*

.....

*Práve začína párty
forenzná psychológia*

(text piesne Karla Gotta s názvom Párty, ktorej autorom je Peter Vrba,
upravený prof. PhDr. Gustávom Dianiškom, CSc.)

prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc.

Psychológ medzi právnikmi

*Pocta profesorovi Gustávovi Dianiškovi
k 75. narodeninám*

Editori/Edited by

doc. JUDr. Tomáš Strémy, PhD.

JUDr. Lucia Šimunová, PhD.

JUDr. Andrea Gregušová

Mgr. Kristína Jurišová

TRNAVA 2015

Editori/Edited by:

© Tomáš Strémy, Lucia Šimunová, Kristína Jurišová, Andrea Gregušová, 2015

Recenzenti/Book reviewers:

© Jozef Čentéš, Margita Prokeinová, 2015

Autori/Contributors:

© Pavel Baláž, Helena Barancová, Peter Blaho, Eduard Burda, Ján Čech, Ludmila Čírtková, Róbert Dobrovodský, Martina Gajdošová, Ján Grác, Darina Havrlentová, Monika Hullová, Milan Kabát, Lenka Klimentová, Teodor Kollárik, Lucia Kurilovská, Miroslav Lisoň, Alena Marešová, Katarína Miklošová, Magdaléna Ondicová, Peter Polák, Jaroslav Sahul, Miroslav Scheinost, Tomáš Strémy, Ivan Šimovček, Lucia Šimunová, Marek Šmid, Miroslava Vráblová, Samuel Uhrin, Jozef Záhora, 2015

© Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2015

ISBN 978-80-8082-831-8

OBSAH/CONTENTS

I.

Život a dielo profesora Gustáva Dianišku/ <i>Life and work of Professor Gustáv Dianiška</i>	13
Výber z publikovaných prác/ <i>Selection of the published works</i>	23

II.

Gratulácia prof. doc. JUDr. Mareka Šmida, PhD./ <i>Gratulation of Professor Marek Šmid</i>	33
Gratulácia Dr. h. c. prof. JUDr. Petra Blaha, CSc. – Gustáv Dianiška profesorom v Trnave/ <i>Gratulation of Professor Peter Blaho – Gustáv Dianiška – the Professor in Trnava</i>	34
Gratulácia prof. PhDr. Teodora Kollárika, DrSc./ <i>Gratulation of Professor Teodor Kollárik</i>	37
Gratulácia dcéry Hanky a syna Tomáša s rodinou/ <i>Gratulation of daughter Hana and son Tomáš with their family</i>	39

III.

Pavel Baláž

Právne, etické a psychologické aspekty výsluchov osôb v trestnom konaní/ <i>Legal, Ethical and Psychological Aspects of Hearing of Persons in Criminal Proceedings</i>	45
--	----

Helena Barancová

Šikana a mobing a ich trestnoprávne následky/ <i>Harrasment and Mobbing at Work and their Legal Consequences</i>	66
--	----

Eduard Burda

Nezahraditeľnosť kriminológa pre trestného právnika/
Indispensability of Criminologist for a Criminal Lawyer 97

Ján Čech

Prelomové vyjednávanie s extrémistami/*The Break Through*
Negotiation with Extremists 109

Ludmila Čírtková

Forenzně psychologické posuzování výhrůžek a hrozeb/*Assessment*
of Menaces and Threats Based on Forensic Psychology Knowledge 119

Róbert Dobrovodský

Procesné a hmotnoprávne predpoklady slovenského občianskeho
práva k ratifikácii Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násiliu
na ženách a domácomu násiliu/*Procedural and Substantive Civil*
Law Legislative Conditions for Ratification of The Council of Europe
Convention on Preventing and Combating Violence against Women
and Domestic Violence by Slovak Republic 136

Martina Gajdošová

Ochrana práva slobodne sa združovať v združeniach/*Legislative*
Protection of Right to Freely Associate in Associations 168

Ján Grác

Presvedčenie a jeho interpretácie v systéme prináležiacich pojmov/
Persuasion and its Interpretation in system of Belonging Terms 189

Darina Havrlentová

Úlohy a perspektívy kriminológie/*Tasks and Perspectives*
of Criminology 202

Milan Kabát

Životná dráha profesora PhDr. Gustáva Dianišku, CSc./
Lifelong of Career of Professor PhDr. Gustáv Dianiška, CSc. 215

Lenka Klimentová

Ekonomía a psychológia/*Economy and Psychology* 223

Lucia Kurilovská

Obete trestných činov ako predmet záujmu restoratívnej justície/
Victims of Crime as the Object of Interest of Restorative Justice 234

Miroslav Lisoň, Monika Hullová

Paradigmy pri kreovaní teórie policajného operatívneho poznania
v systéme policajných vied/*Paradigms in Creating the Theory
of Police's Operational Knowledge in the System of the Police Science* 245

Alena Marešová

Nezodpovedané otázky súčasnej kriminológie/*Unanswered Questions
of Present Criminology* 265

Katarína Miklošová

Kultúra osobnosti a profesionálna etiketa/*Culture of Personality
and Professional Etiquette* 274

Magdaléna Ondicová

Pohľad verejnosti na niektoré príčiny rastu extrémizmu a jeho prevenciu
(čiastkové výsledky z výskumu verejnej mienky)/*Public View
at Some Reasons of Increased Extremism and its Prevention
(Partial Results of the Research of Public Opinion Survey)* 294

Peter Polák

Prezentácia kriminality v médiách, ako kriminogénny faktor/
The Presentation of Criminality in Media as a Criminogenic Factor 310

Jaroslav Sahul

Zdravotnícky operátor operačného strediska záchrannej zdravotnej
služby Slovenskej republiky v systéme neodkladnej zdravotnej
starostlivosti/*Employee of Emergency Medical Service of Emergency
National Center in the Slovak Republic in the System
of Urgent Health Care* 329

Miroslav Scheinost

Sankční politika ze dvou opačných úhlů pohledu/*Penal Policy from the two Different Points of View* 352

Ivan Šimovček

Obet' ako zdroj trestnoprávne relevantných informácií/
Victim as a Source of Relevant Criminal Information 367

Lucia Šimunová

Význam kriminológie a foreznej psychológie pre trestné právo/
Meaning of Criminology and Forensic psychology for Criminal law 378

Samuel Uhrin

Profesor Gustáv Dianiška má 75 rokov/*The Professor Gustáv Dianiška is 75 years old* 394

Miroslava Vráblová, Tomáš Strémy

Extrémistické prejavy kriminality mládeže/*Extremism Amongs Adolescents* 397

Jozef Záhora

Limity zásahov do základných práv a slobôd v prípravnom konaní/
Limits of Intervention to Fundamental Rights and Liberties in the Pre-trial Proceeding 409

Zoznam autorov/*List of authors* 437

IV.

Akademické a vedecké pôsobenie profesora Gustáva Dianišku v obraze/*Academic and Scientific Activity of Professor Gustav Dianiška Through Photographs* 443

I.

ŽIVOT A DIELO PROFESORA GUSTÁVA DIANIŠKU

*„Dobří učitelé otvírají dveře,
ale vkročit musíte vy sami.“*

(Čínske príslovie)

Pán profesor Gustáv Dianiška sa narodil dňa 23.2.1940 v Tisovci ako jedno zo štyroch detí Viery a Gustáva. V rokoch 1946 – 1954 absolvoval základnú osemročnú školu v Tisovci. V tom istom roku nastúpil na Vojenské gymnázium v Bratislave, ktoré ukončil v roku 1957. V rokoch 1958-1960 študoval na Vojenskom učilišti vo Vyškove na Morave. Neskôr ukončil štúdium na vojenskej akadémii v Prahe (spoločensko-vedná kvalifikácia – psychológia). Doktorát z filozofie (PhDr.) v odbore psychológie získal v roku 1972 na Vojenskej akadémii v Brne. O štyri roky neskôr (v roku 1976) získal vedeckú hodnosť kandidát psychologických vied (CSc.), a to na Vojenskej akadémii v Moskve, aby sa o ďalšie štyri roky (v roku 1980) sa stal docentom pre odbor psychológia. Zaslúžený titul profesor získal v roku 1988 a v rokoch 1991 až 1993 absolvoval postgraduálne štúdium v odbore psychológia, špecializácia „Metódy aplikovanej sociálnej psychológie“ na Karlovej univerzite v Prahe.

V súkromí ho životom sprevádzala milujúca manželka Hanka, s ktorou má dve deti, a to staršieho syna Tomáša a mladšiu dcéru Hanku. Obaja sú úspešní vo svojej oblasti, Tomáš v medicíne a Hanka v psychológii. Dovolím si napísať, že aj z jeho usporiadaného súkromného života a dobrej výchovy jeho potomkov je vidieť, že pán profesor Dianiška je nielen vynikajúcim pedagógom, ale i milujúcim manželom, otcom a starým otcom.

Ako profesor pôsobil do roku 1999 na Akadémii Policajného zboru v Bratislave a od roku 2000 pôsobí na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Dodnes nám svojim žiakom odovzdáva vedomosti, cenné rady i životné skúsenosti.

Profesor Dianiška je osobnosťou aká má byť. Na svetovej konferencii v Monterrey mi riaditeľ Inštitútu pre kriminológiu a sociálnu prevenciu, PhDr. Miroslav Scheinost, povedal, že profesor Dianiška patrí medzi tých starších profesorov, ktorí majú správanie profesora, ktoré sa už dnes nenosí a je rád, že ho mohol vo svojom živote spoznať. Rovnaký názor mám i ja, profesora som spoznal počas štúdia na alma mater (Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave) a profesor bol školiteľom mojej diplomovej práce. Neskôr si ma vybral ako svojho doktoranda a ako sám hovorieval, pokúsil sa na mne vykonať tzv. pygmalion efekt. Či sa mu to už podarilo alebo nie, musia posúdiť iní. V každom prípade som potešený, že som mohol mať takého učiteľa, ktorý je i dnes vzorom pre mladých a taktiež starších kolegov nielen v profesionálnom i súkromnom živote.

Vždy, keď som povedal meno môjho školiteľa som mal otvorené dvere, u tých ktorí ho poznali. Z ich rozprávania si pamätám, že ide o slušného a čestného človeka. Jedným z jeho študentov bol aj súčasný moderátor televízie TA3, Alfon Šuran, ktorý mi povedal: *„Je to profesor, ktorý sa neminul povolaniu. Je to človek na správnom mieste, od ktorého sa môžete veľa naučiť.“* Po čase, môžem jeho slová potvrdiť. Keď ma profesor Dianiška poslal študovať do knižnice na Akadémii Policajného zboru v Bratislave, najskôr som nevedel, kde to miesto je, hoci mi o ňom veľakrát rozprával (pôsobil v tejto inštitúcii spolu s ďalšími profesormi a docentkou, ktorí vyučujú na Právnickej fakulte Trnavskej univerzite v Trnave, a to profesor Pavel Baláž, profesor Ivan Šimovček a docentka Darina Mašláňová). Na tejto inštitúcii pôsobil aj v pozícii prorektora a ľudia si ho dodnes pamätajú a spomínajú na neho ako na poctivého človeka. Dovolím si pripomenúť nedávne slová profesora Miroslava Lisoňa práve z Akadémie Policajného zboru v Bratislave: *„Táto osobnosť je pre nás príkladom toho, čo sa má, ako sa to*

má.“ Nehovoriac, že v spomenutej knižnici na Akadémii Policajného zboru mi stačilo povedať, že som doktorandom pána profesora Dianišku a nepotreboval som ani preukaz do knižnice. Z tých niekoľko skúseností, ktoré som uviedol je zrejmé, že profesor Dianiška je v slovenskej akademickej obci výnimočná osobnosť.

Na základe mojej vlastnej empirie si dovoľím uviesť, že medzi jeho „obdivovateľov“ v akademickej oblasti (okrem kolegov z Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave) patria najmä: prof. Dr., Dr. h.c. mult. Helmut Kury (Max Planck Institute, Freiburg); PhDr. Miroslav Scheinost (Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha; prof. JUDr. Jozef Čentíš, PhD. (Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave); doc. JUDr. Eduard Burda, PhD., (Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave); doc. JUDr. Lucia Kurilovská, PhD., Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave); doc. PaedDr. Samuel Uhrin, CSc. (Akadémia Policajného zboru v Bratislave) a iní. Ide o významné osobnosti nielen v oblasti kriminológie, ale i trestného práva. Práve o prienik týchto dvoch vied sa pán profesor Dianiška usiloval. Dodnes si pamätám nielen ja, ale dovoľím si povedať, že všetci absolventi predmetu Kriminológie na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, myšlienku Gunthera Kaisera, ktorá charakterizuje vzťah medzi trestným právom a kriminológiou: „*Trestné právo je bez kriminológie slepé a kriminológia je bez trestného práva bezbrehá.*“ Pán profesor často hovorieval, že okrem kamenného Inštitútu pre kriminológiu sme všetky cenné informácie, poznatky a výskumy, ktoré tento Inštitút získal od roku 1961, ponechali v Českej republike. Podľa jeho slov je táto strata pre Slovenskú republiku nevyčísliteľná. Aj preto v posledných desiatich rokoch upozorňoval na chýbajúci Inštitút kriminológie v Slovenskej republike nielen na vedeckých konferenciách, ale i v rôznych komisiách, avšak bezvýsledne. Takmer vždy dostal podobnú odpoveď: „v súčasnosti naň nie sú finančné prostriedky.“ Vďaka takejto výskumnej inštitúcii by výskumné aktivity umožnili hlbšie poznanie stavu a príčin kriminality v krajine a tvorbu efektívnejších programov sociálnej prevencie.

Profesor Dianiška a mnoho iných kriminológov vkladalo po roku 1989 veľké nádeje do rozvoja kriminológie, keďže sa otvorili brány pre jej plnohodnotný kontakt so svetom a narástli nádeje pre jej inštitucionálny rozvoj. Pán profesor sa domnieva, že hoci nič nebránilo rozvoju plnohodnotných výskumných aktivít, doposiaľ sa tieto ambície nenaplnili. A to predovšetkým tým, že dodnes nemá Slovenská republika už spomenutý osobitný ústav kriminológie. Ako mi však pán profesor často pripomína, v minulosti nebolo pravidlom, aby sa kriminológia v takej miere udomácnila na niektorých slovenských vysokých školách. Sám zastáva názor, že: *„Akademické pracoviská rozvíjajú a realizujú kriminológiu nielen ako významný výučbový predmet, ale nezabúdajú na vedeckovýskumnú činnosť. V súčasnosti slovenskí kriminológovia publikovali viacero učebníc, monografií a realizovali niekoľko výskumných projektov.“* V jednom spoločnom príspevku sme sa s pánom profesorom Dianiškom zhodli na názore, že slovenskí kriminológovia sa často stretávajú s relatívne malým záujmom o výsledky bádania u riadiacich orgánov, ako aj u verejnej mienky, ktorá je ovplyvnená skresleným a tendenčným prezentovaním kriminality v masmédiách. Aj preto sme si v spomenutom príspevku dovolili prezentovať jednu kacírsku myšlienku: *„každý systém, keď sa cíti pevný, nemá veľký záujem o empirickú oponentúru, ako aj o podnety vedy, ktorá sa snaží vylúčiť ideologické záujmy.“*

Pán profesor sa pokúsil prostredníctvom viacerých seminárov a diskusií o pozitívny rozvoj kriminológie a o spoluprácu slovenských kriminológov organizovaním viacerých podujatí na pôde Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave (napr. Páchatel' hospodárskej kriminality v roku 2008; Hospodárska kriminalita v Slovenskej republike v roku 2010; Odborné stretnutie popredných slovenských kriminológov a zahraničného hosta – kriminológa prof. Dr. Kuryho v roku 2011). V tejto súvislosti si dovoľím pána profesora citovať: *„Potreba vzájomne sa informovať narastá, vzájomná ignorancia je cesta do pekla. To sa dotýka i snáh, či reálnych činov v prospech komunitnej integrácie slovenských kriminológov. Slovenská kriminológia sa snaží*

dobehnúť svet, ale svet o nej nevie skoro nič. Je naozaj načase, aby sa to zmenilo.“

Odkedy som mal tú česť spolupracovať a učiť sa od profesora, prešiel som s ním viacero oblastí, ktorým sa osobne angažoval. Od roku 2006 to bola oblasť zameraná na ekonomickú kriminalitu, v rámci ktorej profesor Dianiška publikoval tieto výstupy:

- Osobnosť páchatela hospodárskej kriminality = The offender's personality of economic criminality/Gustáv Dianiška. In: Nové jevy v hospodárskej a finančnej kriminalite: vnútroštátny a evropské aspekty: zborník príspevků z mezinárodní konference pořádané katedrou trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity dne 14. února 2008 v Brně/[editor: Josef Kuchta]. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4714-3. s. 87 – 106.
- Nové kriminologické a trestnoprávne trendy v hospodárskej kriminalite SR/Gustáv Dianiška (50 %), Miroslava Vráblová (50 %). In: Súkromné a verejné právo súčasnosti: zborník z vedeckej konferencie doktorandov PF TU / [kolektív 2005]. Trnava: Facultas Iuridica Universitas Tyrnaviensis, 2005. ISBN 80-8078-065-X. s. 422 – 429.

Aký je záujem o výskum ekonomickej kriminality/Gustáv Dianiška (50 %), Tomáš Strémy (50 %). In: Kdo slyší hlas volajícího na poušti: referáty z konference [Sekce sociální patologie MČSS] ve Vranově nad Dyjí v roce 2010 / [zborník sestavil: Kazimír Večerka]. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2010. ISBN 978-80-903541-7-3. s. 189 – 196.

Neskôr (v r. 2009) pán profesor vyburcoval pomerne mladý kolektív k vydaniu učebného textu „Kriminológia“, kde bol vedúcim autorského kolektívu sám pán profesor v zložení: doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD., doc. JUDr. Tomáš Strémy, PhD., Ing. Jana Koprlová, PhD., JUDr. Viktor Kubala, PhD. Ešte v ten istý rok pán profesor vydal v spoluautorstve učebný text kriminológie v anglickom jazyku „Introduction to the Criminology“. O dva roky neskôr (2011) pán profesor ako vedúci autorského kolektívu vydal reedíciu učebnice „Kriminológia“.

Pán profesor analyzoval diela John Braithwaite a jeho teóriu reintegrovaného zahanbenia, ktorá dávala do popredia alternatívne tresty, najmä trest povinnej práce:

- John Braithwaite a restoratívna spravodlivosť/Gustáv Dianiška. In: *Labor ipse voluptas*/[editor Andrea Olšovská]. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014. ISBN 978-83-7490-769-9, s. 37 – 44.
- Teória reintegrovaného zahanbenia/Gustáv Dianiška (50 %), Tomáš Strémy (50 %). In: *Justičná revue: časopis pre právnu prax*. ISSN 1335-6461. Roč. 61, č. 1 (2009), s. 74 – 82.

Na túto problematiku nadväzuje súčasná a plodná spolupráca na projekte financovanom Agentúrou na podporu výskumu a vývoja s názvom „Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov v podmienkach Slovenskej“, ktorý plynie od októbra roku 2013. Pán profesor mi ako vedúcemu projektu výrazne pomáha s koordináciou a aj v tomto smere je možno badať jeho neoceniteľný prínos nielen v rámci projektu, ale aj ako inšpirácia pre mladých nádejných vedcov: JUDr. Lucia Šimunová, PhD., JUDr. Andrea Gregušová a Mgr. Kristína Jurišová. K tomuto projektu bol doposiaľ publikovaný jeden z viacerých článkov profesora Dianišku, a to:

- John Braithwaite: Teória reintegrovaného zahanbenia a restoratívna spravodlivosť = John Braithwaite: The theory of reintegrative shaming and restorative justice/Gustáv Dianiška. In: *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach*. Praha: Leges, 2014. ISBN 978-80-7502-034-5, s. 114 – 126.

Pán profesor mimo spomenutých tém v období rokov 2006 – 2014 publikoval viacero významných vedeckých monografií a vysokoškolských učebníc, z ktorých uvediem niektoré z nich:

- Policajná veda/Ivan Šimovček (12 %), Gustáv Dianiška (6 %) a kolektív. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru Slovenskej republiky, 1997. 260 s. I. Šimovček: s. 87 – 94, 141 – 158, 255 – 260. G. Dianiška: s. 31, 105 – 120. ISBN 80-8054-038-1.
- Sociálna psychológia a právnik/Gustáv Dianiška. 1. vyd. [Trnava]:

Typi Universitatis Tyrnaviensis, vydavateľstvo Trnavskej univerzity, 2006. 184 s. (Vysokoškolské učebné texty, Nr. 6). Resumé v angl. ISBN 978-80-8082-112-8.

- Psychológia pre právnikov Ludmila Čírtková, Gustáv Dianiška (15 %), Darina Havrlentová, Alena Marešová, Jan Sochůrek. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2010. 258 s. G. Dianiška: s. 154 – 173, 236 – 251. ISBN 978-80-8078-358-7.
- Psychológia pre políciu a justíciu/[Ján Čech et al.]. 1. vyd. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave Filozofická fakulta, 2005. 604 s. (Edícia spoločenských vied; Knižnica právnej psychológie). ISBN 80-89034-91-8.
- Psychológia osobnosti/Gustáv Dianiška. In: Psychológia pre políciu a justíciu/[Ján Čech et al.]. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave Filozofická fakulta, 2005. ISBN 80-89034-91-8, s. 225 – 242, 253 – 254. Gustáv Dianiška (100 %).
- Psychológia osobnosti = Personality psychology/Gustáv Dianiška. In: Policajná psychológia/Ján Čech a kolektív. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2012. ISBN 978-80-8105-415-0, s. 243 – 266. Gustáv Dianiška (100 %).
- Krádeže vlámaním do bytov/Gustáv Dianiška (23 %), Květoň Holcr, Peter Mikuš, Robert Chalka, Luboslava Sejšťová, Jiří Seknička, Jaroslav Ivor, Viera Zoňová. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 1999. 176 s. ISBN 80-8054-097-7.

Neodpustím si poznámku k publikácii „Sociálna psychológia a právnik“, ktorá je elementárnym prameňom v rámci štúdia predmetu „Sociálna psychológia pre právnikov“ na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Cieľom tohto učebného predmetu je prehľadne oboznámiť poslucháčov so základným obsahom sociálnej psychológie a možnosťami jej aplikácie v práve. Pán profesor mi často pripomínal, že pre právnika je mimoriadne dôležité jeho správanie, vzhľad atď., t. j. aká je jeho verbálna a neverbálna komunikácia. To všetko môže mať vplyv na uplatnenie v právnickom povolání, v komunikácii, pri procese rozhodovania. Pri výučbe tohto predmetu profesor poukazuje na

faktory, ktoré intenzívne pôsobia na psychiku človeka. Skúma problémy negatívneho správania prejavujúce sa vo forme krádeží, bitiek, vrážd, tuláctva, sexuálnych priestupkov. Jednosemestrálna výučba predmetu nemôže zachytiť celú problematiku sociálnej psychológie, a preto sa zameriava na vybrané problémy, ktoré sú pre právnikov mimoriadne dôležité. Z toho dôvodu boli do predmetu zaradené aj niektoré psychologické aspekty osobnosti, ktoré musí právnik poznať z hľadiska svojho profesionálneho zamerania.

Upriamim pozornosť ešte na jednu zo spomenutých publikácií, a to „Krádeže vlámaním do bytov“, ktorá je pre mnohých študentov i praktikov inšpiráciou pri štúdiu matérie o majetkovej kriminalite.

Profesor Dianiška sa podieľal na riešení viacerých výskumných projektov a grantoch, dovoľm si upriamiť pozornosť na niektoré z nich:

- Osobnosť páchatela krádeží do bytov/Gustáv Dianiška – prof. Dianiška: koordinátorvedúci čiastkovej úlohy, rok ukončenia: 1997 – výstup: In: Krádeže vlámaním do bytov (kriminologické, kriminalistické a trestnoprávne aspekty). Záverečná výskumná správa. (Ved. výsk. tímu Pavel Baláž. Bratislava, Akadémia PZ, 1997, s. 110 – 126);
- Spoločensko-vedná rovina konštituovania policajnej vedy/Gustáv Dianiška – prof. Dianiška: vedúci čiastkovej úlohy, rok ukončenia: 1997 – výstup: In: Konštituovanie policajno-bezpečnostnej vedy. Záverečná výskumná správa – (Ved. výsk. tímu Ivan Šimovček. Bratislava, Akadémia PZ, 1997, s. 31 – 46);
- Konštituovanie policajno-bezpečnostnej vedy. Grant Vlády Slovenskej republiky – Dianiška, G. – člen autorského kolektívu, doba riešenia: 1995 – 1997 – výstup: Medzinárodná vedecká konferencia v decembri 1997; monografia Policajná veda. Bratislava: Akadémia PZ, 1997. 260 s. (ISBN 80-8054-038-1);
- Korupcia a jej vzťah k inej kriminalite – prof. Dianiška ako člen vedeckovýskumnej úlohy v rámci Národného programu boja proti korupcii pod vedením prof. JUDr. Pavla Baláža, CSc., doba riešenia: 2000 – 2002;

- Korupcia a trestnoprávne prostriedky jej eliminácie – prof. Dianiška ako člen riešiteľského kolektívu vedeckovýskumnej úlohy v rámci projektu VEGA pod vedením prof. JUDr. Pavla Baláža, CSc., Právnická fakulta TU v Trnave, 2002 – 2004;
- projekt VEGA MŠ SR č. 1/0056/08 „Hospodárska kriminalita v Slovenskej republike“, doba riešenia január 2008 – december 2010, vedúci projektu.

Pán profesor je zároveň členom v nasledujúcich medzinárodných a celoštátnych akademických, vedeckých a odborných výboroch a organizáciách a grémiách:

- člen Slovenskej psychologickej komory do r. 2004;
- člen Slovenskej psychologickej spoločnosti pri SAV;
- člen Slovenskej kriminalistickej spoločnosti;
- predseda celoštátnej odborovej komisie vedného odboru 92-60-2 policajný manažment, sociológia, psychológia a etika do r. 2000 – 2010;
- predseda štátnej skúšobnej komisie Slovenskej komory psychológov v Bratislave v odbore „Forezná psychológia“ od r. 2002 až 2010;
- člen výboru Západoslovenskej regionálnej komory psychológov od r. 2001 – 2004;
- člen pracovnej skupiny Akreditačnej komisie pre oblasť vojenské a policajné vedy, od r. 2002 až 2008;
- predseda skúšobnej komisie Slovenskej komory psychológov v Bratislave od roku 2002 – 2004;
- člen Českej kriminologickej spoločnosti, Praha, ČR (od r. 2013) ČKS – občianske združenie, vzniklo v roku 2012, cieľ: podpora rozvoja kriminológie ako samostatného vedného odboru v ČR;
- člen odborovej komisie v študijnom odbore sociálna psychológia a psychológia práce, študijný program sociálna a pracovná psychológia, Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK v Bratislave, od októbra 2005 doteraz

Pán profesor sa angažoval v legislatívnej a normotvornej činnosti pri formulácii pripomienok Akademického senátu Právnickej fakul-

ty TU v Trnave k návrhu vysokoškolského zákona účinného od roku 2002, a taktiež sa podieľal na príprave a schvaľovaní normotvorných dokumentov Právnickej fakulty TU v Trnave a Akademického senátu Právnickej fakulty TU v Trnave.

Pôsobil/í aj ako člen vedeckej rady Právnickej fakulty TU v Trnave od r. 2001 až 2012, jún 2013 – dodnes a bol členom redakčnej rady časopisu „Policajná teória a prax“ v rokoch 1994 – 1999.

Život pán profesora vystihuje citát od anglického spisovateľa L. Carrola: „Človek musí bežať, čo vládze, aby zostal tam, kde je, a ešte rýchlejšie, ak sa chce niekam dostať.“ Len dodám, že profesor sa snažil bežať tak, aby zostal čestným a slušným človekom až do svojich 75. narodenín.

Dal nám šancu a umožnil nám sa od neho učiť a za to mu patrí naša vrúcna vďaka.

V mene editorov tejto pocty, v januári 2015

Tomáš Strémy

VÝBER Z PUBLIKOVANÝCH PRÁC/ SELECTION OF THE PUBLISHED WORKS

Vedecké monografie vydané v domácích vydavatelstvách/ Scientific books published in Slovak publishers

- ŠIMOVIČEK, I., DIANIŠKA, G. et al. *Policijná veda* [1. vyd.]. Bratislava: Akadémia Policajného zboru Slovenskej republiky, 1997. 260 s. ISBN 80-8054-038-1.
- ŠIMOVIČEK, I. et al. *Hodnoty trestného práva v teórii a praxi* [1. vyd.]. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012. 447 s. ISBN 978-80-8082-578-2.

Vysokoškolské učebnice vydané v zahraničných vydavateľstvách/Academic textbook published in foreign publishers

- DIANIŠKA, G. et al. *Kriminológia* [1. vyd.]. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 326 s. ISBN 978-80-7380-198-4.
- DIANIŠKA, G., STRÉMY, T. *Introduction to criminology* [1st ed.]. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 109 s. ISBN 978-80-7380-218-9.
- DIANIŠKA, G. et al. *Kriminológia* [2. rozšíř. vyd.]. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 351 s. ISBN 978-80-7380-344-5.

Vysokoškolské učebnice vydané v domácich vydavateľstvách/ Academic textbook published in Slovak publishers

- ČÍRTKOVÁ, L., DIANIŠKA, G., HAVRELETOVÁ, D., MAREŠOVÁ, A., SOCHŮREK, J. *Psychológia pre právnikov* [1. vyd.]. Bratislava: Iura Edition, 2010. 258 s. ISBN 978-80-8078-358-7.
- DIANIŠKA, G. *Sociálna psychológia a právnik* [1. vyd.]. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2006. 184 s. ISBN 978-80-8082-112-8.

Kapitoly vo vysokoškolských učebniciach vydané v domácich vydavateľstvách/ Book chapters in academic textbooks published in Slovak publishers

- DIANIŠKA, G. *Psychológia osobnosti*. In: ČECH, J. et al. *Psychológia pre políciu*

a justíciu. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2005. S. 225 – 242, 253 – 254. ISBN 80-89034-91-8.

DIANIŠKA, G. *Psychológia osobnosti*. In: ČECH, J. et al. Polícajná psychológia. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2012, s. 243 – 266. ISBN 978-80-8105-415-0.

Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch/Scientific papers in Slovak non current contents journals

ČECH, J., DIANIŠKA, G. *Bezpečnostná veda a jej perspektívy v rezorte MV SR*. In: Polícajná teória a prax. Roč. 3, č. 1-2 (1995), s. 3 – 13. ISSN 1335-1370.

DIANIŠKA, G., ŠIMOVCĚK, I. *Konštituovanie polícajno-bezpečnostnej vedy*. In: Polícajná teória a prax. Roč. 5, č. 4 (1997), s. 17 – 20. ISSN 1335-1370.

DIANIŠKA, G., STRÉMY, T. *Teória reintegrovaného zahanbenia*. In: Justičná revue. Roč. 61, č. 1 (2009), s. 74 – 82. ISSN 1335-6461.

Vedecké práce v zahraničných recenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách/Scientific papers in foreign peer reviewed scientific journals, scientific books

DIANIŠKA, G. *John Braithwaite a restoratívna spravodlivosť*. In: OLŠOVSKÁ, A. Labor ipse voluptas. Pocta prof. JUDr. Helene Barancovej, DrSc. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014. s. 37 – 44. ISBN 978-83-7490-769-9.

DIANIŠKA, G., STRÉMY, T. *Slovenská kriminológia – historický kontext a súčasnosť*. In: STRÉMY, T., VRÁBLOVÁ, M., ZEMAN, Š. Iustitia omnibus. Pocta prof. JUDr. Pavlovi Balážovi, CSc. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014. s. 51 – 59. ISBN 978-83-7490-782-8.

DIANIŠKA, G. *Úvahy o polícajnej vede*. In: IVOR, J. et al. Trestné právo, kriminalistika, bezpečnostné vedy a forenzné disciplíny v kontexte kriminality. Pocta prof. JUDr. Ing. Viktorovi Poradovi, DrSc., Dr. h. c. mult. k 70 narodeninám. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. S. 475 – 491. ISBN 978-80-7380-440-4.

DIANIŠKA, G., ŠIMOVCĚK, I. *Právo a spravodlivosť vo výchovno-vzdelávacom procese právnickej fakulty*. In: KRÁMSKÝ, D. Společenské vědy a policie: sborník k 10. výročí PA ČR. Praha: Policejní akademie České republiky, 2002. S. 36 – 40. ISBN 80-7251-117-3.

**Vedecké práce v domácich recenzovaných vedeckých zborníkoch,
monografiách/Scientific papers in Slovak peer reviewed scientific journals,
scientific books**

- DIANIŠKA, G., VRÁBLOVÁ, M. Kriminológia a jej význam pre činnosť právnik. In: LAZAR, J. *Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica 2* – ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2005. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2005. s. 293 – 301. ISBN 80-8078-055-2.
- DIANIŠKA, G. Sociálna psychológia a právnik. In: LAZAR, J. *Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica, 3* – ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2006. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2006, s. 81 – 115. ISBN 80-8078-122-2.
- DIANIŠKA, G. Osobnosť páchatela hospodárskej kriminality. In: STRÉMY, T. *Hospodárska kriminalita v Slovenskej republike* (elektronický dokument). Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2010. 17 s. ISBN 978-80-8082-422-8.
- DIANIŠKA, G. Problémy skúmania ekonomickej kriminality a jej trestnoprávnej súvislosti. In: BLAHO, P., ŠVECOVÁ, A. et al. *Právo v európskej perspektíve*. 1. diel. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2011. s. 113 – 121. ISBN 978-80-8082-460-0.
- DIANIŠKA, G., STRÉMY, T. Úvahy psychológa a právnik o cestnej doprave. In: BLAHO, P., ŠVECOVÁ, A. *Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica. 8* – ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2011. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2011, s. 79 – 107. ISBN 978-80-8082-476-1.
- DIANIŠKA, G. Právne vedomie a juvenilná kriminalita v diele V. Hatalu. In: MACH, P., PEKARIK, M., VLADÁR, V. *Constans et perpetua voluntas*. Pocta Petrovi Blahovi k 75. narodeninám. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2014. s. 77 – 87. ISBN 978-80-8082-764-9.

**Vedecké práce v domácich nerecenzovaných vedeckých zborníkoch,
monografiách/Scientific papers in Slovak non reviewed scientific journals,
scientific books**

- DIANIŠKA, G. Osobnostné determinanty etického správania policajta. In: MAREK, J. *Zborník psychologických a sociologických prác*. Bratislava: Odbor vzdelávania a psychológie SPŠČ MV SR, Oddelenie psychológie, 2002, s. 69 – 76.
- DIANIŠKA, G. Systém psychologických vied a kriminalistika. In: ŠIMOVCĚK, I. *Kriminalistika a policajná prax*: zborník materiálov z vedeckej konferencie kona-

nej v dňoch 5. – 6. 4. 1995. Bratislava: Akadémia Policajného zboru Slovenskej republiky, 1995, s. 183 – 188. ISBN 80-88751-15-3.

DIANIŠKA, G. Preventívne opatrenia účinnejšej ochrany občana pred krádežami vĺamaním do bytov. In: BUBELÍNÝ, J., GAJDOŠ, F. *Aktuálne problémy prevencie kriminality*: zborník vedeckovýskumných a odborných prác. Trnava: Policajný inštitút AFG, 2001, s. 137 – 151. ISBN 80-968075-2-8.

**Publikované pozvané príspevky na zahraničných vedeckých konferenciách/
Published invited papers from foreign scientific conferences**

DIANIŠKA, G., ČECH, J., ŠIMOVIČEK, I. Police psychology in the system of police sciences and its importance for the development of human sources in the police. In: PAGON, M. *Policing in Central and Eastern Europe: organizational, managerial, and human resource aspects*. Ljubljana: College of Police and Security Studies, 1998, p. 79 – 84. ISBN 961-6230-10-7.

DIANIŠKA, G., ŠIMOVIČEK, I. Constitution of police-security science. In: PAGON, M. *Policing in Central and Eastern Europe: comparing firsthand knowledge with experience from the West*. Ljubljana: College of Police and Security Studies, 1996, p. 93 – 97.

DIANIŠKA, G., VRÁBLOVÁ, M. Nové javy v hospodárskej kriminalite SR: (kriminologické a právne aspekty). In: NETT, A. *Nové javy v hospodárskej kriminalite*: sborník z mezinárodni konferencie konané na Právnické fakultě MU v Brně v únoru 2005. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 46 – 54. ISBN 80-210-3831-4.

DIANIŠKA, G. Imaginea cetateanului slovac despre profilul politistului. In: TARSOLEA, C. *Analele Academiei de politie Alexandru Ioan Cuza*: anul 4 – 1996: supliment. Bucuresti: 1996, p. 87 – 106, p. 96 – 110. ISSN 1221-9835.

DIANIŠKA, G. Osobnosť páchatela hospodárskej kriminality. In: KUČHTA, J. *Nové javy v hospodárskej a finanční kriminalitě: vnitrostátní a evropské aspekty* – sborník příspěvků z mezinárodni konferencie pořádané katedrou trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity dne 14. února 2008 v Brně. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 87 – 106. ISBN 978-80-210-4714-3.

**Publikované pozvané príspevky na domácich vedeckých konferenciách/
Published invited papers from Slovak scientific conferences**

DIANIŠKA, G. Máme predstavu o „Hviezde“ odvahy a statočnosti policajta? In: *Aspekty zátáže v bojovej (služobnej) a telesnej príprave policajtov* – zborník vedeckých

- a odborných poznatkov zo seminára uskutočneného na A PZ SR dňa 20.9.1995. Bratislava: Akadémia Policajného zboru SR, 1995, s. 17 – 25. ISBN 80-88751-63-2.
- DIANIŠKA, G. Psychológia v príprave nového policajného zboru SR. In: ŠIMOVČEK, I. *Kriminalistika jej súčasné postavenie a význam* – zborník materiálov zo seminára konaného dňa 17.12. 1992. Bratislava: Akadémia Policajného zboru Slovenskej republiky. Katedra kriminalistiky a forenzných disciplín, 1993, s. 35 – 42.
- DIANIŠKA, G. Aktuálny stav a výsledky konštituovania spoločenskovednej roviny policajnej vedy. In: ŠIMOVČEK, I. *Konštituovanie policajnej vedy*: zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej dňa 2. – 3.12. 1997. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 1997, s. 27 – 38. ISBN 80-8054-039-X.
- DIANIŠKA, G. Psychologické aspekty riešenia konfliktných situácií. In: *Biomechanické, psychologické, právne a metodické aspekty riešenia konfliktných situácií*: zborník vedeckých a odborných poznatkov zo seminára uskutočneného na APZ SR dňa 16. apríla 1993. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 1993, s. 108 – 113.
- DIANIŠKA, G. Present state and results of constitution of social science level of the police science. In: ŠIMOVČEK, I. *Constitution of police science* – international conference: Bratislava, December 2 – 3, 1997. Bratislava: Academy of police corps, 1997, p. 29 – 40. ISBN 80-8054-040-3.
- DIANIŠKA, G. Desať rokov skúseností s dištančnou formou vzdelávania. In: ŠIMOVČEK, I. *Európsky vzdelávací priestor a nové formy výučby právnych predmetov na univerzite* [elektronický zdroj] – zborník materiálov z vedeckého seminára konaného pri príležitosti 15. výročia obnovenia Trnavskej univerzity v Trnave 28. 11. 2007. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2008, s. 11 – 16. ISBN 978-80-8082-194-4.
- DIANIŠKA, G. Osobnosť páchatela hospodárskej kriminality. In: KOPRLOVÁ, J., DIANIŠKA, G. *Páchatel hospodárskej kriminality v Slovenskej republike* [elektronický dokument] – zborník príspevkov z odborného seminára s medzinárodnou účasťou Trnava, 13. november 2008. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2009, s. 7 – 23. ISBN 978-80-8082-287-3.
- DIANIŠKA, G. Osobnosť obete kriminality. In: ZÁHORA, J., KERT, R. *Obete kriminality*: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 25. novembra 2010 na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave: proceedings of the international conference, held on 25th November 2010, Pan European University Bratislava. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2010, s. 231 – 237. ISBN 978-80-89447-36-7.
- DIANIŠKA, G. Požiadavky na sociálnopsychologický výcvik policajtov v najbližších rokoch. In: *Aktuálne problémy kriminologickej prognostiky* – zborník z medziná-

- rodného seminára konaného v dňoch 26. – 27. apríla 1995 v Liptovskom Jáne. Bratislava: Akadémia Policajného zboru SR, 1995, s. 153 – 156.
- DIANIŠKA, G., HOLČÍK, M. Náčrt možností participácie niektorých spoločensko-vedných disciplín v konštitujúcej sa policajno-bezpečnostnej vede. In: ŠIMOVIČEK, I. *Konštituovanie policajno-bezpečnostnej vedy* – zborník materiálov z vedeckého seminára konaného 6.11. 1996 na Akadémii PZ. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 1996, s. 17 – 22. ISBN 80-8054-004-7.
- DIANIŠKA, G. Anforderungen an die sozialpsychologische Ausbildung der Polizisten in den nächsten Jahren. In: CHALKA, R., HOLCR, K. *Aktuelle Probleme der kriminologischen Prognosti*: Sammelband vom internationalen Seminar von 25. bis 26. April 1995 in Liptovský Ján. Bratislava: Polizeiakademie der SR, 1995. s. 120 – 123. ISBN 80-88751-64-0.
- DIANIŠKA, G., ŠIMOVIČEK, I. Criminalistics and police science. In: ČELLÁR, P., HALICKÝ, P. *4th International symposium on forensic sciences*: September 22. – 26. 1999, Liptovský Ján, Slovak Republic. Bratislava: Kriminalistický a expertízny ústav Policajného zboru, 1999, s. 69 – 72. ISBN 80-967553-5-8.
- DIANIŠKA, G. Stratégia diferencovaného prispievania psychológie v rozvoji prevencie kriminality. In: BUBELÍN, J., ŠINKA, F. *Psychológia, psychiatria a sociológia v prevencii kriminality*: zborník príspevkov. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, 1995, s. 61 – 65.
- DIANIŠKA, G. Metodológia skúmania osobnosti bytového zlodēja. In: GRÁC, J., STEMPELOVÁ, J. *Katedra a inštitút psychológie jubilujúcej Trnavskej univerzity (1992 – 2002)* – zborník príspevkov z vedeckej konferencie Problémy a perspektívy filozofických, humanitných a sociálnych vied organizovanej Fakultou humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave v dňoch 29. a 30. apríla 2002 v Modre. Trnava: Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity, 2002, s. 72 – 79. ISBN 80-89074-32-4.
- DIANIŠKA, G. Empatia vo výsluchu obvineného. In: ŠIMOVIČEK, I. *2. kriminalistické dni na Slovensku* – zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej dňa 24.5.2000. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2000, s. 114 – 117. ISBN 80-8054-142-6.
- DIANIŠKA, G., VRÁBLOVÁ, M. Nové kriminologické a trestnoprávne trendy v hospodárskej kriminalite SR. In: *Súkromné a verejné právo súčasnosti*. 1/2005 – zborník z vedeckej konferencie doktorandov PF TU. Trnava: Facultas Iuridica Universitas Tyrnaviensis, 2005, s. 422 – 429. ISBN 80-8078-065-X.

**Publikované príspevky na zahraničných vedeckých konferenciách/
Published papers from foreign scientific conferences**

DIANIŠKA, G., STRÉMY, T. Kriminologické štúdie profesora Hatalu. In: ZOUBKOVÁ, I., FIRSTOVÁ, J. et al. *Kriminologie: aktuální problémy*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2013. s. 147 – 151. ISBN 978-80-7251-395-6.

**Publikované príspevky na domácich vedeckých konferenciách/
Published papers from Slovak scientific conferences**

DIANIŠKA, G. Psychológia v právnickom diele profesora Vojtecha Hatalu. In: ČENTÉŠ, J., KORDÍK, M. *Trestný čin – jeho hmotnoprávne a kriminologické vyjadrenie* [elektronický zdroj] – medzinárodná vedecká konferencia venovaná pamiatke prof. JUDr. Vojtecha Hatalu, CSc., držiteľa Radu Ľudovíta Štúra II. triedy in memoriam, ktorá sa konala 15. novembra 2012 na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 185 – 194. ISBN 978-80-7160-343-6.

DIANIŠKA, G. John Braithwaite: Teória reintegrovaného zahanbenia a restoratívna spravodlivosť. In: STRÉMY, T. *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach* – zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, máj 2014. Praha: Leges, 2014, s.114 – 126. ISBN 978-80-7502-034-5.

Skriptá a učebné texty/Scripts and Student books

DIANIŠKA, G. et al. *Základy policajnej psychológie* [2. vyd.]. Bratislava: Magnet-Press Slovakia, 1996. ISBN 80-967272-6-5.

DIANIŠKA, G. et al. *Krádeže vlámaním do bytov* [1. vyd.]. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 1999. ISBN 80-8054-097-7.

DIANIŠKA, G. et al. *Základy policajnej psychológie* [1. vyd.]. Bratislava: Akadémia PZ SR, 1993.

**Odborné práce v domácich nekarentovaných časopisoch/
Publications published in Slovak non current contents journals**

DIANIŠKA, G., TÓTH, P. Modernizácia rezortného vedeckého výskumu a zefektívnenie organizácií európskych policajných zborov. In: *Policajná teória a prax*. Roč. 3, č. 1/2 (1995), s. 178 – 180. ISSN 1335-1370.

Odborné práce v zahraničných nerecenzovaných zborníkoch (konferenčných aj nekonferenčných)/Publications published in foreign non peer reviewed proceedings

DIANIŠKA, G., STRÉMY, T. Aký je záujem o výskum ekonomickej kriminality? In: *Kdo slyší hlas volajícího na poušti: referáty z konferencie [Sekce sociální patologie MČSS] ve Vranově nad Dyjí v roce 2010.* [sborník sestavil: Kazimír Večerka]. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2010. S. 189 – 196. ISBN 978-80-903541-7-3.

II.

GRATULÁCIA

prof. Doc. JUDr. MAREKA ŠMIDA, PhD.

Milý pán profesor Gustáv Dianiška,

želám ti všetko najlepšie k Tvojim okrúhlym narodeninám a vzdávam ti skutočnú poctu priateľa a rektora. Chcem ti povedať, čo si určite sám nemyslíš – že si z toho najlepšieho, čo Trnavská univerzita v Trnave má. Odborník a vedec s rozhladom a empatiou psychológa, s citom pre človeka a skromnosťou toho, ktorý spoznal a uznal, že svet stvorený pre nie dokonalého človeka je záhradou zložitých súvislostí, majúcich zmysel a skladajúcich sa do prekvapujúcich významov bolesti a radostí. Možno zabudnúť na mnohé slová, ktoré niekto hovorí, na udalosti, ľudí; myšlienky tiež nemožno dostatočne konzervovať, ale nezabúda sa na pocit, ktorý pri niekom máme. Takto mám doslova vrytú do pamäti chvíľu, keď sme spolu objavovali svet univerzitných plesov a beánií, akosi dvaja starší v húfe mladých študentiek a študentov. Bol si mi vtedy, samozrejme, nielen vtedy, psychickou a ľudskou oporou, pevným bodom v neznámych vodách. Tvoje myšlienky boli a sú vždy obrátené k dobru pre mladých. Špekuluješ, ako im priblížiť správne motívy do ďalších krokov na univerzite. Si potrebný pre nás i študentov; si láskavým človekom, ktorého máme radi. Si garantom povzbudenia a sily ísť ďalej a vidieť veci z lepšej stránky. Môže byť ešte niečo viac, prečo si zaslúžiš úctu, naše želanie dobra i túto poctu?

S úctou, Marek Šmid, rektor Trnavskej univerzity v Trnave

V Trnave október 2014

GRATULÁCIA
Dr. h. c. Prof. JUDr. PETRA BLAHA, CSc. –
GUSTÁV DIANIŠKA PROFESOROM V TRNAVE

Spomínam na časy keď prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc. sa rozhodol odísť s druhými kolegami z Bratislavy na Trnavskú univerzitu v Trnave. Písal sa rok 1998 a profesor Dianiška si plne uvedomoval vážnosť svojho rozhodnutia. Bol si vedomý, že bude potrebné vytvoriť univerzitnú a vedeckovýskumnú tradíciu v prostredí, v ktorom kedysi takmer 124 rokov v 17. a 18. storočí takáto tradícia „sídlila“, ale teraz, na sklonku 20. storočia, bolo ono prostredie nepripravené pre pôsobenie novozriadenej vysokoškolskej ustanovizne. Novým zamestnávateľom mala byť a aj bola Právnická fakulta. Ocitol sa nielen v novom prostredí, ale aj v inom vednom a študijnom odbore než v akom získal akademickú kvalifikáciu, ocitol sa medzi samými právnikmi. Ako profesionálny psychológ mal dvojnásobne ťažké postavenie ako ostatní, ktorí si vybrali Trnavu ako nové pracovisko. „Jednofarebná“ vedecko-pedagogická inštitúcia je vždy pre extranea tvrdý oriešok, ale pán profesor Dianiška si nenechal ujsť príležitosť prísť do Trnavy a byť činný na trnavskej fakulte; vykonal bezmála šesťnásť rokov plodnú a užitočnú prácu. Bolo zásluhou jemnosti a vkusu profesora Dianišku, že sa jeho účinkovanie od začiatku ukázalo veľmi efektívne a skutočne užitočné. Rýchlo sa včlenil, vďaka otvorenej a priamej povahe, do pracovného spoločenstva a spoluvytvárania fungujúcej atmosféry. Nikdy neodmietol splnenie najnáročnejších úloh, bol vždy ochotný priložiť ruku k dielu.

Spomínam si ako vzorne plnil akademické funkcie, ktoré mu boli zverené. Najprv zastával funkciu člena Akademického senátu Právnickej fakulty a člena Akademického senátu Trnavskej univerzity. Potom bol zvolený, za dekanovania profesora Prusáka, za predsedu

Akademického senátu fakulty v rokoch 2000 – 2007. Pamätám si ako bezchybne viedol orgán akademickej samosprávy, dôležitý pre vnútorný život fakulty. Osobne sa pravidelne zúčastňoval ako predseda senátu i zasadnutí vedenia fakulty, takže bol priebežne informovaný o každom diani na fakulte, čo bol nevyhnutný predpoklad pre úspešnú činnosť akademického senátu. Tento sympatický úzus pred ním ani po ňom si nikto neosvojil. Ešte raz bol zvolený do funkcie predsedu Akademického senátu fakulty v rokoch 2013 – 2015, čo je veľký prejav dôvery v jeho schopnosti.

Ďalší zážitok s profesorom Dianiškom mám z jeho prodekanovania. V rokoch 2008 – 2012 zastával funkciu prodekana pre rozvoj, sociálnu činnosť, starostlivosť o študentov, uplatnenie absolventov, kvalitu a informačné systémy, dosť veľké penzum práce na jedného akademického funkcionára; neskoršie prodekan pre rozvoj a ďalšie vzdelávanie. Zastával vcelku nepopulárny referát a urobil z neho pre seba a ostatných obľúbený odbor činnosti. S chuťou sa pustil do práce v rámci programu kvality, ako aj modelu CAF. Len čo väčšina učiteľov fakulty počuje vysloviť skratku CAF, tak prinajmenšom sa na ich tvári vyčaruje mierne ironický úsmev. Pán profesor spravil z programu kvality atraktívny program, vyvinul maximálne organizačné úsilie a venoval mnoho času a činorodej energie, aby fakulta a univerzita na tomto poli dosiahla vynikajúce výsledky. Aj jeho zásluhou a pričinením získala univerzita ocenenie CAF. Iba tri univerzity na Slovensku sa posiaľ stali nositeľmi uvedeného vysokého ohodnotenia, takže máme byť na čo hrdí.

Pán profesor Dianiška disponuje vynikajúcimi ľudskými vlastnosťami. Je rodený učiteľ a s obľubou používa na adresu učiteľovania bohužiaľ už zastarávajúci, ale zato výstižný výraz – „kantor“. Podľa jeho názoru dobrý kantor je vždy pripravený hlásať svojim študentom vedeckú pravdu, dobrý učiteľ, dobrý profesor je povinný sprostredkovať najnovšie výsledky vedy. K tomu sa musí sám zaoberať vedeckým výskumom, aby mohol poskytovať čo dosiahol vlastným skúmaním. Týmito zásadami sa vždy riadil, a preto je a bol medzi študentstvom

oblúbený. Dokáže študentov zapáliť pre vec, pre svoj predmet. Oplýva darom výrečnosti a presvedčivosti, a tak nečudo, že každý rok sa umiestňuje vysoko v pravidelnej študentskej ankete, ktorou študenti hodnotia učiteľov fakulty.

Sám som mal viac razy možnosť sa presvedčiť na vlastné uši a oči, ako pán profesor prednášal na vedeckej konferencii. Len čo ohlásil predsedajúci referát profesora Dianišku, vedel som, že nastane oživenie v sále. A skutočne. Po prvých vetách si pán profesor získal auditorium a už bolo pre neho ľahké bez veľkej námahy postupovať až do konca prednášky. Ani som nebol prekvapený, že svojou učiteľskou dokonalosťou vedel vzbudiť priazeň akéhokoľvek publika, nie to študujúcu mládež. Hovorí presvedčivo, so zaniatením, vysvetľuje problémy s osobným šarmom, sympaticky a emotívne. Zapojí do prednášky, do verbálneho slova, celú svoju profesionálnu a ľudskú osobnosť. Nezapadne pritom hovoriť úsmevne, pokojne, vyrovnane, má neustály vizuálny kontakt s každým, kto je prítomný a ho počúva. Slovom je nad vecou.

Vážený pán profesor. Mimoriadne ma teší, že sa životného jubilea dožívaš v plnom zdraví a optimizme. Môžeš s uspokojením bilancovať, pretože si nepremrhal život. Čas rýchlo letí, to je pravda, pribúdajú roky, ale na tomto mieste sa vari bude lepšie vynímať upravená Hippokratova myšlienka, ktorú z gréčtiny do latinčiny preložil Seneca: *ars longa est* („umenie [veda] je dlhé“). Prajem Ti úprimne, drahý môj priateľ, nech Tvoje vedecké výsledky, ktoré si dosiahol, trvajú dlhý vek.

Dr. h. c. prof. JUDr. Peter Blaho, CSc.

V Trnave január 2015

GRATULÁCIA

prof. PhDr. TEODORA KOLLÁRIKA, DrSc.

Prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc. – k jeho výročiu dožitia 75 rokov úprimne gratulujeme a prajeme veľa zdravia a síl do ďalšej pracovnej vedecko-pedagogickej činnosti v odbore psychológia. Výpis jeho aktivít v tejto sfére je obdivuhodne široký, s výraznou orientáciou na oblasť psychológie v spojení s právom. To je veľmi dôležitá kombinácia nielen z pohľadu psychológie, ale i z pohľadu práva a výučby predmetov v uvedenej kombinácii. Prienik psychológie do výučby právnikov je pozitívnym prvkom, čo potvrdzuje prof. G. Dianiška svojou knižnou publikáciou „Sociálna psychológia a právnik“ (BA 2006), čím nadväzuje na konštatovania autorov úspešnej svetovej publikácie „Social Psychology“, 11. vydanie, v časti Sociálna psychológia a právny systém“.

V súlade s týmito konštatovaniami je potrebné uviesť, že najvýznamnejším výsledkom doterajšej profesijnej činnosti prof. PhDr. Gustáva Dianišku, CSc. je konštituovanie policajnej psychológie ako aplikovanej disciplíny systému psychologických vied, následne vytvorenie vlastnej vedeckej školy a naďalej sa venuje výchove jej nasledovateľov, s dôrazom na aplikované psychologické poznatky v činnosti právnika, ako aj na celený rozvoj slovenskej kriminológie. Ohotne a úspešne sa zaraďuje do diania v psychologickej obci, prezentuje striedmosť a erudovanosť v konkrétnej práci a je všeobecne v psychologickej obci akceptovaný. Právom mu bolo už udelených viacero ocenení a čestných uznaní za aktívnu vedeckú, pedagogickú a inú odbornú činnosť.

Predpokladám, že tohto názoru je výrazná väčšina psychológov na Slovensku, a ako vyplýva z jeho stručnej dostupnej charakteristiky, i väčšina psychológov v Českej republike.

K Tvojim 75 rokom Ti treba ako jubilentovi gratulovať a popriať všetko najlepšie a pomôcť prekonať potenciálne prekážky, ktoré Ťa na ceste k 100. výročiu očakávajú. Vychádzam pritom z faktov Tvojho doterajšieho priebehu životnej dráhy, naplnenej bohatou pracovnou činnosťou, ktorú treba dotiahnuť až do konca uvedeného výročia. Ako poznám pána profesora, má zakódované genotypické danosti pre úspešnú dlhovekosť, napr. miesto narodenia Tisovec, kde sa rodia zdraví slovenskí junáci s psychickými osobnostnými dispozíciami, ktoré pozorne regulujú psychický potenciál v smere pokojného a vyrovnaného človeka, s výraznými prvkami pozitívneho sociálneho začlenenia a pod.

Osobne sa cítim poctený vyjadriť sa k nášmu jubilentovi touto formou a vysloviť nielen konštatovania k jeho práci, ale aj vyjadriť poďakovanie za veľmi úspešnú a bezproblémovú vzájomnú spoluprácu.

Gusto, ďakujem Ti za všetko i za všetkých kolegov, ktorí mali tú česť s Tebou spolupracovať.

S pozdravom a úctou Teodor Kollárik

V Bratislave január 2015

GRATULÁCIA DCÉRY HANKY A SYNA TOMÁŠA S RODINOU

Prišla mi milá úloha napísať niečo o Gustávovi Dianiškovi, mojom milom otcovi. Veľmi sa teším, že jeho celoživotná práca našla vo Vašej dôstojnej inštitúcii zaslúžený ohlas a veľmi si vážim, že môžeme pripísať do tohto diela.

Vyrastať v rodine Gustáva a Hany bolo pre nás s bratom veľmi inšpiratívne. Otec s mamou boli pár, z ktorého bolo cítiť, že sa vzájomne ľúbia a rešpektujú. Boli si vernými partnermi celý život. To je prvá vec, ktorú by som chcela spomenúť, že i my obidve deti vo svojich partnerských vzťahoch pestujeme výnimočné, celoživotné vzťahy. Pre nás ako deti vytvorili otec s mamou domov, kde sme sa v bezpečí a láske mohli rozvíjať.

Zároveň to bol priestor, kde bolo veľmi veľa kvalitných podnetov na rozvoj. Mohli sme sa s otcom i mamou o čomkoľvek porozprávať. Často sme viedli vo štvorici zaujímavé debaty. Počúvali sme kvalitnú hudbu, v knižnici mali k dispozícii všetky poklady domácej i svetovej literatúry, aj odborné materiály. Otec vo mne podnietil zvedavosť, chuť učiť sa a túžbu vedieť, poznať. Pamätám sa, že keď som sa na niečo pýtala, otec mi to vždy vysvetlil, ale neváhal ísť sa pozrieť do encyklopédie, do mapy, vždy venoval pozornosť tomu, aby novú vedomosť zasadil do ďalších súvislostí. Túto cennú kvalitu ísť v znalostiach do hĺbky, ale najmä vytvárať si kognitívny systém, ktorý zachytáva súvislosti a vzťahy medzi jednotlivými prvkami využívam doteraz a osvedčila sa mi ako v pracovnom, tak súkromnom živote. Učiť sa dobre pre nás s bratom nebolo ťažké, ale tá trocha snahy súvisela s tým, že sme mali v rodičoch silné vzory.

Otec ma ovplyvnil i profesijne. Odmalička som bola blízkym bútlavou vrbou a keďže som nasávala jeho nadšenie pre psychológiu,

bolo pre mňa jej štúdium prirodzenou voľbou. Otec ma do nej nikdy netlačil, skôr svojim nadšením vzbudil nadšenie i vo mne a podporil moju prirodzenú tendenciu. Brat ako lekár tiež prirodzene inklinoval k povolaniu, kde sa pomáha ľuďom. Máme to v rodine.

To, že bol pre nás inšpiráciou v pracovnom živote, je Vám asi jasné. Ale možno ešte dôležitejšie sú tie ľudské, charakterové kvality. Podporoval nás v samostatnom myslení, v našich záujmoch, učil nás systematickej práci, ale tak, aby sme nezabúdali na vnútorný zmysel, viedol nás k poctivosti vo všetkých oblastiach.

To, čo sme tati od Teba dostali a dostávame, je oveľa viac. A to hlavne láska a prijatie. Ale napríklad i hravosť. S otcom, ktorý mal všetkým jeho tituly, hodnosti i ocenenia sme sa vždy veľmi nedôstojne, ale o to veselšie, bláznili. Podporilo to v nás hravosť, tvorivosť i slobodu až do doterajšieho veku. Dostali sme i veľa praktických zručností. Hoci sme boli intelektuálna rodina, učili sme sa zvládať všetky praktické veci už od mala. Upratovať, variť, sadiť rastliny, kosiť, rúbať drevo, niečo vyrobiť.

Otcova autorita pre mňa je o múdrosti, ale aj добрote srdca a ľudskosti. Otec, naučil si ma, že je rovnako dôležité byť úspešným i charakterovo a emocionálne kvalitným človekom. Rozvíjať i hlavu i srdce.

Ďakujem ti otec za všetko, teším sa z každej chvíle s tebou. Obdivujem, že si stále aktívny, čulý, zaujímaš sa o všetko nové a si i ochotný stále sa niečo nové učiť. V práci odovzdávaš to najlepšie a svojim vnukom si aktívnou oporou. Sme radi, že ťa máme. My všetci – syn Tomáš, dcéra Hana, nevesta Simona, zať Dalibor a tvoji štyria urastení a šikovní vnuci Jakub, Niko, Matúš a Lukáš. Mama by bola iste hrdá, keby nás tu videla a dúfam, že sa na nás a na teba pozerá tento deň. Ona pri tebe vždy stála, tak ako ty pri nej. Som hrdá, že môžem byť tvoja dcéra a mám ťa rada.

Hana Bednaříková, dcéra

Gratulujem, tati, som na teba hrdý a teším sa s tebou z tvojich profesijných úspechov.

Predstavuješ pre mňa príklad skutočného pedagóga, Profesora s veľkým P, akých naše vzdelávacie inštitúcie potrebujú ako soľ. Je úžasné, ako dokážeš predstúpiť pred poslucháčov, zaujať ich pozornosť a pritom odovzdávať poznatky, a do hláv študentov umiestňovať fakty, ktoré ich nútia myslieť.

Po celý život, čo ťa poznám, neúnavne pracuješ, tvoja povestná lampička nad pracovným stolom svietila vždy dlho do noci. Od detstva som videl stovky hárkov papiera popísaných tvojím úhľadným drobným písmom a je to v dnešných časoch celkom neuveriteľné, že niekto dokáže bez použitia klávesníc delete a insert preniesť svoje myšlienky jasne a bez zaváhania na obyčajný papier.

Je radosť s tebou viesť rozhovor, pretože je to naozaj komunikácia, pri ktorej nielen hovoríš, ale aj počúvaš toho druhého.

Som presvedčený, že si v mnohom vzorom nielen pre mňa a Haničku – moju sestru, ale aj pre tvojich vnukov, a veľa iných ľudí, ktorí ťa mali možnosť poznať bližšie.

Ďakujem krásne za túto príležitosť a som hrdý, že sa môžem v tejto knižke podpísať.

Tomáš Dianiška, syn

Želáme Ti veľa síl, radosti, zdravia, lásky do ďalšieho života. Nech sa Ti ďalej darí v osobnom i pracovnom živote. Máme Ťa radi. Tešíme sa na ďalšie obohacujúce spoločné zážitky. Ďakujeme ešte raz za možnosť prispieť do tohto diela na Tvoju poctu.

Tomi, Hanka, Simona, Dali, Kubko, Niki, Matúško a Lukino – rodina Gustáva Dianišku

V Bratislave január 2015

III.

PRÁVNE, ETICKÉ A PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY VÝSLUCHOV OSÔB V TRESTNOM KONANÍ

PAVEL BALÁŽ*

Pri príležitosti významného jubilea svoj príspevok venujem svojmu priateľovi a spolupracovníkovi prof. Gustávovi Dianiškovi, CSc., ktorý sa ako jeden z mojich prorektorov na Akadémii PZ v Bratislave významnou mierou podieľal na rozvoji bezpečnostných disciplín, dobrých medziludských a pracovných vzťahov a rozvoju študijného a vedného odboru. Po príchode na Právnickú fakultu TU v Trnave, ako vedúci katedry propedeutiky právnických predmetov, prostredníctvom svojich kolegov vedie študentov, ako budúcich právnikov, k etickej, psychologickej a sociálnej práci. Ako kolega úzko spolupracuje s Katedrou trestného práva a kriminológie, kde má neustály záujem implementovať poznatky z kriminológie, psychológie a iných neprávnych disciplín do trestného práva. Z dlhoročných osobných a pracovných vzťahov, ktoré ma spájajú s mojim dobrým priateľom, a s tým, čo som uviedol, som prispôsobil tému môjho príspevku.

1. K problematike objasňovania trestnej činnosti a jej páchatelov

Slovenské trestné konanie je zákonom upravený postup orgánov činných v trestnom konaní, súdov a iných osôb zúčastnených na trestnom konaní, ktorého úlohou je náležite zistiť trestný čin a jeho páchatela a uložiť mu trest a zabezpečiť jeho výkon.

Boj proti kriminalite vyžaduje širšiu spoločenskú angažovanosť nielen justičných orgánov, ale aj iných subjektov a občianskych zdru-

* Prof. JUDr. Pavel Baláž, CSc., Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra trestného práva a kriminológie.

žení. Na vybudovanie komplexného systému v boji proti kriminalite sa využívajú aj poznatky z rôznych neprávných vedných odborov, napríklad kriminológie, kriminalistiky, penológie, súdneho lekárstva, súdnej psychológie, súdnej psychiatrie a iných vedných disciplín. Postup justičných orgánov v trestnom konaní je upravený v Trestnom poriadku tak, aby trestné činy boli včas a náležite objasnené a ich páchatelia spravodlivo potrestaní. Napriek tomu značná časť závažných trestných činov ostáva neobjasnená a páchatelia uniknú trestnej zodpovednosti. Príčiny vysokého stavu kriminality a jej nízkej miery objasnenosti treba hľadať v rôznych objektívnych alebo subjektívnych činiteľoch, ktoré tento negatívny spoločenský problém spôsobujú.

Na objasňovanie trestných činov a usvedčovanie ich páchatelov v trestnom konaní slúži proces dokazovania. Metódy, prostriedky a procesné postupy na objasňovanie nových spôsobov páchania kriminality sa neustále menia, preto na základe poznatkov z rôznych vedných odborov vznikajú nové účinnejšie a efektívnejšie dôkazné prostriedky. Boj proti kriminalite je čoraz viac zložitejším procesom, ktorý je závislý od materiálneho zabezpečenia, odbornej spôsobilosti subjektov a strán v trestnom konaní a od efektívnosti metód, prostriedkov a procesných úkonov, ktoré sa na objasňovaní trestných činov a ich páchatelov používajú. Pri využívaní represívnych nástrojov a procesných postupov musia justičné orgány dodržiavať zákonnosť a zachovávať ľudskú dôstojnosť a práva a slobody zúčastnených subjektov na trestnom konaní.

Na boji s trestnou činnosťou by sa mala podieľať široká verejnosť. Pomáhať justičným orgánom pri objasňovaní trestných činov a usvedčovaní ich páchatelov je nielen právom, ale aj povinnosťou občanov. Napriek tomu sa orgány činné v trestnom konaní pri objasňovaní trestnej činnosti stretávajú s neochotou občanov oznamovať trestné činy, odmietajú sa zúčastniť na procesných úkonoch, čiže neprispievajú účelu trestného konania. Na druhej strane aj občania sa negatívne vyjadrujú k činnosti orgánov činných v trestnom konaní a súdom, keď poukazujú, že u niektorých z nich pretrvávajú staré praktiky, stereo-

typy a zdĺhavé a niekedy aj pochybné riešenia niektorých trestných deliktov.

2. K výsluchu osôb v trestnom konaní z právneho aspektu

2.1 K procesnému postupu výsluchu obvineného

Náš Trestný poriadok obsahuje ustanovenia o jednotlivých dôkazných prostriedkoch v šiestej hlave § 119 – 161. V § 119 ods. 2 sa uvádza ich exemplifikatívny výpočet. Každý procesný dôkaz sa vždy spája s určitou osobou alebo s určitou vecou. Ak sú nositeľmi dôkazov osoby, takéto dôkazy sa získavajú výsluchmi obvinených, svedkov, poškodených, znalcov, ale aj konfrontáciou, rekogníciou a rekonštrukciou. Dôležitosť výpovede obvineného alebo svedka ako dôkazného prostriedku je samozrejímavá. Cieľom výsluchu obvineného nie je dosiahnuť priznanie, ale zistiť skutočnosti pre náležité zhodnotenie skutkového stavu veci. Procesný postup vykonávania výsluchu obvineného je upravený v § 121 až 124 Trestného poriadku. Prítomnosť obvineného si vypočúvajúci zabezpečuje jeho predvolaním, prípadne predvedením (§ 120). Prvému výsluchu obvineného predchádza zistenie osobných údajov obvineného, objasnenie podstaty obvinenia a poučenie obvineného o jeho právach (§ 122). Vypočúvajúci vyzve obvineného, aby najprv súvisle vypovedal o veci a až potom, ak je to potrebné, kladie mu otázky. Aby sa vylúčilo ovplyvňovanie jeho výpovede, zakazuje sa akékoľvek donucovanie obvineného k výpovedi alebo priznaniu, klásť kapiózne a sugestívne otázky (§ 122 ods. 2). K procesnému postupu pri konfrontácii a rekognícii pozri § 125, resp. 126 TP.

2.2 K procesnému postupu výsluchu svedka v trestnom konaní

Svedok je osoba odlišná od obvineného, ktorú justičný orgán v trestnom konaní vyzval, aby vypovedala o dôležitých skutočnos-

tiach pre trestné konanie, ktoré osobne vnímala svojimi zmyslami. Z tohto hľadiska je svedok nezastupiteľný inou osobou. Ako svedka možno vypočuť aj poškodeného. Svedkami môžu byť aj maloleté osoby, deti a osoby s fyzickými alebo psychickými chybami. V rámci edičnej povinnosti svedčiť musí sa osoba na predvolanie ustanoviť k procesnému úkonu, okrem osôb uvedených v § 8 a § 130 TP a vypovedať ako svedok, čo je jej známe o trestnom čine, páchateloch a iných dôležitých okolnostiach pre trestné konanie. Z povinnosti vypovedať sú vyňaté aj osoby, ktorých výsluch je zakázaný (§ 129). O zákaze vypovede a o práve odprieť výpoveď musí byť svedok vypočúvajúcim riadne poučený (§ 131).

Pred výsluchom svedka musí orgán činný v trestnom konaní preštudovať doterajší dôkazný materiál, ujasniť si predmet a cieľ výsluchu, aké skutočnosti sa majú výsluchom objasniť, aký je vzťah pre posúdenie hodnovernosti svedka k ostatným zúčastneným osobám na trestnom konaní.

Pre zabezpečenie vierohodnosti a pravdivosti výpovede treba svedka poučiť o povinnosti vypovedať pravdu a nič nezamlčovať o význame svedeckej výpovede z hľadiska všeobecného záujmu a o trestných následkoch krivej výpovede.

Podľa smernice uvedenej v ustanovení § 132 TP základom výsluchu je súvislá výpoveď svedka, od ktorej sa rozvíja ďalší procesný postup. Vypočúvajúcí vyzve svedka, aby vypovedal všetko, čo sám o veci vie, nič nezamlčoval, ako aj to, odkiaľ sa dozvedel ním uvádzané skutočnosti. Svedka možno vypočúvať len do miery nevyhnutnej pre trestné konanie. Ak je potrebné, overiť, doplniť alebo širšie objasniť súvislú svedeckú výpoveď, majú sa vypočúvajúcim klásť otázky, ktorými okrem uvedeného možno svedka usvedčiť zo lži alebo ho nasmerovať k pravdivým výpovediam. Otázky musí vypočúvajúcí formulovať jasne, stručne, určito a priamo, aby svedka krok za krokom viedol k objasneniu určitých skutočností pre trestné konanie. Obdobne, ako aj pri výsluchu obvineného, je neprípustné klásť sugestívne alebo kapciózne otázky (§ 132 ods. 2). Ak treba zis-

tiť pravosť rukopisu alebo identifikovať hlas svedka, vypočúvajúci postupuje podľa § 133 TP.

Výsluch treba viesť so zreteľom na osobu vypočúvaného a prispôbiť ho k jej individuálnym vlastnostiam a schopnostiam. Napríklad ide o výsluch osôb postihnutých duševnou chorobou, osôb maloletých alebo mladistvých. Výsluch treba vykonať veľmi ohľaduplne, iba jeden raz, aby sa nemusel opakovať. Podľa § 135 ods. 1 Trestného poriadku sa k výsluchu osôb mladších ako 18 rokov priberie pedagóg, sociálny pracovník, psychológ alebo znalec. Ak to prispeje k výsluchu, môže sa pribrať aj zákonný zástupca. U osôb mladších ako 15 rokov možno výsluch vykonať využitím technických zariadení.

Vykonávanie výsluchov svedkov spravidla prebieha v neprítomnosti iných svedkov, aby nedochádzalo k ovplyvňovaniu obsahu výpovede. Povinnosťou svedka je svedčiť ústne, niektoré výnimky v konaní pred súdom uvádza Trestný poriadok napríklad v § 263. Svedok pred výsluchom na súde je povinný zložiť prísahu (§ 265). Svedecká výpoveď je jedným z najdôležitejších dôkazov v trestnom konaní. Pri hodnotení svedeckej výpovede musí vypočúvajúci posúdiť, aké mal schopnosti svedok vnímať určité skutočnosti, či si ich dokázal zapamätať a uchovať v pamäti a ako je ich schopný v procese dokazovania reprodukovať. Prekážkou vnímania skutočnosti určitej udalosti môže byť napríklad zlý zrak alebo sluch, fyzická únava alebo zlý psychický stav, zlá viditeľnosť alebo značná vzdialenosť svedka od miesta udalosti. Svedok vníma spravidla lepšie tie okolnosti, ktoré ho zaujímajú, než tie, o ktoré neprejavuje záujem. Na nesprávnosť vnímania má vplyv aj neočakávanie udalosti, rozrušenie, pocit strachu, krátkosť času, v ktorom udalosť prebehla.

Svedok si vždy nezapamätá a neuchováva v pamäti vnímaný jav úplne dostatočne a presne. Niektoré okolnosti, o ktoré nemá záujem, zabúda skôr než tie iné, ktoré ho o motivačnej stránke viac zaujímajú. Niektoré okolnosti, ktoré zabudol, dopĺňa spravidla vlastnými úvahami a úsudkami. Na uchovanie okolností udalosti má značný vplyv aj dĺžka času, ktorý uplynul od vnímania deja do výpovede o nej.

Niektorí svedkovia nie sú vždy schopní správne reprodukovať to, čo svojimi zmyslami vnímali alebo čo si zapamätali. Príčinou môže byť napríklad nespôsobilosť presne sa vyjadrovať, rozčúlenie pri výsluchu, netaktný spôsob vykonávania výsluchu alebo nevhodné prostredie, v ktorom sa výsluch vykonáva.

Aby vypočúvajúci správne posúdil dôkaz získaný výsluchom, musí dôkladne zhodnotiť subjektívne a objektívne okolnosti, ktoré majú vplyv na výpoveď svedka a porovnať ich s inými zaistenými dôkazmi kvôli dôveryhodnosti jeho výpovede.

2.3 Iné právne súvislosti s výsluchom obvineného a svedka

Okrem výsluchu svedka a obvineného je policajt povinný vypočuť aj podozrivého, ktorý bol zadržaný podľa § 86 ods. 1 alebo osobu, ktorej bola obmedzená osobná sloboda (§ 85 ods. 4). Výsluch sa vykonáva aj u osoby, ktorá podáva oznámenie, aby sa získali podklady na ďalšie konanie, ak je oznamovateľom poškodený, treba ho vypočuť, či žiada, aby súd rozhodol o jeho nároku na náhradu škody v trestnom konaní (§ 62). K výsluchu obžalovaného (§ 258 – 260) a k výsluchu svedka (§ 261 – 267) alebo k výsluchu znalca (§ 145 ods. 2) je procesný postup pri ich výsluchu v konaní pred súdom okrem základných smerníc upravený v modifikovanej forme tak, aby bol splnený účel trestného konania.

Pri vykonávaní výsluchov sa orgán činný v trestnom konaní a súdy riadia zásadami dokazovania a ustanovenia Trestného poriadku, ktoré upravujú procesný postup subjektov v procese a priebehu vykonávania týchto procesných úkonov. Keď výsluch obvineného a svedka v závažných okolnostiach sa rôzni a rozpor nemožno vyjasniť inak, môžu byť tieto subjekty postavené tvárou v tvár, klásť si navzájom otázky so súhlasom vypočúvajúceho (§ 125). Ak sa má výsluchom zistiť totožnosť osoby alebo veci, vypočúvajúci vyzve obvineného, aby ju opísal. Až potom sa mu vec alebo osoba ukáže medzi viacerými osobami po-

dobného zovňajšku alebo vecami toho istého druhu (§ 126). Obdobne, ak má byť preverená výpoveď obvineného, poškodeného alebo svedka, v prípade, že iné dôkazy vykonané v trestnom konaní nepostačujú na objasnenie veci, možno vykonať rekonštrukciu (§ 159), preverku výpovede na mieste činu (§ 158), vyšetrovací pokus (§ 157) alebo hlasovú skúšku a hlasovú vzorku (§ 160). O priebehu výsluchu a zistení dôležitých skutočností pre trestné konanie napíše orgán činný v trestnom konaní zápisnicu.

3. Etické aspekty výsluchov a ich význam v trestnom konaní

3.1 K uplatňovaniu morálnych postupov orgánmi činnými v trestnom konaní pri výsluchoch osôb

Spoločenský záväzok vzťahujúci sa na subjekty zúčastňujúce sa na realizácii trestnej činnosti v trestnom konaní ukladá zákon v priebehu dokazovania riadiť sa nielen trestno-procesnými normami, ale aj morálnymi pravidlami. Vzťahy medzi právom a morálkou majú v našom právnom poriadku dlhoročné korene, ktoré sa uplatňujú aj v činnosti subjektov a strán v trestnom konaní. S otázkou práva a morálky úzko súvisí aj otázka slobody prejavujúcej sa v trestnom práve ako vzťah práva a spravodlivosti zo strany štátu k delikventovi, ako aj povinnosť osôb, ktoré dopustili protiprávných činov podriaďiť sa procesným postupom orgánov činných v trestnom konaní. Sloboda v každom demokratickom právnom systéme sa prejavuje voľbou konania osoby v medziach zákona.

Po implementácii Listiny ľudských práv a slobôd do Ústavy Slovenskej republiky sa vytvorili na ochranu zákonom ustanovených záujmov aj väčšie možnosti na uplatnenie etických postupov a morálnych pravidiel pri realizácii kriminality v trestnom konaní.

Naš právny štát prostredníctvom svojich orgánov sa pri zabezpečovaní ľudských práv po implementovaní Listiny základných práv

a slobôd do nášho právneho poriadku začal riadiť nielen právnymi, ale aj morálnymi normami. Morálka sa stala novým motivujúcim nástrojom profesionálnych kvalít štátnych orgánov a efektívnym ľudským činiteľom v trestnom konaní. Profesionálna etika značnou mierou prispela nielen k zachovávaní ľudských práv a slobôd v trestnom konaní, ale aj k úspešnému plneniu úloh v boji proti kriminalite. Zavedením etických pravidiel do trestného konania došlo k významnému skvalitneniu činnosti orgánov činných v trestnom konaní v procese a priebehu dokazovania, k lepšej organizácii, riadenia a rozhodovania o právach a slobodách osôb zúčastňujúcich sa trestného konania. Spoločenským postojom zúčastnených subjektov na trestnom konaní, zvýšenou kvalitou profesionálnych osobností a dodržiavaním zákonosti, práv a slobôd v trestnom konaní zvýšila sa aj úroveň zákonom chránených záujmov ohrozovaných kriminalitou. Etický profesionálny kódex justičných orgánov pozitívne ovplyvňuje právne vedomie, procesnú objektivnosť, korupčné vplyvy, odbornú spôsobilosť a vôľové vlastnosti orgánov činných v trestnom konaní pri realizácii trestnej činnosti. V súlade s profesionálnym etickým kódexom, ktorý je zameraný na zvýšenie morálnych hodnôt subjektov trestného konania je potrebné sa zamerať na rozvoj takých vlastností, akými sú čestnosť, objektivnosť, spravodlivosť, úcta k zákonom a ľuďom, spoločenská bezúhonnosť a odolnosť proti negatívnym vplyvom.

Sociálna práca orgánu činného v trestnom konaní pri objasňovaní trestných činov a odhaľovaní ich páchatel'ov musí byť v súlade nielen s právnymi a morálnymi normami, ale aj s pravidlami občianskeho spolunažívania. K morálnym postojom k osobám, ktoré sa zúčastňujú na trestnom konaní, mal by prispieť aj profesionálny kódex justičných orgánov, ktorý by okrem odborných povinností obsahoval etické normy a morálne pravidlá pre výkon ich funkcií.

Vzťahy, ktoré nastávajú v trestnom konaní, predstavujú určitý špecifický úsek sociálnej práce justičných orgánov v komunikácii so subjektmi trestného konania, kde sa vyžaduje slušné a korektné správanie a vzájomné rešpektovanie. Etika v trestnom konaní je do značnej mie-

ry psychologickým konfliktom zúčastnených strán a iných subjektov v trestnom konaní, ktorý vychádza z ich intelektu, vôle, charakteru a ďalších ľudských mravných hodnôt.

Na dodržiavanie zákonnosti v trestnom konaní a preskúmvanie procesných postupov a rozhodnutí slúžia rôzne právne inštitúty, napríklad dozor prokurátora, opravné prostriedky a ďalšie kontrolné mechanizmy. Na dodržiavanie etických pravidiel a postupov nebol doposiaľ vybudovaný účinný kontrolný systém. Ak dôjde k vážnemu porušeniu etických noriem alebo morálnych pravidiel v trestnom konaní, stáva sa to len predmetom verejnej kritiky alebo reakciou masovokomunikačných prostriedkov.

Pri objasňovaní trestných činov a usvedčovaní ich páchatel'ov nastávajú v procese dokazovania rôzne trestno-procesné vzťahy a etické postupy medzi subjektmi a stranami trestného konania, ktoré negatívne alebo pozitívne ovplyvňujú ich emocionálne prežívanie pri riešení protiprávnych deliktov, ktoré často vyvolávajú v nich podozrievavosť, neobjektívnosť, nedôveru a iné negatívne postoje. Preto právna, morálna a vôľová spôsobilosť justičného orgánu by mala byť tak silná a objektívna, aby nevyvolávala problémy vyplývajúce z profesionálnej deformácie, ktoré negatívne ovplyvňujú priebeh trestného konania. V mnohých trestných prípadoch etické procesy justičného orgánu ovplyvňuje najmä jeho chladnokrvnosť, brutalita, prietahy vo vyšetrovaní a netrepezlivosť verejnosti z očakávaného postihu.

Z etického hľadiska občania často hovoria o nespôsobilosti alebo o nezájme justičných orgánov riešiť závažnú kriminalitu, čo vyvoláva v spoločenskej praxi negatívnu verejnú mienku. Aj na takúto situáciu musí byť justičný orgán odborne a morálne pripravený, aby erudovaným spôsobom využil vhodnú argumentáciu a tak zmiernil rozhorčenie, strach a pobúrenie verejnosti a nepodľahol rôznym mystifikujúcim náladám.

Etika justičného orgánu musí byť osobitne a špecificky zameraná na účastníkov trestného konania, ktorí môžu byť rôzneho veku, pohlavia, spoločenského postavenia, odbornej, kultúrnej a intelektuál-

nej úrovne. Preto v rámci odbornej spôsobilosti justičného orgánu sa od neho vyžadujú okrem odborných právnych schopností aj morálne, psychologické, pedagogické, sociologické a iné kvality.

Etické princípy majú značný význam aj pri súčinnosti a spolupráci justičných orgánov so záujmovými združeniami, kontrolnými a re-víznymi orgánmi a občanmi. Morálne správanie justičných orgánov posilňuje ich dôveru, právne vedomie, nezávislosť, bezúhonnosť a ob-jektívnosť pri riešení trestných vecí. Niektoré justičné orgány sa z dô-vodov stresu, nadmernej pracovnej zaťaženia, netrpezlivosti, bez-radnosti, dezorganizovanosti alebo pod tlakom verejnosti dopúšťajú aj nemorálnych procesných postupov pri komunikácii s inými sub-jektmi trestného konania. Predísť nemorálnemu správaniu niektorých subjektov v trestnom konaní, ktoré by mohlo viesť aj k destabilizácii ich správania, je možné odstrániť len systematickým zvyšovaním psy-chickej odolnosti a zachovaním dôstojnosti pri vykonávaní proces-ných úkonov a vydávaní rozhodnutí.

3.2 Etické aspekty pri vykonávaní procesných úkonov v trestnom konaní

Trestné konanie prebieha jednotlivými štádiami, úlohou ktorých je náležite zistiť trestné činy a ich páchatelov, uložiť im trest alebo obranné opatrenie a ich výkon zabezpečiť. V trestnom konaní sa vy-konáva celý rad úkonov, pri ktorých vzniká množstvo trestno-proces-ných vzťahov a z nich vyplývajúcích práv a povinností. S vykonávaním procesných úkonov alebo s ich zanedbaním zákon spája určité právne účinky, t. j. vznik, zmenu alebo zánik procesnoprávných vzťahov.

Orgány činné v trestnom konaní využívajú viaceré z procesných úkonov a dôkazných prostriedkov, prostredníctvom ktorých zisťujú dôležité skutočnosti na objasnenie trestných činov a postih pácha-telov. Pri vykonávaní procesných úkonov musia justičné orgány do-držiavať zákonnosť a zaobchádzať so zúčastnenými subjektmi trest-

ného konania tak, ako to vyžaduje účel Trestného poriadku. Musia predovšetkým rešpektovať práva a slobody zúčastnených osôb, ich dôstojnosť a etické aspekty pri vykonávaní procesných úkonov. Procesné úkony možno vymedziť z metodického, taktického a etického hľadiska. Metodický aspekt procesného úkonu tvorí právny základ, ktorý predstavuje zákonný procesný postup, realizáciu a fixáciu dosiahnutých výsledkov z vykonania určitého úkonu. Taktický aspekt procesného úkonu spočíva vo vhodnom výbere metód a prostriedkov a procesných postupov pri získavaní objektívnych, hodnoverných informácií dôležitých pre trestné konanie. Etický aspekt procesného úkonu vychádza z poznatkov psychológie, logiky, fyziológie a iných spoločenskovedných disciplín, v ktorých sa odrážajú morálne požiadavky justičných orgánov pri vykonávaní dôkazov dôležitých pre trestné konanie. V niektorých prípadoch je dôležitý aj morálny prístup justičného orgánu dodržiavať určité etické princípy, ktoré determinujú možnosť vykonania dôležitých procesných úkonov v priebehu trestného konania, akými sú napríklad rozhodnutia.

Okrem dodržania zákonnosti, práv a slobôd osôb zúčastnených na trestnom konaní, musia justičné orgány prihliadať aj na kultúrnosť a etiku procesných postupov zameraných na zachovanie objektívnosti a principiálnosti pri vykonávaní procesných úkonov. Zároveň musia vylúčiť tendenčnosť, predpojatosť, pochybnosť, nedôveru a úmyselné spôsobenie hmotnej alebo morálnej škody zúčastneným subjektom pri vykonávaní procesných úkonov na zaistenie dôkazov pre trestné konanie.

Pri vykonávaní procesných úkonov z právneho a etického hľadiska nie je dovolený zásah do práv a slobôd účastníkov konania nad nevyhnutnú mieru, než tú, ktorú umožňuje zákon. Sú vylúčené najmä procesné úkony, ktorými by došlo k ohrozeniu života a zdravia subjektov trestného konania, narušeniu verejného poriadku, ohrozeniu utajovaných skutočností, vykonávaniu úkonov v inom než procesnom čase (okrem zaistovacích, neodkladných a neopakovacích procesných úkonov).

V súvislosti s rozvojom demokracie a humánosti našej spoločnosti vzniká požiadavka neustáleho zvyšovania etiky trestného konania a rozvíjanie morálnych kvalít justičných orgánov, súdov a iných subjektov trestného konania pri realizácii kriminality. Nie je možné tolerovať profesionálne deformácie justičných orgánov a staré neetické praktiky pri vykonávaní procesných úkonov a vydávaní rozhodnutí v trestnom konaní. Napríklad sa zakazuje vynucovanie výsluchu obvineného násilím, rôznymi úskokmi, klamaním, urážkami, znevažovaním, nátlakom. Sú to postupy, ktoré nie sú len v rozpore so zásadami trestného konania, ale aj s etickými a morálnymi pravidlami. Pri takýchto neetických postupoch ide o využívanie emocionálneho napätia alebo o psychologické pôsobenie na dosiahnutie výsledkov, ktoré sú v rozpore s účelom trestného konania. Psychologické pôsobenie pri výsluchoch osôb je z morálneho hľadiska prípustné len vtedy, ak vypočúvajúci chce vypočúvanú osobu usvedčiť zo lži, v takom prípade justičný orgán neporušuje etické pravidlá ani dôstojnosť vypočúvaného. Správne vyvolané emocionálne napätie prostredníctvom pravdivých argumentov má značný význam pre získanie objektívnejšieho dôkazu pre trestné konanie. Pozitívne možno tiež hodnotiť psychologické pôsobenie stimulovaním kladných osobných vlastností pri výsluchoch osôb, ktoré je dôležité na odstraňovanie rozporov za predpokladu dodržiavania etických postupov a využívania pravdivých argumentov. Medzi justičnými orgánmi sa vedú diskusie, či ide o etický postup pri výsluchu svedka, ktorý si vzhľadom na uplynulý čas od udalosti nevie po dlhšej dobe vybaviť zdanlivo zabudnuté informácie pre trestné konanie, ak mu vypočúvajúci oživil spomienky na dej, ktorý svojimi zmyslami vnímal, aby ich pri výsluchu bol schopný reprodukovať. Takéto postupy sa uplatňujú spravidla u svedkov, ktorí chcú pravdivo vypovedať, ale pre odstup času, kedy vnímali udalosť, nemôžu si bez oživenia pamäti na niektoré dôležité fakty k trestnému činu a jeho páchatelovi spomenúť. Takýto postup je právny a etický len vtedy, ak sa ním neporuší objektívnosť svedeckej výpovede.

Pri oživovaní pamäte svedka je nielen z etického, ale aj právneho

hľadiska zakázané klásť sugestívne alebo kapciózne otázky, ktoré by mohli spochybniť objektivnosť a hodnovernosť výpovedí. Na využívanie asociačných spojov pri oživovaní pamäte svedka sa justičné orgány opierajú o zákonitosti psychologických procesov. Preto by vypočúvajúci mal svedkovi vhodným spôsobom naznačiť, čo samotnej situácii predchádzalo a nie to, čo vypočúvajúci chce jeho výpoveďou zistiť. Niekedy si môže svedok oživiť v pamäti to, čo predtým k trestnej veci vnímal aj využitím iných dôkazných prostriedkov, napr. konfrontáciou, rekogníciou alebo previerkou výpovede na mieste. Neetický výsluch po použití sugestívnych alebo kapcióznych otázok by bol vtedy, keď by u svedka boli jeho spomienky neúplné a nie dostatočne pragmatické. V takom prípade v jeho pamäti by bolo mnoho medzier, výpoveď svedka by nebola objektivná. Pri výsluchu osôb v trestnom konaní je dôležité z eticko-profesionálneho hľadiska vypočúvajúceho vyvarovať sa záporných gest, nevhodnej mimiky, nežiaduceho mentorovania a zvyšovania hlasu, ktoré by mohli viesť vypočúvaného k neobjektívnej, neúplnej alebo nepravdivej výpovedi. Z taktického hľadiska vypočúvajúci by mal formulovať otázku tak, aby svedok nemohol na ňu uviesť inú, než pravdivú informáciu. Vypočúvajúci už v priebehu výsluchu svedka musí sledovať, či jeho výpoveď nie je v rozpore s doposiaľ zaistenými dôkazmi. Ak pri výsluchu osoby, ktorá bola zadržaná, nie je v dostatočnej miere zdôvodnené jej obvinenie, nie sú etické kladenie neočakávaných otázok k jej priznaniu. Pri výsluchu osoby v takomto procesnom nevyjasnenom postavení je kladenie takýchto otázok nielen z právneho, ale aj etického úskokom alebo určitým nátlakom k priznaniu sa.

Z etického hľadiska je predmetom diskusie aj otázka, či vypočúvajúci môže pri výsluchu osôb v trestnom konaní používať lživú argumentáciu. Z právneho, etického alebo psychologického hľadiska nie je možné tolerovať takéto procesný postup ani lžou dosiahnuté výsledky pri vykonávaní osobných dôkazov. Napriek tomu sa niektorí vypočúvajúci uchylujú k využívaniu lživých informácií na dosiahnutie priznania. Takto takticky vedené výsluchy, pri ktorých v predstave

vypočúvaného vzniká nepravdivý a neobjektívny názor o skutočnostiach pre trestné konanie, sú v každom prípade neetické a z právneho hľadiska neprípustné.

Osobitný etický i právny procesný postup musí vypočúvajúci obnoviť pri výsluchu maloletých, mladistvých, ktoré z nedostatočného ustálenia osobnosti, podliehajú určitej fantázii a sugestivite. V takýchto prípadoch by mal byť vypočúvajúci pozornejším a trpezlivejším pri vedení výsluchu, nemal by sa nechať vyprovokovať. Aby priebeh výsluchu bol bezkonfliktný, mal by sa na jeho výkon riadne pripraviť a zabezpečiť účasť pedagóga, aby sa pri výsluchu takýchto osôb vytvorilo priaznivé ovzdušie dialógu a dôvery medzi vypočúvajúcim a vypočúvaným. Pri komunikácii s takýmito osobami mal by sa vypočúvajúci správať kultúrne a priateľsky a prispôbiť sa ich veku a ich schopnostiam, mal by voliť osobitné postupy upravené nielen zákonom, ale aj etickými pravidlami a pri komunikácii s touto kategóriou osôb, musí sa vyhnúť vulgárnym otázkam, posmeškom, znevažovaniu alebo nevhodnému mentorskému akcentu. Vypočúvajúci musí byť mimoriadne objektívny a nezaujaty pri výsluchu takýchto osôb. Neetický aspekt vypočúvajúceho spravidla vychádza z nízkej všeobecnej a odbornej profesionálnej pripravenosti, ktorá sa niekedy zvyrazňuje nekritickosťou, pochybnými emóciami a inými negatívnymi charakterovými vlastnosťami. Pri vykonávaní nielen tohto procesného úkonu, ale aj iných procesných úkonov vyžadujú sa od orgánov činných v trestnom konaní nielen požadované odborné vedomosti, ale aj morálne a vôľové vlastnosti.

Pri vykonávaní procesných úkonov okrem zákonnosti musí justičný orgán rešpektovať osobnosť aj práva a slobody a ľudskú dôstojnosť všetkých zúčastnených osôb na trestnom konaní. Z hľadiska procesných postupov sa od orgánu činného v trestnom konaní vyžaduje právny aj etický prístup aj pri vykonávaní rekonštrukcie, rekognície a preverke výpovede na mieste. Pri vykonávaní týchto vyšetrovacích procesných úkonov treba sa vyhnúť najmä sugescii, sugestibilitate, citovej náказe a iným nemorálnym procesným postupom. Justičné or-

gány pri vykonávaní procesných úkonov musia doslovne dodržiavať zákonný postup upravený Trestným poriadkom a zároveň aj etické pravidlá a morálne normy, ktoré sú dôležité na zachovávanie ľudskej dôstojnosti, cti a ostatných práv a slobôd osôb v trestnom konaní.

4. Psychologické aspekty výsluchov a ich účel v trestnom konaní

Trestné právo pri realizácii kriminality využíva aj poznatky psychológie pri objasňovaní trestných činov a usvedčovaní ich páchatelov. Profesionálna psychológia sa zaoberá správaním účastníkov trestného konania pri vykonávaní procesných úkonov, ktoré ovplyvňujú psychickú reguláciu, motivačný systém, komunikáciu, celkový obraz určitej udalosti alebo deja, ktorý bol získaný pozorovaním určitého subjektu ako výsledok pôsobenia vrodenej konštanty. Dobrá znalosť psychológie svedeckej výpovede vypočúvajúcim je nevyhnutným predpokladom získavania pravdivých dôkazov.

Justičný orgán pri vykonávaní procesných úkonov využíva okrem právnych postupov aj psychologické komponenty pri výsluchoch osôb, napríklad k nadviazaniu kontaktu, vytvoreniu rešpektu a dôvery k vypočúvaným a vypočúvajúcim subjektom. Na zvýraznenie významu a spoločenského ocenenia výpovede a uznanie kvalít vypočúvajúceho musí justičný orgán pri výkone procesného úkonu uplatniť svoju autoritu a erudovanú dominanciu, aby naplnil účel trestného konania. Na vytvorenie požadovaného kontaktu a účelnej komunikácie pri výsluchoch v trestnom konaní osôb sú rozhodujúce pozitívne vlastnosti justičného orgánu, akými sú: česťnosť, svedomitosť, slušnosť, zmysel pre objektivnosť a spravodlivosť, zásadovosť a pravdovravnosť. Autoritu vypočúvajúceho môže značne oslabiť nielen z psychologického, ale aj etického hľadiska nemorálnosť, podvádzanie, neobjektivnosť, zlomyseľnosť a ďalšie záporné vlastnosti.

Pre pozitívne vedenie výsluchu osôb je preto dôležité primerané

spoločenské správanie vypočúvajúceho, vhodná komunikácia, prejav súcitu, ohľaduplnosť, slušnosť a zdvorilosť. K zdravej autorite vypočúvajúceho môže značne prispieť aj primerané sebedomie, skromnosť, cielavedomosť, sebakritickosť, rozvážnosť, dôkladnosť, rozhodnosť, pohotovosť a tvorivé logické myslenie najmä pri kladení otázok a prijímaní odpovedí.

Výsluchy osôb v trestnom konaní možno zo spoločenského hľadiska chápať ako sociálne psychologický proces, ktorý prebieha komunikatívnym pôsobením vypočúvajúceho a vypočúvaného v určitej navodenej sociálnej interakcii. Pri vykonávaní procesného úkonu musí vypočúvajúci poskytnúť dostatočný priestor vypočúvanému, aby mohol voľne reprodukovat' dôležité skutočnosti pre trestné konanie tak, ako ich vnímal, ako si ich zapamätal, aby ich bez akéhokoľvek nátlaku a úskoku mohol pri výsluchu reprodukovat'. Až po spontánnej výpovedi vypočúvaného môže vypočúvajúci vysielat' podnety, klásť otázky, prijímať odpovede, odstraňovat' rozpory, usvedčovat' vypočúvaného zo lži a získané informácie a výsledky priebehu procesného úkonu fixovat' v zápisnici.

Na dosiahnutie vypočúvacej komunikácie je dôležité nielen z psychologického, ale aj z právneho hľadiska predvídat', aký vzťah zaujme vypočúvaná osoba k iným subjektom a stranám v trestnom konaní, napríklad svedok k obvinenému alebo obvinený k poškodenému. Keď sociálno-psychologická rola vypočúvanému v rôznom procesnom postavení nevyhovuje, končí odmietnutím vypovedať k trestnej veci.

Základom výsluchu svedka, ktorý je ochotný vypovedať, je dôkladné zdôvodnenie významu jeho výpovedi pre trestné konanie, vhodné, jasné a prehľadné kladenie otázok a poskytnutie dostatočného času na ich odpovede. Náležite pripravený a premyslený postup pri vykonávaní tohto procesného úkonu zvyšuje komunikačnú istotu vypočúvaného, ako aj objektivnosť jeho výpovede v trestnom konaní. Vhodným spôsobom nadviazaný psychologický kontakt medzi vypočúvajúcim a svedkom musí byť udržiavaný v priebehu celého procesného úkonu. Vytvorený vzťah dôvery alebo nedôvery vypočúvajúceho k vypočúva-

nému môže prebiehať v kladnej alebo zápornej polohe, ktorý v značnej miere ovplyvňujú odborné vedomosti alebo praktické skúsenosti justičného orgánu, spôsobilosť vedenia výsluchu, osobnosť vypočúvaného, motivačná stránka a jeho charakterové vlastnosti.

Pri výsluchu v trestnom konaní niekedy dochádza k interpersonálnemu konfliktu medzi vypočúvajúcim a osobou, proti ktorej sa vedie trestné konanie, ktorý sa z psychologického hľadiska vyznačuje nesúhlasným prejavom, napríklad obavami obvineného z trestnoprávnych dôsledkov alebo z odhalenia jeho spolupáchateľov. K psychologickému konfliktu dochádza pri výsluchoch svedkov najmä z pomsty obvineného alebo v prípadoch nedostatočnej ochrany svedka a osôb jemu blízkych. Aj keď si osoba uvedomuje občiansku a právnu povinnosť svedčiť, môže po výsluchu na jednej strane prežívať negatívne dôsledky alebo na druhej strane, ak neposkytne výpoveď, môže mať pocit nesplnenia občianskej povinnosti. Napríklad že neprispela k objasneniu trestného činu korupcie a usvedčeniu jeho páchatela. Niekedy môže dôjsť ku konfliktu vypočúvajúceho aj pri výsluchu poškodeného, ktorý z obavy, že vyjdú najavo niektoré nelegálne príjmy z podnikateľskej činnosti, zamlčí významné skutočnosti pre trestné konanie.

Justičný orgán pri vykonávaní procesných úkonov sa stretáva s mnohými osobnosťami, ktorých reakcia pri komunikácii môže byť rôzna, napríklad agresívna, odmietavá, ľahostajná. K takýmto výsluchom zaraďujeme osoby s psychopatickými a morálnymi zábranami s nedostatočnou osobnou kontrolou a sebareguláciou, preto sa na komunikáciu s takými osobnosťami musí vypočúvajúci riadne pripraviť. V priebehu výsluchu nesmie sa vypočúvajúci nechať vyprovokovať ich agresívnym správaním, čo by mohli v priebehu trestného konania zneužiť. Aby sa vypočúvajúci vyhol negatívne správaniu sa takýchto osobností, musí pri ich výsluchu postupovať postupným, rozvážnym, taktným, dôrazným a vhodným argumentačným spôsobom, aby prekonal ich jednostranné zdôrazňovanie vlastných záujmov pred záujmami spoločenskými. Pri zisťovaní motivácie vypočúvanej osoby je dôležité, aby vypočúvajúci zistil jej osobnú pohnútku negatívneho

správania sa, aké má postavenie v skupine, aký má vzťah k trestnému činu a k zúčastneným subjektom v trestnom konaní a s kým sa identifikuje a prečo. Pred výsluchom konfliktných osôb by mal vypočúvajúci získať dôležité informácie o ich charaktere, potrebách, postojoch a osobných a majetkových pomeroch, aby si vytvoril skutočný obraz o ich postavení v spoločnosti a v trestnom konaní.

Pri výsluchu obvineného sa justičné orgány stretávajú aj s osobnosťami, ktoré sa uzavru samé od seba, odmietnu spolupracovať, komunikovať, svoj postoj prejavujú lútosťou, plačom, hnevom a podobne. V takom prípade vypočúvajúci musí pri výsluchu zaujať citlivejší a pozornejší procesný postup. Osobitný procesný postup musí vypočúvajúci zvoliť aj pri výsluchu osôb s psychickými alebo psychiatrickými poruchami.

Väčšina obvinených pred výsluchom využíva rôzne formy úniku z trestnej zodpovednosti. Z obavy následkov spáchaného činu sa niektorí nedostavia k výsluchu alebo sa dostavia pod vplyvom alkoholu. Niektorí obvinení predstierajú rôzne choroby alebo fingujú pokus o samovraždu. Aby situácia pri výsluchu nebola u takýchto osôb spojená so stresovým prežívaním, vypočúvajúci pred výsluchom by mal hlbšie poznať osobnosť obvineného a prispôsobiť k tomu procesný mechanizmus psychologickkej regulácie k odstráneniu napätia pred výkonom tohto procesného úkonu. Mal by podrobne zistiť jeho osobné a majetkové pomery, postavenie v rodine, zamestnaní a v spoločenskom živote, prostredie, v ktorom vyrastal a kde žije, aké má vzdelanie a či mal nejaké spoločenské ocenenia. Rovnako je dôležité pred začatím výsluchu zistiť, aký je jeho vzťah k ostatným subjektom trestného konania, trestnú minulosť, psychické defekty, agresivitu, sugesciu, fantáziu a iné vlastnosti, ktoré ovplyvňujú výsluch.

Pre svedka, na rozdiel od obvineného, je významná úroveň vnímania, jeho motivácia a vôľa vypovedať v trestnom konaní. Úroveň vnímania závisí od funkcií zmyslových orgánov, preto vypočúvajúci by mal zistiť, či vnímanie pri zisťovaní skutočnosti dôležitej pre trestné konanie bolo mimovoľné alebo zámerné. Vierohodnosť svedeckej

výpovede môže byť niekedy ovplyvnená aj nesústredenosťou, nedoslýchavosťou a inými psychickými poruchami, ktoré môžu v priebehu výsluchu negatívne ovplyvniť objektívny obraz poznania dôležitej skutočnosti. K negatívnym faktorom, ktoré môžu ovplyvniť vierohodnosť svedeckej výpovede, môžeme zaradiť aj negatívny postoj obvineného k spoločnosti a občianskej zodpovednosti alebo k iným subjektom trestného konania, napríklad k obvinenému.

V takých prípadoch je významným dôkazným prostriedkom aj výsluch poškodeného, ktorý je priamo zainteresovaný na priebehu a výsledkoch trestného konania, kde sa rozhoduje o jeho nároku na náhradu škody, ktorá mu bola spôsobená trestným činom. Z psychologického hľadiska je potrebné okrem iného zistiť aj to, ako poškodený prežíva traumu, ktorá ohrozila jeho povesť, česť, život, zdravie alebo iné zákonom chránené záujmy.

Na rozdiel od poškodeného obvinený z psychologického hľadiska nie je priamo zainteresovaný na výsledku trestného konania, aj keď trpí pocitom strachu, depesiou a inými úzkostlivými stavmi pred výsluchom, odsúdením alebo výkonom trestu. Obvinený na rozdiel od poškodeného si vytvorí negatívny postoj k vypočúvajúcejmu, s prejavom neochoty sa priznať k spáchanému činu a k nemu podať nepravdivú výpoveď. Je viac ostražitý ako poškodený so zvýšenou sebakontrolou pri komunikácii s vypočúvajúcim počas výsluchu, nestotožňuje sa s tvrdeniami poškodeného, spoluobvinených alebo svedkov. K zmene jeho postoja dochádza až vtedy, keď vypočúvajúci presvedčujúcimi argumentmi z iných vykonaných dôkazov priamo usvedčuje obvineného z protiprávneho činu. Od tohto okamžiku sa obvinený začne správať komunikatívne a bezkonfliktne. Niektorí podozriví po tom, čo boli zadržaní, sa aj po vznesení obvinenia uchýľujú k rôznym úskokom, lžiam, len aby sa vyhli trestnej zodpovednosti. Pri výsluchu obvinených – recidivistov, sa niekedy justičné orgány stretávajú aj s pokusmi provokácie, zatajovaním spolupáchateľov alebo účastníkov, k rôznym dezorganizáciám, omylom alebo zapieraním trestnej činnosti. Justičné orgány sa pri výsluchu obvinených často stretávajú

s nepravdivými výpovedami, rezignáciou alebo sebaobviňovaním. Sú to najmä osoby s psychopatickými poruchami, ktoré trpia hystériou, oligofémiou, psychopatiou alebo negestibilnou reakciou.

Vypočúvajúci podozrivej osoby, ktorá sa počas výsluchu cíti čestným, váženým a statočným občanom, mal by na základe ďalších zhromaždených dôkazov zistiť, či zadržaný nie je na základe rôznych pochybných dôvodov protiprávne obviňovaný zo spáchania trestného činu alebo či mu neprispieva alibistický vplyv zainteresovaných ľudí na zbavení jeho viny.

Psychologické hľadisko pri výsluchu obvineného je dôležité nielen pri vykonávaní tohto dôkazu, ale aj pri jeho hodnotení. Výpoveď obvineného (podozrivého), aby bola vierohodná, musí byť potvrdená aj ostatnými zaistenými dôkazmi, a to v súlade s prebiehajúcou udalosťou, ktorou bol spáchaný trestný čin. Ak sa výpoveď obvineného odkláňa od objektívnej reality, keď na psychiku delikventa pôsobia tie záporné mechanizmy, ktoré pravdivosť jej niektorých časti skresľujú, sa výpoveď dostáva do rozporu s inými zaistenými dôkazmi.

Pri objasňovaní významných skutočností pre trestné konanie je dôležitým argumentom v priebehu výsluchu vyvracanie a usvedčovanie osôb zo lži. Vypočúvajúci musí pozorne sledovať priebeh výsluchu a sledovať rozporné tvrdenia s inými dôkazmi. Z rozporného uvádzania skutočnosti vypočúvaného nemusí vždy vychádzať psychické napätie, zakrývanie lži, niekedy to môže byť aj prejav emócií vyplývajúci z rôznych životných udalostí v ostatnom období.

K rozporom a lživým výpovediam dochádza aj pri konfrontácii, napríklad, že jeden vypovedá pravdivo a druhý klame, alebo obidvaja klamú, a tým úmyselne zatajújú dôležité skutočnosti pre trestné konanie. Na zistenie objektívnej reality v priebehu výsluchu sa musí justičný orgán zamerať na odhalenie klamstva použitím vhodnej argumentácie pri vzájomnej komunikácii osôb postavených tvárou v tvár, pozorne sledovať emócie konfrontovaných osôb, porovnávať priebeh konfrontácie s predchádzajúcimi výpovedami a zamerať sa na prebiehajúce sebaregulačné procesné postupy pri tomto úkone.

S obdobnými psychickými napätiami sa orgán činný v trestnom konaní stretáva aj pri úkonoch, ktoré nadväzujú na výsluchy osôb, napríklad pri rekognícii, rekonštrukcii alebo previerke výpovede na mieste, kde obdobne poznáva objektívnu realitu s určitými modifikovanými postupmi pri poznávaní a zaisťovaní dôležitých dôkazov pre trestné konanie.

Vzhľadom na určité chyby, nedostatky a problémy justičných orgánov pri výsluchoch osôb v trestnom konaní som sa snažil v mojom príspevku poukázať, ako im predchádzať z právneho, etického a psychologického hľadiska, aby výpovede subjektov v trestnom konaní boli zákonné, objektívne a využiteľné pri objasňovaní trestných činov a usvedčovaní ich páchatel'ov.

Resumé

The author deals with the issue of legal, ethical and psychological aspects of hearing of persons in criminal proceedings and he focuses his attention on their importance for performing and obtaining evidences in the process of proving.

Literatúra

1. BALÁŽ, P., KRŠKOVÁ, A. Potrebuje polícia SR etický kódex? In: *Justičná revue* č. 4/1992.
2. BALÁŽ, P., PALKOVIČ, J. *Dokazovanie v trestnom konaní*. Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2005.
3. BALÁŽ, P. Etické aspekty vyšetrovacích úkonov. In: *Justičná revue* 2/1992.
4. ČECH, J. *Úvod do policajnej psychológie*. Akadémia PZ, Bratislava 1998.
5. JELÍNEK, J. K postavení poškozeného v trestním řízení. In: *Kriminalistika* č. 1/1997.
6. MUSIL, J. Funkce přípravného řízení, profesní profil a kvalifikační příprava policejního vyšetřovatele. In: *Kriminalistika* č. 5/1994.
7. MUSIL, J., KRATOCHVÍL, ŠAMAL a kol. *Kurs trestního práva*. Praha: C. H. BECK 1999.
8. ŠIMOVIČEK, I. a kol. *Kriminalistika*. Akadémia PZ, Bratislava 1997.

ŠIKAN A MOBING A ICH TRESTNOPRÁVNE NÁSLEDKY

HELENA BARANCOVÁ*

1. Všeobecná charakteristika

Začiatkom mája 2014 bol medializovaný prípad šikanovanej ženy – zamestnankyne z USA, voči ktorej zamestnávateľ – veľká americká telekomunikačná firma uplatňoval dlhší čas šikanu po tom, čo prestúpila na islam. Za šikanovanie v práci a neskoršiu stratu zamestnania dostala moslimka v USA odškodné v rekordnej výške 5 miliónov dolárov včítane ušlej mzdy. Podľa denníka Cansas City Star je takéto odškodnenie najvyšším, aké bolo v takomto prípade prisúdené v americkom štáte.¹ Aj na Slovensku existuje už pár súdnych rozhodnutí, ktoré sa venujú diskriminácii v pracovnoprávných vzťahoch a šikanovaniu v pracovnoprávných vzťahoch.² Veľký predstih v posudzovaní šikany, resp. mobingu na pracovisku a jeho právnych následkov má doterajšia rozhodovacia činnosť rakúskych a nemeckých súdov. Ako prvé rozhodnutie rakúskych súdov, v ktorom sa po prvý krát použilo slovo mobig sa považuje rozhodnutie z roku 1997.³ Dovtedy sa na označe-

* Prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc., Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia.

¹ <http://www.pluska.sk/krimi/zahranicne-krimi/americka-moslimka>.

² Rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici sp. zn. 2Cdo 67/03 zo dňa 26.8.2003, ako aj Rozhodnutie 8c/119/2006-107 zo dňa 20.11.2007, R 12 Co/6/08-6106212421, Rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici sp. Zn. 16 CoPr/11/2012 zo dňa 13. 10. 2013.

³ Rozhodnutie OGH 1997/ARD 4842/1997 sa datuje ako prvé rozhodnutie rakúskeho súdu, ktoré sa zaoberalo vymedzením pojmu mobing, ako aj v tom istom roku prijaté ďalšie rozhodnutie k pojmu mobing OGH 1997 4875/6/97,

nie skutkového stavu mobingu používali v rozhodovacej činnosti súdov pojmy pracovná klíma, podnikový mier a najčastejšie šikana.

Zamestnanci ako obeť šikany v zamestnaní len veľmi zriedka bránia svoje práva na súde. Podľa slovenskej pracovnoprávnej úpravy Zákonníka práce ale aj zákona č. 365/2004 Z. z. (antidiskriminačný zákon) šikanu zamestnancov v práci treba považovať za formu zneužitia práva. Prax ukazuje, že je potrebné zlepšiť súčasnú pracovnoprávnu úpravu ochrany zamestnancov pred šikanovaním na pracovisku, pretože existujúca pracovnoprávna úprava je veľmi všeobecná a tým aj málo účinná a neefektívna. Optimalizácia existujúceho právneho modelu právnej ochrany zamestnanca proti šikane na pracovisku by preventívne účinnejšie pôsobila v predchádzaní závažných konfliktov na pracoviskách, ktoré vyúsťujú do šikanovania zamestnancov a spôsobujú im často závažné ujmy najmä na ich psychickom zdraví.

ďalej rozhodnutia nemeckých súdov BAG 7 ARB 14/96 zo dňa 15.1. 1997, ktorý sa zaoberal aj vymedzením pojmu mobing Thüringer LAG, 5 Sa 102/00 zo dňa 15.2.2001, Sachsen LAG 9 Sa 473/99 27. 1. 2000, ktorý sa zaoberal mobingom ako dôvodom pre okamžitú výpoveď z pracovného pomeru, ArbG Kiel Sd Ca 2306/96 zo dňa 16.1. 1996 sa zaoberal mobingom ako prostriedkom provokácie smerujúcej ku skončeniu pracovného pomeru, LAG Bremen 3 Sa 284/99 zo dňa 28.4.2000 zaoberajúci sa nárokom na bolestné kvôli mobingu na pracovisku, LAG Köln, 2 Sa 1014/97 zo dňa 7.1.1998 sa zaoberal náhradou škody a bolestným v dôsledku mobingu, ktorý viedol k psychickému ochoreniu zamestnanca, LAG Frankfurt, 7/Sa 535/97 zo dňa 26.8.1997 sa zaoberal neoprávneným výkonom práva, keď v dôsledku mobingu poklesol pracovný výkon a nasledovala výpoveď z pracovného pomeru. Jedno z najnovších rozhodnutí rakúskych súdov OGH 90bA131/11x zo dňa 26.11.2012 mobing na pracovisku považuje za porušenie povinnosti starostlivosti o zamestnancov zo strany zamestnávateľa, porušenie ktorej umožňuje založenie zodpovednosti zamestnávateľa za škodu. Z novších rozhodnutí nemeckých súdov ide najmä o rozhodnutie Spolkového pracovného súdu 8 AZR 593/06 zo dňa 25.10, 2007 týkajúce sa náhrady škody spôsobenej mobingom na pracovisku.

2. Pojem šikana a pojem mobing

Pojem šikany pochádza z francúzskeho slova *chicane*, čo znamená zlomyselné obťažovanie, týranie, prenasledovanie. Slovo *mobing* je umelým slovom, odvodené z anglického slovesa „to mob“ (niekoho hlučne napádať, urážať, dotierať, útočiť).⁴ Používané ako substantívum sa môže „the Mob“ preložiť ako „zberba, chasa, banda, čeliadka, háved.“ Okrem toho v angličtine nájdeme pojem „mob law“ ktorý možno postaviť na roveň slovu „lynčovanie“.

Na rozdiel od pojmu šikana sa pojem *mobing* častejšie používa až v posledných desaťročiach. V odbornej literatúre v zahraničí nahradil pojem šikanovania, aj keď aj v súčasnosti viacerí autori považujú *mobing* za šikanovanie.⁵ Tieto pojmy sa používajú často na označenie určitého spôsobu protiprávneho konania toho istého alebo veľmi podobného obsahu. Viac v slovenskom právnom systéme je vžitý pojem šikanovania a menej pojem *mobingu*. Jeden aj druhý pojem je bezprostredne spojený so zneužívaním práv alebo povinnosti. Pokiaľ ide o obťažovanie, to treba chápať najčastejšie ako súčasť diskriminácie v oblasti pracovnoprávných vzťahov, ak je viazané na príslušný diskriminačný znak. Obťažovanie sa stáva *mobingom*, ak trvá dlhšie a má určitú frekvenciu výskytu. Okrem ponímania obťažovania ako jednej z foriem diskriminácie, obťažovanie nemusí byť vždy spojené s prísluš-

⁴ V príspevku používame pojem *mobing* ako zdomácnené cudzie slovo, ktoré sa podľa slovenského pravopisu má písať s jedným „b“ WOLMERATH, M. *Mobbing, Rechtshandbuch für die Praxis*, Nomos Baden-Baden, 2013., porovnaj tiež: ESSER, A. – WOLMERATH, M. *Mobbing und psychische Gewalt. Der Ratgeber für betroffene und ihre Interessenvertretung*, Auf. 8, Frankfurt am Main 2011, s. 22; NEUBERGER, O. *Mobbing: Übel mitspielen in Organisationen*, 3. Auflage, Münchenbek bei Hamburg 1999, s. 2; RESCH, M. *Wenn Arbeit krank macht, Frankfurt am Main-Berlin 1994*, s. 88.

⁵ GOSSANYI, V. Problémy schované pod strachom. In: *Hospodárske noviny* z 1. marca 2007. Príloha: Kariéra, s. 20 – 23. DOLOBÁČ, M. Vzťah noriem pracovného práva a antidiskriminačnej legislatívy. In: *Právne aspekty rovnakého zaobchádzania v slovenskej realite*, 2013.

ným diskriminačným znakom (napr. rod, rasa, etnická príslušnosť, vek, zdravotné postihnutie, sexuálna orientácia), keď príslušné protiprávne konanie nie je diskrimináciou, aj keď naplní skutkovú podstatu pojmu mobing, ak sa obťažovanie na pracovisku uskutočňuje často a dlhší čas. V literatúre možno nájsť ďalšie početné definície mobingu, ktoré sú dôkazom toho, že pojem mobing netreba chápať dogmaticky.⁶

Najdôležitejším pojmovým znakom mobingu je, že mobing sa uskutočňuje systematicky a trvá dlhší čas. Zamestnanec je zo strany jednej alebo viacerých osôb priamo alebo nepriamo napadáný s cieľom alebo efektom jeho vylúčenia z pracovného vzťahu alebo z príslušnej pracovnej pozície, a to pociťuje ako diskrimináciu.⁷ Nie všetky tieto znaky musia byť pri právnej identifikácii pojmu mobing splnené v rovnakom rozsahu.

Podľa nemeckej judikatúry je mobing širším pojmom ako pojem šikana, pretože pod pojem mobing sa zahrňujú nepriateľské útoky, šikana, obťažovanie alebo diskriminácia zamestnanca, ak uvedené formy mobingu trvajú dlhší čas, sú systematické alebo aspoň časté a medzi jednotlivými prejavmi mobingu voči zamestnancovi je časová aj vecná súvislosť.⁸ U niektorých autorov sa pojem mobing a šikano- vanie odlišuje tým, že šikano vanie uskutočňuje zvyčajne jedna fyzická osoba a pri mobingu najmä psychické násilie mnoho krát uskutočňujú viacerí mobéri – zamestnanci voči jednej osobe – zamestnancovi.

⁶ SCHNEIDER, W. Mobbing ist „in“, *Arbeit und Recht*, 1994, s. 180, WILHELM, T. Rechtliche Möglichkeiten gegen Mobbing, *Arbeit und Recht*, 1995, s. 234.

⁷ LEYMAN, H. *Mobbing: Psychoteror am Arbeitsplatz und wie man sich dagegen wehren kann. Reinbeck bei Hamburg*, 1993, s. 18, DÄUBLER, W. *Mobbing und Arbeitswelt*, 1995, GRALKA, P. *Mobbing und Arbeitsrecht, Betriebsberater*, 1995, s. 2651 – 2655, RIEBLE, V. – KLUMPF, S. *Mobbing und die Folgen, Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 2002, s. 368 – 381.

⁸ Iný názor na vzťah mobingu vyjadril Dolobáč, podľa ktorého je šikana širší pojem než mobing. DOLOBÁČ, M. Vzťah noriem pracovného práva a antidiskriminačnej legislatívy. In: *Právne aspekty rovnakého zaobchádzania v slovenskej realite*, Equilibria s.r.o. 2013 st. 45 a n.

V prípade mobingu ide o zákernejšiu formu šikany, lebo je viac skrytý a rafinovanejší. (Stibalová, K.: Mobing- šikana na pracovíšti. In: Prohuman – on line, 2011). To, že sa pojem mobing viac vzťahuje na psychické a morálne obťažovanie, sa prejavuje aj v zahraničných právnych úpravách. Tie z krajín, ktoré zákonom upravujú mobing, napríklad Belgicko alebo Španielsko, používajú pre vyjadrenie pojmu mobing pojem morálne obťažovanie alebo pojem psychoteror, resp. psychického teroru (Nemecko).

Mobing podľa viacerých iných autorov je viac zameraný na skupinové násilie a šikanu, pričom šikana sa vo väčšej miere uskutočňuje medzi dvoma individuálnymi osobami. V mobingu viacerí autori vidia útočnejšiu a hlavne skrytú šikanu. Šikana je viac zjavná a spoznatelná.

Mobing je v praxi viac charakteristickejší ako psychické násilie, šikana obsahuje často prvky fyzického násilia. V praxi šikanu uskutočňuje v prevažnej miere jedna fyzická osoba (vedúci zamestnanec) voči druhej fyzickej osobe, pričom pri mobingu na strane útočníka často stoja viaceré fyzické osoby (horizontálny mobing), t. j. viacerí proti jednému. V praxi môže dôjsť aj ku kombinácii vertikálneho mobingu-bosingu a horizontálneho mobingu. Sú to právne situácie, ak podriadeným vyhovuje, že sa napr. vrcholový manažér nekorektne chová voči ich kolegovi a tak obdobné nekorektné postupy uplatňujú voči nemu aj oni.

Podľa Essera a Wolmeratha mobing je negatívny proces v pracovnom prostredí, v ktorom sa opakujú deštruktívne úkony rôzneho druhu, trvajú dlhšie obdobie a smerujú voči jednotlivcovi. Zamestnanec ich pociťuje ako obmedzovanie a zraňovanie svojej osoby. Nebrzdený priebeh takýchto útokov nepriaznivo ovplyvňuje jeho psychickú pohodu a zdravie s následkom zvyšovania jeho izolácie od iných osôb, spoluzamestnancov a tým aj jeho vyčlenenia na pracovisku. Takýto stav spravidla končí stratou doterajšieho profesijného pôsobiska alebo pracovnej pozície.⁹

⁹ ESSER, A. – WOLMERATH, M. poznámka č. 4. s. 25.

2.1 Formy mobingu

Mobing určitým typom násilia na pracovisku, ktorý sa uskutočňuje systematicky a trvá dlhší čas. Mobing ako forma násilia na pracovisku prekračuje hranice jednoduchšej ľudskej agresivity a jeho cieľom je spôsobiť obeti ujmu.

Mobing môže mať viac podôb a foriem.

Bosing je jednou z foriem mobingu, ktorý uskutočňuje nadriadený zamestnanec voči podriadenému zamestnancovi. Bosing možno vyjadriť aj slovami „zdravie ohrozujúce vodcovstvo“.¹⁰ Autorom pojmu bosing je Nór S. Kile. Ide o zastrašovanie a znižovanie dôstojnosti zamestnanca alebo zamestnancov zo strany nadriadeného zamestnanca, ktoré môže mať za následok fyzické, duševné, morálne alebo sociálne ublíženie zamestnancovi. Agresor-nadriadený zamestnanec sa snaží o udržanie moci a jeho cieľom je narušiť pracovnú atmosféru a chuť zamestnanca do práce buď preto, aby zdôraznil svoje hierarchické postavenie alebo preto, aby zamestnanec odišiel dobrovoľne bez toho, aby mu bola vyplatená finančná kompenzácia.

Ako „stafing“ sa označuje šikanovanie nadriadeného zamestnanca zo strany podriadených zamestnancov. Takéto správanie sa označuje aj termínom chairing.¹¹

Stalking ako forma mobingu sa vyznačuje častým telefonickým terorom, vyhrážaním sa násilím, alebo verejným slovným napádaním.

V súvislosti s vymedzením pojmu mobing sa vyskytuje aj pojem bullying, používaný najmä vo Veľkej Británii. Podľa odbornej literatúry rozdiel medzi mobingom a bullyingom spočíva v tom, že bullying sa uskutočňuje medzi dvoma osobami, a preto nie je taký deštruktívny ako mobing. Pri mobingu je dôležitá často skupina ľudí, ktorá sa rozhodne ničiť svoju obeť. Svedkom ponižovania na pracovisku sa stáva

¹⁰ BRINKMANN, R. D. *Mobbing, Bullying, Bossing*, Heidelberg 1995, s. 12.

¹¹ SCHAUB, C. *Arbeitsrechtshandbuch*, 14. Aufl., München 2011, § 36 okraj. č. 43.

veľa zamestnancov, ktorí neurobia nič, aby nejakým spôsobom zakročili.¹²

2.2 Hightech-mobing-kyberšikana

Kyberšikana sa uskutočňuje prostredníctvom počítačov ako strata údajov, vymazávanie dokumentov, vymieňanie súborov, posielanie vírusov alebo anonymných výhražných e-mailov.

V Japonsku sa vyskytuje nová forma mobingu, ktorá sa označuje ako „Power Harassment“, ktorá predpokladá vyžadovanie mimoriadnych a namáhavých prác až nemilosrdným spôsobom, aj s využitím telesného násilia.¹³

2.3 Obťažovanie

Obťažovanie podľa § 2a ods. 4 antidiskriminačného zákona je také správanie, v dôsledku ktorého dochádza alebo môže dôjsť k vytváraniu zastrašujúceho, nepriateľského, zahanbujúceho, ponižujúceho, potupujúceho, zneuctujúceho alebo urážajúceho prostredia a ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť zásah do slobody alebo ľudskej dôstojnosti. Obťažovanie má formu mobingu, ak trvá dlhšie a frekvencia útokov na obeť je častá. Právo EÚ¹⁴ a vnútroštátne právo definujú povinnosť zamestnávateľa chrániť zamestnancov pred obťažovaním a násilím na pracovisku.

Na pracoviskách môže dôjsť k rôznym podobám obťažovania a násilia. Môžu byť fyzické, psychologické a/alebo sexuálne. Tieto formy môžu byť jednorazové alebo majú podobu systematického správania. Môžu mať podobu od menších prejavov neúcty až po váž-

¹² Rozhodnutie nemeckého Spolkového pracovného súdu 8 AZR 593/06 zo dňa 25.10.2007.

¹³ SUMIDA. Mobbing in Japan. In: WOLMERATH, M. – ESSER, A. *Werkbuch Mobbing*. Frankfurt am Main 2012 s. 263.

nejšie činy vrátane trestných činov, ktoré vyžadujú zásah orgánov verejnej moci.

Aj keď európske pracovné právo považuje obťažovanie za diskrimináciu, na rozdiel od štandardného modelu diskriminácie obťažovanie je porušením dôstojnosti osoby – zamestnanca a porušením práva na ochranu osobnosti konkrétneho zamestnanca. Práve v tejto svojej právnej charakteristike sa obsahovo prelína so šikanovaním zamestnanca, ak sa uskutočňuje často a trvá dlhší čas. Obťažovanie antidiskriminačný zákon definuje ako úmyselné alebo skutočné porušenie dôstojnosti a cti osoby alebo skupiny osôb vytvorením zastrašujúceho, nepriateľského, ponižujúceho, zneuctujúceho alebo urážajúceho prostredia. Obťažovaním sú také neželané spôsoby správania, ktoré súvisia s niektorým znakom diskriminácie a sledujú alebo spôsobujú ohrozenie alebo porušenie dôstojnosti dotknutej osoby (zamestnanca). Pod ich vplyvom sa vytvorí prostredie poznačené zastrašovaním, osočovaním, ponižovaním, pokorovaním alebo urážaním.

V súvislosti so šikanovaním zamestnanca môže však ísť aj o taký druh obťažovania, ktoré nesúvisí s niektorým diskriminačným znakom. Takáto právna podoba obťažovania nebude tvoriť obsah diskriminácie, ale ak by táto podoba obťažovania napĺňala skutkovú podstatu zneužitia práva, platil by na ňu tá istá procesnoprávna ochrana, ako aj pri porušení zásady rovnakého zaobchádzania podľa antidiskriminačného zákona.

Smernica 2006/54/ES podľa článku 2 bod 1 písm. c) za obťažovanie považuje situáciu, keď k neželanému správaniu súvisiacemu s pohlavím osoby dochádza s úmyslom alebo účinkom porušenia dôstojnosti osoby a vytvorenia zastrašujúceho, nepriateľského, ponižujúceho, zneuctujúceho alebo urážlivého prostredia. Obťažovanie osoby -zamestnanca, ktoré trvá určitý čas, je častou formou mobingu v praxi.

Obdobným spôsobom zakotvuje pojem obťažovanie aj Rámcová smernica 2000/78/ES vo vzťahu k diskriminačným znakom veku, zdravotného postihnutia, viery, náboženstva, svetonázoru, sexuálnej orientácie, rasy a etnickej príslušnosti.

Pre naplnenie pojmu obťažovanie v zmysle antidiskriminačných smerníc musí byť daný príčinný vzťah medzi správaním sa obťažovateľa a niektorým z diskriminačných dôvodov, napríklad pohlavím, vekom, zdravotným postihnutím vierou alebo náboženstvom alebo odlišnou sexuálnou orientáciou.

Pre naplnenie skutkovej podstaty obťažovanie je potrebné, aby:

1. išlo o neželané správanie sa vo vzťahu k príslušnému zakázanému diskriminačnému znaku vo vzťahu k príslušnej osobe, ktoré musí kumulatívne spĺňať dva predpoklady:
 - a) uvedené neželané správanie sa poškodzuje dôstojnosť príslušnej osoby a
 - b) vytvára urážlivé, ponižujúce, zastrahujúce a zahanbujúce, resp. nepriateľské pracovné prostredie (hostile environment).¹⁴

Či skutočne ide o neželané správanie sa, podstatne závisí od postoja adresáta, voči ktorému smeruje (obeť obťažovania). Pre danosť obťažovania sa však nevyžaduje, aby obťažovaná osoba musela klásť odpor voči obťažovateľovi, ale sa vychádza priamo z povahy správania sa obťažovateľa.

Na rozdiel od iných druhov diskriminácie pri identifikácii obťažovania sa nevyžaduje porovnávanie s inými zamestnancami. Rozpor so zákonom spočíva v konaní samotnom, nie v porovnaní s inými konaniami. Konanie, ktoré je obťažovaním, nebude akceptovateľnejšie, ak by zamestnávateľ bez rozdielu urážal všetkých svojich zamestnancov.

Diskusným preto zostáva, prečo konanie zamestnávateľa sa považuje za rozdielne zaobchádzanie v závislosti od toho, či zamestnávateľ svojho zamestnanca uráža kvôli jeho veku, pohlaviu alebo iným znakom.¹⁵ Preto sa domnievame, že obťažovanie by malo byť všeobecným znakom diskriminácie nielen pre všetky vyššie uvedené diskriminač-

¹⁴ Tým, že sa tento typ obťažovania viaže na pracovné prostredie, z uvedeného znaku zahraničná odborná literatúra odvodzuje názov „hostile environment“.

¹⁵ THÜSING, G. *Europäisches Arbeitsrecht*, München 2008, s. 121 a nasl.

né znaky, ale aj mimo diskriminačných znakov, keď by obťažovanie už netvorilo súčasť diskriminácie.

2.4 Znaky mobingu

Podľa Leimanna mobing vykazuje určité základné charakteristiky, medzi ktoré patria

- systematické útoky,
- početnosť útokov,
- útoky trvajúce dlhší čas,
- nepriateľskosť útokov,
- slabosť (poddajnosť) obeť (zamestnanca),
- exklúzia dotknutej osoby – „vylúčenie z pracovného pomeru“.¹⁶

Podľa Essera a Wolmeratha medzi znaky mobingu treba považovať:

- Trvajúci nie jednorázový dej,
- početnosť rozličných správaní,
- konanie počas dlhšieho obdobia,
- deštruktívnosť konaní,
- vyčlenenie dotknutého zamestnanca a strata profesijného pôsobiska.¹⁷

Charakter útokov môže mať rôzne podoby a kombinácie.

Môže ísť o:

- urážky, vulgárne vtipy, nevhodné žarty, nadávky,
- fyzické ohrozovanie,
- pridelenie nezmyselných úloh,
- pridelenie nesplnitelných úloh a termínov,

¹⁶ LEYMAN, H. *Mobbing: Psychoterror am Arbeitsplatz und wie man sich dagegen wehren kann*. Reinbeck bei Hamburg, 1993, WOLMERATH, M. *Mobbing und Gleichbehandlungsgesetz*. In: WOLMERATH, M. – ESSER, A.: (Hrsg): *Werkbuch Mobbing*, Frankfurt am Main 2012, s. 2. WOLMERATH, M.: *Mobbing, Rechtsbuch für die Praxis*, 4. Auflage, 2013.

¹⁷ ESSER, A. – WOLMERATH, M. Poznámka č. 4, s. 79 – 80.

- izolácia obete zadržívaním potrebných profesijných informácií,
- ohováranie, nepravdivé chýry,
- použitie tretej osoby v pozícii mobéra,
- poškodzovanie osobných predmetov, na ktorých obeti záleží,
- sústavná kritika obete.

Jednotlivé znaky mobingu nemajú vzhľadom na ich význam rovnakú váhu. Časový moment je menej závažný ako nepriateľskosť, resp. deštruktívnosť konaní a vyčlenenie dotknutého (znak č. 6).¹⁸ Kto je vystavený mobingu, pociťuje to spravidla bezprostredne a hneď, aj keď je systematickosť skrývajúca sa za jednotlivými prejavom mobingu nie vždy rozpoznateľná alebo konflikt vyvolávajúci mobing ostáva ukrytý.

3. Šikana ako druh zneužitia práva

3.1 K pojmu šikana

V odbornej literatúre sa používa nielen pojem šikanovania zamestnanca na pracovisku ale aj pojem šikany. V právnickej literatúre sa používa častejšie pojem šikany. Zákonník práce ani iný pracovnoprávny predpis nevymedzuje pojem šikany či šikanovania, ako ani pojem mobingu.

Z vyššie uvedenej analýzy vzťaku obsahu pojmu mobingu a na druhej strane šikany, resp. šikanovania vyplýva, že pojem mobing je širším pojmom ako pojem šikana, pretože zaraďuje do svojho obsahu aj protiprávne konania, ktoré nie všetky naplňajú pojem šikany. Možno povedať, že šikana aj keď z prevažnej miery naplňa pojem mobingu, niektoré formy mobingu, napríklad obťažovanie bez väzby na diskriminačný znak viac vyhovujú ich zahrnutie do pojmu mobing ako do

¹⁸ WOLMERATH, M. *Mobbing, Rechtshandbuch für die Praxis*, 4 Auflage, Nomos Baden-Baden, ESSER, A – WOLMERATH, M. *Mobbing: Der Ratgeber fuer betriebliche und ihre Interessenvertretung*, 3. Auf. Frankfurt am Main 1999, s. 79 a nasl.

pojmu šikany. Ukazuje sa, že pojem mobing, napriek jeho anglickému pomenovaniu subsumuje v sebe širšiu škálu protiprávných konaní než pojem šikana zamestnanca.

Pojmom šikana sa v slovenskom práve ako prvý zaoberal Štefan Luby vo svojom klasickom diele *Prevenencia a zodpovednosť v občianskom práve* z roku 1958. Podľa Lubyho je šikana spôsobenie ujmy vykonávaním práva zámerne preto, aby sa inému spôsobila škoda. Šikana, ktorá sa inak javí formálne v zhode s objektívnym právom, je v skutočnosti protiprávnym a zavineným úmyselným činom. Pojmovým znakom šikany je spôsobenie ujmy a zámer k nemu smerujúci. Podľa Lubyho je zámer osobitne kvalifikovaný prípad zlého úmyslu. Danosť zámeru je predpokladom zodpovednosti zo šikany.¹⁹ Šikanózný zámer sa musí dokázať, pričom dôkazné bremeno je na poškodenom. V rámci skúmania pojmu zneužitie práva a výkonu práva v rozpore s dobrými mravmi Luby vymedzil pojem šikany ako druh zneužitia práva, ktoré je na rozdiel od konania v rozpore s dobrými mravmi úmyselné a v prípade šikany k tomu pristupuje ešte osobitný znak úmyslu, cieľom ktorého je spôsobiť šikanovanej osobe hmotnú alebo nehmotnú ujmu.²⁰ Ide o zneužitie práva na škodu druhého účastníka pracovnoprávneho vzťahu, ktoré sa uskutočňuje zámerne preto, aby bol tento účastník poškodený a aby mu takýmto výkonom práva bola spôsobená ujma. Šikanózný výkon práva podľa Lubyho je možný u všetkých subjektívnych práv nielen u vecných práv ale aj u záväzkových práv.

Súladne s Lubym vychádzame z názoru, že šikana je formou zneužitia práva. Do rozporu s objektívnym právom sa oprávnený sub-

¹⁹ LUBY, Š. *Prevenencia a zodpovednosť v občianskom práve*. Bratislava, Slovenská akadémia vied, 1958. I. diel, s. 335.

²⁰ LUBY, Š. *Prevenencia a zodpovednosť v občianskom práve*. Bratislava, Slovenská akadémia vied, 1958, I. Diel, s. 327 a n. pozri tiež: BARANCOVÁ, H. Zneužitie práva. Bratislava, *Právny obzor* 1983, BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R. *Pracovné právo*. Vydavateľstvo Manz, 1992, ako aj ďalšie vydania učebnice *Pracovné právo*.

jekt dostáva vo fáze výkonu svojho subjektívneho práva alebo právnej povinnosti. Napríklad v prípade šikany zo strany zamestnávateľa dochádza k zneužitiu pokynového práva zamestnávateľa. Ak šikanu na pracovisku uskutočňujú radoví zamestnanci voči svojmu kolegovi, zneužívajú svoju povinnosť pracovať zodpovedne a riadne podľa svojich síl, znalostí a schopností, povinnosť plne vyžívať pracovný čas a výrobné prostriedky na vykonávanie zverených prác a povinnosť dodržiavať právne predpisy vzťahujúce sa na prácu nimi vykonávanú, najmä predpisy o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci.

Domnievame sa, že niektoré druhy šikany nemusia byť len zneužitím subjektívneho práva v štádiu jeho výkonu tak, ako zákaz zneužitia práva upravuje článok 2 Základných zásad Zákonníka práce, ako aj § 13 Zákonníka práce.

Pri niektorých druhoch šikanovania či mobingu môže ísť o celkom štandardný protiprávny úkon toho, kto šikanuje. Jeho správanie je v rozpore s objektívnym právom, ktoré chráni napríklad základné ľudské právo na dôstojnosť každej osoby, základné ľudské právo na súkromný život zamestnanca alebo porušuje zákaz neludzského zaobchádzania či zákaz otroctva a povinnej práce. Podľa českej judikatúry šikana predstavuje porušenie právnej povinnosti zamestnávateľa a za splnenia ďalších predpokladov zakladá zodpovednosť zamestnávateľa za škodu, ktorú zamestnancovi spôsobili porušením právnej povinnosti v rámci plnenia úloh zamestnávateľa zamestnanci konajúci v jeho mene.²¹

Skutočnosť, či šikana napĺňa skutkovú podstatu zneužitia práva alebo ide o bežný rozpor so zákonom, protiprávny úkon, má podstatný význam pri súdnej ochrane zamestnanca. Ak napríklad súd v prejednávanej veci usúdi, že k šikanovaniu na pracovisku došlo pri výkone subjektívneho práva alebo právnej povinnosti, uplatní právny model ochrany zamestnanca, aký platí v prípade diskriminácie. Tento záver vyplýva priamo zo znenia § 13 Zákonníka práce. Ak k šikanova-

²¹ Rozhodnutie NS ČR 21 Cdo 2204/2001.

niu zamestnanca nedôjde pri výkone práva alebo povinnosti, nepôjde o zneužitie práva, ale o bežný protiprávny úkon model procesnoprávnej ochrany bude kvalitatívne odlišný.

Šikana na pracovisku v praxi bude najčastejšie spĺňať právne charakteristiky pojmu zneužitie práva, ktoré Zákonník práce zakazuje nielen v článku 2 Základných zásad Zákonníka práce ale aj v § 13 Zákonníka práce.

Zákaz zneužitia práva je obsiahnutý v článku 2 Základných zásad ZP. Zákaz zneužitia práva v oblasti pracovnoprávnych vzťahov dopĺňa ZP príkazom vykonávať práva a povinnosti vyplývajúce z pracovnoprávnych vzťahov v súlade s dobrými mravmi. Ide o tzv. „pozitívnu hranicu výkonu práva.“ Zákaz zneužitia práva predstavuje tzv. „negatívnu hranicu“ výkonu práv a povinností vyplývajúcich z pracovnoprávnych vzťahov.

Uvedené zákonné príkazy, zakotvené v článku 2 Základných zásad Zákonníka práce, vyjadrené pozitívnym i negatívnym spôsobom majú okrem svojich osobitostí aj spoločný právny základ, upravujú spôsob výkonu subjektívnych práv a povinností v oblasti pracovnoprávnych vzťahov. O výkon práva vylučujúci protiprávnosť ide iba vtedy, pokiaľ sa právo vykonáva v zákonných medziach, určujúcich jeho obsah pri zachovaní dobrých mravov a zodpovedajúcim jeho určeniu. Ak sa právo vykonáva prekročením hraníc, určujúcich jeho obsah, ide o excesívne uplatnenie práva, ktoré je v príslušnej časti protiprávne. O výkon práva ide len vtedy, ak sa právo uplatňuje dovoľeným spôsobom. Z tohto dôvodu objektívne právo podriaďuje výkon práv súladom s dobrými mravmi a negatívnou hranicou výkonu práva je zneužitie práva.

3.2 Pojem zneužitie práva

Sám pojem zneužitie práva veľmi úzko súvisí s obsahovým ohraničením subjektívneho práva, s jeho výkonom, ako aj s pojmom protiprávneho úkonu. Zákaz zneužitia práva súvisí aj s problémom ob-

chádzania zákona v tom zmysle, že konkrétne prípady zneužitia práva navonok pôsobia ako obchádzanie zákona. Ak by medzi uvedenými pojmami bola obsahová identita, všeobecný zákaz zneužitia práva by nebol potrebný.

Pojem zneužitia práva sa najviac upína k výkonu subjektívnych práv. Samotný Zákonník práce v článku 2 Základných zásad Zákonníka práce, ako aj § 13 Zákonníka práce viaže pojem zneužitia práva nielen k výkonu subjektívnych práv ale aj k výkonu právnych povinností. Aj český Najvyšší súd vo svojom rozhodnutí sp. zn. 2205/2011 vyslovil, že zneužitie práva je možné aj pri výkone právnych povinností.

Ak by však mobing voči zamestnancovi bol uskutočňovaný zo strany viacerých zamestnancov, jeho kolegov, bez toho, aby boli nadriadení mobingom postihnutým zamestnancom, išlo by v ich prípade o zneužitie právnych povinností, ktoré im ukladá najmä Zákonník práce nielen z oblasti bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, ako aj ich právne povinnosti sú zakotvené v § 81 Zákonníka práce ako základné povinnosti.

V prípade zákonného príkazu vykonávať právo v súlade s dobrými mravmi dobré mravy nevystupujú ako interpretačná pomôcka, ale ako všeobecná hranica výkonu subjektívnych práv. Článok 2 Základných zásad Zákonníka práce upravuje spôsob výkonu práva, počítajúc s prípadmi, že subjekt môže právo vykonať aj nedovoleným spôsobom, v rozpore s dobrými mravmi.

Niekaždé chybné použitie práva, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi (č. 2 Zákonníka práce), je aj zneužitím práva. Na druhej strane každé zneužitie práva je vždy konaním, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi.

Ak je správanie oprávneného subjektu v rozpore s dobrými mravmi, právo môže byť zásadne vykonané, jeho výkon sa im však musí prispôbiť. Pri zneužití práva je výkon práva neprípustný.²² Preto aj

²² BIČOVSKÝ, J. K uplatnění pravidel socialistického soužití k zákazu zneužití práva k obohacení podle čl. VI, VII OZ a III druhá věta Zákonníka práce. *Socialistické soudnictvo*. 1971, č. 8.

zákaz zneužitia práva má svoj špecifický význam. Upotrebiť právo na zlo si ťažko možno predstaviť bez uvedomovacieho procesu na strane toho, kto sa dopúšťa zneužitia práva. Pritom stupeň uvedomenia a protiprávneho správania môže byť rozličný. Zneužitie práva predstavuje určité zlo už preto, že je protiprávne, že oprávnená osoba využíva právo na škodu záujmov iných osôb.

Podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. M Cdo 17/2008 objektívne právo predpokladá, že výkon subjektívneho vzťahu sa formálne uskutočňuje v medziach svojho práva, ale prostredníctvom jeho realizácie sleduje poškodenie druhého účastníka právneho vzťahu, ide síce o výkon práva, ale o chybný výkon práva. Takéto konanie je totiž realizované nie s cieľom dosiahnuť výsledky, ktoré má pozitívne právo v úmysle chrániť, ale len na to, aby sa formálne dosiahol súlad so zákonom. Preto je potrebné považovať takýto výkon práva, aj keď formálne v súlade so zákonom, len za zdanlivý výkon práva. Jeho účelom nie je výkon práva, ale snaha poškodiť druhého účastníka právneho vzťahu.

Podľa judikatúry ČR za zneužitie výkonu práva treba považovať iba také správanie, ktorého cieľom nie je dosiahnutie účelu a zmyslu sledovaného právnou normou, ale ktoré je v rozpore s ustálenými dobrými mravmi a vedené priamym úmyslom spôsobiť ujmu inému účastníkovi právneho vzťahu.²³

Tak ako je zneužitie práva osobitným druhom protiprávneho úkonu, aj šikana možno chápať ako osobitný druh zneužitia práva. Od ostatných prípadov zneužitia práva sa odlišuje tým, že jej pojmovým znakom je spôsobenie materiálnej alebo nemateriálnej ujmy a kvalifikovaný úmysel subjektu smerujúceho ku spôsobeniu takejto ujmy. Preto aj keď nie je zákaz šikany výslovne upravený v Zákonníku práce, ide o kvalifikovaný „výkon práva,“ ktorý je v rozpore s dobrými mravmi.

Zneužitie práva vo forme šikany je taký výkon práva a povin-

²³ Rozhodnutie NS ČR zn. Cdo 92/99 (SJ 126/2000).

nosti, ktorý sa uskutočňuje zámerne preto, aby došlo k poškodeniu druhého účastníka právneho vzťahu a aby mu týmto „výkonom“ práva bola spôsobená ujma. Preto aj zákaz šikany v pracovnoprávných vzťahoch sa zakladá na morálne nevhodnom, zavrhnutia hodnom zámere a nie na tom, že sleduje spôsobenie ujmy inému účastníkovi. Pri zneužití práva sa priority sleduje zámer konajúceho subjektu, nie závažnosť právnych následkov. Závažnosť právnych následkov šikany má však podstatný význam pri určovaní výšky náhrady škody pri zodpovednosti za škodu. Zákaz šikany zakladá preto reprobáciu, ktorá nemá v prvom rade reštitučné, ale represívne ciele. Je motivovaná nie tak potrebou nápravy spôsobenej ujmy, ako predovšetkým potrebou potrestania iného účastníka právneho vzťahu. Už Luby považuje šikanu ako zneužitie výkonu práva v rozpore s mravnými názormi spoločnosti za spoločensky nebezpečný a protiprávny čin. Preto pojmovým znakom šikany je spôsobenie ujmy a zámer k nemu smerujúci (*animus nocendi*).²⁴ Zámer je osobitne kvalifikovaný prípad zlého úmyslu (*dolus coloratus*), aj keď sa považuje za úmysel a sankcionuje ako úmysel. Existencia zámeru je predpokladom založenia zodpovednosti z právneho titulu šikany. Zistenie zámeru v aplikačnej praxi nie je jednoduché, pretože patrí do vnútornej vôľovej sféry konajúceho a možno ho vyvodiť len z vonkajších okolností správania sa konajúceho. Aj keď je zámer konajúceho subjektu zvyčajne výlučným motívom šikanózneho výkonu práva, výkon práva je šikanózny aj vtedy, ak je zámer škodiť inému účastníkovi právneho vzťahu aspoň hlavným, podstatne prevažujúcim motívom konajúceho subjektu. Existenciu zámeru ustalať sudca. Šikanózny výkon práva je možný pri všetkých subjektívnych právach, vecných aj záväzkových právach.

Šikanózny výkon práva je možné sankcionovať najmä založením zodpovednosti za škodu. Luby vo svojom diele pripúšťa aj v takýchto

²⁴ LUBY, Š. *Prevenia a zodpovednosť v občianskom práve*, Vyd. Veda, 1958, I. diel, s. 335.

prípadoch aj možnosť použitia nutnej obrany a svojpomoci alebo aj konanie v krajnej núdzi.²⁵

Aj keď je doteraz veľmi málo súdnych rozhodnutí zaoberajúcich sa osobitne šikanou na pracovisku, rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici sa zaoberalo aj pojmom šikanovania vo vzťahu k diskriminácii. V rozhodnutí súd uviedol, že „diskriminácia primárne spočíva v tom, že diskriminovaný zamestnanec je nositeľom určitého znaku. Ak je zamestnanec prenasledovaný z iného dôvodu, nemôže ísť o diskrimináciu, môže však ísť o šikanovanie. Rovnako podľa tohto súdneho rozhodnutia aj rozpor s dobrými mravmi možno považovať za šikanovanie.²⁶

Preto zneužitie práva treba používať v právnej vede na označenie charakteristiky určitého osobitného druhu protiprávneho úkonu. Oprávnený subjekt sa ho dopúšťa tým, že v rámci zákonom dovoleného všeobecného typu správania využije konkrétne nedovolené formy správania.

4. Trestnoprávne následky šikany

Šikanovanie zamestnanca na pracovisku môže naplniť aj niektoré zo skutkových podstát trestných činov podľa zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v znení neskorších predpisov (ďalej len „TZ“). Ide najmä o trestný čin ohovárania (§ 373 TZ), trestný čin nebezpečného vyhrážania (§ 360 TZ), trestný čin nebezpečného prenasledovania (§ 360a TZ), trestný čin nevyplatenia mzdy alebo odstupného (§ 214 TZ), trestný čin nátlaku (§ 192 TZ), ako aj trestný čin ublíženia na zdraví (§ 155-158 TZ). Za páchatela obdob-

²⁵ LUBY, Š. *Prevenia a zodpovednosť v občianskom práve*. Bratislava Veda, 1958, I. diel, s. 327 a n.

²⁶ Rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici sp. Zn: 16CoPr/11/2012 zo dňa 13. 08.2013.

ne, ako aj v prípade priestupkov bude treba považovať konkrétnu fyzickú osobu, ktorá skutok šikanovania urobila.

Podľa § 61 TZ súd môže uložiť trest zákazu činnosti aj na doživotie, ak odsudzuje páchatela za trestný čin obchodovania s ľuďmi, za trestný čin znásilnenia, za trestný čin sexuálneho násillia a za trestný čin sexuálneho zneužívania.

4.1 Trestné činy ublíženla na zdraví

Veľa raz šikana na pracovisku privodí ujmu na zdraví zamestnancovi, ktorá môže naplňovať aj trestný čin ujmy na zdraví. Najmä trestný čin ublíženla na zdraví bude v praxi často prichádzať do úvahy, pretože šikanovanie na pracovisku spôsobuje psychickú traumú zamestnancovi, ktorá následne spôsobí ublíženla na zdraví. Podľa Trestného zákona môže ísť o akékoľvek ublíženla na zdraví. Naplnenie skutkovej podstaty trestného činu ublíženla na zdraví je možné nielen na základe úmyslu ale aj na základe nedbanlivosti. Za ujmu na zdraví § 123 Trestného zákona považuje poškodenie zdravia iného, ktoré si objektívne vyžiadalo lekárske vyšetrenie, ošetrovanie alebo liečenie, počas ktorého bol iba nie na krátky čas sťažený obvyklý spôsob života poškodeného. Za ťažkú ujmu na zdraví § 123 ods. 3 Trestného zákona považuje napríklad stratu alebo podstatné zníženie pracovnej spôsobilosti, vyvolanie potratu alebo usmrtenie plodu, mučivé útrapy alebo poruchy zdravia trvajúcu dlhší čas, najmenej 42 kalendárnych dní, počas ktorých závažne ovplyvňovala obvyklý spôsob života poškodeného. V zmysle § 155 Trestného zákona skutkovú podstatu trestného činu ublíženla na zdraví sa dopustí ten, kto inému úmyselne spôsobí ťažkú ujmu na zdraví. Nedbalostné spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví sa v zmysle Trestného zákona trestá odňatím slobody od šesť mesiacov do dvoch rokov. Trestné je aj úmyselne ublíženla na zdraví, aj keď toto poškodenie na zdraví nemá povahu ťažkej ujmy s trestom od šesť mesiacov až dva roky.

Z hľadiska uskutočňovania šikany je podstatným § 158 Trestného

zákona, podľa ktorého kto inému z nedbanlivosti ublíži na zdraví tým, že poruší dôležitú povinnosť vyplývajúcu z jeho zamestnania, povolania, funkcie alebo povinnosť uloženú mu podľa zákona, potrestá sa odňatím slobody až na jeden rok.

Z ďalších trestných činov, ktorých sa môže dopustiť šikanujúci zamestnanec, sú trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti. Ide nielen o obchodovanie s ľuďmi, pozbavenie osobnej slobody, obmedzenie osobnej slobody, vydieranie podľa § 189 Trestného zákona, nátlak a obmedzovanie slobody vyznania. Podľa citovaného ustanovenia kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti, aby niečo konal, opomenul alebo trpel, potrestá sa odňatím slobody na dva až šesť rokov.

4.2 Pozbavenie a obmedzenie osobnej slobody

Pokiaľ ide o trestný čin pozbavenia osobnej slobody podľa § 182 Trestného zákona pozbavenie osobnej slobody znamená neoprávnený trvalý alebo aspoň dlhotrvajúci zásah do osobnej slobody. Týmto ustanovením je chránená každá fyzická osoba, teda aj zamestnanec, pokiaľ ide o jej voľný pohyb. Ide o trvajúci trestný čin, preto sa vyvolanie a udržiavanie protiprávneho stavu posudzuje ako jedno konanie, ktoré trvá tak dlho, ako je udržiavaný protiprávny stav. Táto skutková podstata trestného činu je naplnená aj vtedy, ak bránenie osobnej slobody trvá krátku dobu a ak je ťažko prekonateľné (R 1/80-XVII).

Vyššou trestnou sadzbou sa pri spáchaní trestného činu pozbavenia osobnej slobody potrestá páchateľ, ak tým spôsobil poškodenému ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť alebo spáchal trestný čin zbavenia osobnej slobody v úmysle získať pre seba alebo pre iného značný prospech.

Protiprávne zásahy do osobnej slobody, ktoré sú menšej intenzity, sú podľa § 183 Trestného zákona obsahom skutkovej podstaty obmedzovania osobnej slobody.

Pri posudzovaní naplnenia trestného činu obmedzovania osob-

nej slobody nie je rozhodujúca doba obmedzovania osobnej slobody. Môže ísť aj o krátku dobu. Obmedzovanie osobnej slobody by nemalo mať dlhodobý charakter, pretože dlhodobý charakter obmedzovania osobnej slobody iného vyúsťuje už do trestného činu pozbavenia osobnej slobody podľa § 182 Trestného zákona. Podľa aktuálnej zahraničnej judikatúry o obmedzovanie osobnej slobody ide v uzavretej miestnosti alebo v budove, znemožnenie pohybu napríklad zviazaním, pripútaním k pevnému predmetu, zvieraním v náručí, držaním paží alebo iným uchopením a zadržovaním. Ak je obmedzenie osobnej slobody prostriedkom pre znásilnenie podľa § 199 Trestného zákona alebo sexuálne násilie podľa § 200 Trestného zákona, nie je možný jednočinný súbeh s týmito trestnými činmi. Podľa judikatúry (R 44/1964) obmedzovanie osobnej slobody vykonané fyzickým útokom obvineného proti poškodenému sa môže posudzovať ako príprava na trestný čin znásilnenia podľa § 13 ods. 1 a § 199 ods. 1 Trestného zákona alebo ako pokus tohto trestného činu podľa § 14 ods. 1 Trestného zákona, ak obvinený slovnými výrokmi alebo aj inak dostatočne prejavil svoj konečný zámer dosiahnuť súlož s poškodenou. Pri úmyselnom spôsobení ťažkej ujmy na zdraví by išlo o súbeh trestného činu obmedzovania osobnej slobody a trestného činu ťažkého ublíženia na zdraví.

4.3 Trestný čin vydierania

Šikana na pracovisku môže napĺňať aj skutkovú podstatu trestného činu vydierania podľa § 189 Trestného zákona. Podľa tohto ustanovenia sa potrestá odňatím slobody na dva až šesť rokov, kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti, aby niečo konal, opomenul alebo trpel.

Trestný čin vydierania je dokonaný násilným konaním alebo hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy a nevyžaduje sa, aby páchatel' dosiahol, čo sledoval. Násilie je prostriedkom na vôľu poškodeného, ktoré nemusí byť vykonané ihneď ale aj v budúcnosti.

V prípade vydierania musí ísť o nedovolené konanie. Za oprávnené konanie nemožno posudzovať konanie, ak by bol síce použitý dovolený prostriedok, nie však dovolený vo vzťahu k účelu sledovaného páchatelom.²⁷

Hrozba násilia je hrozbou bezprostredného násilia ale aj hrozba násilia, ktoré sa má uskutočniť vo vzdialenejšej budúcnosti. Osoba, ktorej páchatel hrozí násilím, nemusí byť osobne prítomná v čase hrozby pri páchatelovi, lebo hrozba násilím môže byť uskutočnená aj listom alebo telefónom.

Hrozba inej ťažkej ujmy môže spočívať v hrozbe spôsobenia nielen majetkovej ujmy, ale aj vážnej ujmy na cti a dobrej povesti poškodeného zamestnanca. Môže smerovať aj k hrozbe rozvratu manželstva alebo rodinného života. Pri posudzovaní toho, či ide o inú ťažkú ujmu, je potrebné prihliadať k osobným pomerom napadnutého, k jeho vyspelosti, skúsenostiam, psychickému stavu a pod. O trestný čin vydierania ide aj vtedy, ak je hrozba usmrtením, ťažkou ujmovou na zdraví alebo inou ťažkou ujmovou prostriedkom k vynúteniu určitého správania (R 25/1983). Ak k hrozbám v zmysle trestného činu vydierania podľa § 189 bol použitý telefón, je miesto spáchania trestného činu, kde sa nachádzal páchatel, tak aj miesto, kde bola osoba, ktorá mala byť k niečomu donútená (R 60/2003). Násilie musí byť v zmysle § 189 Trestného zákona prostriedkom na vôľu poškodenej osoby, pričom nie je podmienkou, aby napadnutý poškodený kládol odpor. Násilie spravidla smeruje proti napadnutému, avšak možno ho spáchať aj proti inej osobe alebo veci, pokiaľ je prostriedkom nátlaku na vôľu vydieraného poškodeného.²⁸ Podľa § 122 ods. 7 Trestného zákona je trestný čin spáchaný násilím, ak páchatel použije na jeho spáchanie fyzické násilie proti telesnej integrite inej osoby alebo ak je spáchaný

²⁷ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákonník II. Komentář*. Nakl. C. H. Beck, edícia Veľké komentáre, I. vydání, 2010, s. 1531 – 1533; ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Velký komentár*. Vyd. C.H. Beck, 2013.

²⁸ ŠÁMAL, P. a kol. Poznámka č. 27, s.1573.

na osobe, ktorú páchatel' uviedol do stavu bezbrannosti ľstou, alebo ak páchatel' použil násilie proti veci iného.

Za hrozbu inej ťažkej ujmy je treba považovať aj také konane páchatela, ktoré môže viesť k ujme napríklad na cti, dobrej povesti, v rodinnom živote za situácie, keď sa ujma ako ťažká javí objektívne a keď napadnutý ju pociťuje za takú ujmu.

Protiprávnosť konania páchatela môže spočívať buď v tom, že páchatel' núti poškodeného k niečomu, čo vôbec nie je oprávnený od neho požadovať a čo poškodený nie je povinný robiť, alebo je síce páchatel' oprávnený poškodeného nútiť k určitému konaniu, opomenutiu alebo strpeniu, ale robí to takými prostriedkami (napr. násilím), ktoré nezodpovedajú účelu alebo cieľu, ktorý má byť dosiahnutý.

Pre naplnenie skutkovej podstaty vydierania spáchaného viacerými dielčiami útokmi vo forme pokračovania, nie je nutné, aby páchatel' pri každom dielčom útoku použil násilie či opakoval hrozbu násilím alebo opakoval hrozbu inej ťažkej ujmy.

Stačí, pokiaľ pri prvom dielčom útoku použitím násilia alebo hrozby násilia, či hrozby bezprostredného násilia či nej ťažkej ujmy zámerne vzbudí v poškodenom obavu z ich realizácie v prípade neuposlúchnutia páchatela pri nasledujúcich dielčích útokoch.²⁹ Subjektívna stránka tohto trestného činu si vyžaduje zavinenie vo forme úmyslu (§ 15 Trestného zákona).

4.4 Trestný čin nátlaku

Podľa § 190 Trestného zákona kto inému násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti poskytnúť plnenie majetkovej alebo nemajetkovej povahy pre seba alebo pre tretiu osobu za služby vlastné alebo za služby tretej osoby, ktoré mu za také plnenie proti jeho vôli vnucuje, a to aj vtedy, ak takéto služby predstiera, potrestá

²⁹ ŠAMAL, P. a kol. Poznámka č. 27, s. 1582 – 1584.

sa odňatím slobody na štyri roky až desať rokov. Rovnako sa potrestá, kto skupiny osôb pre ich národnosť, rasu, farbu pleti, etnický pôvod, vek, zdravotný stav alebo pohlavie násilím alebo hrozbou násilia neoprávnene núti, aby v rozpore so základnými ľudskými právami niečo konali, opomenuli alebo trpeli alebo tieto osoby týra, mučí alebo s nimi zaobchádza podobným iným neľudským a krutým spôsobom. Z trestnoprávnych sankcií v súvislosti s mobingom na pracovisku je právne významné aj ustanovenie § 191 Trestného zákona, podľa ktorého kto iného násilím hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti plniť povinnosť zo záväzku, na ktorého splnenie má inak tretia osoba nárok, potrestá sa odňatím slobody na jeden až tri roky.

Podľa § 192 Trestného zákona sa odňatím slobody až na tri roky potrestá, kto iného núti, aby niečo konal, opomenul alebo strpel, zneužívajúc jeho hmotnú núdzu, alebo naliehavú nemajetkovú potrebu, alebo tieseň vyvolanú jeho nepriaznivými osobnými pomermi. Na rozdiel od trestného činu vydierania páchatel' nepoužíva násilie, hrozbu násilia alebo hrozbu inej ťažkej ujmy, ale obmedzuje sa na zneužitie tiesne alebo závislosti inej osoby. Ide teda o menej intenzívny zásah do slobody rozhodovania ako v prípade vydierania. Pre dokonanie tohto trestného činu stačí, ak páchatel' núti iného ku konaniu, opomenutiu alebo strpeniu. Nie je potrebné, aby osoba, voči ktorej sa uskutočňuje nátlak vykonala, opomenula alebo strpela to, k čomu ju páchatel' trestného činu núti. Tieseň je stav (hoci aj prechodný), spôsobený okolnosťami, ktoré vedú k obmedzeniu voľnosti v rozhodovaní. Tieto nepriaznivé okolnosti sa môžu dotýkať osobných, rodinných, majetkových alebo iných pomerov, pre ktoré sa utláčaná osoba ocitá v ťažkostiach, pritom nie je rozhodujúce, či si ich sama spôsobila svojím konaním alebo či k nim došlo vplyvom okolnosti od nej nezávislých.

Závislosť je stav, v ktorom sa osoba nemôže slobodne rozhodovať vzhľadom na to, že je v určitom smere odkázaná na páchatela. Za takéto vzťah treba považovať aj pracovný pomer. Ide o úmyselný trestný čin.

Z ďalších trestných činov upravených Trestným zákonom pre potrestanie šikany na pracovisku mobingu na pracovisku sú právne vý-

znamné ustanovenia § 193 Trestného zákona o obmedzovaní slobody vyznania, znásilnenia v zmysle § 199 Trestného zákona, sexuálneho násilia podľa § 200 Trestného zákona, sexuálneho zneužívania podľa § 201 Trestného zákona, ohrozovania mravnej výchovy mládeže podľa 211 Trestného zákona a ohrozenie pod vplyvom návykovej látky.

4.5 Trestný čin ochrany súkromia v obydli

Trestný zákon má osobitnú skutkovú podstatu trestného činu o ochrane súkromia v obydli. Podľa § 194a Trestného zákona kto úmyselne poruší právo iného na jeho súkromie v obydli, právo na jeho súkromný a rodinný život vedený v obydli tým, že bez jeho súhlasu zadávaže pre seba alebo iné osoby neoprávneným sledovaním jeho obydli poznatky o jeho živote a živote osôb, ktoré sa zdržiavajú v jeho obydli, a s využitím informačno-technických prostriedkov a iných technických prostriedkov vyhotovuje z tohto pozorovania záznamy alebo inú dokumentáciu, potrestá sa odňatím slobody až na jeden rok.

Trestné je aj porušovanie tajomstva prepravovaných správ, listové tajomstvo, tajomstvo neverejného prenosu počítačových dát do počítačového systému, z neho alebo v jeho rámci vrátane elektromagnetického vyžarovania z počítačového systému, potrestá sa odňatím slobody až do troch rokov. Prísnejšia je trestná sadzba pri prezradení listového tajomstva v úmysle spôsobiť inému škodu a zadovážiť si pre seba alebo pre iného neoprávnený prospech.

Objektívna stránka trestného činu ochrany súkromia v obydli spočíva v zadovážení poznatkov o iných osobách bez ich súhlasu a to neoprávneným sledovaním v obydli s využitím informačnotechnických a iných prostriedkov a vyhotovovaním záznamov alebo inej dokumentácie z tohto sledovania. Pôjde spravidla o dlhodobejšie sledovanie iného v obydli v závislosti od intenzity sledovania a charakteru použitých prostriedkov. Objektívna stránka tohto trestného činu môže byť však naplnená aj jednorazovým sledovaním. Ide o úmyselný trestný čin.

Podľa § 198 Trestného zákona odňatím slobody až na tri roky sa potrestá ten, kto v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi vyrobí, sebe alebo inému zadováži alebo prechováva zariadenie spôsobilé na odpočúvanie informácií prenášaných prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby.

4.6 Trestný čin ohovárania

Trestný čin ohovárania spočíva v tom, že páchatel' o inej osobe oznámi nepravdivý údaj, ktorý je spôsobilý značnou mierou ohroziť jeho vážnosť u spoluobčanov, hlavne poškodiť ho v zamestnaní, narušiť jeho rodinné vzťahy alebo mu spôsobiť inú vážnu ujmu. Trestné právo touto skutkovou podstatou poskytuje ochranu cti a dobej povesti človeka pred ohováraním, ktorá môže vážnym spôsobom narušiť jeho osobný život. Ľudská dôstojnosť, osobná česť a dobrá povesť sú mravnými hodnotami človeka. Predmetom útoku na česť a dôstojnosť je jednotlivец ako fyzická osoba. Skutková podstata tohto trestného činu nie je zameraná na ochranu právnických osôb. Nie je rozhodujúce pri skúmaní naplnenia skutkovej podstaty tohto trestného činu, či samotná osoba, ktorej vážnosť bola ohrozená, si toho bola vedomá. Nezáleží ani na tom, či postihnutá osoba sa dozvedela o ohováraní.

Za nepravdivý údaj Trestný zákon súladne s aktuálnou judikatúrou považuje informáciu o inom, ktorá je v rozpore so skutočnosťou. K nepravdivej informácii môže dôjsť akýmkoľvek spôsobom. Nepravdivý údaj sa môže dotýkať ústnych, písomných a iných prejavov a skutkov ohováranej osoby, jej vlastnosti alebo jej myslenia.

Nepravdivý údaj musí byť spôsobilý značnou mierou ohroziť vážnosť obeť pred spoluobčanmi. Môže ísť o poškodenie v zamestnaní, narušenie rodinných vzťahov alebo inú vážnu ujmu. K samotnému ohrozeniu vážnosti u spoluobčanov nemusí dôjsť, stačí, ak nepravdivý údaj je spôsobilý ohroziť vážnosť poškodeného.³⁰ Pri tomto trestnom

³⁰ ŠAMAL, P. a kol. Poznámka č. 27, s. 1643.

čine je v praxi častý súbeh s trestným činom neoprávneného nakladania s osobnými údajmi. Ide o úmyselný trestný čin. Treba ho odlišovať od trestného činu krivého obvinenia, pri ktorom páchatel' nepravdivo obviní iného z trestného činu.

4.7 Trestný čin sexuálneho zneužívania

Podľa § 201 Trestného zákona sa odňatím slobody na tri roky až desať rokov sa potrestá ten, kto vykoná súlož s osobou mladšou ako pätnásť rokov alebo takú osobu sexuálne zneužije iným spôsobom.. Uvedené ustanovenie Trestného zákona chráni mravný a fyzický vývin detí mladších ako pätnásť rokov. Podľa § 22 ods. 2 Trestného zákona pre trstný čin sexuálneho zneužívania podľa § 201 Trestného zákona nie je trestne zodpovedný, kto v čase spáchania činu nedovršil pätnásť rok veku.

Ide o úmyselný trestný čin.

4.8 Trestný čin znásilnenia

Podľa § 199 Trestného zákona na päť až desať rokov sa potrestá ten, kto iného násilím alebo hrozbou bezprostredného násillia donúti ženu k súložu alebo kto na taký čin zneužije jej bezbrannosť. Trestný čin znásilnenia je spáchaný násilím aj vtedy ak je spáchaný na osobe, ktorú páchatel' uviedol do stavu bezbrannosti ľstou alebo iným obdobným spôsobom a ktorá následne spôsobí jej bezbrannosť.

Za bezbrannosť sa považuje taký stav obeti, pri ktorom vzhľadom k okolnostiam nie je schopná prejavíť svoju vôľu pokiaľ ide o pohlavný styk s páchatel'om. Pojem bezbrannosti sa má chápať v najširšom slova zmysle.³¹ Ide o stav, v ktorom obeť nie je z rôznych dôvodov schopná vzdorovať páchatel'ovi pre nedostatok telesných síl a schopností. Ide o fyzickú bezbrannosť. Stav bezbrannosti môže spôsobovať aj jej psy-

³¹ ŠAMAL, P. a kol. Poznámka č. 27, s. 1653.

chická bezbrannosť. Zneužitie spočíva v tom, že páchatel' o konkrétnej skutočnosti vie, a práve túto skutočnosť využije na dosiahnutie svojho cieľa.

Ide o úmyselný trestný čin.

4.9 Sexuálne násilie

Podľa § 200 Trestného zákona kto násilím alebo hrozbou bezprostredného násilia donúti iného k orálnemu styku, análnemu styku alebo k iným sexuálnym praktikám alebo na taký čin zneužije jeho bezbrannosť, potrestá sa odňatím slobody na päť až desať rokov. Ide o úmyselný trestný čin.

4.10 Trestný čin nebezpečného prenasledovania (stalking)

Ide o nový trestný čin. Podľa § 360a Trestného zákona kto iného dlhodobo prenasleduje takým spôsobom, že to môže vzbudiť dôvodnú obavu o jeho život alebo zdravie, život alebo zdravie jemu blízkej osoby alebo podstatným spôsobom zhorší kvalitu jeho života tým, že

- sa vyhráža ublížením na zdraví, alebo inou ujmom jemu alebo jemu blízkej osobe,
- vyhľadáva jeho osobnú blízkosť alebo ho sleduje,
- ho kontaktuje prostredníctvom tretej osoby alebo elektronickej komunikačnej služby, písomne alebo inak proti jeho vôli,
- zneužije jeho osobné údaje na účel získania osobného alebo iného kontaktu alebo
- ho inak obmedzuje v jeho obvyklom spôsobe života, potrestá sa odňatím slobody až na jeden rok.

Uvedený trestný čin, pokiaľ ide o skutkovú podstatu, tá je koncipovaná podstatne širšie ako pri šikane (mobingu), ktorá sa vzťahuje na pracovisko zamestnávateľa. K nebezpečnému prenasledovaniu môže a často dochádza bez priamej či nepriamej súvislosti na pracov-

noprávny vzťah. Subjektívna stránka si vyžaduje zavinenie vo forme úmyslu (15 TZ).

Dlhodobosť je jednou z obligatórnych náležitosti naplnenia skutkovej podstaty tohto trestného činu popri podmienke, že sledovanie poškodeného proti jeho vôli bolo jednoznačné a vyžaduje sa tiež intenzívnosť sledovania poškodeného. Pod dlhodobosťou sa rozumie trvanie najmenej jeden mesiac (štyri až šesť týždňov).

5. Záver

Šikana na pracoviskách spočívajúca v rôznych formách nepriateľského správania, násilia, ponižovania či obťažovania zamestnanca v pracovnoprávnom vzťahu sa v Slovenskej republike rok čo rok rozširuje. Pri relatívne vysokej miere nezamestnanosti stále klesá odvaha zamestnancov účinne sa brániť voči týmto protiprávnym postupom na pracovisku. V Slovenskej republike až na ojedinelé výnimky nie sú známe prípady zo súdnej praxe, ktoré by povzbudili zamestnancov k účinnejšej ochrane svojich práv, najmä v záujme ochrany svojej dôstojnosti. Za nepriaznivý stav vo vývoji šikany zamestnancov v rámci pracovnoprávných vzťahov môže aj existujúca pracovnoprávna úprava Zákonníka práce, ktorá neposkytuje optimálny a účinný právny model právnej ochrany zamestnanca voči rôznym podobám mobingu a šikane na pracovisku.

Šikanovanie zamestnanca v rámci pracovnoprávných vzťahov možno postihovať nielen prostredníctvom pracovného práva, ale aj právnymi nástrojmi administratívneho práva a trestného práva. Ak vzniknú v rámci pracovnoprávných vzťahov kolízne situácie, bolo by správne, aby sa sankcionovali pomocou pracovného práva. Niektoré závažnejšie formy šikany na pracovisku naplňajú aj skutkovú podstatu trestného činu, alebo môže ísť aj o kombináciu viacerých trestných činov, ak vychádzame z predpokladu, že protiprávne stav mobingu trvá dlhší čas a má určitú frekvenciu výskytu. preto je správne. Je pre-

to správne, ak sa páchatelia takýchto skutkov stíhajú aj trestnoprávne. Osobitosťou takýchto situácií v rámci pracovnoprávnych vzťahov je, že trestnoprávne je osobne zodpovedný konkrétny zamestnanec pracujúci u zamestnávateľa popri pracovnoprávnej zodpovednosti, ktorú možno voči nemu založiť podľa Zákonníka práce.

Optimalizácia existujúceho právneho modelu právnej ochrany zamestnanca proti šikane na pracovisku by preventívne účinnejšie pôsobila v predchádzaní závažných konfliktov na pracoviskách, ktoré vyúsťujú do šikany zamestnancov a spôsobujú im často závažné ujmy na psychickom a fyzickom zdraví.

Resumé

Bullying employee in labor relations can affect not only through labor law, but the legal instruments of administrative law and criminal law. If there are in labor relations, conflict situations, it would be wrong to penalize by labor law. A special feature of such situations in the context of labor relations is that the criminal is personally liable specific employee working for the employer in addition to labor law liability which may be set up against him by the Labour Code.

Literatúra

1. BARANCOVÁ, H. Zneužitie práva. Bratislava. In: *Právny obzor*, 1983.
2. BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R. *Pracovné právo*. Vydavateľstvo Manz, 1992.
3. BIČOVSKÝ, J. K uplatnění pravidel socialistického soužití k zákazu zneužití práva k obohacení podle čl. VI, VII OZ a III druhá věta Zákonníku práce. In: *Socialistické soudnictvo*, 1971, č. 8.
4. BRINKMANN, R. D. *Mobbing, Bullying, Bossing*. Heidelberg 1995.
5. ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Velký komentár*. Vyd. C.H. Beck, 2013.
6. DÄUBLER, W. *Mobbing und Arbeitswelt*. 1995.
7. DOLOBÁČ, M. Vzťah noriem pracovného práva a antidiskriminačnej legislatívy. In: *Právne aspekty rovnakého zaobchádzania v slovenskej realite*, 2013.

8. ESSER, A. – WOLMERATH, M. *Mobbing und psychische Gewalt. Der Ratgeber für betroffene und ihre Interessenvertretung*. Auf. 8, Frankfurt am Main 2011.
9. GOSSANYI, V. Problémy schované pod strachom. *Hospodárske noviny* z 1. marca 2007. Príloha: Kariéra, s. 20 – 23.
10. GRALKA, P. *Mobbing und Arbeitsrecht, Betriebsberater*, 1995.
11. LEYMAN, H. *Mobbing: Psychoterror am Arbeitsplatz und wie man sich dagegen wehren kann*. Reinbeck bei Hamburg, 1993.
12. LUBY, Š. *Prevenia a zodpovednosť v občianskom práve*. Bratislava Veda, 1958, I. diel.
13. NEUBERGER, O. *Mobbing: Übel mitspielen in Organisationen*. 3. Auflage, München bei Hamburg 1999.
14. RESCH, M. *Wenn Arbeit krank macht*, Frankfurt am Main-Berlin 1994.
15. RIEBLE, V. – KLUMPF, S. *Mobbing und die Folgen, Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 2002.
16. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákonník II. Komentář*. Nakl. C. H. Beck, edícia Velké komentáře, I. vydání, 2010.
17. SCHAUB, C. *Arbeitsrechtshandbuch*. 14 Auflage, München 2011.
18. THÜSING, G. *Europäisches Arbeitsrecht*. München 2008.
19. WILHELM, T. Rechtliche Möglichkeiten gegen Mobbing. *Arbeit und Recht*, 1995.
20. WOLMERATH, M. *Mobbing, Rechtshandbuch für die Praxis*, Nomos Baden-Baden 2013.
21. WOLMERATH, M. *Mobbing: Der Ratgeber fuer betroffene und ihre Interessenvertretung*, 3. Auf. Frankfurt am Main 1999.
22. [[http://www.pluska.sk/krimi/zahranicne-krimi/americka-moslimka.](http://www.pluska.sk/krimi/zahranicne-krimi/americka-moslimka)]

NENAHRADITELNOSŤ KRIMINOLÓGA PRE TRESTNÉHO PRÁVNÍKA

EDUARD BURDA*

1. Úvod

Načo vlastne máme právo? Aby sme hľadali spravodlivosť? Aby sme uplatňovali spravodlivosť? Alebo aby sme sa aspoň nepozabíjali? Teoretických definícií pojmu právo je veľmi veľa, žiadna z nich nie je považovaná za vyčerpávajúcu. Na moju úvodnú otázku však existuje jedna všeobecne akceptovateľná odpoveď. Myslím, že sa zhodneme na tom, že právo máme na to, aby sme ho uplatňovali v praxi. Veď akákoľvek veda, odbor, inštitút, normatívny systém, umenie, nie sú samoúčelné, ale existujú preto, aby sa realizovali.

Pre súčasnú slovenskú spoločnosť sa prax, prakticky využiteľné vedomosti a zručnosti stali akousi modlou, nekriticky stavanou na piedestál šikovnosti a pravdy. Takmer nik už dnes nie je ochotný si naštudovať, nieto ešte osvojiť, niečo, čo mu neprinesie okamžitý prospech. Ak už dačomu venujem čas, chcem rýchly výsledok. A pokiaľ možno, čo najväčší osoh s čo najmenšími vstupnými nákladmi či námahou. Nepotrebujem to urobiť čo najlepšie, ale tak, aby to obstálo, splnilo môj prioritný cieľ. Zvyknú sa tak strácať širšie súvislosti, trvalé a hlboké poznatky, presvedčivé odôvodnenia, jednoducho kvalita. A teraz nehovorím iba o práve.

* Doc. JUDr. Eduard Burda, PhD., Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky.

2. Od extrému k extrému. A ako je to u nás?

Trestné právo v praxi môže fungovať v dvoch základných modeloch podľa miery zapojenia širších kriminologických súvislostí do jeho realizačnej fázy.

V prvom modeli, bez zásadnejšieho zohľadňovania kriminologických poznatkov, je trestnoprávna legislatíva vedená intuitívnou potrebou zmeny či doplnenia právnych noriem. Takáto legislatívna činnosť často podlieha módnym trendom či výstrelkom, aj ojedinelý prípad, ktorý je navyše riešiteľný aj za súčasného stavu, dokáže vyvolať zmenu legislatívy za predpokladu, že je náležite medializovaný a politici sa rozhodnú si z neho urobiť vlastnú agendu. Trestné právo býva práve za týchto okolností často zneužívanou témou pre vytrieskanie politickej popularity. Politici komplikujú a zneprehľadňujú trestnoprávnu úpravu, dopĺňajú trestný zákon o stále nové trestné činy a zvyšujú trestné sadzby či vymýšľajú rôzne metódy na pritvrdzovanie trestov. Väznice sa preplňajú, čo síce stojí štátny rozpočet nejaký ten groš navyiac, ale sme spokojní, pretože papierovo bojujeme proti kriminalite. V tomto prostredí pôsobia sudcovia, prokurátori, policajti, advokáti a čiastočne aj širšia právnická verejnosť. Policajti sa snažia vypátrať páchatel'ov, pričom sa zameriavajú najmä na prípady s jednoduchšou dôkaznou situáciou. Pri ostatných (až na výnimočné prípady či špecializované jednotky) akoby dopredu prehrávali. Prokurátori sa snažia vykazať pokiaľ možno čo najväčšiu efektívnosť ukončenia prípadov v prípravnom konaní. Ak to ide rýchlo hneď od začiatku, radšej použijú odklon, ak s prípadom strávili viac času, pre nich sa už odklon neoplatí, podajú radšej obžalobu a žiadajú trest tak akosi... primeraný. Kto už sa dostane pred súd, väčšinou je odsúdený. Sudca sa zamyslí a uloží taký trest, aký sa mu zdá dostatočný. Do odôvodnenia opíše skutkový stav a potom bez hlbšieho prepojenia konštatuje, že na základe uvedeného je páchatel' vinný, a preto ho odsudzuje na určitý trest. Probační a mediační úradníci sú radi, že vôbec sú, pretože je ich málo

a sú finančne nedocenení. A advokáti? Nuž tí majú pochopiteľne za úlohu získať pre obvineného, keď už nie oslobodenie, tak aspoň čo najmiernejší trest. A to im stačí. V takomto systéme celkom humorne pôsobí veda trestného práva a vzdelávanie právnikov. Vo vede trestného práva sa môžete sústrediť na systémové nedostatky i na konkrétne medzery či chyby v legislatíve či praxi. Získate ich pozorovaním. Žijete v tomto prostredí, každý vám čo-to povie, niečo zažijete sami. Že sa to už potom opakuje, nevádi, nejaký obraz si urobíte a môžete ho skúmať. A študenti, pre nich ste najväčší hrdina, keď im poviete, ako niečo funguje v praxi, že je to mimochodom tak trocha na hrane zákona, no a čo má byť?

V druhom modeli trestné právo vo všetkých oblastiach funguje na základe konkrétnych a komplexných kriminologických poznatkov. Podnet na zmenu trestnoprávnej legislatívy sa pred jej formuláciou hĺbkovo preskúma a overí sa na základe reprezentatívneho kriminologického výskumu, ktorý síce môže realizovať aj akademická inštitúcia či inštitúcia z tretieho sektora, v prvom rade však štát má na takéto účely vybudovaný vlastný kriminologický inštitút. Samotný vplyv trestnoprávnej legislatívy nielen na trestnoprávnu realizáciu ale aj na celkové spoločenské podmienky je následne monitorovaný a opätovne vyhodnocovaný v procese kriminologického výskumu. Až na základe tejto analýzy môže byť právna úprava opätovne prehodnocovaná. Politici... tí by sa vlastne mali držať len toho, že budú presadzovať také spôsoby boja proti kriminalite, ktoré odborníci označia za najúčinnnejšie. Policajti okrem najnovších kriminalistických metód bežne používajú policajných psychológov a kriminológov či už pri tvorbe profilov jednotlivých osôb, s ktorými prichádzajú do kontaktu (nielen páchatelov, ale napr. aj svedkov), alebo pri aktívnom spolupôsobení pri výsluchoch a pri navrhovaní najvhodnejších postupov. Prokurátori na základe týchto profilov rozhodujú, či k páchatelom postupovať radšej vo forme odklonov a ak áno akých, prípadne ak tieto odklony od klasického trestného konania končia uložením sankcie

(napr. dohoda o vine a treste), aká má táto sankcia byť a ako konkrétne sa má realizovať, aby bola v konkrétnom prípade čo najúčinnšia (zvlášť podstatné napr. pri treste povinnej práce či pri treste domáceho väzenia), alebo ak odklon nekončí uložením sankcie, s akými prevýchovnými opatreniami má byť použitie takéhoto odklonu spojené. Rovnako tak sudca by mal na základe takýchto profilov individualizovať sankciu a mal by ju aj odôvodniť. V prípade, že je uložený nepodmienečný trest odňatia slobody, mali by v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody prebiehať vhodné resocializačné programy, zostavené na základe všeobecných kriminologických poznatkov, individualizované však pre potreby konkrétnych odsúdených. Vo všetkých týchto aktivitách výdatne pomáhajú probační a mediační úradníci. Advokáti sa nezaujímajú len o to, ako páchatelovi znížiť trest, ale o to, aby mu bol poskytnutý vhodný priestor na resocializáciu, či už v rámci výkonu sankcie, alebo ešte lepšie mimo nej. A vedeckí pracovníci majú všetky tvrdenia opreté o seriózne a reprezentatívne výskumy. Neučia o rozdieloch medzi teóriou a praxou, ale o podrobnejších nuansách, ktoré teória potrebuje na svoje premietnutie do účinnej praxe. A v neposlednom rade, ba práve naopak, na začiatku, na základe kriminologických poznatkov rôzne súčasti našej spoločnosti, štátne orgány, samosprávy, tretí sektor, médiá atď. nastavujú účinné programy prevencie kriminality.

Tak čo myslíte, ku ktorému z týchto modelov realizácie trestného práva sa blíži naša skvelá, neustále sa rozvíjajúca slovenská spoločnosť?

Začnime tým, že od rozpadu Československa Slovenská republika nemá štátny kriminologický ústav. Vzniká u nás pomerne málo kriminologických výskumov, skôr na akademickej pôde prípadne v rámci tretieho sektora, no ich výsledky sú vzhľadom na personálne a materiálne možnosti zväčša nereprezentatívne. Prokuratúra sa obmedzuje na štatistické zistenia, komentáre k nim sú tak strohé, že nie je problém ich z roka na rok len s miernymi modifikáciami opakovať. Intuitívnosť

riešenia kriminologických a trestnoprávných problémov sa prejavuje od prevencie, cez legislatívu až po aplikačnú prax.

Len za prvých osem rokov účinnosti zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov bol tento zákon 21 krát novelizovaný, čo predstavuje 2, 625 novelty na rok a prírastok 24 paragrafov skutkových podstat trestných činov, z ktorých mnohé len spôsobili zbytočné a neriešiteľné jednočinné súbehy viacerých trestných činov (ideálnym príkladom sú trestné činy extrémizmu). A aplikačná prax? Máme veľa dobrých sudcov, policajtov, prokurátorov i advokátov. Ale pozrime sa na mnohé obžaloby, vyjadrenia k obžalobám, rozsudky či zápisnice. Skutočné odôvodnenia chýbajú. Všetci sa len ponáhľajú, čo najskôr vyriešiť ďalšiu vec. Probační a mediační úradníci? Je ich minimum. A veda a vzdelávanie v oblasti trestného práva, nuž ešte stále nenadišli časy, v ktorých by ste nenašli článok založený len na opísaní zákona či výučbu zameranú na jednoduché memorovanie zákona.

Čo poviete, súhlasíme s vetou, že „...trestné právo bez kriminológie by bolo bezzubé“?³²

Slovensku jednoznačne chýba štátny kriminologický inštitút, ktorý bol napríklad v Československu a v súčasnosti v Českej republike, ktorý by sa systematicky a komplexne zaoberal kriminalitou a jej prevenciou. „Slabou stránkou je... roztrieštenosť slovenskej kriminologickej obce.“³³ „Význam inštitútu, ktorý realizuje kriminologický výskum, je nepopierateľný, dôkazom čoho sú aj pozitívne výsledky činnosti v zahraniční pôsobiacich obdobných inštitútoch. Domnievame sa, že zriadením navrhovaného Inštitútu by sa prispelo k teoretickej, výskumnej, analytickej, publikačnej a ďalšej činnosti, ktorá by

³² KRATOCHVÍL, V. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné*. Obecná část. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 59.

³³ DIANIŠKA, G. Predhovor ku zborníku Metodológia kriminologického výskumu. In: *Metodológia kriminologického výskumu*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2011, s. 3.

viedla k posilňovaniu bezpečnosti občanov vo vzťahu ku kriminalite. Rovnako tak k formovaniu trestnej politiky Slovenskej republiky, osobitne k tvorbe kvalitnej legislatívy a k formovaniu kontroly kriminality a tvorbe účinných opatrení v oblasti prevencie kriminality.“³⁴

3. Na čo sa zamerať?

Pre účinné nastavenie používania kriminologických poznatkov v praxi trestného práva, a to zvlášť v časoch, keď s tým len reálne začíname, je nevyhnutné vytipovať oblasti kriminológie, na ktoré by sa mali jednotlivé právne povolania pri svojej činnosti zamerať.

V oblasti **legislatívy** je nevyhnutné v prvom rade poznať stav, štruktúru a dynamiku kriminality.

„**Stav kriminality** je základným kvantitatívnym ukazovateľom, ktorý je vyjadrený v absolútnych číslach. Tieto nám charakterizujú početnosť trestných činov, ktoré boli spáchané a v konečnom dôsledku predstavuje najvšeobecnejšiu vonkajšiu stránku kriminality.“³⁵

„**Štruktúra kriminality** je kvantitatívny ukazovateľ, ktorý vyjadruje podiel druhov a skupín trestných činov na celkovom množstve všetkých trestných činov spáchaných na určitom teritóriu v konkrétnom časovom období.“³⁶

„**Dynamika kriminality** nám znázorňuje trestnú činnosť v pohybe a zmene v určitom časovom období na určitom území. Je dôležité poznamenať, že kriminalita je jav, ktorý je pružný a neustále sa meniaci a práve prostredníctvom dynamiky kriminality môžeme pozorovať vývojovú krivku registrovanej kriminality.“³⁷

³⁴ VRÁBLOVÁ, M. – STRÉMY, T. Podnet na zriadenie inštitútu kriminológie v Slovenskej republike. In: *Metodológia kriminologického výskumu*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2011, s. 10 – 11.

³⁵ DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 42.

³⁶ DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 43.

³⁷ DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 43 – 44.

Pre efektívne nastavenie trestnoprávnej legislatívy je však mimoriadne dôležité, okrem celkového prehľadu o stave, štruktúre a dynamike kriminality i určitého segmentu z nej, ktorý má dané trestnoprávne ustanovenie riešiť, poznať aj **príčiny a podmienky kriminality**. „Kriminológia považuje za príčiny kriminality tie skutočnosti, ktoré vyvolávajú ako svoj účinok kriminalitu... Jav, ktorý označíme ako príčinu, nie je možné skúmať bez súvislostí s podmienkami, ktoré umožňujú pôsobenie príčin kriminality. Podľa filozofických interpretácií je podmienka kategória, ktorá vyjadruje vzťah predmetu k okolitým javom, bez ktorej daný jav nemôže existovať. Na rozdiel od príčiny, ktorá bezprostredne rodí určitý jav alebo proces, podmienka vytvára prostredie, okolnosti, v ktorých javy vznikajú, existujú, vyvíjajú sa. Za podmienky umožňujúce spáchanie trestného činu sa považujú existujúce ekonomické, sociálne, politické a ideologické problémy a nedostatky.“³⁸

Z hľadiska **policajnej praxe** či už pri odhaľovaní páchatela, prípadne pátraní po ňom, alebo pri výsluchoch je azda najpodstatnejší psychologický profil páchatela, respektíve vypočúvanej osoby, ale aj celkové poznanie sociálneho prostredia a sociálnych väzieb, v ktorých osoba žije. Pri výsluchoch je nemenej dôležitá kriminalistická taktika výsluchu, ktorá by mala byť zostavená práve aj na základe kriminologických poznatkov (napr. pri niektorých vypočúvaných osobách je veľmi účinné klásť otázky tak, aby vypočúvaná osoba nadobudla pocit, že je podozrivou z trestného činu, pri iných osobách je to naopak kontraproduktívne).

Prokurátori, sudcovia, ale do značnej miery aj **advokáti** by sa predovšetkým mali zamerať na skúmanie **príčin a podmienok konkrétneho trestného činu**, pretože ich poznanie v prvom rade umožňuje zostaviť dobre odôvodnené rozhodnutie, v prípade advokátov reakciu na takéto rozhodnutie, a následne zvoliť vhodné prostriedky k náprave páchatela. „... príčina konkrétneho trestného činu má subjektívny charakter, súvisí s motívom, so zavinením, teda predovšetkým s osob-

³⁸ DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 65 – 65.

nosťou páchatela. Naopak, podmienka spáchania trestného činu má charakter objektívnej skutočnosti. Zväčša existuje bez pričinenia páchatela, ktorý ju len využíva, alebo ho provokuje, aby realizoval príčinu a uskutočnil svoj zámer. Existuje v čase páchania trestného činu mimo osoby páchatela.“³⁹

K rozhodujúcim príčinám konkrétneho trestného činu pritom zaraďujeme **motiváciu páchatela**. „Motív je stav subjektívnej nespokojnosti človeka so statusom quo okolo neho a v ňom samom... Nespokojnosť je dôvodom na hľadanie a určovanie niečoho iného ako status quo, je dôvodom pre určovanie cieľa a cieľavedomosti. Od cieľa sa líši účel činu: účelom činu je dosiahnuť želaný stav – cieľ činu. Účel treba odlíšiť aj od motívu: motív je nespokojnosť s prítomným stavom, účelom je dosiahnutie budúceho stavu – čin je prostriedkom na zánik motívu a na realizáciu účelu v cieľi.“⁴⁰

„Motív je... vnútorná sila, ktorá ovplyvňuje vedomie páchatela, vyvoláva (mobilizuje, provokuje) príčinu“ trestného činu „...ktorá potom prechádza cez vedomie a vôľu páchatela. Rozhodnutie sa tak premieňa na aktivitu“.⁴¹ Pritom príčina trestného činu má subjektívny charakter, súvisí s osobnosťou, respektíve osobou páchatela. K najvýznamnejším „... motivačným činiteľom patria: potreby, záujmy, ciele, ideály, hodnoty, zvyky, postoje, emócie a iné... Motív teda príčinu nemôže provokovať, ale z nej vyplynie. Môžeme uviesť jednoduchý príklad, ak človek pociťuje hlad, hlad je príčinou, ktorá vyvolá potrebu nasýtenia.“⁴² Motív trestného činu teda môžeme chápať ako subjektívny názor páchatela na určitú situáciu, ktorý ho núti k tomu, aby túto situáciu riešil trestným činom. Cieľ trestného činu je naproti tomu že-

³⁹ TURAYOVÁ, Y. *Kriminologické aspekty zločinu*. Bratislava: Iura Edition, 2001, s. 133.

⁴⁰ HATALA, V. *Motív a trestný čin*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 251.

⁴¹ TURAYOVÁ, Y. *Kriminologické aspekty zločinu*. Bratislava: Iura Edition, 2001, s. 18 – 19.

⁴² DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 65.

laný výsledok trestného činu. Motív je počiatočný subjektívny hýbatel' trestného činu a cieľ je predstava páchatela o konečnom stave dosiahnutom trestným činom (pokiaľ nepovažujeme za nutné rozlišovať medzi cieľom a účelom trestného činu).

Pri zisťovaní príčin a podmienok konkrétneho trestného činu a motivácii páchatela trestného činu by mali byť nápomocní v prvom rade **probační a mediační úradníci**, ktorých významná úloha spočíva aj v starostlivosti o obeť trestného činu. Som teda presvedčený, že viktimologický prístup by mali v praxi realizovať práve probační a mediační úradníci⁴³ ešte omnoho viac než sudcovia a prokurátori, ktorí by sa v tejto oblasti mali sústrediť najmä na spravodlivé a odôvodnené rozhodnutie, ktoré dokáže rozumne uvažujúcej obeti poskytnúť zadosťučinenie a tiež na citlivý a účastný prístup k obeti počas úkonov, na ktorých je prítomná.

Vedeckí a vedecko-pedagogickí pracovníci v oblasti trestného práva sa musia zamerať na poznatky zo všetkých oblastí kriminológie, konkrétny výber závisí od toho, akú tému a z akého pohľadu spracovávajú, pokiaľ však ide o komplexné monografie, aj kriminologický pohľad na danú tému by mal byť celistvý. Pri výučbe trestného práva patrí medzi to najcennejšie, keď si študenti dokážu uvedomiť, aké následky má pôsobenie určitého ustanovenia v praxi. Keď si uvedomia kauzálny nexus medzi spoločenskými podmienkami, ktoré vyvolali potrebu určitej právnej regulácie a ako táto regulácia spätne ovplyvňuje spoločenské podmienky.

A na záver nesmieme opomenúť zásadnú úlohu kriminológie, ktorou je **prevencia kriminality**.

„Prevencia kriminality sa v súčasnosti chápe ako proces tvorby sústavy a realizácie aktivít a opatrení, ktoré majú za cieľ znížiť rozsah a závažnosť kriminality... Úspešný boj proti kriminalite si predovšetkým vyžaduje poznať jej príčiny, aby sa mohla prevencia v tejto oblasti

⁴³ K tomu bližšie pozri: ŽATECKÁ, E. *Postavení a úkoly probační a mediační služby*. Ostrava: KEY Publishing, 2007.

účinne realizovať. Spoločensky najpriateľnejšia by bola úplná likvidácia tohto spoločenského javu, no ani s najväčším optimizmom sa nepodarí dosiahnuť takúto úroveň... Primárna prevencia chce vplývať na verejnú mienku, preto sa zameriava na všetkých občanov a pôsobí na nich, aby sa nestali páchatelmi trestných činov... Sekundárna prevencia – jej cieľom je zamerať starostlivosť na osoby, u ktorých sa vyskytujú poruchy správania, takisto sa usiluje predovšetkým o včasné poznanie kriminogénnych podmienok a ich ovplyvnenie. Terciárna prevencia – jej cieľom je starostlivosť o mladistvých a recidivistov.“⁴⁴

Účinnú prevenciu kriminality musí v spoločnosti realizovať značné množstvo subjektov. V prvom rade sú tu policajné orgány a ďalšie štátne orgány, značnú úlohu by mala plniť územná samospráva, ktorá by mala mať prehľad o konkrétnych kriminálnych problémoch na svojom území a nesmieme tiež opomínať ani tretí sektor. Odborné zameranie prevencie, jej konkrétne nastavenie, prispôbienie podmienkam, to všetko je nezastupiteľná úloha pre kriminológa.

4. Záver

Trestné právo ako prostriedok ultima ratio, kde iné prostriedky zlyhali, má chrániť spoločnosť pred najzávažnejšími deliktami. Pokiaľ však trestná politika štátu ponechá jeho tvorbu a praktické pôsobenie iba na právnikov a nezariadi odbornú prácu z predpokladmi pre riadne a účinné fungovanie trestného práva prostredníctvom erudovanej kriminologickej práce, hazarduje s bezpečnosťou svojich obyvateľov, z ktorých mnohých a priori „odsudzuje“ na cestu zločinu.

Aj kvôli absencii existencie štátneho kriminologického ústavu, i vďaka celkovému prístupu všetkých zainteresovaných subjektov rea-

⁴⁴ PROKEINOVÁ, M. Vybrané problémy prevencie kriminality. In: TURAYOVÁ, Y. a kol. *Vybrané kapitoly z kriminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2005, s. 128 – 130.

lizujúcich trestné právo na Slovensku, je kriminológia v praxi „Popoluškou“ slovenských vied. Stav, pretrvávajúci vyše dvadsať rokov, stav demotivujúci, stav okliešťujúci predstavu, že by to mohlo fungovať aj inak. A práve v tomto prostredí patrí obrovská vďaka pánovi profesovi Gustávovi Dianiškovi, ktorý svojou zodpovednou kriminologickou prácou a ľudským prístupom ukazuje nám všetkým, že sa netreba vzdávať a napriek množstvu prekážok treba presadzovať ideály, ktoré zlepšia životy ľudí na Slovensku. Som presvedčený, že jeho ideály natrafli na úrodnú pôdu a je len otázkou času, kedy sa presadia v širšom merítku.

Resumé

An article describes two extreme situations. In the first, criminal law completely operates without interaction with criminological knowledge. In the second is outlined ideal cooperation of criminology and criminal law. Slovak reality is actually close to a first position. The article contents the analysis, which criminological aspects should be used by lawyers in the various professions and of course, in cooperation with the criminologists.

Literatúra

1. DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.
2. DIANIŠKA, G. Predhovor ku zborníku *Metodológia kriminologického výskumu*. In: *Metodológia kriminologického výskumu*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2011.
3. HATALA, V. *Motív a trestný čin*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968.
4. KRATOCHVÍL, V. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné*. Obecná část. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009.
5. PROKEINOVÁ, M. Vybrané problémy prevencie kriminality. In: TURAYOVÁ, Y. a kol. *Vybrané kapitoly z kriminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2005.

6. TURAYOVÁ, Y. *Kriminologické aspekty zločinu*. Bratislava: Iura Edition, 2001.
7. VRÁBLOVÁ, M. – STRÉMY, T. Podnet na zriadenie inštitútu kriminológie v Slovenskej republike. In: *Metodológia kriminologického výskumu*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2011.
8. ŽATECKÁ, E. *Postavení a úkoly probační a mediační služby*. Ostrava: KEY Publishing, 2007.

PRELOMOVÉ VYJEDNÁVANIE S EXTRÉMISTAMI

JÁN ČECH*

1. Úvod

Vyjednávajú sa neobmedzuje iba na rutinné profesijné činnosti – napr. vyjednávanie politických súperov či partnerov o pred či povolebnom postupe, vyjednávanie odborárov so zamestnávateľmi o sociálnych problémoch zamestnancov, komunikáciu s dôležitým svedkom, s majiteľom nemovitosti pri domovej prehliadke, s občanom kvôli vysvetleniu, s kolegami v rámci kooperácie či riešenie súkromných problémov v rodine spojených so záujmom na adekvátnych medziľudských vzťahoch, ale aj na situácie krízovej intervencie – zadržanie obklúčeného nebezpečného páchatela, záchrana emocionálne narušeného človeka hroziaceho samovraždou a v poslednej dobe i zvládanie rôznych foriem násilia používaných extrémistami – napr. oslobodenie unesených rukojemníkov, obliehanie veľvyslanectiev držaných extrémistami príp. u globálneho teroru aj záujem o vydanie a potrestanie tých extrémistov, ktorí podnikli nebezpečný útok. Cieľ vyjednávania môžu byť rôzne – dosiahnuť dôveru občanov, že ich práva budú zachované a hrozba porušenia týchto práv odstránená, zachovať demokraciu prípadne i celosvetový mier. Vyjednávateľom vždy prioritne ide o dohodu pri súčasnom rešpektovaní osobnosti a práv človeka, s ktorým vyjednávame ale aj všetkých ľudí, ktorí sú zapojení na tej či onej strane sporu či konfliktu a sú na našom vyjednávaní závislí. Dobrí vyjednávatelia sledujú a rešpektujú svoje záujmy a pozície

* Prof. PhDr. Ján Čech, CSc., Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta, Katedra psychológie.

rovnako ako tie, ktoré sa priamo dotýkajú protivníka. Vyjednávanie nie je diktát.

Vyjednávanie je proces prekonávania nesúhlasu ľudí, s ktorými sa ťažko komunikuje. Najúčinnjšie je vtedy, keď toho druhého s kým vyjednáваме postupne prestaneme percipovať ako protivníka, ale začneme ho vnímať ako partnera. Nie vždy sa to podarí a nie vždy je to možné.

2. Proces vyjednávania v konfliktoch extrémistami

Extrémizmus je sociálne hnutie s krajne pravicovým, resp. ľavicovým odklonom v názoroch a sociálnym správaní jeho zástancov ofenzívne orientovaným voči ich protivníkom. Extrémisti sa vyznačujú agresivitou zameranou voči nimi vymedzeným nepriateľom. Názory extrémistov pohlcujú celú ich osobnosť. V dôsledku svojho fanatizmu extrémisti narážajú na všeobecne platné normy, hodnoty a najmä na legislatívu. Preto nerešpektujú legitímnu moc a berú zákon do svojich rúk. Vo svojom sociálnom správaní a seberealizácii svojej identity sa cítia byť oprávnení konať v duchu svojich ideálov, ktoré niekedy považujú za cennejšie ako ich vlastný život. Toto presvedčenie im poskytuje pocit beztrestnosti a umožňuje im vykonať čokoľvek. Extrémisti vyrastajú pod vplyvom propagandy, ktorej cieľom je docieľiť, aby členovia danej populácie verili extrémistickým ideám a boli verní príslušným vodcom a politickým extrémisticky orientovaným silám. Podstata propagandy je stále v zhode s Goebbelsovým vymedzením z r. 1937 „... získať ľudí pre nejakú myšlienku tak úprimne a dokonale, až jej napokon podľahnú do takej miery, že sa jej už nikdy nezbavia“. Všetko čo je v rozpore s oficiálnou propagandou je prísne cenzurované a sankcionované. Vzdelávanie ľudí nahradzuje indoktrinácia, ktorej cieľom je, aby ľudia uverili extrémistickej ideológii. V populáciách s extrémistickým podhubím dochádza k dôslednej kontrole mládeže i dospelých. Extrémizmu sa darí tam, kde široké vrstvy obyvateľstva

žijú v biede. Na šírenie extrémistických myšlienok sú často zneužívané náboženské systémy a poznanie. Účinné vyjednávanie s extrémistami vzhľadom na uvedené charakteristiky vyžaduje rozsiahle interdisciplinárne poznanie vychádzajúce z kontextu psychologických vied ale aj politológie, histórie, sociológie, etnológie, kulturológie, religionistiky, kriminológie, vojenských a bezpečnostných vied. Vyjednávanie budeme našom referáte pertraktovať z pohľadu sociálnej psychológie ako proces sociálnej komunikácie.

Extrémisti v roli protivníkov často komunikujú tak, aby vyjednávanie s nimi bolo pre nás mimoriadne komplikované, ba temer nemožné. Môžu používať celú radu obštrukcií. Podnetom k vyjednávaní je zväčša útok teroristov na spoločnosť, práva a záujmy občanov. Útok má zvyčajne tak závažné dôsledky, že vyjednávanie je nutné aby: 1. svet videl agresívnu podstatu extrémistov a ich nebezpečnosť, 2. aby sa využila možnosť vyriešenia situácie pokojnou cestou, 3. aby došlo k vytvoreniu jednoty proti extrémistom na národnej, nadnárodnej, štátnej prípadne až medzištátnej úrovni. Aby protivníci s nami vyjednávali, treba ich zapojiť do riešenia problému, identifikovať ich záujmy, preskúmať alternatívy, ktoré uspokojujú ich záujmy i naše, zistiť ich skryté motívy.

Účinné vyjednávanie musí vychádzať z kontroly našej komunikácie. Táto kontrola spočíva v nasledujúcich 5 krokoch vyjednávaní: 1. Ne-reagovanie, 2. Odzbrojenie protivníka, 3. Zmena hry, 4. Uľahčenie protivníkovho súhlasu, 5. Staženie protivníkovi povedať „nie“ ([12], 12).

3. Neragovanie

Bezprostredné reagovanie vo vyjednávaní – napr. odplácanie, ustúpenie, prerušenie vzťahov nemusí byť vždy dostatočne premyslené a účinné, pretože prijmem tým hru protivníka, ktorá je v náš neprospech a naše šance ovplyvňovať vyjednávanie sa minimalizujú.

Nereagovať znamená: 1. Odísť na balkón. 2. Zamyslieť sa, čo chce-

me získať. 3. Pomenovať hru súpera. 4. Získať čas na rozmyslenie. 5. Nenechať sa vyviesť z miery a vyprovokovať k oplácaniu.

„**Odísť na balkón**“ znamená presunúť sa fyzicky či iba psychicky z javiska, kde sme účastníkom deja počas konfliktného vyjednávania, na balkón, kde je pokoj na oddych a na premyslenie si ďalšieho postupu.

Prv než sa pustíme do vyjednávania, mali by sme si stanoviť našu najlepšiu alternatívu, ktorá by pripadala do úvahy, ak nedôjde počas vyjednávania k dohode. V angličtine je pre túto alternatívu zaužívaný pojem **BATNA** (Best Alternative to Negotiated Agreement – Najlepšia alternatíva voči vyjednávanej dohode). U extrémistov treba počítať s tým, že ich BATNou môžu byť nové útoky – a to ešte hrozivejšie a nebezpečnejšie ako tie predošlé.

Aby sme nereagovali na protivníka v zmysle jeho výpadov a cieľov potrebujeme poznať jeho taktiku. Počas vyjednávania sa môžu vyskytnúť tieto taktiky: 1. Defenzíva, zdržovanie. 2. Útoky. 3. Triky. 4. Získanie času.

Defenzíva, zdržovanie sa vyznačuje neochotou ustúpiť zo svojho stanoviska, konať ináč, neochotou prijať iný návrh. **Útoky** sú zamerané na to, aby nás zastrašili, znechutili, znepríjemnili nám život tak, že ustúpime požiadavkám protivníka. Protivník útočí dovtedy, pokým sa mu nevyhoví. **Triky** nás majú oklamať a prinútiť, aby sme ustúpili. Keď extrémista používa triky, snaží sa aby sme ho napriek všetkému percipovali ako človeka s ktorým sa dá vyjednávať.

Keď rozpoznáme taktiku nášho protivníka, znižujeme jej účinnosť. Súčasne dostaneme naše reakcie pod kontrolu a získame čas na rozmyslenie nášho ďalšieho postupu. Aby sme získali čas, **odmlčíme sa a prestaneme hovoriť** alebo **vrátíme konverzáciu späť** k obsahu z minulosti alebo si vyberieme oddychový čas.

4. Odzbrojenie protivníka

Odzbrojiť protivníka znamená urobiť opak toho, čo očakáva. Ak si zvolí defenzívu, predpokladá, že budeme na neho tlačiť. Ak útočí, očakáva, že sa budeme brániť. My však urobíme opak – budeme mu načúvať, vyjadríme sa, že chápeme jeho pohľad na problém, budeme ho rešpektovať a prejavíme s ním súhlas všade tam, kde to bude pre nás čo len trochu možné a prijateľné. Ak tak neurobíme, dôjde k vzájomnému oplácaniu a nie k dohode. Ak nepočúvame protivníka – ani on nás. Ak nerešpektujeme jeho pohľad, nerešpektuje ani on ten náš.

Rešpektovanie protivníkovho pohľadu na vec je uznaním jeho názoru ako jedného z možných – nie je to súhlas. Vytvára možnosti pre to, aby aj protivník s porozumením vypočul naše názory. Napr. „*Rozumiem, že vydanie hosta Vašej krajiny odporuje Vaším zvykom.*“ **Empatia** do pocitov a názorov protivníka je podmienkou, aby naše racionálne argumenty podnecovali jeho komunikáciu tak, aby stlmil svoje emócie.

Len čo sme si svojho protivníka vypočuli a naznačili mu, že ho rešpektujeme, pravdepodobne bude načúvať aj on nám. Vtedy mu predložíme svoj pohľad na vec. Keď sú vymedzené rozdiely, možno nie sú až také veľké, aby sa nedala vyjednať dohoda.

5. Zmena hry

Len čo sme na základe predošlých krokov dosiahli vhodnú atmosféru pre vyjednávanie, musíme zmeniť hru. Iba tak môžeme prekonať strnulý postoj protivníka, ktorý stále trvá iba na svojom. Zmeniť hru znamená opustiť konfrontačné „buď ja, alebo ty“ (napr. „*buď USA alebo Afganistan*“) a zmeniť ho na kooperačné poňatie hry – „čo si počneme so spoločným problémom?“ (napr. „*ako USA spolu s Afganistanom dosiahnu pokoj pre svojich občanov?*“) Protivníka treba vťahovať do našej hry – do vyjednávania na riešenie problému.

Zmeniť kontext znamená dať informácii protivníka nový tvar a vrátiť jeho pozornosť späť k problému ako uspokojiť záujmy oboch strán. Napr. namiesto odmietnutia požiadame ho o radu. Tým komunikácia získa nový kooperačný kontext.

Priame upozornenie na určité riešenie môže vyvolať odpor. Najvhodnejšie je kladenie otázok zameraných na analýzu problému, jeho riešenie, na záujmy oboch strán a možnosti ich uspokojenia a na normy, ktoré dovoľujú spravodlivé vyriešenie.

Otázkami zameranými na riešenie problému sa snažíme dať postoj nášho protivníka do kontextu záujmov, variantných riešení a objektívnych noriem. Ďalšou našou úlohou je vyrovnáť sa s taktikou protivníka zacielenou na to, aby sme ustúpili a prijali jeho postoj. Súčasťou taktiky protivníka môžu byť defenzíva, útoky a triky.

Defenzívny postoj protivníka prekonáme tým, že obídeme prekážky za ktorými sa upevní a skrýva:

1. Budeme tieto prekážky ignorovať (*napr. vláda USA si poradí ako s prírodnými prekážkami a možnosťou partizánskeho odporu voči nej v Afganistane tak i s finančnými tokmi, ktoré podporujú extrémistov*),
2. Dáme im novú interpretáciu (*napr. vláda USA nechce vydať bin Ladina nepovažuje za odpor Afganského ľudu, ale za konanie Talibanu*) a
3. Môžeme preveriť, či tieto prekážky naozaj existujú (*prieskum FBI a vysadených kománd USA preverí reálnu vojenskú silu Talibanu*).

Útoky extrémistov možno zvládnuť viacerými spôsobmi:

1. Zmeníme útoky na nás v útoky na problém; (*napr. útoky extrémistov zamerané na určitú krajinu a občanov ohrozujú celé ľudstvo a sú útokmi proti celosvetovej stabilite*)
2. Minulé chyby zasadíme do kontextu ich prevencie v budúcnosti; (*poučíme sa z neúspechu Rusov v Afganistane*)
3. Hru „Ty a Ja“ zmeníme na hru „My“ (*nejde tu o dva rôzne problémy a to problém Američanov a Afgancov, ale o spoločných problém oboch národov, ktorým je záujem na vytvorení podmienok pre ich pokojný vývoj*).

Ten, kto používa triky, zneužíva všeobecnú mienku, že protivníci pri vyjednávaní postupujú slušne, neklamú, plnia dané sľuby a sú oprávnení vyjednávať. Najvhodnejšie je postupovať tak, ako keby sa protivník správal slušne, nevšímať si triky a spomaliť vyjednávanie. Odporúča sa pritom:

1. Klásť otázky na vyjasnenie situácie;
2. Predkladať logické požiadavky;
3. Využiť použitý trik v náš prospech.

Ak sa protivník napriek našej snahe o zmenu jeho komunikácie ne vzdal defenzívy, útokov a trikov, neostáva nám nič iné ako vyjednávať o pravidlách, ktoré vymedzia spôsob a postup vo vyjednávaní. Cieľom taktiky protivníka je skúšať, kam až môže zájsť a čo na nás platí. Ak o jeho taktike hovoríme, naznačíme mu, že na nás nepôsobí.

Ak je vyjednávanie aj po odhalení taktiky protivníka neúspešné, treba vyjednávať o ďalšom postupe, o pravidlách vyjednávania, prípadne urobiť dohodu o poctivej hre. Keď si s protivníkom vyjednáme pravidlá, môžeme sa vyjednávať o probléme.

Zvrat vo vyjednávaní nastáva vtedy, keď protivník prejde od pozíčného vyjednávanie k vyjednávaniu zameranému na riešenie problému. Možno k tomu dospieť zmenou kontextu. Snažíme sa v ňom vidieť nie protivníka, ale skôr partnera.

6. Uľahčenie protivníkovho súhlasu

Vyjednávanie je proces participácie. Úspech vyjednávanie umožňuje návrh riešenia zahrnujúci naše myšlienky ale aj protivníkov. Aby sme zistili myšlienky protivníka, musíme sa na ne pýtať. Keď od nášho protivníka zistíme jeho predstavy na riešenie problému, tie najkonštruktívnejšie použijeme na nasmerovanie vyjednávanie.

Pri hľadaní záujmov protivníka sa musíme snažiť hodnotiť ho nezaujato, bez predsudkov. Keď mu pridáme nálepku človeka, s ktorým sa nedá vyjednávať, stratíme motiváciu hľadať jeho záujmy a vyjedná-

vane skončí s neúspechom. Len čo uspokojíme záujmy protivníka, blížime sa k dohode.

Obava protivníka zo straty tváre sa u neho spája so stratou sebaúcty a tiež vážnosti u druhých zato, že zmenil postoj, že ustúpil. Preto protivníkovi pomôžeme, aby svoje konanie nehodnotil ako pre neho nevhodné. 1. Naznačíme protivníkovi, že sa zmenila situácia, 2. Vyžiadame si vyjadrenie tretej strany – nezávislého experta, mediátora (sprostredkovateľa), spoločného predstaveného, priateľa, kohokoľvek, na kom sa dohodnú obe strany vo vyjednávaní. 3. Odvoláme sa na štandardné kritéria spravodlivého postupu.

Niekedy sa stáva, že okázalo hráme rolu víťaza a protivníka rola porazeného pochopiteľne neuspokojuje. Aby sa tak nestalo, mali by sme zasadiť ústup protivníka do kontextu, v ktorom sa budú jeho ustúpenie a on sám javiť v lepšom svetle.

Vyjednávanie treba rozdeliť na menšie časti a postupovať pomaly, aby sme skôr dosiahli cieľ. Postupujeme od menej ťažkých problémov k zložitejším. Za každým krokom zhodnotíme, k čomu sme s protivníkom dospeli a čo ešte treba vyriešiť.

7. Sťahenie protivníkovi povedať nie

Ak si protivník neuvedomuje k čomu dôjde, ak nedospejeme k dohode, naznačíme mu dôsledky: „Čo podľa Vás nastane, ak sa nedohodneme?“ „Čo si myslíte, že urobím?“ „Čo budete robiť?“ – sa pýtame, ak protivník preceňuje silu svojej BATNY. „Ak sa nedohodneme, ako to ovplyvní Vaše záujmy?“ Ak sa protivníka naše varovanie nedotkne, naznačíme mu, že so silou našej BATNY by mal počítať, že je pripravená (napr. „ak nevydáte bin Ladina, vláda USA voči Vám použije vojenskú silu“).

Ak je demonštrácia BATNY neúčinná, neostáva nič iné ako ju skutočne použiť. Cieľom použitia BATNY nie je potrestať protivníka, ale ukázať mu, že svoje záujmy môže uspokojiť iba ak bude vyjednávať.

Snažme sa používať v rámci našej BATNY:

1. Minimum sily (*len toľko, koľko je z vojenského hľadiska nutné na zničenie vojenských prostriedkov Talibanu a výcvikových táborov extrémistickej organizácie Al-Kajdá*),
2. legitímne prostriedky (*to znamená nie bakteriologické zbrane, resp. zbrane hromadného ničenia kde je riziko zásahu nielen vojenskej sily ale aj civilného obyvateľstva najväčšie*),
3. koalíciu (*t. j. spojenectvo USA s Veľkou Britániou, Spoločenstvom národov a ďalšími krajinami*),
4. tretiu stranu na zastavenie útokov a
5. tretiu stranu na podnecovanie vyjednávania.

Aj keď použijeme silu BATNY aby sme vychovali protivníka, neustále mu pripomínajme, že môže ustúpiť zo svojej pozície, že jeho šance nie sú iba v boji. („Vydajte bin Ladina a predstaviteľov Al-Kajdá a prestaneme bombardovať.“) Jasne komunikujme, že nechceme víťazstvo, ale obojstrannú spokojnosť. Dajme protivníkovi možnosť voľby medzi dôsledkami toho, keď sa nedohodneme a ústupom z jeho pozície.

Keď protivníka získame pre vyjednávanie ostáva nám ešte dosiahnuť trvalú dohodu. Cieľom takejto dohody je nebyť v budúcnosti závislí iba na dôvere, že protivník dodrží dohodu. Preto treba mať v dohode zakotvené poistky proti jej porušeniu aby nedošlo k opätovnej eskalácii násilia extrémistov.

Vývoj vo svete naznačuje, že aj najväčšia veľmoc USA vyjednáva. V súčasnej dobe vyjednávanie neprebieha za stolom, ale na výchovu protivníka USA používa BATNU v podobe vojenskej sily. Záujmy celého sveta v obrane pred extrémistickými teroristami to vyžadujú.

Resumé

The Break Through Negotiation is based on the the control of our communication. This control consists of 5 following steps of negotiation: 1. Non responding. 2. Disarmment of the Adversary. 3. Change of the Game. 4. Making the

Agreement Easier for the Adversary. 5. Making Saying „No“ More Difficult. For negotiating in the difficult situations – especially those which are connected with the coping of the extremists' violence, there is necessary the use of BATNA.

Literatúra

1. ČECH, J. *Sociálna komunikácia pre políciu*. Bratislava. Akadémia Policajného zboru, 2000, 442 s.
2. ČECH, J. *Vyjednávajúce a branie rukojemníka*. Bratislava. Akadémia Policajného zboru, 2000, 162 s.
3. ČECH, J. Únosca a jeho obeť. In: Čech, J. a kol. *Policajná psychológia III*. Polícati, páchatelia, obeť. Univerzita s. Cyrila a Metoda v Trnave. Filozofická fakulta. Trnava 2012, 444 s, s. 311 – 330.
4. ČECH, J. – DIANIŠKA, G. Bezpečnostná veda a jej perspektívy v rezorte MV SR. In: *Policajná teória a prax*. Roč. 3, č. 1 – 2 (1995), s. 3 – 13. ISSN 1335-1370.
5. ČINOVSKEÝ, K. *Some reactive relations with stress in job of inspector service*. In: 21. st International Conference of the Stress and Anxiety Research Society (STAR) Bratislava July 20 – 22. 2000, Abstracts.
6. DIANIŠKA, G. – ŠIMOVČEK, I. Konštituovanie policajno-bezpečnostnej vedy. In: *Policajná teória a prax*. Roč. 5, č. 4 (1997), s. 17 – 20. ISSN 1335-1370.
7. DIANIŠKA, G. – ŠIMOVČEK, I. Právo a spravodlivosť vo výchovno-vzdelávacom procese právnickej fakulty. In: *Společenské vědy a policie*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2002. ISBN 80-7251-117-3. S. 36 – 40.
8. FEDERAL LAW ENFORCEMENT TRAINING CENTER: *A Hostage Psychological Survival Guide*. SH-2507, 1988b, April, 7 s.
9. KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak si navzájem lépe porozumíme*. Praha. Svoboda, 1988, 240 s.
10. MAKSYMCHUK, A. F. Strategies For Hostage-Taking Incidents. *The Police Chief*. April 1982, s. 58 – 64.
11. MEDZIHORSKÝ, Š. *Asertivita*. Praha. Elfa, 1991, 76 s.
12. MIRABELLA, R.W. – TRUDEAU, J. Managing Hostage Negotiations. An analysis of twenty nine incidents. *Police Chief*, May 1981, s. 45 – 47.
13. ŠIMOVČEK, I. – DIANIŠKA, G. a kolektív. *Policajná veda*. 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru Slovenskej republiky, 1997. 260 s. ISBN 80-8054-038-1.
14. URY, W. *Jak překonat nesouhlas. Zásady vyjednávání s lidmi, s nimiž nelze vyjednat*. Praha. Management Press, 1995, 128 s.
15. VYKOPALOVÁ, H. *Vybrané kapitoly ze sociální psychologie v kontextu komunikace*. Olomouc. Univerzita Palackého v Olomouci, 2000, 198 s.

FORENZNĚ PSYCHOLOGICKÉ POSUZOVÁNÍ VÝHRŮŽEK A HROZEB

LUDMILA ČÍRTKOVÁ*

1. Úvod

S novými komunikačními technologiemi se rozmohly i případy zastrašování či vydírání jak individuálních tak institucionálních obětí. Výhrůžky a hrozby byly donedávna spíše stranou odborného zájmu forenzní psychologie. Psychologové či psychiatři, kteří byli osloveni v rámci konzultací k případu, považovali vyhodnocení výhrůžky za příliš komplexní problém, který sotva umožňuje fundované posouzení. V poslední době však došlo k obratu. V rámci investigativní psychologie (Haas 2013) vznikají postupy pro vyhodnocení řečového chování a orientační posouzení vážnosti hrozby obsažené ve vyděračském textu.

2. Nový obor forenziky?

Vyhodnocování výhrůžek a hrozeb obsažených v řečovém chování ať už známého či neznámého pachatele je shrnováno pod označení „Threat assessment“. Threat assessment představuje dnes relativně samotnou oblast forenzní psycholingvistiky. Ta se primárně zaměřovala zejména na vykreslení charakteristik anonymního autora textu. Profil pachatele a vyhodnocení jeho hrozby spolu ovšem nepochybně úzce souvisí, proto lze TA vnímat jako specifickou součást forenzní psycholingvistiky.

* Doc. PhDr. Ludmila Čírtková. CSc., Policejní akademie České republiky, Praha.

Profilování na základě řečového chování je svým způsobem odvozeninou klasického profilování. Vzniká pod tlakem požadavků praxe a těžší z postupů a poznatků vytvořených pro tvorbu profilů vyvozovaných z analýzy fyzického chování pachatele. S nadsázkou bychom mohli hovořit o profilování v situaci kriminalistické nouze, neboť se „lingvistické“ profilování využívá tam, kde díky povaze případu nelze použít jiné postupy vedoucí k dopadení pachatele. K dispozici totiž bývá pouze řečové chování neznámého pachatele (dopis, mail, eventuálně zvukový záznam). V drtivé většině se jedná o případy vyděračských sdělení (dopisů), ve kterých se neznámý pisatel domáhá pod určitou hrozbou nepatřičných výhod, zpravidla finančních obnosů. Výjimkou nejsou ani výhrůžné dopisy, ve kterých pisatel ohlašuje či oznamuje své destruktivní či likvidační představy. V kontextu forenzní psycholingvistiky jednoznačně převažují postupy *intuitivního profilování*, neboť empirické pravděpodobnostní souvislosti mezi řečovým chováním a charakteristikami pachatele nejsou momentálně k dispozici.

Threat assessment ve forenzní psychologii se cíleně zaměřuje na vyhodnocování nebezpečnosti plynoucí z **řečové výhrůžky** (která může být na různém nosiči - písemný text, zvukový či digitální vizuální záznam) anebo z **chování konkrétního jedince** a to bez ohledu na to, zda je ohrožovatel známou či neznámou osobou.

Bez jakéhokoli komentáře obdržela podnikatelka provaz svázaný do tvaru smyčky na oběšení. Na něm byla samolepka s tučně vytištěným slovem „účinné“.

Smyčku z provazu lze interpretovat jako výzvu k sebevraždě. Pak by šlo o prázdnou výhrůžku. Přípustná je i jiná interpretace: neznámý odesílatel má v úmyslu potrestat adresátku oběšením. Pak by se jednalo o závažnou nebezpečnou výhrůžku. Podnikatelka neměla zdání, kdo by mohl být odesílatelem. Pachatel nebyl zjištěn. Dále se nic neodehrálo.

V roce 1999 zavraždil student gymnázia v Míšni svou učitelku. Šlo o avizovanou vraždu. Studenti o jeho záměru věděli. Budoucí vrah se totiž se svým úmyslem vůbec netajil, naopak se jím vychloubal. Někteří studenti

s ním dokonce uzavřeli sázku, že čin nespáchá. Nikdo z nich neinformoval vedení školy. Čtvrt hodiny po zahájení výuky dějepisu vstoupil maskovaný pachatel do třídy a zaútočil na učitelku. „V tom okamžiku jsme nevěděli, jestli je to film anebo realita“, svěřili se později někteří studenti z nešťastné třídy psychologům. Experti z oblasti threat assessmentu v návaznosti na podobné případy kritizují ty kriminology, kteří zpochybňují existenci tzv. avizovaných zločinů a tím nepřímo i problém posuzování hrozeb. Studenti ze zmíněného gymnázia by sotva uzavírali morbidní sázky, kdyby hrozby budoucího vraha brali vážně.

Oba případy dobře ilustrují rozpětí problémů, které spadají do zájmové sféry threat assessmentu. Obecně lze říci, že threat assessment se programově věnuje hodnocení rizika plynoucího z projevů a chování určitého člověka. Analyzuje přímo kriminální chování anebo jednání, které vyvolává podezření, že by mohlo jít o trestný čin. Představitelé threat assessmentu jako Němci J. Hoffmann a I. Wondrack (2009) nebo Švýcaři H. Hass (2003, 2004) a W. Tschan (2006) či Američan C. De Becker (1998) a Fin T. Capella zdůrazňují, že při vyhodnocování hrozby jde o dvě věci:

- **o predikci rizika násilí**

Prvním krokem threat assessmentu je jednoduše řečeno výsledné odborné stanovisko, zda hrozba je vážná či nikoli. V případě konstatování závažnosti hrozby je velmi pravděpodobné, že dojde k násilí, které je ve výhrůžce explicitně či implicitně zmíněno.

- **o prevenci násilí**

Druhým krokem v threat assessmentu je tzv. management případu neboli navržení vhodných strategií odvrácení hrozby a vůbec dalších kroků. Vhodné řešení výhrůžek či hrozeb může také spočívat v tom, že se v případě po důkladném vyhodnocení nepodniká vůbec nic. To platí například v kontextu stalkingu, přesněji řečeno u některých jeho variant. Již De Becker (1998) upozorňuje, že mužští stalkeré *distálního typu*, kteří trpí bludnými představami a v roli ctitele se upnou na ženu z řad atraktivních celebrit, nepředstavují obvykle zvýšené riziko fyzického ohrožení. Po dlouhou dobu mohou své bludné představy

ventilovat v obdivných dopisech, mailech či SMS zprávách zasílaných svému idolu. Dokud se prezentují jako uctiví ctitelé a v jejich řečovém chování se neobjevují prvky hostility, záště či agrese, není nutné se uchýlovat k ofenzivním strategiím řešení případu (Čírtková, 2008, 2013) Ostrá konfrontace s realitou by totiž právě u tohoto typu stalkerků mohla vyvolat pocity nepochopení a ponížení a za určitých okolností zvýšit jejich nebezpečnost.

Případ tohoto typu je momentálně živý. Následuje ukázka textu umařené staršího „citele“, který ztrpčuje život mediálně známé mladé ženě v ČR.

„Dobrý večer. Průšvih je, že Vaše jméno nejde použít ve zdrobnělině. Ztratilo by krásné fluidum, které v sobě skrývá. Jde podle mne jen jediné – nechat mu základní, nijak zdrobnělé znění. Lze k němu přidat jen adjektivum, pak neutrpí jeho zvláštní, silně onomatopoický náboj...“

V souladu s poznatky forenzní psychologie byla v tomto případě zvolena strategie monitorování vývoje případu cestou analýzy textů zasílaných stalkerkem, který je znám, neboť neskrývá svou identitu. Vyhodnocování provádí proškolení experti z poradny pro oběti. Ke konfrontaci stalkera s úřady (s civilněprávní či trestněprávní působností) nedošlo. Oběť je pravidelně informována, není však traumatizována projevy stalkera, neboť ty směřují rovnou k expertům.

Threat assessment stojí a padá s předpokladem, že výhrůžky a hrozby mohou skutečně ohlašovat (avizovat) blížící se fyzické násilí či útoky. Znamé přísloví ovšem praví, že pes, který štěká, nekouše. Zda tato lidová moudrost platí i na tak specifickou oblast, jakou je vyhrožování, není snadné zjistit. Už výše popsany případ násilí ve škole mluví jasnou řečí a zpochybňuje příslovečné tvrzení. Jednotlivé kasuistiky však ve vědě jako argument nestačí. Platí výzkumné studie. Výzkumů na téma výhrůžek násilím je však jak šafránu. MacDonald (1967) sledoval 77 psychiatrických pacientů, kteří byli hospitalizováni také kvůli vražedným výhrůžkám. V průběhu 6 let tři z nich čin skutečně provedli, čtyři naopak spáchali sebevraždu. Výsledky této studie nemají však téměř žádný praktický význam pro TA, neboť byly získány na

osobách trpících nejzávažnějšími duševními poruchami. Většina vyhrožovatelů však do této kategorie nepatří. Trpí maximálně poruchou osobnosti, pro niž k hospitalizaci nedochází.

Zajímavější je výzkum, o kterém referuje Haas (2004, 2013). Spolu s týmem analyzovala vztah mezi vyhrožováním a fyzickým násilím na švýcarských rekrutech. Výzkumný vzorek zahrnoval 70 % mladých Švýcarů v této věkové kohortě. Výzkumníci použili anonymní dotazník se spoustou položek týkajících se vyhrožování, zastrašování a skutečných fyzických napadení. Zhruba 36 % rekrutů ve svých odpovědích přiznalo, že v posledních 12 měsících někomu vyhrožovali nebo ho zastrašovali. Z nich téměř 42 % také skutečně někoho napadlo. Z těch, kteří v minulém roce nikomu nevyhrožovali, fyzicky zaútočilo na druhou osobu jen 14 %. Dále 6 % vyhrožovatelů se dopustilo tak vážného napadení, že oběť musela vyhledat lékařské ošetření.

Když vyjdeme z tohoto výzkumu, musíme výše zmíněné lidové přísloví o štěkajících, ale neškodných psech odmítnout. Jinak řečeno, výhrůžné dopisy nepatří paušálně do koše. A protože v souladu s výzkumnými zjištěními zhruba polovina vyhrožovatelů blafuje, je nutné hledat další postupy pro interpretaci a vyhodnocování řečových hrozeb umožňující diferencovat plané od vážných výhrůžek. A právě o to se snaží threat assessment.

3. „Psychologie“ výhrůžek

Z pohledu forenzní psychologie představují výhrůžky „nepatřičné zprávy“ či „nepatřičná sdělení“, která v příjemci vyvolávají zřejmě a důvodné obavy. Meloy (1999) definuje výhrůžku jako sdělení, ve kterém autor explicitně či implicitně komunikuje svůj úmysl nebo přání, někoho poškodit, zranit nebo usmrtit. De Becker (1998), dodnes velká autorita v oboru threat assessmentu, upozorňuje, že za výhrůžkami a hrozbami se skrývají velmi různé pohnutky. Rozlišuje *intrinsicně a extrinsicně motivované výhrůžky a hrozby*.

Intrinsivně (vnitřně) motivované výhrůžky jsou nápadné svou emocionalitou. Sdělení (text) obsahuje vydatné expresivní pasáže, ve kterých autor ventiluje své emoce, eventuálně city. Frustrace autora je zjevně patrná i pro laika. Threat assessment momentálně vychází z centrální teze, že emoce jsou procesy, které obvykle bývají krátkodobé a s přibývajícím časem slábnou a vyhasínají. Proto je takové ryze „emocionální“ hrozbě obecně přisuzována menší závažnost.

Dávej si ty děvko pozor. Toho tvého na ksichtě podřobanýho starýho sis vzala z vychcanosti. Střelíme tě do nohy. Únos se již připravuje... (výňatek z dopisu političce, archiv autorky)

Extrinsivně (z vnějšku) motivované výhrůžky neobsahují emoce, obsahují podmínky a požadavky, které je třeba splnit, aby nemusel pachatel hrozbu realizovat. V praxi jde o zločiny jako vydírání, teror, únos se zadržováním rukojmích atp. Při posuzování extrinsivních hrozeb v rámci threat assessmentu se klade důraz na *detailed posouzení samotné hrozby podle určitých kritérií* a dále na *analýzu požadavku*, který pisatel předkládá. I v těchto případech může být hrozba planá (viz falešné poplachy s antraxem krátce po útocích 11.9. 2001), ale i reálná (viz případ tzv. kyanidového vyděrače z roku 2003).

Požadujeme částku 4000000 Kč v hotovosti. Způsob a čas předání upřesníme dodatečně.

Dne 1.9.06 bude vANNONCI v rubrice 2277 kancelář.nábytek a vybavení tel. číslo, které později použijeme. Text inzerátu bude:

Prodám příruční trezor poškozený.

Telefoní číslo bude obráceně, tak aby jej nikdo jiný nepoužil. Tedy např. tel.č.728 280 641 bude v inzerátu napsáno: 146 082 827 Pokud' nebudou naše požadavky splněny dle našich příkazů, budeme nuceni na vybraných místech umístit a nastražit výbušniny. Pokud nechcete desítky mrtvých řídte se našimi instrukcemi. V případě, že dne 1.9.tr.nebude Vámi podán inzerát s tel. číslem budeme nuceni informovat tisk a poté začneme pokládat nálože. Očekávejte další instrukce. Všude co bude od nás bude označeno...

(archiv autorky)

4. Teoretické základy (psycholingvistika a další obory)

Výhrůžky a anonymní dopisy představují v první řadě určité indicie. V teorii threat assessmentu jsou indicie souborem znaků, které odkazují na něco nebo někoho. Výhrůžky mají vždy dva neoddelitelné aspekty: vnější podobu a vnitřní smysl. Vnější podoba je předmětem analýz, které pak vedou k odkrytí vnitřního smyslu. **Vnitřní smysl** (význam) všech výhrůžek je dvojitý:

- obecný

V každé výhrůžce jde o to vystrašit, vyděsit adresáta neboli oběť. Odborníci threat assessmentu v tomto smyslu mluví o tzv. **univerzální konotaci**. (Haas 2004)

- konkrétní/ individuální

Výhrůžky či hrozby mohou být plané anebo vážně míněné. Někdy jde o předzvěst či avízo reálné hrozby, někdy pisatel jen blafuje. Odborníci threat assessmentu v tomto smyslu mluví o tzv. **individuální konotaci** (Haas 2004).

Objasnění individuální konotace se odehrává v rámci zmíněného prvního kroku, který threat assessment označuje jako predikci násilí. Poznamenejme již na tomto místě, že jde o složitý problém, mimochodem i kvůli tomu, že sám pachatel nemusí mít v době sepsání výhrůžky v tomto směru jasno.

Vývoj přístupů k posuzování individuální konotace lze charakterizovat heslem „od intuice k odborným, ověřitelným postupům.“ Co to konkrétně znamená? Threat assessment se zabývá hrozbami, které plynou z *řečového* či *fyzického chování* určitého jedince. Proces posuzování je založen na analýze a interpretaci hrozby, ať už ji představuje anonymní výhrůžný text (viz případ č. 1) anebo sled činností a jednání jedince (viz případ č. 2). Protože předmětem zkoumání a analýz je de facto lidské chování, je srozumitelné, že při posuzování individuální konotace se vždy uplatňují poznatky, koncepce a modely psychologie. V rámci uplatňování psychologických poznatků však dlouho převládá spíše intuitivní anebo klinický postup. Oslovený psycholog či psychiatr

analyzoval indicie (obvykle textové sdělení obsahující hrozbu) podle svých znalostí a zkušeností a nabídl svůj více či méně odůvodněný závěr ohledně profilu ohrožovatele či pisatele a také vážnosti hrozby.

Ke konci minulého století však dochází ke změnám. Začínají se objevovat pokusy o vypracování postupů či metodik pro vyhodnocování hrozby, které už rýsují určitá závazná pravidla. Upravují či regulují způsoby analýzy a interpretace textu (řečového chování) či jiné hrozby. Příkladem lze uvést i u nás známou metodu SARA neboli Spousal Assault Risk Assessment autorů D. Kroppa a H. Belfrageho. (viz např. Čírtková 2008) Snaha o zavedení postupů analýz a postupů interpretace má kromě „scientifikace“ ještě jeden dopad a to interdisciplinari-tu. Kromě psychologie jsou využívány i odborné poznatky a metody dalších vědních oborů jako lingvistiky, semiotiky, psycholingvistiky, sociologie, kriminologie, kulturní antropologie atd.

Současná teorie threat assessmentu je tedy multioborová a integrativní. Propojuje, kombinuje a integruje různé vědní disciplíny. Odvolává se na pojetí sémiotiky U. Eca (1994), podle kterého je znak (indicie) kódovaným signálem, pro jehož rozluštění je nutné analyzovat sociální, kulturní a individuální kontext. Převedeno na posuzování výhrůžek to prakticky znamená nejdříve určit **rámec**, do kterého je výhrůžka zasazena. Za celkem frekventované a také probádané kontexty lze považovat:

- výhrůžky v kontextu domácího násilí
- výhrůžky v kontextu stalkingu
- výhrůžky v kontextu extrémního partnerského násilí
- výhrůžky v kontextu „střílení“ či obecně amokových zločinů ve školách
- výhrůžky v kontextu tzv. cíleného násilí na pracovišti
- výhrůžky směřující proti VIP a celebritám.

Kulturní normy musí být explicitně zohledněny zejména z pohledu pravděpodobného pachatele. Jak důležitou roli hrají, ukazují razantním způsobem tzv. vraždy ze cti a též některé delikty založené na brání spravedlnosti do vlastních rukou.

V červenci 2002 se nad územím Švýcarska zřítilo letadlo baškirské letecké společnosti. Později zavraždil muž kavkazské národnosti, který přišel při letecké katastrofě o své nejbližší, švýcarského leteckého dispečera. V průběhu vyšetřování měl zjišťovat, zda letecký dispečer je hlavním viníkem nehody. Pak měl říct, že dispečer je padouch a na Kavkazu se s padouchy nezachází v rukavičkách. Podle teorie threat assessmentu byla v tomto případě hrozba naznačená dlouho předtím, než došlo k samotnému činu.

V rámci hodnocení **sociálního kontextu** výhrůžek je třeba upozornit na fenomén nápodoby (angl. social contagion, copycats). Je známo, že výrazný a hojně medializovaný zločin může vyvolat vlnu nápodoby. O psychologických charakteristikách (profilech) sociálně „nakažených“ pachatelů víme zatím málo. Rovněž o inkubačních dobách pro nákazu a nápodobu nepanuje jasno. Příkladem může být anonym z roku 2012, který mimo jiné uváděl: *... Ti smradi si stejně nic jiného nezaslouží. Plánuji je zabít již dlouho, nezastavím se před ničím. Mým vzorem je norský hrdina BREIVIK... Musím obdržet nevratný finanční dar... Musí se jednat o 3 x 77.000 Kč...*

Při posuzování **individuálního kontextu** výhrůžek a hrozeb jsou důležité dostupné informace o pachateli a také o oběti (ať už individuální či institucionální). Právě tato část threat assessmentu je nejvíce přimknuta k psychologii, tj. psychologickým poznatkům, koncepcím a modelům vznikajícím v rámci různých psychologických disciplín. Threat assessment jednak přebírá a aplikuje tyto poznatky, jednak rozvíjí vlastní koncepce. Příkladem může být model tzv. cíleného zámerného násilí (v orig.: targeted intended violence) a jeho predikce (Čírtková, 2008).

Pokud jde o informace o ohrožovateli, omezíme se jen na několik vstupních poznámek. Je-li ohrožovatel znám, je možné o něm získat ověřená, tvrdá data a opřít se o ně při hodnocení hrozby. Příkladem může být vězeň, který z výkonu trestu odnětím svobody vyhrožuje konkrétní oběti. V hrubém rastru je možné rozlišit dvě základní varianty nebezpečných profilů pachatelů:

- profil impulzivního, též nekontrolovaného ohrožovatele a
- profil kontrolovaného ohrožovatele.

U impulzivních násilníků jsou za rizikové faktory pokládány: dostupnost zbraně, horká agrese projevující se např. v demolování a vandalismu, suicidální tendence, závislosti substančního i nesubstančního typu, antisociální osobnost. U tohoto typu pachatele může dojít i k jiným výbuchům agrese, než kterými pachatel vyhrožuje. Je to dáno jeho osobností, zvýšená impulzivita a sklon k agresivním projevům způsobují, že jedinec i na jinak slabé podněty může zareagovat prudkou agresí.

Kontrolovaný násilník (jeho příkladem může být student, který zavraždil na gymnasiu v Míšni svoji učitelku) se projevuje jinak. Je zaměřen na specifický, konkrétní cíl a svůj čin dlouhodobě připravuje. Na rozdíl od impulzivního pachatele trpí jinými poruchami osobnosti, které bohužel lze snadněji skrývat a maskovat před okolím. Často i pro odborníky jsou kontrolovaní vyhrožující pachatelé méně čitelní. Je však nutné podotknout, že se v reálném životě nevyskytují tak často, jak by se mohlo zdát podle filmových a knižních thrillerů, ve kterých tvoří často hlavní negativní postavy.

Je-li ohrožovatel v době posuzování výhrůžky neznámý, je součástí forenzně psychologických expertíz i pokus o tvorbu profilu na základě řečového chování anonymního textu, který je k dispozici. (viz např. Čírtková, 2013)

Rovněž informace o potencionální oběti jsou pro vyhodnocení hrozeb neopominutelné. K obvyklým krokům patří posuzování tzv. zranitelnosti (vulnerability) oběti. Pro různé sociální či přesněji řečeno deliktové kontexty zejména v oblasti vztahového partnerského násilí jsou dnes k dispozici sestavy rizikových faktorů na straně oběti. Následující příklad ilustruje rizikové chování budoucí oběti.

Televizní moderátorka byla pronásledována vrahem, který podle některých znalců trpěl paranoidní schizofrenií. Na moderátorku se obsesivně upnul po odpykání trestu a ukončení ochranné léčby. V denních i nočních hodinách vytrvale pobýval před jejím domem. Z dopisů stalkera nakonec

vyplývalo, proč se zaměřil právě na tuto oběť. Moderátorka, ve své podstatě málo sebejistá a duševně labilní žena, totiž v jednom interview prozradila intimní detaily ze svého soukromého života. Mimo jiné sdělila světu, že si za partnera přeje muže, který rovněž čelí psychickým problémům, protože věří, že takový partner ji lépe pochopí a bude jí oporou. Tím se stala ideální projekční plochou pro všechny muže s „problémy“. Po jednom z pokusů o kontakt byl pachatel zadržen policií a nakonec opět putoval do ústavního zařízení. Moderátorka se i díky této zkušenosti poučila, že zveřejnění některých informací ze soukromí může být z viktminologického hlediska mírně řečeno problematické.

5. Analýza a interpretace výhrůžných sdělení či textů

První pokusy zachytit výhrůžky a hrozby pomocí klíčových slov a identifikovat tak pomocí počítačových programů nebezpečné (např. teroristické) internetové stránky selhaly. Vysvětlení je snadné. Zadáme-li např. do vyhledavače hesla „bomba“ a „smrt“, dostaneme se především na filmovou inzerci: „Tento film je bomba. Budete mrtví smíchem.“ A bez povšimnutí zůstane stránka s textem: „Snad víš, co musíš jako dobrý muslim učinit.“ Při vyhodnocování hrozby je proto důležitá nejen analýza, ale i interpretace. Když Clint Eastwood na filmovém plátně drží v každé ruce jeden revolver a říká: „Toto město je příliš malé pro nás oba“, ve skutečnosti spíše vyhrožuje a jeho slova znamenají: „Když okamžitě nevypadneš, zastřelím tě.“ Jinak řečeno, jde o implicitní výhrůžku. A analogický příklad z běžného života: „Miluji tě. Bez tebe nemohu žít. Navždy budeš jenom má.“ Tento výrok může být jak vyznáním citu, tak implicitní výhrůžkou. Záleží na kontextu, který mu dá teprve skutečný smysl. Těsně před svatbou anebo v den krachu vztahu vyznívá identické sdělení zcela odlišně.

Dle sociolingvistiky jsou náznaky a skrytá poselství v běžné komunikaci spíše pravidlem než výjimkou. A právě na význam a smysl sdělení se zaměřuje psycholingvistka. Proto se také v rámci threat as-

sessmentu klade větší důraz na psycholingvistiku než na čistě lingvistické rozbory akcentující gramatiku, syntax či lexiku.

Rozbor konkrétního znění výhrůžky ilustrujeme na příkladu zahrnující kontext extrémního partnerského násilí po kolapsu vztahu. Výrok „Nejdřív zabiju tebe a pak udělám konec“ je považována za hrozbu s vysokou závažností, protože u mužů při konfliktních partnerských rozchodech vysoce koreluje suicidalita s heteroagresí. Naproti tomu výhrůžka: „Zabiju se a vezmu pár lidí s sebou“ je hodnocena jako méně závažná alespoň z pohledu akutního ohrožení bývalé partnerky. Z pohledu osudu pisatele však ani takové sdělení nelze podceňovat.

Sémantickou analýzu řeči pro forenzní účely zavedl izraelský forenzní psycholog A. Sapir. Je autorem metody SA (statement analysis neboli analýza výpovědi). Ta se v původní podobě používala při hloubkové analýze a interpretaci písemné výpovědi a měla odhalit, co se skutečně skrývá za vyřčenými slovy. Spolupracovníci Sapira (např. Adams, 1996) vypracovali další principy, které lze aplikovat i na vyhodnocování řečových výhrůžek. K těmto principům interpretace patří zejména tzv. formule závaznosti a formule popírání.

- **formula of commitment neboli formule závaznosti**

Podle ní je nutné analyzovat jazykovou stránku výhrůžky. Je-li formulována v první osobě singuláru, je nutné ji posuzovat jako vážnější. Je-li naopak založena na formulacích v trpném rodě, signalizuje pragmatika řeči, že pachatel není ještě definitivně rozhodnut. Sám zaujímá ke svým tvrzením distanc. Holé hrozby typu „stane se něco strašného“, „zemře moc lidí“ je možné rovnou odložit „ad acta“. Do stejného soudku patří i úvodem zmíněný dopis obsahující oprátku pro oběšenec. Také výhrůžky, které používají nápodobu, tj. jsou „opsány“ z publikovaných případů nasvědčují spíše malé závažnosti.

- **formula of encompassing denial neboli formule vystupňováního popírání**

Susan Adams (1996) došla při hodnocení věrohodnosti výpovědi

podezřelých k poznatku, že okázalé a zbytečně zbytnělé popírání viny je obvykle méně věrohodné než prosté, jednoduché popření. Výrok „za žádných okolností bych nikdy nic nikomu neukradl“ je ve srovnání s tvrzením „neukradl jsem to“ nevěrohodný. Adams soudí, že kdo přepjatě a hypertroficky formuluje, tak ve většině případů lže. Tento princip byl přenesen i do oblasti threat assessment. Přepjaté (teatrálně nápadné, přemrštěné, přehnané, přexponované) prvky či segmenty řečového chování působí neautenticky a tudíž lze předpokládat, že jsou málo věrohodné. V živém případě posuzovala autorka vyděračský dopis s hrozbou, která byla formulována takto:

Máme bomby, šrapnely, výbušniny a další zbraně. Máme jich dost. Nesplníte-li naše podmínky, budou létat vlaky, vybuchovat autobusy a hořet budovy. Nezastavíme se před ničím.

Další experti (viz např. Füllgrabe, 2001) obrátili pozornost na rozbor a kvalitativní vyhodnocení **extrinzivních** (instrumentálních) **hrozeb**, které jsou obvykle spojeny s vydíráním. Pachatel v nich klade určité podmínky, jejichž nesplnění ze strany adresáta má vést k realizaci hrozby. V těchto případech se klade důraz na posouzení kritérií jako je konkrétnost hrozby, reálnost hrozby, dostupnost likvidačních prostředků či zbraní, kterými pachatel vyhrožuje atp. Přitom se threat assessment opírá o ústřední teoretický předpoklad, že nebezpečnost výhrůžky určuje mimo jiné fakt, zda pachatel se již dostal do mentálního stadia plánování a přípravy realizace hrozby. V samotném obsahu výhrůžky je pak pozornost zaměřena na přítomnost takových vět či výroků, které naznačují, že pisatel dospěl od emocí k fázi myšlenkové přípravy činu. Už mu nejde o vystrašení individuální oběti („nepřežiješ zítřek“) či narušení chodu nějaké instituce (nelogická výhrůžka typu: „za chvíli v prostorách školy detonuje 100 kilo plutonia“). Vyhrůžující osoba uvádí detaily, ze kterých je zřejmé, že přemýšlí, jak by mohla hrozbu provést (identifikuje oběť či oběti, zmiňuje se o prostředcích, zbraních a postupu, naznačuje datum a místo atp.).

Věc: vyřešení finanční tísně

Vždy jsem si Vás velice vážil, protože Vás pokládám za důvěryhodnou

a čestnou osobnost. Ve volbách jsem Vás volil a předpokládám, že Vás budu volit opět, pokud nezklamete.

Dostal jsem se však v poslední době do velice svízelné a normálními prostředky neřešitelné finanční situace. Potřebuji nutně téměř 6 000 000 Kč. Opravdu nutně. Věřím, že mi jako ... dokážete pomoci. Slibuji Vám, že zbytek peněz, které nebudu potřebovat, věnuji charitativní organizaci Člověk v tísni.

Pokud peníze nedostanu, nezbude mi bohužel nic jiného, než přistoupit k velice drastickému kroku, a sice v centru našeho hlavního města pálit z mé zbraně do davu lidí. Doufám, že mě nenecháte dojít tak daleko.

Forma předání peněz jer následující:

V ... Musíte to provést Vy osobně nebo některý z Vašich náměstků ... Nikdo jiný. Požaduji 6 000 000 v neoznačených bankovkách. Ty rozdělíte na dvě poloviny a dáte do dvou igelitových pytlů. Ty dáte do dvou plastových zelených sudů o objemu 50 l a uzavřete víkem, aby plavaly na hladině. Budete stát na levém břehu Vltavy, za hrází přední nádrže Lipno II, na místě, kde je vodočet vodního stavu. Ty sudy hodíte na hladinu přesně v 10.00 hodin....

(z archivu autorky, v profilu neznámý pisatel popsán jako spíše recesista, hrozba hodnocená jako tzv. moderovaná)

V Evropě vznikly v poslední době dva ucelenější přístupy pro analýzu a současně i interpretaci řečového chování včetně hrozeb a to tzv. objektivní hermeneutika v SRN a tzv. systematické hodnocení (v originále „systematisches Beobachten“) ve Švýcarsku. Jádrem objektivní hermeneutiky je postup označovaný jako sekvenční analýza (Hoffmann a Musollf, 2000, Musollf, 2006; Oevermann, 1994) Při sekvenční analýze je zjednodušeně řečeno kritický text zkoumán po jednotlivých větách. Ke každé větě jsou formulovány veškeré možné a pravděpodobné verze významu či smyslu, který z nich plyne. Tyto interpretace jsou označovány jako hypotézy a jsou číslovány H1, H2 atd. Přípustné jsou i riskantní, což znamená v podstatě odvážné hypotézy. Tímto způsobem se zpracuje postupně (sekvenčně) celé sdělení. V dalším kroku se na základě takto zanalyzovaného sdělení pokouší

experti odpovědět na otevřené otázky k pachateli (jeho profil, motivace, nebezpečnost) či k hrozbě (její vážnost). Autoři i uživatelé tohoto postupu zdůrazňují, že generované závěry jsou vždy pravděpodobnostní, což platí i pro ostatní způsoby analýz a interpretace řečového chování.

Autorkou druhého postupu je forenzní psycholožka H. Haas. Svůj postup nazývá „systematickým pozorováním“ indicií, tedy například vyděračských či výhrůžných textů. V podstatě sestavila principy či pravidla, jejichž respektování garantuje maximálně precizní analýzu a interpretaci zkoumaného materiálu. (Haas 2003, 2004) Postup zahrnuje pět základních principů:

- rozlišit a odděleně zkoumat formální a obsahovou stránku sdělení (tj. způsob, jakým je text napsán a samotný obsah je třeba analyzovat odděleně)
- komparovat formální i obsahové stránky s relevantními modely a standardy (např. zda a čím se liší analyzovaný text od jiných vyděračských anonymů)
- použít strukturální analýzu, tj. analyzovat jednotlivé sekvence sdělení (tento princip vede k postupům blízkým proceduře sekvencní analýzy v objektivní hermeneutice)
- zaměřit se na rozpory a nesrovnalosti ve zkoumaném materiálu (anonym se např. prezentuje jako islámský fundamentalista, ale z koránu cituje chybně)
- identifikovat tzv. negativní indicie, tj. hledat a interpretovat nejen to, co v textu je, ale také to, co v textu evidentně chybí.

Pro detailní popis uvedených principů není v tomto příspěvku místo. Ve shodě s autorkou je však nutno zdůraznit, že letmo naznačený postup je značně náročný. Není výjimkou, že vyžaduje týmovou spolupráci anebo že forenzní psycholog musí konzultovat s dalšími experty.

6. Závěr

Threat assessment představuje dnes značně různorodou oblast. To dobře dokumentuje i odborný časopis *Journal of Threat Assessment and Management*, který vychází od roku 2001. Na jeho stránkách se lze setkat s pestrou paletou problémů od psychologie terorismu až po hodnocení nebezpečnosti sexuálních pachatelů. Faktem je, že psychologická interpretace a vyhodnocování hrozeb plynoucích z řečového či fyzického chování představuje aktuální téma investigativní psychologie. Haas (2013) výstižně poznamenává, že jde vlastně o zajištění stop v „hlavě“ pachatele.

Resumé

The article gives an overview of threat assessment of inappropriate written documents based on forensic psychology knowledge. Most perpetrators betray some of their personal attributes and motives. Also most anonymous perpetrators unconsciously reveal the fact, that their threats are hollow. The author describes the objectives of the analysis and explains some procedures and rules for risk assessment.

Literatúra

1. ADAMS, S. H. Statement analysis: what do suspects' words really reveal? In: *FBI Law Enforcement Bulletin*, 1996, Vol. 65, s. 12 – 20.
2. ČÍRTKOVÁ, L. *Moderní psychologie pro právníky*. Praha: Grada, 2008.
3. ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013.
4. DE BECKER, C. *Dar strachu*. Frýdek-Místek: ALPRESS, 1998.
5. ECO, U. *Einführung in die Sémiotik*. München: W. Fink Verlag, 1994.
6. FULLGRABE, U. Gefahrenprognosen. *Kriminalistik*, 2001, č. 12, s. 799 – 804.
7. HAAS, H. Kriminalistischer Erkenntnisgewinn durch „systematisches Beobachten“. In: *Kriminalistik*, 2003, č. 2, s. 93 – 100.

8. HAAS, H. Gefährlichkeitseinschätzung von Drohungen. In: *Kriminalistik*, 2004, č. 12, s. 791 – 799.
9. HAAS, H. Investigative Psychologie. In: *Kriminalistik*, 2013, č. 3, s. 195 – 204.
10. HOFFMANN, J. & MUSOLFF, C. *Fallanalyse und Täterprofil*. Wiesbaden: BKA – Forschungsreihe, 2000.
11. HOFFMANN, J. – WONDRACK, I. *Umgang mit Gewalttätern*. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2009.
12. MACDONALD, J. Homocidal threats. In: *American Journal of Psychiatry*, 1967, Vol.124, s. 61 – 68.
13. MELOY, J. R. *Stalking and Psychosexual Obsession*. NY: J. Wiley 1999.
14. MUSOLFF, C. Hermeneutische Verfahren in der Verbrechensbekämpfung. In: MUSOLFF, C. & HOFFMANN, J. (Eds.). *Täterprofile bei Gewaltverbrechen*. Heidelberg: Springer Medizin Verlag 2006.
15. OEVEMANN, U. et al. *Kriminalistische Datenerschliessung*. Wiesbaden: BKA Forschungsreihe 1994.
16. TSCHAN, W. Deliktfokussierte Behandlung von Stalkern. In: *Psychologie des Stalkings*. Hoffmann, J. H. G. W. Vo3. (Eds.) Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2006.

PROCESNÉ A HMOTNOPRÁVNE PREDPOKLADY
SLOVENSKEHO OBČIANSKEHO PRÁVA
K RATIFIKÁCII DOHOVORU RADY EURÓPY
O PREDCHÁDZANÍ NÁSILIU NA ŽENÁCH
A DOMÁCEMU NÁSILIU
A O BOJI PROTI NEMU

RÓBERT DOBROVODSKÝ*

Vážený pán profesor,

bolo to pred vyše štrnástimi rokmi, keď som ako poslucháč prvého ročníka skladal na našej fakulte moju prvú vysokoškolskú skúšku. Išlo o Váš predmet Sociálna psychológia pre právnikov. Po mojom zodpovedaní otázok a príjemnej diskusii s Vami nasledovala gratulácia z Vašej strany spre-vádzaná podaním ruky a úprimným pozretím do očí. Tento môj zážitok a zážitok spolužiakov v nás zanechal hlboký a spokojný dojem. Vy, pán profesor, ste svojím ľudským, no zároveň profesionálnym prístupom, dôstojne a slušne uvítali celý ročník na pôde našej alma mater. Dodnes sa ma spolužiaci pri stretnutiach na Vás pýtajú, čo svedčí o tom, že ste nám pevne utkveli v pamäti.

Je mi ctou, že ako Váš bývalý študent a dnes kolega môžem prispieť do oslavnej knihy pri príležitosti Vášho životného jubilea. Vybral som si tému, ktorá spája občianske právo a kriminológiu, ktorej sa venujete: ochrana práv obetí domáceho násillia.

Pán profesor, k životnému jubileu Vám srdečne blahoželám a do ďalších rokov prajem všetko najlepšie, najmä zdravie, fyzickú a duševnú sviežosť i osobné šťastie.

* JUDr. Róbert Dobrovodský, PhD., LL.M., Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra občianskeho a obchodného práva.

1. Úvodné poznámky

Aktuálnosť fenoménu násilia na ženách a domáceho násilia vyvolávala a stále vyvoláva na Slovensku otázky a odborné aktivity právnickej ako i neprávnickej obci. Odhliadnuc od hlbokých odborných diškurzov a pojednaní o definícii domáceho násilia⁴⁵ možno súhlasiť s kriminologickým poňatím globálnosti fenoménu, ktorý si všíma *Vráblová*, keď domáce násilie nazýva sociálno-patologickým javom správania sa medzi partnermi alebo v rodine, ktorý sa vyskytuje vo všetkých štátoch a spoločnostiach sveta pričom nadobúda nadnárodný charakter.⁴⁶ Jej tvrdenie podporujú aj štatistické údaje o násilí v EÚ, podľa ktorých v európskych krajinách jedna pätina až jedna štvrtina všetkých žien počas svojho dospelého života sa aspoň raz stala obeťou fyzického násilia a viac ako jedna desatina sa stala obeťou sexuálneho násilia s použitím sily. Údaje týkajúce sa všetkých foriem násilia vrátane prenasledovania dosahujú až 45 %. Väčšiu časť takýchto násilných činov majú na svedomí muži z ich najbližšieho spoločenského prostredia; najčastejšie ide o súčasných a bývalých partnerov.⁴⁷

Možno badať, že pre medzinárodné spoločenstvo je ochrana ľudských práv žien a zákaz a prevencia diskriminácie žien v súčasnosti jednou z hlavných ľudskoprávných priorít. Doterajší právny vývoj jasne naznačuje, že bolo potrebné prijať ďalší medzinárodný štandard v rámci ochrany a záruk ľudských práv a základných slobôd, ktoré demokratické a právne štáty poskytujú. Veľmi významným krokom bola udalosť, že dňa 7. apríla 2011 bol na 1111. zasadnutí Výboru delegátov ministrov Rady Európy v Štrasburgu prijatý **Dohovor Rady Európy**

⁴⁵ Porovnaj podrobnú štúdiu autorky: MACHALOVÁ, T. *Domáci násilí – filosofická analýza pojmu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2014.

⁴⁶ VRÁBLOVÁ, M. In: DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Druhé rozšírené vydanie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 191.

⁴⁷ Violence against women: an EU-wide survey. Results at glance. European Union Agency for Fundamental Rights. 2014.

o predchádzaní násiliu na ženách a domácemu násiliu a o boji proti nemu (Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence) (ďalej len „Dohovor“). Dohovor bol otvorený na podpis dňa 11. mája 2011 v Istanbule v Turecku v rámci tureckého predsedníctva vo Výbore ministrov Rady Európy. Dohovor je záväzným právnym dokumentom Rady Európy, ktorý prvýkrát v európskom priestore ustanovuje právne záväzné štandardy na predchádzanie násiliu na ženách a domáce-
mu násiliu.

2. K povahe Dohovoru

Dohovor ustanovuje za svoj cieľ ochranu žien proti všetkým formám násilia, ako aj predchádzanie, stíhanie a odstránenie násilia na ženách a domáceho násilia. Dohovor okrem iného s cieľom jeho vykonávania a v záujme predchádzania násiliu na ženách a domácemu násiliu a boja proti nemu zavádza **kontrolný mechanizmus** (tzv. skupinu expertov pre boj proti násiliu na ženách a domácemu násiliu – GREVIO). Zmluvné strany sú povinné sprístupniť potrebné zdroje pre fungovanie tohto mechanizmu a priznať členom GREVIO výsady a imunity ustanovené v dodatku k dohovoru. Zakotvenie inštitucionálneho mechanizmu ochrany práv vyplývajúcich z Dohovoru tak ako je to pri iných medzinárodných nástrojoch na pôde Organizácie spojených národov⁴⁸ alebo Rady Európy možno hodnotiť pozitívne, keďže aj literatúra prikladá monitorovaniu porušenia ľudských práv veľký význam a považuje ju za jednu z foriem garancie dodržiavania

⁴⁸ K prehľadu právomoci preskúmať oznámenia v rámci orgánov OSN porovnaj: PÁNIKOVÁ, N. – PAVLÍČKOVÁ, Z. *Sprievodca ľudskoprávnymi záväzkami Slovenskej republiky voči OSN*. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. Bratislava 2014. s. 48 a nasl.

http://www.snslp.sk/CCMS/files/Sprievodca_%C4%BEudskopr%C3%A1vnymi_z%C3%A1vzkami_SR_vo%C4%8D%C3%AD_OSN_finalny.pdf.

zmlúv v medzinárodnom zmluvnom práve.⁴⁹ Prijatie Dohovoru bez pochyb prispeje k posilneniu jedného z princípov právneho štátu a to ochrana a garancia ľudských práv.⁵⁰

Osobitosťou Dohovoru je tiež účasť národných parlamentov pri monitorovaní opatrení prijatých na jeho implementáciu. Dohovor zároveň neumožňuje zmluvným stranám urobiť výhrady (s výnimkami uvedenými v článku 78 ods. 2 a 3 dohovoru). Dohovor bol otvorený na podpis členským štátom Rady Európy, nečlenským štátom Rady Európy, ktoré sa podieľali na jeho vypracovaní a Európskej únii. Dohovor podlieha ratifikácii, prijatiu alebo schváleniu. Dohovor ku dňu 18.1.2015 podpísalo doposiaľ 37 členských štátov Rady Európy, pričom 15 členských štátov Rady Európy je jeho zmluvnou stranou.

V zmysle článku 7 ods. 4 Ústavy SR je Dohovor prezidentskou medzinárodnou zmluvou o ľudských právach a základných slobodách, ktorá je zároveň aj medzinárodnou zmluvou, ktorá priamo zakladá práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb, a preto v súlade s článkom 86 písm. d) Ústavy SR podlieha vysloveniu súhlasu Národnej rady SR a ratifikácii prezidentom SR. V zmysle článku 7 ods. 5 Ústavy SR je Dohovor zároveň medzinárodnou zmluvou, ktorá má prednosť pred zákonmi. Z pohľadu medzinárodnoprávnej doktríny ústavného práva na Slovensku sa možno z pohľadu kvalifikácie medzinárodných zmlúv prikloniť k názoru, že Dohovor je v prevažnej väčšine priamo vykonateľný.⁵¹ O priamej vykonateľnosti Do-

⁴⁹ Porovnaj: BLAŠKOVIČ, K. *Pacta sunt servanda a prostriedky jeho vynútenia. Medzinárodné zmluvy ako prostriedok globalizácie práva v 21. storočí*. Právnická fakulta TU v Trnave. Trnava. 2011. s. 18.

⁵⁰ Porovnaj: KROŠLÁK, D. In: KROŠLÁK, D. – ŠMIHULA, D. *Základy teórie štátu a práva*. Iura Edition. 2. aktualizované vydanie. s. 103.

⁵¹ Porovnaj úvahy uvedené v dielach: BERDISOVÁ, L.: BRÖSTL, A. a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky*. 2. upr. vydanie. Plzeň Aleš Čeněk, 2013. s. 95 – 96; ŠMID, M. Priama aplikovateľnosť medzinárodného práva a jeho postavenie voči vnútroštátnemu právu. *Právny obzor*, č. 1, 1997, s. 28 – 35; JANKUV, J. Postavenie medzinárodných zmlúv v právnom poriadku Slovenskej republiky. *Teória*

hovorú však nemožno hovoriť úplne, keďže obsahuje veľké množstvo všeobecných požiadaviek na národné legislatívy, ktoré bude potrebné transponovať do národného poriadku. Obetiam Dohovor priznáva vo viacerých ustanoveniach len všeobecné práva bez toho, aby mechanizmus ich domáhania sa bol priamo upravený.

3. Postoj Slovenskej republiky

Vláda Slovenskej republiky dňa 04.05.2011 vyslovila súhlas s podpisom Dohovoru a odporúčila prezidentovi SR splnomocniť ministra zahraničných vecí a ako alternáta štátneho tajomníka Ministerstva zahraničných vecí SR alebo stáleho predstaviteľa SR pri Rade Európy v Štrasburgu na podpis dohovoru s výhradou ratifikácie. SR Dohovor dňa 11. mája 2011 podpísala.

4. Procesné a hmotnoprávne predpoklady ratifikácie Dohovoru Slovenskou republikou

Dohovor kladie väčšie množstvo legislatívnych povinností na právnu úpravu štátu ktorý ratifikoval Dohovor. Štáty by mali prispôbiť právnu úpravu vo viacerých oblastiach od správneho policajného, trestného práva až po rodinné či občianske procesné právo.

My v našom príspevku zhodnotíme medzinárodnú požiadavku vyplývajúcu z Dohovoru na úpravu **inštitútov procesného a hmotného občianskeho práva** a zároveň analýzou slovenského práva **de lege lata sa pokúsime zhodnot mieru súladnosti slovenského práva so záväzkov, ktorý vyplynie po ratifikácii.**

aplikácie medzinárodnej zmluvy ako nástroja právnej regulácie na národnej, medzinárodnej a komunitárnej úrovni. Zborník príspevkov. Trnava. 2009. s. 29.

5. Občianskoprávne spory a prostriedky. Odškodnenie.

Nosným ustanovením Dohovoru, ktorý sa priamo dovoľáva legislatívnych úprav v oblasti občianskeho práva je ustanovenie čl. 29 Dohovoru s názvom „**Občianskoprávne spory a prostriedky**“. Čl. 29 ods. 1 Dohovoru upravuje, že *zmluvné strany prijímú potrebné legislatívne alebo iné opatrenia, aby poskytli obetiam primerané občianskoprávne prostriedky proti páchatelovi*. Odsek 2 upravuje, že *zmluvné strany prijímú potrebné legislatívne alebo iné opatrenia, aby poskytli obetiam v súlade s všeobecnými zásadami medzinárodného práva primerané občianskoprávne opravné prostriedky proti štátnym orgánom, ktoré nevykonali potrebné preventívne a ochranné opatrenia v rámci rozsahu ich právomocí*. Obetou sa v zmysle čl. 3 písm. e) Dohovoru rozumie každá fyzická osoba, ktorá je predmetom násilia na ženách⁵² a domáceho násilia.⁵³

Odsek 1 požaduje zavedenie občianskoprávných prostriedkov proti páchatelovi. Obete akejkoľvek z foriem násilia na ktorých sa vzťahuje Dohovor majú mať **primeraný občianskoprávny opravný prostriedok** proti páchatelovi. Prostriedky majú umožniť občianskemu súdu nariadiť zastaviť určité konanie, zdržať sa určitého konania v budúcnosti alebo prinútiť osobu, aby prijala konkrétne kroky (súdne príkazy).⁵⁴

⁵² Pojomom „násilie na ženách“ sa podľa Dohovoru rozumie ako porušenie ľudských práv a forma diskriminácie žien sa rozumejú všetky činy rodovo podmieneného násilia, ktoré majú alebo môžu mať za následok telesnú, sexuálnu, duševnú, ale aj ekonomickú ujmu alebo utrpenie žien vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku alebo svojvoľného zbavenia slobody, či už vo verejnom alebo v súkromnom živote.

⁵³ Pojomom domáce násilie sa podľa Dohovoru rozumejú všetky činy telesného, sexuálneho, duševného a ekonomického násilia, ktoré sa vyskytujú v rámci rodiny alebo domácej jednotky alebo medzi bývalými alebo súčasnými manželmi alebo partnermi, či už páchatel má, alebo v minulosti mal s obetou spoločný pobyt;

⁵⁴ Bod 157 výkladovej správy.

5.1 Ochrana osobnosti

Zmyslu čl. 29 ods. 1 Dohovoru podľa nášho názoru zodpovedá z hmotnoprávnych inštitútov predovšetkým ustanovenie **§ 11 zákona č. 40/1964 Zb., Občiansky zákonník** (ďalej len „OZ“) **o ochrane osobnosti**. Ten ustanovuje, že *fyzická osoba má právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy*. Výpočet chránených práv spätých s osobnosťou fyzickej osoby a s jej rozvojom v § 11 je len príkladný, a preto z rozsahu ochrany sa nevylučujú ďalšie práva späté s osobnosťou človeka. Tieto zložky plne zodpovedajú definícii násilia na ženách a domáceho násilia (t. j. telesnú, sexuálnu, duševnú, ale aj ekonomickú ujmu) podľa Dohovoru.

Podľa Dohovoru prostriedky majú umožniť občianskemu súdu nariadiť zastaviť určité konanie, zdržať sa určitého konania v budúcnosti alebo prinútiť osobu, aby prijala konkrétne kroky (súdne príkazy). Podľa § 13 OZ ten, koho osobnostné právo bolo neoprávneným zásahom, ktorý je objektívne spôsobilý toto právo porušiť, prípadne ohroziť, sa môže bez ohľadu na zavinenie pôvodcu zásahu domáhať:

- a) aby sa upustilo, resp. nepokračovalo v neoprávnených zásahoch, ako aj toho, aby sa zdržal týchto zásahov,⁵⁵
- b) aby sa odstránili následky neoprávneného zásahu do jeho práv, a to predovšetkým obnovením pôvodného stavu,⁵⁶
- c) podľa povahy vecí, aby mu bolo poskytnuté primerané zadostučnenie (satisfakcia).

Požiadavke Dohovoru bude zrejme najbližšie **vyhovovať negatívna a odstraňovacia žaloba**.

⁵⁵ Ide o negatívnu (zdržovaciu) žalobu. Táto žaloba prichádza do úvahy len vtedy, ak zásah ešte trvá.

⁵⁶ Ide o odstraňovaciu žalobu.

5.2 Odškodnenie

Ustanovenie článku 30 Dohovoru ustanovuje:

1. *Zmluvné strany prijímú legislatívne alebo iné opatrenia, aby zabezpečili, že obeť majú právo požadovať od páchatel'ov odškodnenie za akýkoľvek z trestných činov ustanovených týmto dohovorom.*
2. *Štát poskytne primerané odškodnenie štátom tým, ktorí utrpeli vážnu ujmu na zdraví alebo zhoršenie zdravia v rozsahu, pokiaľ nie je škoda poskytnutá z iných zdrojov, ako od páchatel'a, z poistenia alebo zo štátom dotovaných zdravotných alebo sociálnych systémov. To nebráni zmluvným stranám požadovať regresnú náhradu poskytnutého odškodnenia od páchatel'a, berúc súčasne náležitý ohľad na bezpečnosť obeť.*
3. *Opatrenia prijaté podľa odseku 2 tohto článku zabezpečia poskytnutie odškodnenia v primeranom čase.*

Podľa výkladovej správy k Dohovoru podmienky vzťahujúce sa na žiadosti o odškodnenie môžu byť ustanovené vnútroštátnym právom, rovnako ako požiadavka žiadať náhradu v prvom rade a predovšetkým od páchatel'a. Autori zdôraznili, že odškodnenie od štátu by malo byť priznané v situáciách, keď obeť utrpela ťažkú ujmu na zdraví alebo zhoršenie zdravia. Je potrebné poznamenať, že pojem „ujma na zdraví“ zahŕňa zranenia, ktoré spôsobili smrť obeť a pojem „zhoršenie zdravia“ zahŕňa vážnu psychickú ujmu spôsobenú psychickým násilím, ako je uvedené v článku 33. Aj keď sa rozsah odškodnenia štátom obmedzuje na „vážne“ zranenia a zhoršenie zdravia, to nebráni zmluvným stranám poskytnúť veľkorysejšiu úpravu odškodnenia a ani ustanoviť vyššie a/alebo nižšie limity pre niektoré, alebo všetky prvky odškodnenia štátom.

V slovenskom občianskom práve platí zásada, že zatiaľ čo majetkové škody možno reálne nahradiť, ujmu na zdraví či živote reparovať nemožno. Poskytnutím peňažného ekvivalentu alebo uvedením do predošlého stavu nie je možné dosiahnuť pôvodný zdravotný stav obeť domáceho násilia **tzv. odstraňovacou žalobou** v rámci ochra-

ny osobnosti. Uvedenie do predošlého stavu je fakticky nemožné, keďže ujma na zdraví je nenapraviteľná.

Výkladová správa poznamenáva, že odškodnenie nemusí byť priznané len podľa občianskeho alebo správneho práva, ale tiež podľa trestného práva ako súčasť trestnoprávnej sankcie. Keďže v slovenských podmienkach v trestnom konaní často trestný súd odkazuje s náhradou škody (ujmy) poškodeného na občianske súdne konanie, **máme za to, že na vykonanie tohto článku je relevantná žaloba na ochranu osobnosti a to satisfakčná a spolu s nástrojmi zodpovednosti za škodu (ujmu) v OZ.**

5.3 Satisfakčná žaloba a právna úprava zodpovednosti za škodu (ujmu) v OZ

Škody (ujmy) spôsobené na zdraví predstavujú druh škôd, ktoré sú vyjadrené v súkromnom práve a na ktorých náhradu OZ priznáva poškodeným právo. Cieľom nápravy nemajetkovej ujmy na zdraví nie je reparácia, ale aspoň poskytnutie dostatočného primeraného zadosťučinenia obete. OZ priznáva pri niektorých náhradách škody na zdraví peňažné sumy, ktorých výška je ohraničená zákonom (ako je to pri jednotlivých náhradách podľa § 444 až § 449 OZ) alebo zákon výslovne ustanovuje, že pri náhrade za vytrpené bolesti a náhrade za sťaženie spoločenského uplatnenia patrí poškodenému **peňažné zadosťučinenie (satisfakcia)**. OZ ponúka obetiam domáceho násillia a násillia na ženách širokú škálu rozsahu a druhov právnych nárokov na náhradu škody na zdraví, ktoré sú okrem OZ podrobnejšie upravené v osobitných všeobecne záväzných právnych predpisoch a to: zákon o sociálnom poistení č. 461/2003 Z. z. a zákon o náhrade za bolesť a za sťaženie spoločenského uplatnenia č. 437/2004 Z. z.

Pri škode na zdraví spôsobenej násillím sa obeti uhrádzajú:

- a) bolesti (§ 444 OZ),
- b) sťaženie spoločenského uplatnenia (§ 444 OZ),

- c) strata na zárobku (§ 445 až § 447 OZ),
- d) strata na dôchodku (§ 447a OZ),
- e) účelne vynaložené náklady spojené s liečením (§ 449 OZ),
- f) jednorazové vyrovnanie (§ 447b OZ).

Platná právna úprava neustanovuje rozsah (výšku) peňažného zadosťučinenia. Výšku náhrady nemajetkovej ujmy určuje súd. Výška peňažného zadosťučinenia musí byť primeraná, avšak je predmetom voľnej úvahy súdu. Súd pri svojom rozhodovaní musí vychádzať z dvoch kritérií:

- a) závažnosť vzniknutej nemajetkovej ujmy, pričom sa predpokladá, že čím závažnejšia bude táto ujma čo do svojho rozsahu, trvania, dôsledkov, odstrániteľnosti a pod., tým bude vyššia jej náhrada v peniazoch,
- b) okolností, pri ktorých došlo k neoprávnenému zásahu do osobnosti fyzickej osoby.

Súdy preto musia v každom jednotlivom prípade vychádzať z dostatočne zisteného skutkového stavu a v tomto rámci sa opierať o celkom konkrétne a preskúmateľné hľadiská vzťahujúce sa k zistenej miere zásahu do osobnostných práv obete.

Peňažné zadosťučinenie môže súd priznať len za predpokladu splnenia dvoch podmienok, ktoré upravuje OZ. Jednou je, že morálne zadosťučinenie nie je v konkrétnom prípade postačujúce a druhou je, že neoprávneným zásahom došlo k zníženiu dôstojnosti fyzickej osoby alebo jej vážnosti v spoločnosti v značnej miere.

Obet domáceho násillia bude mať teda nárok na peňažné zadosťučinenie iba vtedy, ak vzniknutú ujmu nie je možné zmierniť prostredníctvom žiadnej formy morálneho zadosťučinenia. Podľa judikatúry pri rozhodovaní o náhrade nemajetkovej ujmy podľa ustanovenia § 13 ods. 2 OZ musí mať súd preukázané, že sú tu okolnosti dokladajúce, že v konkrétnom prípade obeti nestačí zadosťučinenie a to z hľadiska intenzity, trvania a rozsahu nepriaznivých následkov vzniknutých obeti vzhľadom na jej postavenie v rodine a v spoločnosti. (Rc 21/1995).

Ďalšou podmienkou je, že zásah do práva na ochranu osobnosti

obeti mal takú **intenzitu**, že v značnej miere bola znížená jej dôstojnosť alebo jej vážnosť v spoločnosti. Je viac ako pravdepodobné, že zákernosť a intenzita domáceho násillia vedie k zníženiu dôstojnosti fyzickej osoby. Zníženie vážnosti obeť sa bude odvíjať od povahy, intenzity, opakovania, trvanie násilníckeho pôsobenia, ako aj spôsobu ako obeť prežíva závažnosť útoku.

Treba však upozorniť na to, že podľa ustálenej súdnej praxe na priznanie odškodnenia nestačí len možnosť zníženia dôstojnosti fyzickej osoby. Súd musí zistiť, že k takému zníženiu skutočne došlo a dôkazné bremeno o tejto skutočnosti nesie obeť.

5.4 Právo potomkov (pozostalých)

Podľa výkladovej správy v prípade smrti obeť majú byť dostupné opravné prostriedky k dispozícii jej potomkom.⁵⁷ Právo na ochranu osobnosti ako majetkové právo rýdzo osobnej povahy zaniká smrťou fyzickej osoby a neprechádza na jej dedičov. Avšak podľa ustanovenia § 15 OZ prislúcha uplatňovať právo na ochranu osobnosti fyzickej osoby aj po jej smrti osobám uvedeným v tomto ustanovení. Po smrti obeť právo na ochranu jej osobnosti môže uplatniť manžel a deti a ak ich niet, jej rodičia (tzv. postmortálna ochrana). Poradie fyzických osôb, ktoré môžu uplatňovať právo na ochranu osobnosti po zomreť fyzickej osobe, je nasledujúce:

- a) v prvej nástupníckej skupine sú manžel a deti zomreť dotknutej fyzickej osoby, a ak ich niet, nastupujú fyzické osoby určené,
- b) v druhej nástupníckej skupine sú rodičia zomreť fyzickej osoby.

Toto právo osoby, ktoré sú taxatívne vymenované v § 15, uplatňujú nie ako dedičia, ale ako osobitní právni nástupcovia určení originárne zákonom. Samozrejme toto právo nepatrí manželovi obeť, ktorý smrť obeť spôsobil.

⁵⁷ Bod 164 výkladovej správy.

Pozitívne možno hodnotiť **judikatúru Najvyššieho súdu SR**, ktorý jednoznačne zaujíma stanovisko, že osoby podľa ustanovenia § 15 OZ môžu na súde s úspechom uplatňovať **aj** právo na peňažné zadostučinenie, a to ako jeden z prostriedkov ochrany osobnosti zomrelej fyzickej osoby. Rozhodnutie vo veci sp. zn. 5 Cdo 54/1999 rozplynulo pochybnosti nad tým či potomkovia môžu popri negatívnej a odstraňovacej žalobe požiadať aj o satisfakciu. NS SR zdôvodnil svoje rozhodnutie tým, že *ak medzi fyzickými osobami existujú sociálne, morálne, citové a kultúrne vzťahy vytvorené v rámci ich súkromného a rodinného života, porušením práva na život jednej z nich môže dôjsť k neoprávnenému zásahu do práva na súkromie druhej z týchto osôb. Právo na súkromie totiž zahŕňa aj právo fyzickej osoby vytvoriť a udržiavať vzťahy s inými ľudskými bytosťami, najmä v citovej oblasti tak, aby fyzická osoba mohla rozvíjať a naplňovať vlastnú osobnosť. Protiprávne porušenie týchto vzťahov zo strany iného predstavuje neoprávnený zásah do práva na súkromný a rodinný život. Zníženie dôstojnosti fyzickej osoby alebo jej vážnosti v spoločnosti nie je v značnej miere jediným prípadom, kedy postihnutej fyzickej osobe vznikne právo na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch podľa § 13 ods. 2 OZ. Podmienky pre vznik tohto práva sú splnené vo všetkých prípadoch neoprávnených zásahov do osobnostných práv, kedy sa zadostučinenie podľa § 13 ods. 1 OZ nejaví ako postačujúce.*

Ďalším okruhom práv, ktoré patria potomkom je skutočnosť, že v prípade usmrtenia obeti majú pozostalí, príp. ďalšie osoby právo na:

- a) pozostalostnú úrazovú rentu (§ 448 OZ),
- b) účelne vynaložené náklady spojené s liečením (§ 449 OZ),
- c) primerané náklady na pohreb (§ 449 OZ).

Fyzická osoba, voči ktorej mal zomretý v čase svojho úmrtia vyživovaciu povinnosť, má nárok na **pozostalostnú úrazovú rentu**. Tento nárok sa posúdi a suma pozostalostnej úrazovej renty sa určí podľa všeobecných predpisov o sociálnom poistení.⁵⁸ V tomto ustanovení OZ

⁵⁸ Bližšie porovnaj spisbu autora Lacka: LACKO, M. Charakteristika systému úrazového poistenia Slovenskej republiky. In: *Quo vadis, pracovné právo?:* [zborník

zakotvuje nárok pozostalých osôb v prípade úmrtia obete. Tento nárok spočíva v tom, že obeť počas svojho života prispievala na výživu členov svojej rodiny finančne a materiálne. Osobitosťou tohto peňažného nároku je, že oprávneným subjektom nie je priamo obeť, ktorá utrpela ujmu na zdraví a ktorá spôsobila jeho smrť. Podľa rozhodovacej činnosti súdov na vznik tohto nároku bol rozhodujúci stav, ktorý v pomeroch pozostalých a obete existoval v čase jej smrti. Najvyšší súd Slovenskej republiky odporúča pri porovnaní zmeny rozhodujúcich pomerov zohľadňovať aj následné zmeny vo vývoji mzdovej úrovne, ktoré spočívajú vo zvýšení (valorizácii) priemerného zárobku toho, kto výživu poskytoval alebo bol povinný ju poskytovať (R 62/2008). Judikatúra dáva odpoveď aj na otázku **výška náhrady** nákladov na výživu pozostalému. Tá je daná rozdielom medzi tým, čo mu bol zomretý povinný na výživnom podľa zákona o rodine poskytovať, príp. čo mu poskytoval dobrovoľne, a medzi výškou dôchodkových dávok poberaných pozostalým z dôvodu smrti výživou povinnej alebo výživu mu poskytujúcej osoby (Ro NS ČR z 20. 2. 2002, sp. zn. 25 Cdo 1161/2000). Vyživovaciu povinnosť podľa § 448 OZ má len ten, kto sa na túto povinnosť zaviazal na základe zmluvy alebo komu takúto povinnosť uložil súd.

Výška, ako aj doba, počas ktorej oprávneným pozostalým patrí pozostalostná úrazová renta, je zákonom limitovaná a vypláca sa len za obdobie, počas ktorého mala vyživovacia povinnosť obete voči oprávnenému trvať.⁵⁹ Ide o sumu učenú v mesačných splátkach vo výške výživného alebo príspevku na výživu, ktoré bola obeť povinná poskytovať ku dňu smrti, nie teda k okamihu, keď došlo ku škode na zdraví, ktoré malo neskôr za následok smrť obete.⁶⁰

z vedeckej konferencie]/[editor: Andrea Olšovská]. [1. vyd.]. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2009. 1 CD ROM; LACKO, M. Dávkové vzťahy pri odškodňovaní pracovných úrazov a chorôb z povolania. In: *Úrazové poistenie a invalidita: (recenzovaný zborník z konferencie)* / (editor: Marek Švec). (1.vyd.). Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR, 2014.

⁵⁹ § 92 ods. 1 zákona o sociálnom poistení.

⁶⁰ § 93 ods. 1 zákona o sociálnom poistení.

Pozitívne v prospech plnenia záväzkov vyplývajúcich z Dohovoru je, že právo na posmrtnú ochranu **sa nepremlčuje** a zaniká smrťou osoby, ktorá je oprávnená ho uplatniť (pozri rozhodnutie Z III, s. 202 a R 95/1998).

6. Mimoriadne opatrenia

Podľa ustanovenia článku 52 Dohovoru „Mimoriadne opatrenia“ *zmluvné strany prijímú potrebné legislatívne alebo iné opatrenia na zabezpečenie toho, aby príslušným orgánom bola poskytnutá právomoc nariadiť v situáciách bezprostredného nebezpečenstva, páchateľovi domáceho násillia vypratať obydlie obete alebo ohrozenej osoby v dostatočnom časovom období a zakázať páchateľovi vstup do obydliia alebo kontaktovanie obete alebo ohrozenej osoby. Opatrenia prijaté na základe tohto článku uprednostnia bezpečnosť obetí alebo ohrozených osôb.*

Autori výkladovej správy vkladajú do daného ustanovenia veľké očakávania. Uvádza sa, že najefektívnejší spôsob zabezpečenia bezpečnosti obetí domáceho násillia v situáciách bezprostredného nebezpečenstva je dosiahnutie fyzického odlúčenia medzi obeťou a páchateľom. V mnohých prípadoch si tento spôsob vyžaduje, aby jeden z uvedených dvoch na určitú dobu opustil spoločné bydlisko alebo, aby páchateľ opustil bydlisko obete. Skôr ako uvalenie bremena narýchlo hľadaného bezpečia v útočisku/prístreší alebo inde na obeť, ktorú často sprevádza nezaopatrené dieťa, často s veľmi malým množstvom osobných vecí a na neurčitú dobu, autori považovali za dôležité zabezpečiť odstahovanie páchateľa, aby obeť mohla zostať doma. Toto ustanovenie preto ustanovuje povinnosť príslušných orgánov s právomocou nariadiť páchateľovi domáceho násillia vykázanie z obydliia obete a zakázať mu vrátiť sa alebo kontaktovať obeť. Bezprostredné nebezpečenstvo musia posúdiť príslušné orgány. Autori sa rozhodli ponechať na zmluvné strany, aby o trvaní takéhoto príkazu rozhodli samy, doba trvania príkazu by však mala byť dostatočná na

zabezpečenie účinnej ochrany obeť. Trvanie existujúcich príkladov takýchto príkazov v členských štátoch Rady Európy sa pohybuje medzi 10 dňami a štyrmi týždňami, s možnosťou alebo bez možnosti predĺženia. Autori sa rovnako rozhodli ponechať na zmluvných stranách, aby v súlade so svojimi vnútroštátnymi právnymi a ústavnými predpismi určili a splnomocnili orgán kompetentný vydávať takéto príkazy a vhodný postup.

6.1 Predbežné opatrenie o dočasnom zákaze vstupu do domu alebo bytu

Inštitút predbežného opatrenia zakotvený v § 76 ods. 1 písm. g.) Občianskeho súdneho poriadku (ďalej len „OSP“) podľa nášho názoru zodpovedá záväzku vyplývajúcemu z čl. 52 Dohovoru. Umožňuje sa rýchlo a pružne riešiť takú situáciu, kde je potrebný okamžitý zásah súdu. Výslovne ustanovuje prípady, keď použitie predbežného opatrenia bude prichádzať najčastejšie do úvahy. Úprava skončenia platnosti predbežného opatrenia je zjednodušená a spresnená. Ustanovením o zabezpečení dôkazu osnova sleduje, aby sa skutkový stav veci mohol zistiť aj vtedy, keby dôkaz nebolo možné vykonať počas konania.⁶¹ Pri predbežnom opatrení teda nie je rozhodujúce, aký vzťah má páchatel' podozrivý z násilia k tomuto bytu/domu: dôležité je, že v ňom býva len obeť, ktorú je potrebné dočasne chrániť, a preto je v tomto smere potrebné dočasne upraviť pomery účastníkov.⁶²

Predpokladom pre nariadenie predbežného opatrenia podľa § 76 ods. 1 písm. g.) OSP je to, že páchatel' je dôvodne podozrivý z násilia, predovšetkým fyzického násilia, hoci sa nedá vylúčiť ani psychické týranie. Podľa nášho názoru *Horváth* správne poukazuje na to, že dô-

⁶¹ KRAJČO, J. a kol. *Občiansky súdny poriadok komentár a súvisiace predpisy*. 3. aktualizované vydanie, Bratislava, Eurounion, 2004, s. 138.

⁶² BABJAKOVÁ, L. – SOPKOVÁ, E. Legislatívne úpravy domáceho násilia. In: *Justičná revue*, 54, 2002, č. 11 s. 1235 – 1250.

vodnosť podozrenia nemá kvalitu podozrenia potrebného na začatie trestného stíhania alebo priestupkového konania ale osvedčenie takého podozrenia musí vyplývať napríklad z obsahu trestného oznámenia alebo z oznámenia o priestupku, prípadne zo spisov orgánu povereného starostlivosťou o rodinu a deti, alebo z vedomosti spolubývajúcich, susedov, alebo aj tvrdenia rodiča, manžela, detí.⁶³

Právna úprava OSP v časti o predmetom predbežnom opatrení bola zmenená smerom k zlepšeniu postavenia obetí.⁶⁴

6.2 Predbežné opatrenie a legislatívne ukotvenie policajného vykázania: integrovaný systém rýchlej intervencie

I keď v OSP bola zakotvená úprava predbežného opatrenia, stále absentovala zmena zákona o Policajnom zbore, ktorá mala pôvodne tvoriť jeden zo základných pilierov reformy právnych predpisov na ochranu obetí násilia páchaného v rodine na Slovensku. Malo dôjsť k rozšíreniu kompetencie príslušníkov PZ o právo okamžite na mieste činu vykázať násilnícku osobu z bytu (domu). Policajt môže na ochranu obeť využiť svoje oprávnenie vykázať osoby z bytu (domu) a zakázať vykázanej osobe vstup do bytu (domu). Policajt môže použiť na ochranu obeť toto oprávnenie ak zistí tak závažné skutočnosti, že možno očakávať útok na základné právom chránené hodnoty ako život, zdravie, sloboda alebo ak možno očakávať zvlášť závažný útok na ľudskú dôstojnosť obeť. Policajt má využitím svojho oprávnenia odvrátiť hrozbu naplnenia niektorej zo skutkových podstatí trestných činov.⁶⁵ Vykázanie osoby, má to za následok dočasné a okamžité ob-

⁶³ HORVÁTH, E. *Judikatura vo veciach bezpodielového spoluvlastníctva manželov*. Bratislava, IURA EDITION, 2008, s. 91.

⁶⁴ Bližšie: DOBROVODSKÝ, R. K novým legislatívnym zmenám v ochrane obetí domáceho násilia. In: *Justičná revue*, 2010, 62, č. 1., s. 23 – 31.

⁶⁵ Napríklad: § 144 Tr. z.: Úkladná vražda; § 145 Tr. z.: Vražda; § 155 Tr.z.: Ublíženie na zdraví; § 182 Tr. z.: Pozbavenie osobnej slobody; § 183 Tr. z.: Obmedzovanie osobnej slobody.

medzenie jej užívacieho práva k bytu, domu alebo k inému priestoru spoločne obývanému s obeťou. Dané platí i pre bezprostredné okolie spoločného obydla. Zákon pozná dve formy oprávnenia: 1. vykázanie, ktoré má účinky momentom vyslovenia a 2. zákaz vstupu, ktorým sa vykázanej osobe zakazuje vstúpiť do spoločného obydla počas 48 hodín od vykázania. Zákaz vstupu je obligatórnou súčasťou vykázania. Vykázanie zo spoločného obydla končí uplynutím 48 hodín od vykázania zo spoločného obydla. Policajt je oprávnený vykazať zo spoločného obydla osobu aj počas jej neprítomnosti.

Predbežné opatrenie a policajné vykázanie spolu tvoria integrovaný systém rýchlej intervencie a pomoci obeti. Tieto dva inštitúty sú totiž prepojené a majú zabezpečiť obeť neprerušenu a plnohodnotnú ochranu. Ak obeť stihne podať v lehote do 48 hodín od vykázania návrh na vydanie predbežného opatrenia na súd, trvanie vykázania zo spoločného obydla sa predlžuje až do nadobudnutia vykonateľnosti rozhodnutia súdu o tomto návrhu. Práve v tejto súvislosti prax ukázala, že pre obeť je 48 hodinová lehota na prípravu návrhu na nariadenie predbežného opatrenia a jeho samotné podanie priveľmi krátka. Ak zoberieme do úvahy úroveň právneho vedomia obyvateľstva SR a ešte k tomu nie veľmi dobrú celouzemnú dostupnosť podpory zo strany mimovládnych organizácií na pomoc obetiam domáceho násilia, je zrejmé, že 48 hodinová lehota je príkrátka. O to viac to platí, ak k vykázaniu násilníckej osoby dôjde v piatok alebo v deň pred sviatkom. Totiž do lehoty 48 hodín sa podľa legislatívy účinnej do 31. decembra 2009 započítala sobota, nedeľa a sviatok. Hoci väčšina obetí pri eskalácii násilia v rodine a následnom vykázaní násilníckej osoby trpí post traumatickým stresom, tie musia v priebehu 48 hodín podniknúť množstvo faktických a právnych úkonov, ktoré sú časovo náročné a pre obeť odhliadnuc od sekundárnej viktimizácie stresujúce.⁶⁶ Na krátkosť tejto lehoty a potrebu jej predĺženia sme upozorňo-

⁶⁶ Napr. dostaviť sa na lekárske ošetrovanie, podať trestné oznámenie, spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní na vykonaní neodkladných úkonov a za-

vali v našom príspevku venovanom danej problematike.⁶⁷ Ak sa počas vykázania zo spoločného obydla zistí, že neboli splnené podmienky vykázania zo spoločného obydla, vykázanie zo spoločného obydla útvar Policajného zboru ukončí, o čom sa ohrozená osoba a vykázaná osoba neodkladne upovedomí.

Vykázanie zo spoločného obydla oznámi policajt ústne. Vykázanej osobe policajt presne oznámi priestor, na ktorý sa vykázanie zo spoločného obydla vzťahuje. Rozsah priestoru policajt určí podľa potreby preventívnej ochrany osoby, ktorá je ohrozená útokom. Policajt vyhotoví potvrdenie o vykázaní zo spoločného obydla, ktoré odovzdá vykázanej osobe a ohrozenej osobe. V potvrdení o vykázaní zo spoločného obydla policajt uvedie meno, priezvisko, dátum narodenia vykázanej osoby a ohrozenej osoby, priestor, na ktorý sa vykázanie zo spoločného obydla vzťahuje a čas, kedy policajt osobu zo spoločného obydla vykázal. Súčasne s vydaním potvrdenia o vykázaní, vykázaná osoba oznámi policajtovi adresu a prípadne telefónne číslo, na ktorom bude zastihnutelná počas trvania účinkov vykázania, až do vydania rozhodnutia súdu o predbežnom opatrení podľa § 76 ods. 1 písm. g/ O.s.p.. Telefónne číslo poskytne prípadne policajtovi tiež ohrozená osoba. Ak vykázaná osoba alebo ohrozená osoba odmietne potvrdenie o vykázaní zo spoločného obydla prevziať, policajt túto skutočnosť uvedie v úradnom zázname.

Následne policajt vyzve vykázanú osobu na vydanie kľúčov od spoločného obydla a súčasne vykázanej osobe umožní vziať si zo spoločného obydla veci slúžiace výlučne jej osobným potrebám, osobné cennosti a dokumenty a prípadne v lehote do 24 hodín od oznámenia

bezpečovaní dôkazov, spísať návrh na predbežné opatrenie, zadovážiť odbornú pomoc, zabezpečiť peniaze na súdny poplatok, v prípade, že obeť má v opatere deti, je potrebné zabezpečiť ich náhradnú opateru po dobu potrebnú vykonať všetky kroky a pod.

⁶⁷ Porovnaj: DOBROVODSKÝ, R. K inštitútu vykázania násilníckej osoby z obydla a k iným zmenám pri ochrane obetí násilia páchaného v rodine. *Justičná revue*, č.1/09, s. 138 a nasl.

vykázania zo spoločného obydľia aj ďalšie osobné veci a veci nevyhnutné pre jej podnikanie alebo výkon povolania. Útvár Policajného zboru preveruje dodržiavanie vykázania zo spoločného obydľia.

Nedostatok spočívajúci v skrátaní reakčného času ohrozenej osoby na podniknutie krokov k ochrane čiastočne vyvažuje poučovacia povinnosť policajta. Policajt je povinný poučiť ohrozenú osobu o možnosti podať návrh na nariadenie predbežného opatrenia a poskytnúť jej v písomnej forme informácie o organizáciách na pomoc poškodeným, vrátane informácií o službách nimi poskytovaných a poskytnúť kontakt na organizácie poskytujúce pomoc obetiam násilia páchaného v rodine. Ďalej ju musí poučiť práve o dôležitej skutočnosti a to, že ak stihne podať v lehote do 48 hodín od vykázania návrh na vydanie predbežného opatrenia na súd, trvanie účinkov zákazu sa predlžuje až do nadobudnutia vykonateľnosti rozhodnutia súdu o tomto návrhu. Ohrozenú osobu musí policajt poučiť i o následkoch nedostavenia sa na súdne pojednávanie o predbežnom opatrení, vrátane spôsobu predvolávania na súdne pojednávanie a spôsobe doručenia súdneho rozhodnutia. Ide o osobitný režim konania o predbežnom opatrení, ktorý zavádza vládny návrh a ktorým sa dopĺňa O.s.p. o § 75b. Daný režim reaguje na fakt, že o návrhu na predbežné opatrenie musí súd rozhodnúť už do 48 hodín.

Pre zmiernenie následkov oprávnenia voči vykázanej osobe má policajt povinnosť poskytnúť informácie o možnostiach ubytovania, poučiť ju o ďalšom postupe a vyžiadať od nej adresu, kde sa bude zdržiavať a kde jej bude možné zasilať korešpondenciu. Rovnako i vykázанú osobu musí policajt poučiť i o následkoch nedostavenia sa na súdne pojednávanie o predbežnom opatrení.

Ak je s vykázанím zo spoločného obydľia spojené ohrozenie prevádzky objektu alebo znemožnenie výkonu zamestnania vykázanej osoby útvár Policajného zboru o tejto skutočnosti bezodkladne vyrozumie zamestnávateľa alebo prevádzkovateľa objektu, ktorý prijme príslušné opatrenia na náhradné zaistenie prevádzky objektu.

Neuposúchnutie opatrenia policajta možno kvalifikovať ako

priestupok, ktorého sa dopustí ten, kto neuposlúchne výzvu verejného činiteľa pri výkone jeho právomoci.⁶⁸ Preto policajt poučí vykázanú osobu o následkoch neuposlúchnutia tejto výzvy.

O vykonanom vykázaní policajt spíše neodkladne úradný záznam a v prípade ak je ohrozenou osobou dieťa, kópia záznamu sa zašle orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Predpokladá sa, že orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately následne vykoná v rodine šetrenie a preverí, či nie je potrebné použiť niektoré zo svojich oprávnení.⁶⁹

Pri nerešpektovaní vykázania a zákazu je policajt oprávnený použiť hmaty a chvaty pri vykázanej osobe, ak táto kladie pasívny odpor. Možnosť uloženia pokuty za spáchanie priestupku podľa § 47 ods. 1 písm. a) priestupkového zákona nie je taktiež vylúčená.

6.3 Zmeny Občianskeho súdneho poriadku v roku 2008

Novelou OSP vykonanou zákonom č. 491/2008 Z. z. sa súdom skrátila lehota na rozhodnutie o návrhu na predbežné opatrenie podľa § 76 ods. 1 písm. g/ O.s.p zo 7 dní na 48 hodín od doručenia návrhu, ktorý má všetky potrebné náležitosti. Ustanovenie § 75b O.s.p. zaviedlo osobitný režim pre konanie o predbežnom opatrení. Platia odchýlné ustanovenia od všeobecného konania a to hneď vo viacerých smeroch, čo vychádza z toho, že súd má na rozhodnutie o návrhu len 48 hodín. Ak sa súdu nepodarilo predvolať účastníka, ktorého príslušný policajný orgán vykázal zo spoločného obydľia alebo v prospech, ktorého bolo takéto opatrenie vydané (t. j. obeť) ani prostredníctvom príslušného útvaru Policajného zboru, súd zverejní predvolanie na

⁶⁸ § 47 ods. 1 písm. a) zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb.

⁶⁹ Napríklad podľa § 12 ods. 1 zákona č. 305/2005 Z. z. oprávnenie upozorniť vhodným spôsobom dieťa, jeho rodičov alebo osobu, ktorá sa osobne stará o dieťa, ak svojím správaním môžu ohroziť alebo narušiť priaznivý psychický vývin, fyzický vývin, alebo sociálny vývin dieťaťa; do úvahy prichádzajú aj iné formy výchovných opatrení či zásahov do rodičovských práv a povinností.

úradnej tabuli súdu a deň zverejnenia sa považuje za deň doručenia predvolania. Policajt má povinnosť poučiť páchateľa pri vykázaní o následkoch nedostavenia sa na súdne pojednávanie o predbežnom opatrení, vrátane spôsobu predvolávania na súdne pojednávanie a o spôsobe doručenia súdneho rozhodnutia. Za predpokladu, že obeť či páchateľ boli skutočne poučení platí, že ak sa niektorý z účastníkov na pojednávanie neustanoví, súd rozhodne v jeho neprospech bez zisťovania dôvodov na vykázanie zo spoločného obydlija. Súd návrh na vydanie predbežného opatrenia zamietne, ak sa ani jeden z účastníkov neustanoví na pojednávanie. Pri doručovaní platí, že ak sa vráti zásielka obsahujúca rozhodnutie o návrhu na vydanie predbežného opatrenia z adresy, ktorú uviedol účastník vykázaný zo spoločného obydlija, súd vyvesí rozhodnutie na úradnej tabuli súdu.

Lehota na prípravu pojednávania podľa § 115 ods. 2 O.s.p. sa nepoužije. Z vyššie uvedeného vyplýva, že bude potrebné v konaní o predbežné opatrenie nariaďovať pojednávanie. Dané je však pri predbežných opatreniach neštandardné, najmä pokiaľ ide o konania, v ktorých je potrebné rozhodnúť v takej krátkej lehote. Zákonodarca týmto posilňuje kontrolnú funkciu súdov nad faktickými aktmi polície, ktorého logickým procesným následkom bude vyvolanie občianskeho súdneho konania, v ktorom sa bude prejednávať návrh na predbežné opatrenie a návrh vo veci samej. S poukazom na to, že rozhodnutie o vykázaní je faktický stav a nevzťahuje sa naň zákon o správnom konaní je možné do určitej miery súhlasiť s *Desetom*, ktorý poukazuje na riziko možného zneužitia vykázania a ktorý v proteste prokurátora vidí možnosť ochrany práv páchateľa v prípade jej neoprávneného vykázania.⁷⁰

⁷⁰ Porovnaj: DESET, M. Prevencia domáceho násillia inštitútom vykázania. In: *Bulletin slovenskej advokácie*, 14, 2008, č. 7 – 8, s. 32. Všeobecne o problematike pozri aj spisbu autora: DESET, M. Právne prostriedky riešenia domáceho násillia. In: *Obete kriminality*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Eurokódex, 2010, s. 140 – 144; Deset, M.: Domáce násillie In: *Teoretické úvahy o práve*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2009, s. 19.

Jeho obavy sú oprávnené, keďže vykázaná osoba sa nemôže dovolávať ochrany pred nezákonným zásahom orgánu verejnej správy v rámci správneho súdnictva.⁷¹⁷²

Podľa § 73 ods. 3 zákona o PZ na požiadanie osoby ohrozenej osobou vykázanou podľa § 27a útvar Policajného zboru zabezpečuje kontrolu dodržiavania obmedzenia uloženého predbežným opatrením súdu na ochranu osôb ohrozených násilím podľa § 76 ods. 1 písm. g/ O.s.p. Úradný záznam o vykonaní kontroly dodržiavania obmedzenia uloženého predbežným opatrením súdu, útvar Policajného zboru bezodkladne odošle súdu, ktorý o predbežnom opatrení rozhodol.

6.4 Zásah do užívacieho práva vlastníka alebo nájomcu

Samozrejme nie je to len inštitút predbežného opatrenia, ktorý poskytuje ochranu obetiam a je ukotvený v slovenskom právnom poriadku vyhovujúc 52 Dohovoru. Podľa § 77 ods. 1 OSP platí, že predbežné opatrenie zanikne, ak

- a) navrhovateľ nepodal v súdom určenej lehote návrh na začatie konania;
- b) sa návrhu vo veci samej nevyhovelo;
- c) sa návrhu vo veci samej vyhovelo a uplynulo 30 dní od vykonateľnosti rozhodnutia o veci;
- d) uplynul určený čas, po ktorý malo trvať.

Návrh na začatie konania vo veci samej môže obet podať po novele OZ (zákon č. 526/2002 Z. z.) s účinnosťou od 1. januára 2003. Môže

⁷¹ Bližšie porovnaj: ZÁMOŽÍK, J. a kol. *Civilné právo procesné. Vykonávacie konanie. Konkurz a reštrukturalizácia. Rozhodcovské konanie. Správne súdnictvo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 356 – 357; ďalej pozri HAŠANOVÁ, J. – DUDOR, L. *Základy správneho práva*. Plzeň. vyd. Aleš Čeněk, 2013. s. 126.

⁷² Bližšie porovnaj: ZÁMOŽÍK, J. a kol. *Civilné právo procesné. Vykonávacie konanie. Konkurz a reštrukturalizácia. Rozhodcovské konanie. Správne súdnictvo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 356 – 357; ďalej pozri HAŠANOVÁ, J. – DUDOR, L. *Základy správneho práva*. Plzeň. vyd. Aleš Čeněk, 2013. s. 126.

sa domáhať ochrany podľa § 146 OZ, ktorý bol doplnený druhým odsekom, ktorý znie: že *ak sa kvôli fyzickému alebo psychickému násiliu alebo hrozbe takéhoto násilia vo vzťahu k manželovi alebo k blízkej osobe, ktorá býva v spoločnom dome alebo byte, stalo ďalšie spolužitie neznesiteľným, môže súd na návrh jedného z manželov obmedziť užívacie právo druhého manžela k domu alebo bytu patriaceho do bezpodielového spoluvlastníctva, prípadne ho z jeho užívania úplne vylúčiť*. Obmedzenie alebo vylúčenie z užívacieho práva k nehnuteľnosti prichádza do úvahy vtedy, ak vo vzťahu k manželovi alebo k blízkej osobe, ktorá býva v spoločnej domácnosti dochádza k fyzickému alebo psychickému násiliu. Podľa OZ postačuje aj hrozba takýmto násilím. Aktívnu legitimáciu na podanie návrhu má manžel, na ktorom bolo páchané fyzické alebo psychické násilie alebo hrozba takéhoto násilia. Manžel, ktorý podá návrh na súd, musí preukázať všetky zákonné predpoklady. Ďalej musí preukázať, že je pre ňu ďalšie spolužitie neznesiteľné. *Vojčík* vykladá situáciu neznesiteľnosti takými pomermi v dome či v byte, že druhému manželovi a jeho deťom či iným blízkym príbuzným bývajúcim v byte tieto nedovoľujú byť pokojne užívať bez strachu o svoju osobu a bez strachu o život a zdravie ostatných členov domácnosti.⁷³

Pokiaľ pôjde o obmedzenie užívacieho práva, treba to chápať tak, že súd jednak môže rozhodnutím určiť, ktorú časť domu, prípadne ak to bude možné, tak aj ktorú časť bytu nebude môcť druhý manžel užívať. Zakáže sa mu tým prístup do niektorých častí domu, do niektorých miestností. Takéto obmedzenie, aby splnilo svoj účel bude možné uplatniť vtedy, ak to bude z hľadiska charakteru domu, prípadne bytu možné. OZ povinnosť vypratať alebo opustiť obydlie neviaže na poskytnutie žiadnej bytovej náhrady. Obmedzenie alebo úplné vylúčenie z užívania nehnuteľnosti patriacej do bezpodielového spoluvlastníctva manželov nie je trvalé. Ak sa zmenia pomery alebo osoba násilného účastníka, ktorému bolo obmedzené užívacie právo alebo

⁷³ VOJČÍK, P. a kol. *Občiansky zákonník – stručný komentár*. 3. Doplnené a prepracované vydanie, Bratislava, IURA EDITION, 2010, s. 381.

bol z neho vylúčený môže súd na návrh jedného z manželov užívacie právo k domu alebo bytu znovu obnoviť.

Pri tomto zásahu zo strany súdu je obmedzená alebo vylúčená je len jedna zložka, a to *ius utendy*. Aj v prípade, žeby bol jeden z manželov obmedzený v užívaní a to do tej miery, žeby bol z užívania bytu/domu vylúčený, vlastníctvo k tejto veci v pôvodnom režime bezpodielového spoluvlastníctva manželov ostáva zachované a v prípade zániku bezpodielového spoluvlastníctva manželov obydlie predmetom vyporiadania.

6.5 Obmedzenie užívania alebo vylúčenie z užívania nájmu spoločného bytu

OZ upravuje situácie domáceho násillia nie len vo vzťahu k nehnuteľnostiam, ktoré sú v spoluvlastníctve, ale aj k obydlíu, ktoré je predmetom nájmu. Podľa § 705a OZ platí, že *ak sa z dôvodu fyzického násillia alebo psychického násillia, alebo hrozby takýmto násillím vo vzťahu k manželovi alebo k rozvedenému manželovi ako spoločnému užívateľovi bytu alebo k blízkej osobe, ktorá už s ním býva spoločne v byte, stalo ďalšie spolunažívanie neznesiteľným, môže súd na návrh jedného z manželov alebo rozvedených manželov obmedziť užívacie právo druhého z nich alebo ho z jeho užívania úplne vylúčiť*. I keď podmienky sú zásadne rovnaké ako v prípade bezpodielového spoluvlastníctva manželov, predsa len existuje určitá odlišnosť. V prípade vylúčenia z užívania nehnuteľnosti patriacej do bezpodielového spoluvlastníctva manželov sú rozšírené definície obetí o rozvedeného manžela a blízku osobu, ktorá býva spoločne v byte. Vylúčenie z užívania bytu znamená, že súd rozhodne, že druhý manžel, a teda spolunájomca nemôže užívať byt a zakáže mu vstup do bytu. Súd by mal v rozhodnutí určiť lehotu, dokedy má byť opustiť.⁷⁴

⁷⁴ VOJČÍK, P. a kol. *Občiansky zákonník – stručný komentár*. 3. Doplnené a prepracované vydanie. Bratislava, IURA EDITION, 2010 s. 951 – 952.

7. Poručníctvo, práva na návštevu a bezpečnosť. Občianskoprávne následky manželstiev z donútenia

Podľa čl. 31 Dohovoru platí: „Poručníctvo, práva na návštevu a bezpečnosť“: 1. Zmluvné strany prijímú potrebné legislatívne alebo iné opatrenia na zabezpečenie toho, aby pri určovaní poručníctva a práv na návštevu detí boli vzaté do úvahy akékoľvek závažné incidenty násillia v rámci rozsahu pôsobnosti tohto dohovoru. 2. Zmluvné strany prijímú potrebné legislatívne alebo iné opatrenia, aby zabezpečili, že uplatňovanie akýchkoľvek návštevnych a poručníckych práv neohrozí práva a bezpečnosť obeť alebo detí.

Podľa výkladovej správy toto ustanovenie má za cieľ zabezpečiť, aby súdne orgány nevydávali rozhodnutia o úprave styku bez toho, aby vzali do úvahy incidenty násillia v rámci rozsahu pôsobnosti tohto dohovoru. Ide o súdne rozhodnutia, ktorými sa upravuje styk maloletých detí s rodičmi a ďalšími osobami, ktoré majú rodinné väzby s deťmi. Okrem ďalších faktorov je pri rozhodovaní o väzbe a rozsahu práv na návštevu alebo styk potrebné vziať do úvahy incidenty násillia proti obeť (poručníkovi), rovnako, ako aj proti samotnému dieťaťu.⁷⁵ Ustanovenie odseku 2 sa zaoberá komplexnou problematikou zaisťovania práv a ochrany obeť a svedkov, zohľadňujúc rodičovské práva páchatelä. Najmä v prípadoch domáceho násillia sú problémy týkajúce sa spoločných detí často jedinou väzbou, ktorá zostáva medzi obeť a páchatelom. Správať sa v súlade s rozhodnutiami o úprave styku pre mnoho obeť a ich deti predstavuje vážne bezpečnostné riziko, preto-

⁷⁵ K slovenskej úprave porovnaj bližšie spisbu autora Jalča: JALČ, A. K právnym aspektom násillia páchaného na deťoch. In: *Jurisprudence*. Roč. 15, č. 4 (2006), s. 33 – 38; JALČ, A. K problému násillia páchaného na maloletých: (komparácia z pohľadu anglosaského a kontinentálneho práva). In: *Justičná revue*. Roč. 57, č. 12 (2005), s. 1567 – 1573; JALČ, A. K právnym aspektom násillia páchaného na maloletých. In: *Európsky dohovor na zabránenie mučenia a neludského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2006. s. 145 – 156.

že to často znamená priamy kontakt s páchatelom. Preto tento odsek ukladá záväzok zabezpečiť, aby obetiam a ich deťom nehrozila ďalšia ujma.

S oblasťou rodinného práva súvisí aj ustanovenie čl. 32 Dohovoru podľa ktorého: „Občianskoprávne následky manželstiev z donútenia“ *Zmluvné strany prijímú potrebné legislatívne alebo iné opatrenia na zabezpečenie toho, aby manželstvá uzavreté pod nátlakom mohli byť vyhlásené za neexistujúce, neplatné alebo byť rozvedené bez nenáležitého finančného alebo administratívneho zaťaženia pre obeť.*

7.1 Obmedzenie a zákaz styku rodiča s dieťaťom podľa zákona o rodine

Platný zákon o rodine v § 25 ods. 3 umožňuje, ak je to v záujme maloletého dieťaťa a potrebné obmedziť alebo úplne zakázať styk rodiča s dieťaťom. Obmedzením styku rodiča s maloletým dieťaťom sa zužuje styk rodiča s dieťaťom, ktorý bol súdom už skôr určený, alebo rodičmi dohodnutý, prípadne na aký by rodič mal zásadne právo nebyť okolností, ktoré to neumožňujú, resp. to vylučujú. Toto obmedzenie môže spočívať v zúžení časového rozpätia styku alebo v skrátení časových intervalov styku, prípadne v tom, že styk sa uskutoční v prítomnosti druhého rodiča alebo inej osoby. Zákazom styku rodiča s dieťaťom sa rodičovi celkom zužuje právo stykať sa s dieťaťom a to akýmkoľvek spôsobom.⁷⁶ „Pri rozhodovaní o návrhu niektorého rodiča na obmedzenie, prípadne zákaz styku druhého rodiča s dieťaťom je teda predovšetkým nevyhnutne a spoľahlivo odhaliť pravý dôvod, prečo bol takýto návrh na súd podaný.“⁷⁷ *Pavelkovou* uvádzané dôvo-

⁷⁶ SVOBODA, J. – FICOVÁ, S. *Zákon o rodine – komentár – judikatúra, súvisiace predpisy a vzory rodinnoprávných podaní*. Bratislava: EUROUNION, 2005, s. 66.

⁷⁷ PAVELKOVÁ, P. *Maloletí v slovenskom rodinnom práve – Právne postavenie rodiča vo výchove maloletého dieťaťa 2. Časť*. Bratislavská vysoká škola práva, EUROKODEX, 2009, s. 106.

dy na zákaz styku spočívajúce aj v potencionálnej ujme na fyzickom zdraví dieťaťa či ujme inej, než v zdravotnej oblasti, spadá iste pod Dohovorom ustanovenú definíciu domáceho násillia a násillia na deťoch. Avšak zmyslom čl. 31 ods. 2 Dohovoru je zohľadňovať aj pri úprave styku páchatela s dieťaťom, ktoré nie je priamou obeťou, páchanie násillia na druhom rodičovi. Výkladová správa doslova upravuje, že čl. 31 Dohovoru má za cieľ zabezpečiť, aby súdne orgány nevydávali rozhodnutia o úprave styku bez toho, aby vzali do úvahy incidenty násillia. Ide o súdne rozhodnutia, ktorými sa upravuje styk maloletých detí s rodičmi a ďalšími osobami, ktoré majú rodinné väzby s deťmi. Tvorcovia Dohovoru si uvedomujú, že najmä v prípadoch domáceho násillia sú problémy týkajúce sa spoločných detí často jedinou väzbou, ktorá zostáva medzi obeťou a páchatelom. Správať sa v súlade s rozhodnutiami o úprave styku pre mnoho obetí a ich deti predstavuje vážne bezpečnostné riziko, pretože to často znamená priamy kontakt s páchatelom. Preto tento odsek ukladá záväzok zabezpečiť, aby obeť a ich deťom nehrozila ďalšia ujma.

Preto si myslíme, že teraz platný zákon o rodine (najmä § 25 ods. 3) nezodpovedá celkom požiadavkám Dohovoru.

7.2 Putatívne (zdanlivé) a neplatné manželstvo podľa zákona o rodine

Podľa výkladovej správy tento článok sa zaoberá právnymi následkami manželstiev z donútenia a zabezpečuje, že takéto manželstvo môže byť „vyhlásené za neexistujúce, neplatné alebo byť rozvedené“. Na účely tohto ustanovenia „neexistujúce“ manželstvo je manželstvo, ktoré je platné, avšak môže byť zrušené, ak o to požiada jeden z manželov; na „neplatné“ manželstvo sa nevzťahujú žiadne právne dôsledky súvisiace s manželstvom bez ohľadu na to, či o to niektorý z manželov požiada. Na „rozvedené“ manželstvo (rozvod) sa nevzťahujú žiadne právne dôsledky len odo dňa jeho rozvedenia. Autori mali na pamäti, že konkrétne vykonávanie tohto článku s ohľadom na použité pojmy

(neexistujúce, neplatné, rozvedené) sa môžu líšiť v závislosti od pojmov obsiahnutých v občianskom práve jednotlivých zmluvných strán. Pod výkladovej správy je dôležité, aby bolo súdne konanie, ako je to požadované v tomto ustanovení, ľahko dostupné a bez neprimeraného finančného alebo administratívneho zaťaženia obete. To znamená, že akékoľvek postupy ustanovené pre neplatnosť alebo rozvod núteného manželstva nesmú predstavovať neprekonateľné ťažkosti alebo nepriamo viesť k finančným ťažkostiam na strane obete. Okrem toho by forma ukončenia manželstva nemala mať vplyv na práva obetí manželstiev z donútenia.

Vo vzťahu k občianskoprávnym následkom manželstiev z donútenia slovenský zákon o rodine rozlišuje medzi **ničotným (putatívnym, zdanlivým)** a **neplatným manželstvom**.

Dôvody ničotného (putatívneho) manželstva sú upravené v § 17. Ničotnosť manželstva je vážnejší právny následok než neplatnosť. Zdanlivé manželstvo nikdy nevzniklo a nemá žiadne právne následky. Preto ani nie je možné, aby takéto manželstvo konvalidovalo. Zásadne nie je ani nevyhnutné vyhlasať takéto manželstvo za neexistentné (presnejšie vysloviť, že tu „manželstvo nie je“), pretože tento rozsudok len deklaruje existujúci stav a nemá konštitutívne účinky.⁷⁸ Pokiaľ by to ale bolo potrebné, je možné na návrh niektorého z manželov vysloviť, či tu manželstvo je, alebo nie je. Požiadavka výkladovej správa, aby súdne konanie bolo ľahko dostupné a bez neprimeraného finančného alebo administratívneho zaťaženia obete, je splnená, keďže súdne konanie o tom, či tu manželstvo je, alebo nie je sa vyznačuje jednoduchosťou a neprináša so sebou veľké prekážky či nároky. Platí výlučná miestna príslušnosť tak, že na konanie je miestne príslušný okresný súd, v obvode ktorého mali manželia posledné spoločné bydlisko v Slovenskej republike, pokiaľ v obvode tohto súdu býva ešte aspoň jeden z manželov. Inak je miestne príslušný súd odporcu. Kona-

⁷⁸ PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine. Komentár*. 2. Vydanie. Nakladateľství C. H. Beck, 2014. Komentár k § 14.

nie nie je ani drahé, keďže je spoplatnené podľa sadzobníka (66 eur). Obeť možno oslobodiť pod povinnosti platiť súdny poplatok. Obeť nemusí byť povinne zastúpená advokátom. K jednoduchosti konania prispieva aj to, že nie je prípustné, aby bol do konania pribratý vedľajší účastník. Obeť môže zobrať späť svoj návrh bez obmedzenia súhlasom alebo nesúhlasom odporcu. Rovnako sa náhrada trov konania nepriзнаvá a nie je prípustná obnova konania.

Obeť nie je ani „zaťažená“ manželskými povinnosťami. Obeti a páchatelovi v zdanlivom manželstve nevzniká ani masa bezpodielového spoluvlastníctva.

Medzi jednotlivé menované prípady zákon ak bolo manželstvo vynútené násilím v tomto prípade je potrebné chápať ustanovenie § 17 písm. a). *Pavelková* hodnotí ustanovenie § 17 písm. a) ako špeciálne ustanovenie vo vzťahu k ustanoveniu § 14 zákona o rodine. Osobitne sa tu upravujú prípady, keď bolo vyhlásenie o vstupe do manželstva **vynútené horšou formou nátlaku – násilím**.⁷⁹ Takéto zvlášť zavrnutiahodné správanie nepožíva už vôbec žiadnu právnu ochranu, preto je aj sankcionované najväčším právnym následkom – neexistenciou.

Ustanovenie § 14 zákona o rodine upravuje vady vyhlásenia o vstupe do manželstva. Platí, že manželstvo je neplatné, ak vyhlásenie o uzavretí manželstva nebolo urobené slobodne, vážne, určito a zrozumiteľne. Zákon o rodine odkazom na OZ nadväzuje na § 37 ods. 1 OZ, keď pre právny úkon vyhlásenia o vstupe do manželstva určil ako povinnú náležitosť vôle jej slobodu a vážnosť a ako povinnú náležitosť prejavu jeho určitosť a zrozumiteľnosť. Slobodne je urobený právny úkon vtedy, ak nebol vynútený fyzickým nátlakom alebo psychickým nátlakom, vrátane bezprávnej vyhrážky. Protiprávne donútenie alebo nátlak musí realizovať druhý snúbenec, alebo ho realizuje tretia osoba so súhlasom druhého snúbenca. Nátlak musí smerovať buď voči snúbencovi priamo, alebo voči jeho blízkym osobám a vynútené vy-

⁷⁹ Tamže.

hlásenie o uzavretí manželstva musí byť urobené v priamej súvislosti s vykonaným nátlakom.

O neplatnosti manželstva pre vady vôle alebo prejavu vyhlásenia o uzavretí manželstva môže súd rozhodnúť len na návrh. Nemôže začať konanie ex offo. Aktívnu legitimáciu má len obeť preto konanie nikdy nemôže začať na návrh tretej osoby. Právo obete podať návrh je potrebné využiť v jednoročnej prekluzívnej lehote.⁸⁰

Resumé

Violence against women, including domestic violence, is one of the most serious forms of gender-based violations of human rights in Europe and in the Slovakia that is still shrouded in silence. Domestic violence – against other victims such as children, men and the elderly – is also a hidden phenomenon which affects too many families to be ignored. The author deals in his paper with The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence signed by Slovakia in May 2011. The paper checks if the slovak substantive civil law is in accordance with provisions of the Convention especially civil lawsuits and remedies, the right to compensation for damages suffered as a result of domestic violence, custody, visiting rights and forced marriages. example, in issuing emergency barring orders, restraining or protection orders. From the procedural rules the author refers on restraining orders and non-molestation orders.

Literatúra

- 1 BABJAKOVÁ, L. – SOPKOVÁ, E. Legislatívne úpravy domáceho násillia. In: *Jus-tičná revue*. 54, 2002 č. 11.

⁸⁰ Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0505/14 s názvom „Princípy nadnárodného civilného procesu, ich perspektívy a možnosti inšpirácie slovenskej právnej úpravy de lege ferenda“.

- 2 BERDISOVÁ, L. Bröstl, A. a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky*. 2. upravené vydanie. Plzeň Aleš Čeněk, 2013.
- 3 BLAŠKOVIČ, K. *Pacta sunt servanda a prostriedky jeho vynútenia*. Medzinárodné zmluvy ako prostriedok globalizácie práva v 21. storočí. Právnická fakulta TU v Trnave. Trnava 2011.
- 4 DESET, M. Prevencia domáceho násillia inštitútom vykázania. In: *Bulletin slovenskej advokácie*, 14, 2008, č. 7 – 8.
- 5 DESET, M. Právne prostriedky riešenia domáceho násillia. In: *Obete kriminality*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Eurokódex, 2010.
- 6 DESET, M. Domáce násillie. In: *Teoretické úvahy o práve*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2009.
- 7 DOBROVODSKÝ, R. K inštitútu vykázania násilníckej osoby z obydllia a k iným zmenám pri ochrane obetí násillia páchaného v rodine. In: *Justičná revue*, č. 1/09.
- 8 DOBROVODSKÝ, R. K novým legislatívnym zmenám v ochrane obetí domáceho násillia. In: *Justičná revue*, 2010, 62 č. 1.
- 9 DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Druhé rozšírené vydanie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011.
- 10 HAŠANOVÁ, J. – DUDOR, L. *Základy správneho práva*. Plzeň. vyd. Aleš Čenek, 2013.
- 11 HORVÁTH, E. *Judikatúra vo veciach bezpodielového spoluvlastníctva manželov*. Bratislava, IURA EDITION, 2008.
- 12 JALČ, A. K právnym aspektom násillia páchaného na deťoch. In: *Jurisprudence*. Roč. 15, č. 4, 2006.
- 13 JALČ, A. K problému násillia páchaného na maloletých: (komparácia z pohľadu anglosaského a kontinentálneho práva.) In: *Justičná revue*. Roč. 57, č. 12, 2005.
- 14 JALČ, A. K právnym aspektom násillia páchaného na maloletých. In: *Európsky dohovor na zabránenie mučenia a neludského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2006.
- 15 JANKUV, J. Postavenie medzinárodných zmlúv v právnom poriadku Slovenskej republiky. *Teória aplikácie medzinárodnej zmluvy ako nástroja právnej regulácie na národnej, medzinárodnej a komunitárnej úrovni*. Zborník príspevkov. Trnava 2009.
- 16 KRAJČO, J. a kol. *Občiansky súdny poriadok komentár a súvisiace predpisy*. 3. aktualizované vydanie, Bratislava, Eurounion, 2004.
- 17 KROŠLÁK, D. – ŠMIHULA, D. *Základy teórie štátu a práva*. Iura Edition, 2. aktualizované vydanie.
- 18 LACKO, M. Charakteristika systému úrazového poistenia Slovenskej republiky. In: *Quo vadis, pracovné právo?: [zborník z vedeckej konferencie]/ [editor: An-*

- drea Olšovská]. [1. vyd.]. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2009. 1 CD ROM.
- 19 LACKO, M. Dávkové vzťahy pri odškodňovaní pracovných úrazov a chorôb z povolania. In: *Úrazové poistenie a invalidita: (recenzovaný zborník z konferencie)*/(editor: Marek Švec). (1. vyd.). Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR, 2014.
 - 20 MACHALOVÁ, T. *Domáci násilí – filosofická analýza pojmu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2014.
 - 21 PÁNIKOVÁ, N. – PAVLÍČKOVÁ, Z. *Sprievodca ľudskoprávnymi záväzkami Slovenskej republiky voči OSN*. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. Bratislava. 2014. S. 48 a nasl.
http://www.snslp.sk/CCMS/files/Sprievodca_%C4%BEudskopr%C3%A1vnymi_z%C3%A1vzkami_SR_vo%C4%8D%C3%AD_OSN_finalny.pdf
 - 22 PAVELKOVÁ, P. *Maloletí v slovenskom rodinnom práve – Právne postavenie rodiča vo výchove maloletého dieťaťa 2. časť*. Bratislavská vysoká škola práva, EUROKODEX, 2009.
 - 23 PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine. Komentár*. 2. Vydanie. Nakladatelství C. H. Beck, 2014.
 - 24 SVOBODA, J. – FICOVÁ, S. *Zákon o rodine – komentár – judikatúra, súvisiace predpisy a vzory rodinnoprávnych podaní*. Bratislava: EUROUNION, 2005.
 - 25 ŠMID, M. Priama aplikovateľnosť medzinárodného práva a jeho postavenie voči vnútroštátnemu právu. *Právny obzor*, č. 1, 1997.
 - 26 VOJČÍK, P. a kol. *Občiansky zákonník – stručný komentár – 3. Doplnené a prepracované vydanie*. Bratislava, IURA EDITIO, 2010.
 - 27 Violence against women: an EU-wide survey. Results at glance. European Union Agency for Fundamental Rights, 2014.
 - 28 ZÁMOŽÍK, J. a kol. *Civilné právo procesné. Vykonávacie konanie. Konkurz a reštrukturalizácia. Rozhodcovské konanie. Správne súdnictvo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013.

OCHRANA PRÁVA SLOBODNE SA ZDRUŽOVAŤ V ZDRUŽENIACH

MARTINA GAJDOŠOVÁ*

Prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc., vo svojej doterajšej kariére zasiahol mnoho spoločenských sfér. Ja som mala možnosť spoznať ho v Trnave – na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity. Teda ho vnímam ako pedagóga, vedca a predstaviteľa akademických orgánov fakulty. Okrem úspechov, ktoré v týchto oblastiach dosiahol, si vysoko vážim jeho ľudskosť, pokojný prístup a schopnosť vidieť do vnútra problémov i do vnútra ľudských duší. Vždy je zážitkom počuť jeho príhovor, či prejav, lebo svojou spontánnosťou dokáže pretepliť atmosféru – v aule, v učebni, v collegiu,...

Milému oslávencovi želám veľa zdravia a síl a aj chuti odovzdávať svoje bohatstvo ďalej.

Z hľadiska prameňov práva, právo slobodne sa združovať a združenia, či občianske združenia, (čo je v podmienkach Slovenskej republiky azda najrozšírenejším označením), ktoré sú jeho prejavom, majú v každom demokratickom štáte obdobné uchopenie. Na prvom mieste je to ústavné⁸¹ ukotvenie práva slobodne sa združovať v katalógu základných práv a slobôd. Ďalším zdrojom jeho úpravy i ochrany sú

* JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD., Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra teórie práva a ústavného práva.

⁸¹ Napr. Čl. 29 Ústavy Slovenskej republiky, The Constitution of the Republic of Poland, of 2nd od April 1997, Article 12: The Republic of Poland shall ensure freedom for the creation and functioning of trade unions, socio-occupational organizations of farmers, societies, citizens' movements, other voluntary associations and foundations; in: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> (náhľad 4.8.2012); alebo čl. 9 ods. 1 Základného zákona Spolkového republiky Nemecko.

medzinárodné ľudsko-právne dohovory. Z medzinárodného vývoja je vhodné sledovať najmä vývoj po druhej svetovej vojne. Všeobecná deklarácia ľudských práv (1948) uvádza v článku 20, že *každý má právo na slobodu pokojného zhromažďovania a združovania a nikto nesmie byť nútený byť členom nejakého združenia*. Podstatným je čl. 11 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950).⁸² Ďalšími dohovormi, ktoré na medzinárodnom poli zakotvujú právo slobodne sa združovať, sú napr.: článok 22 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (1966),⁸³ článok 8 Medzinárodného paktu o hospodárskych, kultúrnych a sociálnych právach (1966),⁸⁴ článok 15 Dohovoru o právach dieťaťa (1989),⁸⁵ článok 29 Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím.⁸⁶ K najaktuálnejším právnym aktom v rámci Európskej únie sa radí Lisabonská zmluva. Článok 6 Zmluvy o Európskej únii odkazuje na Chartu základných práv Európskej únie,⁸⁷ ktorej sa priznáva rovnaká právna sila ako zakladajúcim

⁸² Oznámenie FMZV č. 209/1992 Zb.; Každý má každý právo na slobodu pokojného zhromažďovania a na slobodu združovať sa s inými, včítane práva zakladať na obranu svojich záujmov odbory alebo vstupovať do nich. Na výkon týchto práv sa nemôžu uvaliť žiadne obmedzenia okrem tých, ktoré ustanovuje zákon a sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, predchádzania nepokojom a zločinosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo ochrany práv a slobôd iných. Tento článok nebráni uvaleniu zákonných obmedzení na výkon týchto práv príslušníkmi ozbrojených síl, polície a štátnej správy.

⁸³ V podmienkach Slovenska: vyhl. MZV č. 120/1976 Zb., o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a o Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach;

⁸⁴ Vyhl. MZV č. 120/1976 Zb., o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a o Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

⁸⁵ V podmienkach Slovenska: Oznámenie FMZV č. 104/1991 Zb.

⁸⁶ V podmienkach Slovenska: č. 317/2010, čl. 29 Účasť na politickom živote.

⁸⁷ Článok II-12: Sloboda zhromažďovania a združovania; 1. Každý má právo pokojne sa zhromažďovať a slobodne sa združovať s inými na všetkých úrovniach, predovšetkým v súvislosti s politickými, odborárskymi a občianskymi otázkami, z čoho vy-

zmluvám, rovnako tento článok uvádza, že Európska únia pristupuje k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Ďalšou oblasťou prameňov práva slobodne sa združovať v združeníach i celkovo združení je osobitná právna úprava, a to samostatný predpis o združeníach alebo ustanovenia o združeníach v občianskom zákonníku. V Slovenskej republike je združovaniu venovaná osobitná úprava – zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov. Tento predpis *ponovembrovej éry* je dodnes platný a účinný v Slovenskej republike. V Českej republike platil ešte donedávna, no od roku 2014 bol zrušený a úprava spolkov bola vložená do rekodifikovaného Občianskeho zákonníka, účinného od 1.1.2014. Podľa vzoru švajčiarskeho a nemeckého bola spolková problematika vložená priamo do základného predpisu civilného práva (§ 214 – § 302 Občianskeho zákonníka).⁸⁸ Vo vnútroštátnom práve to môže byť aj viacero osobitných predpisov týkajúcich sa združení a k tomu podporné použitie všeobecných ustanovení občianskeho zákonníka, napr. všeobecné ustanovenia o právnických osobách. V Slovenskej republike patri k prameňom práva slobodne sa združovať tiež zákon č. 116/1985 Zb., o podmienkach činnosti organizácií s medzinárodným prvkom v Československej socialistickej republike, ustanovenia Občianskeho zákonníka, ktoré sa týkajú právnických osôb všeobecne, ale aj ustanovenia, ktoré výslovne upravujú dva typy združení: záujmové združenia právnických osôb (§ 20f a nasl. Občianskeho zákonníka) a tzv. de facto združenia vznikajúce podľa zmluvy o združení (§ 829 a nasl. Občianskeho zákonníka).

K prameňom práva slobodne sa združovať možno pridať aj ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového

plýva, že každý má právo zakladať na svoju ochranu odbory alebo do nich vstupovať. 2. Politické strany na úrovni Únie prispievajú k vyjadrovaniu politickej vôle občanov Únie.

⁸⁸ Podrobnejšie pozri: RONOVSÁ, K. Spolky po „novu“, *Bulletin advokacie* 6/2014, s. 36.

stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu (čl. 2) a Trestný zákon (z. č. 300/2005 Z. z., § 195). No činnosti združení sa dotýka viaceró ďalších právnych predpisov, napr. z. č. 250/2007 Z. z. o ochrane spotrebiteľa, ktorý upravuje združenia spotrebiteľov; z. č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov (napr. § 50 použitie podielu zaplatenej dane na osobitné účely – občianske združenie ako poberateľ tzv. 2 % dane; z. č. 37/2014 Z. z. o Dobrovoľnej požiarnej ochrane Slovenskej republiky a o zmene niektorých zákonov, ktorý definuje Dobrovoľnú požiarňu ochranu Slovenskej republiky ako nezávislú právnickú osobu v zmysle z. č. 83/1990 Zb., etc.

V krajinách anglo-amerického práva je to odlišné, napr. v anglickom práve neexistuje všeobecný súbor doktrín, ani samostatná legislatíva, týkajúca sa združení. Pravidlá, ktoré sa v tejto oblasti uplatňujú, vyplývajú z aplikácie bežného práva zmluvného, vlastníckeho, či priestupkového a ich vývoj nastáva cestou súdneho rozhodovania káuz týkajúcich sa združení.⁸⁹

Ďalším neprehliadnuteľným prameňom práva slobodne sa združovať je rozvíjajúca sa právna veda a rozhodovacia činnosť národných súdov, no v európskom priestore najmä Európskeho súdu pre ľudské práva.

V práve Európskej únie nie je zjednocujúci predpis pre združovanie. Prevažuje národný prístup, ktorý zohľadňuje právo slobodne sa združovať a úpravu združení podľa historických odlišností a tradícií. Existujú tu jednotlivé národné právne úpravy i mnohosť jednotlivých foriem združení v členských štátoch únie. Zjednocujúcim faktorom je však Európsky dohovor i rozhodovacia činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva, ovplyvňujúce národné právo. Existujú aj snahy o vytvorenie jednotného legislatívneho zakotvenia pre európske združenia

⁸⁹ HEMSTRÖM, C. *Business and Private Organizations, International Encyclopedia of Comparative Law*, Volume XIII, Chapter 8, 2002, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, and Martinus Nijhoff Publisher, s. 19; Autor vychádzal z porovnaní autorov Loyda a Fletchera, z 30. a 80. rokov 20. storočia.

s cezhraničným pôsobením, dosiaľ však nemožno hovoriť o žiadnom oficiálnom dokumente.⁹⁰

Právo slobodne sa združovať v združeníach i združenia samotné sa ustálené interpretujú v zásade už približne od druhej polovice 19. storočia, nielen u nás, približne nasledujúco: právo slobodne sa združovať chráni právo osôb združovať sa a kolektívne presadzovať svoje záujmy a prispievať k pluralitne usporiadanej spoločnosti participujúcej na tvorbe okrem iného aj politickej vôle. Úlohou štátu je vytvoriť podmienky na jeho realizáciu a chrániť ho pred neprimeranými zásahmi zo strany štátu i kohokoľvek iného. Pre združenia je vo všeobecnosti typické, že vznikajú na základe súkromnoprávneho úkonu, ich vznik sa neviaže na povolenie orgánu štátu, sú budované na členskom princípe, na dobrovoľnosti, samosprávnom charaktere,

⁹⁰ Na základe rezolúcie Európskeho parlamentu bola v roku 1984 vyzvaná Európska komisia na predloženie návrhu smernice o stanovách pre európske združenia. V roku 1992 bol Komisiou predložený návrh Smernice o stanovách pre európske združenia. HEMSTRÖM, C. *Business and Private Organizations, International Encyclopedia of Comparative Law*, Volume XIII, Chapter 8, 2002, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, and Martinus Nijhoff Publishers, str. 4; Európske združenie sa v súčasnom znení návrhu definuje ako *subjekt so samostatnou právnou subjektivitou, v ktorom jeho členovia vkladajú svoje vedomosti a aktivity na účely všeobecného záujmu alebo priamo či nepriamo zastupujú záujmy rôznych skupín alebo profesií*. Navrhované európske združenie má nasledujúce znaky: združenie fyzických alebo právnických osôb, členovia sa podieľajú svojimi vedomosťami, zdatnosťami a aktivitami na napĺňaní všeobecného záujmu alebo obchodných a profesijných záujmov svojich členov, dobrovoľnosť, otvorené členstvo, rovné hlasovacie právo a rozhodnutia tvorené väčšinou, členské príspevky (nevytváranie kapitálu), autonómnosť a nezávislosť, poskytovanie služieb, dobrovoľná činnosť, šport, starostlivosť o zdravie, starších, deti a sociálne služby, vznik registráciou v členskom štáte podľa sídla, cezhraničný moment – združenie môžu vytvoriť buď minimálne dve právnické osoby založené podľa práva členského štátu najmenej v dvoch členských štátoch, alebo minimálne 21 fyzických osôb – občanov z najmenej dvoch členských štátov.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:1992:099:0001:0013:EN:PDF>; (náhľad 30.9.2014).

oddelenosti od štátu a nerozdeľovaní zisku. Takto si osoby môžu naplňať spoločné ciele.

1. Právna ochrana práva slobodne sa združovať v združeníach v Slovenskej republike

Legislatívna úprava tohto práva je v zásade stabilná, od roku 1990 prešla len menšími zmenami, významným je však prínos rozhodovacej činnosti súdov. Právo slobodne sa združovať požíva ochranu v právnom poriadku Slovenskej republiky na viacerých miestach. Vo všetkých úrovniach je kontinuálne ovplyvňované rozhodovacou činnosťou Európskeho súdu pre ľudské práva a významne reflektuje na českú skúsenosť v tejto oblasti, a to s ohľadom na spoločnú – teda i právnu – históriu.

2. Ochrana práva slobodne sa združovať v združeníach a Ústava Slovenskej republiky

V Slovenskej republike je právo slobodne sa združovať zakotvené v Ústave Slovenskej republiky v č. 29, druhá hlava Základné práva a slobody, tretí oddiel Politické práva. Toto politické právo sa vnútorne člení na: právo slobodne sa združovať v spolkoch, spoločnostiach a v iných združeníach a právo slobodne sa združovať v politických stranách a politických hnutiach. Ústavný súd Slovenskej republiky rozlíšil škálu politických práv, z ktorej je zrejmé aj zasadenie práva slobodne sa združovať v združeníach do nej: 1. stupeň – sloboda prejavu, 2. stupeň – sloboda zhromažďovať sa, 3. stupeň – sloboda zakladať združenia, 4. stupeň – sloboda zakladať politické strany.⁹¹ Ústavný súd

⁹¹ „Pokiaľ ide o politický charakter združovacieho práva, ten znamená ambíciu poďieľať sa na formovaní a tvorbe politického systému. V tomto zmysle predstavuje združovacie právo významnú úroveň procesu, prostredníctvom ktorého sa jed-

tiež výslovne stanovil: „...čl. 29 ods. 1 ústavy (právo slobodne sa združovať v spolkoch, spoločnostiach alebo iných združeníach) zaväzuje štátnu, resp. verejnú moc, aby nezasahovala do slobody združovania, ktorá patrí súkromným osobám.“⁹²

Úloha štátu je zabezpečiť výkon práva jednotlivcov združovať sa – slobodne a dobrovoľne si založiť združenie, dobrovoľne vstúpiť do existujúceho združenia (i do viacerých súčasne – ak to stanoví nevyklučujú), dobrovoľne z neho vystúpiť, nebyť nútený k združovaniu, mať účasť na rozhodovaní o organizácii, aktivitách či zániku združenia. Úlohou štátu je preto zabezpečiť legislatívny rámec, podľa ktorého je možné vytvoriť združenie so samostatnou právnou subjektivitou (oddelenie zodpovednosti členov od zodpovednosti združenia)⁹³ a za-

notlivcov pochádzajúci z atomizovanej masy individuálnych právnych subjektov integruje do spoločnosti na účely presadzovania a pretvárania vlastnej vôle a individuálnych záujmov do roviny záujmov celospoločenských. Uvedený proces je ústavnoprávne determinovaný v prvom stupni slobodou prejavu (čl. 26 ods. 1 a 2), právom pokojne sa zhromažďovať na druhom stupni (čl. 28), právom slobodne sa združovať na treťom stupni (čl. 29 ods. 1) a vrcholí realizáciou práva združovať sa v politických stranách a hnutiach (čl. 29 ods. 2)...“; Z odôvodnenia nálezu ÚS SR, bod 1.1, sp. zn.: PL. ÚS 11/2010-42.

⁹² Nález ÚS SR sp. zn. PL. ÚS 10/08 a III. ÚS 205/07.

⁹³ Z judikatúry ÚS SR nadväzujúcej na rozhodovaciu činnosť ESLP možno poznamenať, že právo slobodne sa združovať sa viaže ku kolektívnemu konaniu – k združovaniu osôb za spoločným záujmom a nie je obmedzené len legálno-typovým označením právnickej osoby: „...ústavný pojem združenia či spolku je pojmom autonómnym, čo zodpovedá aplikačnému poňatiu Európskeho súdu pre ľudské práva vo vzťahu k čl. 11 ods. 1 Dohovoru ochrane ľudských práva základných slobôd, ktorý garantuje každému právo na slobodu združovať sa s inými (rozsudok z 29. apríla 1999 vo veci Chassagnou a ostatní c. Francúzsko). Zákonodarcovi totiž nemožno priznať právo vylúčiť pôsobnosť čl. 29 ústavy na subjekty požívajúce ochranu združovacieho práva len prostredníctvom formálneho legálno-typového označenia určitej právnickej osoby...“; sp. zn.: PL. ÚS 11/2010-42; Porovnaj: KMEC. J. – KOSAŘ, D. – KRATOCHVÍL, J. – BOBEK, M. *Evropská úmluva o lidských právech*, Komentář, C. H. Beck, 2012, s. 1127; Nie je nevyhnutnou podmienkou vytvoriť podmienky na to, aby mohlo vzniknúť združenie s konkrétnou právnou formou.

bezpečiť tak efektívny výkon združovacej slobody. Úloha štátu chrániť právo slobodne sa združovať pred neprimeranými zásahmi znamená ochranu nielen pred neprimeranými zásahmi orgánov štátu, ale aj zásahmi iných fyzických alebo právnických osôb.

Neexistencia povinného zverejňovania údajov o členstve, či aktivitách združenia napomáhajú k rozvíjaniu pluralitnej spoločnosti. V súčasnosti je ťažké odhadnúť, koľko združení reálne pôsobí a vyvíja činnosť na území Slovenskej republiky.⁹⁴ Podľa zoznamu na oficiálnych internetových stránkach Ministerstva vnútra Slovenskej republiky je registrovaných cca 38 tisíc občianskych združení, postupne ich počet stále narastá. Nárast od roka 2011 je približne o 5 tisíc združení (v septembri 2011 bolo na stránkach ministerstva asi 33 tisíc občianskych združení, v septembri 2012 ich bolo evidovaných cca 34,5 tisíc). Je to azda dobrým znakom pre spoločnosť, ktorá sa usiluje o demokratické usporiadanie a napĺňanie princípov právneho štátu, že niet legislatívnej úpravy, ktorá by vyžadovala monitorovanie fungujúcich združení, resp. preverovanie, či združenia fungujú a ako⁹⁵ – prostredníctvom

⁹⁴ Podľa zoznamu na oficiálnych internetových stránkach Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, <http://www.ives.sk/registre/zoznamoz.do> (náhľad 5.8.2014).

⁹⁵ Združenie nie je povinné vyvíjať pôvodne plánované aktivity – potvrdenie zásady dobrovolnosti v práve slobodne sa združovať sa prejavilo v konaní ministerstva vnútra, ktoré odmietlo rozpustiť združenie na žiadosť člena. Štatutárny zástupca združenia sa domáhal, aby ministerstvo rozhodlo o rozpustení združenia a vymenovalo likvidátora, a to preto, že združenie nevyvíja žiadnu činnosť, nie je uznášaniaschopné a preto nemôže rozhodnúť o svojom dobrovolnom rozpustení. Ministerstvo odmietlo združenie rozpustiť, pretože do činnosti združení môže zasahovať len v medziach zákona. „Ministerstvo vnútra ... nemôže rozhodnúť o rozpustení združenia na návrh navrhovateľa z dôvodov, že združenie nevyvíja činnosť a nie je uznášaniaschopné, teda rozhodnúť o rozpustení združenia z iného dôvodu ako vymedzeného zákonom, pretože by konalo nad rámec svojich právomocí definovaných zákonom.“ Navrhovateľ predložil svoj návrh na súd, aby v konaní o nečinnosti orgánu verejnej správy uložil povinnosť ministerstvu konať – rozpustiť združenie a vymenovať likvidátora. Najvyšší súd v odôvodnení rozhodnutia o.i. uviedol, že „...uložiť povinnosť orgánu verejnej správy ... (ak)...

povinného podávania správ; že nie je potrebné zverejňovať údaje o členoch; že niet príkazu, v akých oblastiach majú združenia pôsobiť, resp. niet predpisovania aktívnej účasti ani obmedzenie akémukolvek okruhu obyvateľstva v určenej oblasti spolkového života. Porovnanie do histórie či iných právnych poriadkov ukazuje, že toto nie je samozrejماً súčasť združovania – osobitne naša skúsenosť v období rokov 1948 – 1989.

Ústava Slovenskej republiky obsahuje v čl. 127 možnosť ústavnej sťažnosti.⁹⁶ Jedným z príkladov dotvárania interpretácie práva slobodne sa združovať je rozhodnutie ústavného súdu, ktorý zvýraznil povinnosť štátu rešpektovať interné predpisy združenia, keďže štát možnosť vytvoriť si interné predpisy uznáva. Z odôvodnenia nálezu súdu: „...Tým, že demokratický štát umožňuje občianskym združeniam slobodne v medziach zákonov upraviť si svoje vnútorné pomery, zároveň deklaruje, že v prípade, ak takáto úprava vnútorných pomerov združenia – stanovenie práv a povinností jeho členov nie je v rozpore so zákonom, bude ju i rešpektovať, a v prípade, ak dôjde k porušeniu práv členov postupom orgánu združenia, ktorý je nezákonný alebo odporuje stanovám združenia, demokratický štát sa prostredníctvom rozhodnutia súdov zaväzuje poskytnúť takémuto členovi združenia i súdnu ochranu, a to všetko v záujme naplnenia základného práva jeho občanov na slobodné združovanie sa v spolkoch, spoločnostiach alebo iných združeníach. Súčasťou týchto povinností štátu je potom aj

orgán verejnej správy nekoná bez vážneho dôvodu spôsobom ustanoveným príslušným právnym predpisom...“ Táto podmienka nebola v predmetnej právnej veci naplnená, pretože zákon odporcovi neukladá povinnosť konať tak, ako sa toho dožaduje navrhovateľ, a preto návrh vyhodnotil ako neprípustný a zamietol ho. Najvyšší súd Slovenskej republiky, sp. zn. č. 5Sžnč/13/2009.

⁹⁶ Čl. 127 ods. 1: Ústavný súd rozhoduje o sťažnostiach fyzických osôb alebo právnických osôb, ak namietajú porušenie svojich základných práv alebo slobôd, alebo ľudských práv a základných slobôd vyplývajúcich z medzinárodnej zmluvy, ktorú Slovenská republika ratifikovala a bola vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom, ak o ochrane týchto práv a slobôd nerozhoduje iný súd.

povinnosť rešpektovať v medziach zákonov prijatú vnútornú úpravu pomerov združenia vrátane úpravy postupu konania disciplinárneho vedeného orgánom združenia proti jeho členovi za porušenie takto členovi stanovených povinností.“ Tým, že odvolací súd vnútorné predpisy vzal na vedomie, ale ich obsah nevzal do úvahy, „...poprel oprávnenie občianskeho združenia vnútorným predpisom si upraviť vlastné pomery záväzným spôsobom, a takto stanoviť i práva a povinnosti svojich členov.“⁹⁷

3. Ochrana práva slobodne sa združovať v združeníach – podľa zákona o združovaní občanov

Právo slobodne sa združovať má v Slovenskej republike svoju vlastnú zákonnú úpravu (z. č. 83/1990 Zb.), z ktorej je možné určiť jednotlivé obmedzenia tohto práva i prostriedky ochrany. Štát určuje právne podmienky pre svoje fungovanie aj pre prípad výnimočných situácií, ktoré môžu priniesť o.i. obmedzenie základných práv a slobôd.⁹⁸

⁹⁷ Citované z odôvodnenia nálezu ÚS SR sp. zn.: II ÚS 413/09-35.

⁹⁸ Porovnaj napr.: BRÖSTL, A. a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky*, Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2010, s. 202 a nasl.; Bezpečnosť štátu je dôvodom na obmedzenie základných práv a slobôd a podmienky a rozsah tohto obmedzenia určuje ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu. Vo vojne a vo vojnovom stave možno obmedziť aj právo slobodne sa združovať; Porovnaj čl. 51 ods. 2 Ústavy SR a úst. zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu; napr. podľa čl. 2 ods. (3) písm. m) v čase vojny možno v nevyhnutnom rozsahu a na nevyhnutný čas v závislosti od priebehu udalostí obmedziť základné práva a slobody a uložiť povinnosti na celom území Slovenskej republiky alebo na jej časti, a to najviac v tomto rozsahu: obmedziť právo slobodne sa združovať a obmedziť alebo zakázať činnosť spolkov a iných občianskych združení, politických strán a politických hnutí a odborových organizácií; podľa čl. 3 vo vojnovom stave možno – m) obmedziť právo slobodne sa združovať a obmedziť činnosť spolkov a iných občianskych združení.

Jedným z princípov demokraticky usporiadanej spoločnosti je, že vznik nového subjektu pôsobiacom vo sfére občianskej spoločnosti – združenia, nie je podmienený povolením orgánu štátu. Vyjadruje to aj zákon o združovaní občanov – na výkon tohto práva nie je potrebné povolenie štátneho orgánu (§ 1 ods. 2). Ak registrujúci orgán nezistí zákonný dôvod na odmietnutia registrácie, združenie zaregistruje (§ 9). Teda povinnosťou registrujúceho orgánu je preveriť náležitosti návrhu a ich súlad so zákonom a ak návrh spĺňa tieto náležitosti, subjekt zaregistruje.

Najcitlivejším zvažovaním, čo môžu viesť alebo aj reálne vedie štát do individuálneho zásahu voči združeniu, je okolnosť ohrozujúca národnú suverenitu, územnú celistvosť, právny a ústavný poriadok, nerešpektovanie zásad demokracie, výzvy k povstaniu a odmietnutiu demokratických princípov, výzvy k násiliu.⁹⁹ Zásah štátu do práva slobodne sa združovať sa najvýraznejšie v tejto súvislosti môžu prejavovať nezaregistrovaním združenia, alebo rozpustením združenia.

4. Ochrana práva slobodne sa združovať v združeniach a odmietnutie registrácie združenia

Ministerstvo môže odmietnuť registrácie nového subjektu z týchto dôvodov (§ 8): ak z predložených stanov združenia vyplýva, že ide o združovanie, ktoré podlieha osobitnej právnej úprave: združovanie v politických stranách a politických hnutiach, združovanie na zárobkovú činnosť alebo na zabezpečenie riadneho výkonu určitých povolání, združovanie v cirkvách a náboženských spoločnostiach a združovanie

⁹⁹ Podrobnejšie ku generalizovaniu zásahov do práva slobodne sa združovať v rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva: testu piatich otázok, testu legitimity, legality či testu nevyhnutnosti zásahu pre demokratickú spoločnosť – porovnaj: KMEC, J. – KOSAR, D. – KRATOCHVÍL, J. – BOBEK, M. *Evropská úmluva o lidských právech*, Komentář, C. H. Beck, 2012, s. 1103 a nasl.

na výkon práva poľovníctva; ďalším dôvodom je, ak z predložených stanov vyplýva, že nie je naplnená niektorá základná zásada práva slobodne sa združovať: nikto nesmie byť nútený k združovaniu, k členstvu v združeníach ani k účasti na ich činnosti; zo združenía môže každý slobodne vystúpiť; nikomu nesmie byť občiansky na ujmu, že sa združuje, že je členom združenía, že sa zúčastňuje na jeho činnosti alebo ho podporuje, alebo že stojí mimo neho; dôvodom na odmietnutie registrácie je, ak z predložených stanov vyplýva, že ide o nedovolené združenie, pretože ciele sú v rozpore s princípmi právneho štátu;¹⁰⁰ ak z predložených stanov vyplýva, že vznikajúce združenie nerešpektuje zásadu oddelenosti združení od štátu a to v jednom z jej prejavov.¹⁰¹

Konanie o registrácii prebieha na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky a konanie začne, keď mu dôjde návrh, ktorý nemá vady. Na nedostatok náležitostí, alebo neúplnosť či nepresnosť údajov musí ministerstvo bezodkladne, najneskôr do 5 dní od doručenia návrhu, upozorniť prípravný výbor, tiež ho musí upozorniť na skutočnosť, že dokiaľ vady nebudú odstránené, konanie o registrácii nezačne. Ministerstvo tiež musí bezodkladne upovedomiť splnomocnenca prípravného výboru o dni začatia konania o registrácii. Fáza po doručení návrhu na registráciu do začatia konania o registrácii je dôležitou etapou skutočného výkonu práva slobodne sa združovať. Orgán štátu totiž aj v tejto etape by mohol fakticky zabrániť jeho uplatneniu a to nenáleži-

¹⁰⁰ Ide o vznikajúce združenie, ktorého cieľom je popierať alebo obmedzovať osobné, politické alebo iné práva občanov pre ich národnosť, pohlavie, rasu, pôvod, politické alebo iné zmýšľanie, náboženské vyznanie a sociálne postavenie, rozne-
covať nenávisť a neznášanlivosť z týchto dôvodov, podporovať násilie alebo inak porušovať ústavu a zákony; ktoré sleduje dosahovanie svojich cieľov spôsobmi, ktoré sú v rozpore s ústavou a zákonmi; ktoré je ozbrojené alebo s ozbrojenými zločkami; za také sa nepovažuje združenie, ktorého členovia držia alebo používajú strelné zbrane na športové účely (§ 4 a § 8 z. č. 83/1990 Zb.).

¹⁰¹ Združenia nesmú vykonávať funkciu štátnych orgánov, pokiaľ osobitný zákon neustanovuje inak a nesmú riadiť štátne orgány a ukladať povinnosti občanom, ktorí nie sú ich členmi (§ 5 a § 8 z. č. 83/1990 Zb.).

tým posúdením návrhu – jeho *bezvadnosti*.¹⁰² Prípravný výbor v tejto situácii môže využiť ochranu prostredníctvom inštitútu sťažnosti podľa z. č. 9/2010 Z. z. o sťažnostiach (voči Odboru všeobecnej vnútornej správy na Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky), prípadne súdnu ochranu podľa piatej časti Občianskeho súdneho poriadku.

Ministerstvo má zodpovednú úlohu posúdiť návrh na zaregistrovanie združenia z formálnych i obsahových náležitostí. Zákon totiž obsahuje len rámcovú úpravu stanov, kde je zrejmé, čo stanovy majú upravovať, ale nie – ako. Právo slobodne sa združovať v združeniach je maximálne ovládané dobrovoľnosťou, autonómnosťou a samosprávnym charakterom, preto je zložitým zväzanie ministerstva, či vôbec zasiahne, ako zasiahne a ako právne odôvodní svoj postup.

Zákon o združovaní umožňuje ministerstvu v lehote 10 dní rozhodnúť o odmietnutí registrácie (§ 8 ods. 2), toto rozhodnutie doručí splnomocnencovi prípravného výboru. Proti rozhodnutiu o odmietnutí registrácie môžu členovia prípravného výboru podať do 60 dní odo dňa, keď rozhodnutie bolo ich splnomocnencovi doručené, opravný prostriedok na Najvyšší súd Slovenskej republiky. Súd rozhodnutie ministerstva zruší, ak neboli dané dôvody na odmietnutie registrácie. Súdna ochrana tu smeruje k tomu, aby žiadosť o zaregis-

¹⁰² Z rozhodovacej praxe Európskeho súdu pre ľudské práva je známy napr. prípad porušenia článku 11 Dohovoru v prípade Scientologická cirkev v Moskve proti Rusku, kde ruské orgány opakovane odmietli registráciu pre absenciu nevyhnutných dokumentov a neupresnili, ktoré dokumenty chýbajú, hoci sťažovateľka o to opakovane žiadala; 18147/02; [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-80038#{%22itemid%22:\[%22001-80038%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-80038#{%22itemid%22:[%22001-80038%22]}) (náhľad 10.10.2014); subjekt bol oficiálne registrovaný v roku 1994, v roku 1997 došlo k zmene právnej úpravy a povinnosti novej registrácie, resp. povinnosti vyhovieť náležitostiam novej úpravy; v priebehu rokov 1998 – 2000 bola re-registrácia daného subjektu dvakrát odmietnutá, ešte v priebehu roka 2000 subjekt podal ďalšie tri žiadosti o re-registráciu, ktoré boli vždy vyhodnotené ako nekompletné, až napokon koncom roka 2000 expirovala možnosť re-registrácie; pozri aj: KMEC, J. – KOSAŘ, D. – KRATOCVÍL, J. – BOBEK, M. *Evropská úmluva o lidských právech*, Komentář, C. H. Beck, 2012, s. 1131.

trovanie združenia, ak nie sú zákonné prekážky, bola úspešnou. Deň právoplatnosti rozhodnutia súdu je dňom registrácie združenia. Ide o ochranu v správnom súdnictve, ktorá sa realizuje prostredníctvom opravného prostriedku.¹⁰³

Zákon o združovaní občanov obsahuje aj špeciálny prostriedok ochrany proti nečinnosti registrového orgánu – poznala ho ešte uhorská spolková právna úprava od druhej polovice 19. storočia: Ak splnomocnencovi prípravného výboru nebolo do 40 dní od začatia konania doručené rozhodnutie ministerstva o odmietnutí registrácie, združenie vznikne dňom nasledujúcim po uplynutí tejto lehoty. V prípade nečinnosti ministerstva nastupuje zákonná fikcia registrácie.

5. Ochrana práva slobodne sa združovať v združeniach a rozpustenie združenia

Ministerstvo môže rozpustiť združenie, ak došlo k zmene stanov, ktorá nie je v súlade so zákonom o združovaní občanov (§ 11), alebo dôjde k zisteniu, že združenie vyvíja činnosť špecifikovanú v zákone o združovaní občanov, ktorá je dôvodom na rozpustenie (§ 12). Združenie v zásade svoje stanov zmeniť môže, je však povinné do 15 dní písomne oznámiť túto skutočnosť ministerstvu vnútra a pripojiť vo dvoch vyhotoveniach text zmeny. Ministerstvo do 10 dní od doručenia tohto oznámenia zašle združeniu jedno vyhotovenie zmeny stanov s vyznačením, že berie zmenu na vedomie. Ministerstvo je povinné posúdiť zmenu stanov ako pri registrácii združenia a keď zistí neúplnosť alebo nepresnosť údajov alebo dôvody na odmietnutie registrácie, bezodkladne upozorní združenie na tieto nedostatky. Združenie má povinnosť do 60 dní od doručenia upozornenia nedostatky odstrániť

¹⁰³ § 8 ods. 3a 4 z. č. 83/1990 Zb.; § 250l a nasl. Občianskeho súdneho poriadku; porovnaj napr.: ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. a kol. *Občiansky súdny poriadok. Komentár*. I. vydanie, C. H. Beck, Praha, s. 784.

a do ďalších 10 dní upovedomiť ministerstvo. Ak tak neurobí, nastupuje zákonná povinnosť ministerstva združenie rozpustiť. Ochranou v tomto prípade je že združeniu môže využiť opravný prostriedok na Najvyšší súd Slovenskej republiky – ide o ochranu v správnom súdnictve, ktorá sa realizuje prostredníctvom opravného prostriedku.¹⁰⁴

Ak združenie vyvíja činnosť, ktorá je zákonne definovaná ako dôvod pre odmietnutie registrácie (§ 12 ods. 3) a ministerstvo to zistí, je povinné bez meškania združenie upozorniť a vyzvať na upustenie od takej činnosti. Ak združenie naďalej v činnosti pokračuje, ministerstvo má zákonnú povinnosť združenie rozpustiť. Združenie môže podať proti rozhodnutiu opravný prostriedok na Najvyšší súd Slovenskej republiky. Pri preskúmaní rozhodnutia súd postupuje podľa piatej časti Občianskeho súdneho poriadku v správnom súdnictve.¹⁰⁵ Opravný prostriedok má odkladný účinok. Ak sú pre to závažné dôvody, môže súd na dobu do právoplatnosti svojho rozhodnutia činnosť združenia pozastaviť, posiaľ smie združenie vykonávať len činnosť nevyhnutnú na plnenie svojich povinností podľa zákona. Súd rozhodnutie ministerstva zruší, ak neboli dané dôvody na zrušenie združenia. Obdobne sa postupuje aj v prípade organizačnej jednotky združenia, ktorá je oprávnená konať vo svojom mene.

6. Ochrana práva slobodne sa združovať v združeniach a súdne konanie vo veci interného sporu v združení

Ochrana práva slobodne sa združovať je v rozhodovacej činnosti našich súdov vo veciach vnútorného života združení spojená so

¹⁰⁴ § 11 ods. 2 a 3 z. č. 83/1990 Zb., § 250l a nasl. Občianskeho súdneho poriadku; porovnaj napr.: ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. a kol. *Občiansky súdny poriadok. Komentár*. I. vydanie, C. H. Beck, Praha, s. 784.

¹⁰⁵ § 12 ods. 3, 4 a 5 z. č. 83/1990 Zb.; § 250l a nasl. Občianskeho súdneho poriadku; porovnaj napr.: ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. a kol. *Občiansky súdny poriadok. Komentár*. I. vydanie, C. H. Beck, Praha, s. 784.

zákonnou úpravou súdnej ochrany člena a s celkovým charakterom práva slobodne sa združovať v združeníach zakotveného ústavne i v medzinárodných dohovoroch a je ovplyvnená aj rozhodovacou činnosťou najmä Európskeho súdu pre ľudské práva (sťažnosti namietajúce porušenie čl. 11). Úzko súvisí aj s právom na súdnu ochranu a spravodlivý proces. Zložitosť posudzovania vyplýva zo súkromnoprávných i verejnoprávných dosahov pri realizácii tohto práva, ako aj autonómneho priestoru združení.

Spolkové žaloby sa riešia v civilnom konaní.¹⁰⁶ Interpretácia súdnej ochrany člena¹⁰⁷ postupne priniesla extenzívny výklad. Rozmanitosť sporov či ich finančná náročnosť priniesla aj ďalšie prípustné žaloby: napr. žaloba na určenie členstva v spolku, žaloba na plnenie,¹⁰⁸ rozširovanie aktívnej vecnej legitímácie v spolkových žalobách, či žalobných petitov, oprávnenosť súdu interpretovať interné predpisy združenia, ktoré vykladajú obsah stanov a iné.¹⁰⁹ V českom práv-

¹⁰⁶ Porovnaj napr.: TELEČ, I. *Spolkové právo*. C. H. Beck Praha, 1998, s. 157; DAVID, L. *Na hraniciách práva, Soudcovské eseje*. Praha, Leges, 2012, s. 92; DAVID, L., BÍLKOVÁ, J., PODIVÍNOVÁ, M. *Přehled judikatury, Soudní ochrana člena spolku, církve a politické strany*. Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011, s. 11 a nasl.

¹⁰⁷ § 15 z. č. 83/1990 Zb.: (1) Ak člen združenia považuje rozhodnutie niektorého z jeho orgánov, proti ktorému už nemožno podľa stanov podať opravný prostriedok, za nezákonné alebo odporujúce stanovám, môže do 30 dní odo dňa, keď sa o ňom dozvedel, najneskôr však do 6 mesiacov od rozhodnutia požiadať okresný súd o jeho preskúmanie. (2) Návrh na preskúmanie nemá odkladný účinok. Súd však môže v odôvodnených prípadoch výkon napadnutého rozhodnutia pozastaviť.

¹⁰⁸ Porovnaj napr. DAVID, L. *Na hraniciách práva, Soudcovské eseje*. Praha, Leges, 2012, s. 92.

¹⁰⁹ Napr. žaloby sa domáha nečlen dotknutý rozhodnutím združenia – rozsudok NS ČR, sp. zn.: 28 Cdo 2750/2005; sp. zn.: 28 Cdo 2865/2006; právo člena na súdnu ochranu v prípade porušenia svojho základného práva iným konaním, ako rozhodnutím orgánu združenia – nález ÚS ČR sp. zn.: III. ÚS 2542/2007, aktívna legitímácia nepatrí organizačnej jednotke združenia – NS ČR sp. zn.: 28 Cdo 197/2005; Zo slovenského prostredia napr. vlastník pozemkov patriacich do poľovného revíru – nečlen združenia – sa uchádzal o členstvo v poľovníckom

nom prostredí sa v rozširovaní okruhu prípustných žalôb postupne formulovali kritériá ich ohraničenia. Z interných sporov združení sú prípustné žaloby, pokiaľ s ohľadom na spolkovú autonómiu vyhovujú nasledujúcim podmienkam: predchádzajúce zmierovacie konanie – vzniknutá ujma žalobcovi (materiálna, osobnostná) – vysoká intenzita naplnenia – protiprávnosť tvrdeného konania druhej strany (rozpor so zákonom, stanovami) – spoločenský záujem na prejednaní veci.¹¹⁰ Zároveň kritériá nemusia byť splnené kumulatívne a výpočet je otvorený.¹¹¹ Osobitne je dôležité zachovať zdržanlivosť súdu, aby súd neriešil každé sporné rozhodnutie združenia a aby sa k problému pristúpilo individuálne, hoci aj s ohľadom na prípadné dôsledky súdneho rozhodnutia.¹¹²

Spory z vnútorného prostredia združení je možné realizovať aj v správnom konaní, podstatnými sú však konkrétne podmienky prípadu. Podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky¹¹³ „...

združení, a to určením – nahradením vôle združenia súdnym rozhodnutím – pozri uznesenie ÚS SR IV. ÚS 415/2010-16; Jednotlivé príklady dokumentujúce súdnu ochranu v spolkových veciach z českého prostredia sú tematicky zoradené v publikácii: DAVID, L., BÍLKOVÁ, J., PODIVÍNOVÁ, M. *Přehled judikatury, Soudní ochrana člena spolku, církve a politické strany*. Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011.

¹¹⁰ Porovnaj napr. NS ČR sp. zn. 28 Cdo 2916/2006.

¹¹¹ Porovnaj rozsudok NS ČR sp. zn. 28 Cdo 2304/2011.

¹¹² V rozhodnutí NS ČR spis. zn. 28 Cdo 2304/2011 – sporným bolo rozhodnutie Odvolacej a revízejnej komisie Českomoravského futbalového zväzu, pričom ak by sa zrušilo, výsledky príslušnej futbalovej súťaže by aj tak zostali v platnosti, okrem toho delikt potrestaného žalobcu bol intenzitou minimálny a ujma na strane žalobcu už nebola reparovateľná; rozhodnutie sa ponechalo úvahe spolkového orgánu. K úvahám o teleologickej redukcii v spolkových žalobách pozri tiež: DAVID, L. *Na hranicích práva, Soudcovské eseje*. Praha, Leges, 2012, s. 102 a nasl.

¹¹³ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 25.1.2011, sp. zn. 4Sžnč/1/2010; Išlo o posúdenie splnenia podmienok na konanie o nečinnosti správneho orgánu; Súd poukázal na rozlíšenie medzi združeniami, na ktoré je zákonom prenesený výkon časti verejnej moci a na tie, ktoré sú čisto súkrom-

správnym orgánom môže byť za určitých okolností aj záujmové združenie, založené podľa zákona o združovaní občanov, avšak iba v prípade, ak mu zákon zveruje rozhodovanie o právach a povinnostiach fyzických a právnických osôb v oblasti verejnej správy. To, že združeniu alebo jeho orgánom vyplýva určitý postup pre konanie na podnet člena združenia z jeho stanov alebo organizačného a rokovacieho poriadku však neznamená, že ide o správne konanie a vydanie rozhodnutia v rámci správneho konania a jeho vrchnostenského oprávnenia v rámci zákonom prenesenej alebo zverenej delegovanej pôsobnosti konať a rozhodovať vo veciach verejnej správy. Správnymi orgánmi môžu byť aj orgány záujmovej samosprávy a ďalších právnických osôb, pričom sú nutné dve podmienky a to, že im musí byť zákonom (nie však stanovami alebo podobným vnútorným predpisom) zverené rozhodovanie o právach a povinnostiach fyzických či právnických osôb a taktiež musí ísť o rozhodovanie v oblasti verejnej správy.“ Svoju argumentáciu súd podporil aj odkazom na ustálenú judikatúru súdov Českej republiky.¹¹⁴

noprávnymi subjektmi. Navrhovateľ sa domáhal, aby súd uložil odporcovi – občianskemu združeniu – povinnosť, aby orgán združenia konal a rozhodol, lebo mu to vyplýva z vnútorných predpisov. Najvyšší súd dospel k záveru, že návrh je neprípustný. Z odôvodnenia tohto uznesenia je zrejmé, že nie je možné preskúmať v správnom súdnictve rozhodnutia, činnosť alebo nečinnosť orgánov občianskeho združenia, pokiaľ ho nemožno považovať za orgán verejnej správy.

¹¹⁴ Uznesenie Městského soudu v Praze vo veci sp. zn. 28 Ca 91/94, a rozsudok Nejvyššího soudu ČR zo dňa 17. 2. 1998, sp. zn. 3 Cdon 1177/96, , ako aj nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV ÚS 9/98; in: odôvodnenie uznesenia NS SR sp. zn. 4Sžnč/1/2010; rozhodnutia sú dokladom právneho názoru, že prieskum rozhodnutí združenia (teda aj prípadná nečinnosť orgánov združenia podľa § 15 zákona o združovaní občanov) nie je výkonom správneho súdnictva, pretože nejde o výkon verejnej správy.

7. Ochrana práva slobodne sa združovať – podľa Trestného zákona

V Slovenskej republike je ochrana združovania zakomponovaná aj v oblasti trestného práva. V druhej hlave Trestného zákona (z. č. 300/2005 Z. z.) – trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti – je v § 195 definovaný trestný čin porušovania slobody združovania a zhromažďovania: ods. (1) Kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy obmedzuje vo výkone jeho združovacieho práva alebo zhromažďovacieho práva, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky. Táto skutková podstata trestného činu porušovania slobody združovania a zhromažďovania bola v súvislosti s demokratizačnými zmenami po novembri 1989 vložena s účinnosťou od 1.7.1990 do z. č. 140/1961 Zb. Trestného zákona do ôsmej hlavy trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti, § 238a.

Úpravy trestného práva po páde socializmu a napĺňanie jeho demokratizačných štandardov spôsobili, že do trestného kódexu bola vložena skutková podstata trestného činu porušovania slobody združovania a zhromažďovania.

Trestný čin je prečin, objektom trestného činu je (pre tieto účely z užšieho pohľadu, pozn. aut.) sloboda združovania. Objektívnu stránkou je obmedzovanie výkonu združovacieho práva, prostriedkom na dosiahnutie cieľa páchatela je použitie násilia, hrozby násilia alebo hrozby inej ťažkej ujmy; na naplnenie formálnych znakov skutkovej podstaty je potrebné, aby k obmedzeniu združovacieho práva aj skutočne došlo. Páchatelom môže byť trestne zodpovedná fyzická osoba a v subjektívnej stránke sa vyžaduje úmyselné zavinenie.¹¹⁵ Ide o konanie neoprávnené, v ktorom by páchatel konal tak, že by niekomu bolo občiansky na ujmu, že sa združuje, že je členom združenia alebo ho podporuje, alebo stojí mimo neho. Napr. by mu hrozila strata zamestnania, nebude prija-

¹¹⁵ BURDA, E. a kol. *Trestný zákon, osobitná časť, komentár*, C. H. Beck 2011, s. 403 a nasl.

tý na vysokú školu a pod.¹¹⁶ V Slovenskej republike nie je dosiaľ reálna skúsenosť s trestným konaním v tejto veci. Z databáz za obdobie rokov 1998 – I. polrok 2014 nie sú v evidencii žiadni odsúdení podľa § 238a z. č. 140/1961 Zb., resp. § 195 z. č. 300/2005 Z. z.¹¹⁷

8. Záver

Legislatívna úprava práva slobodne sa združovať v združeníach i jeho ochrany je dostačujúcim podkladom na ďalšiu kultiváciu rozhodovacou činnosťou súdov i právnou vedou. Skutočný výkon tohto práva prispieva k pluralistickej spoločnosti, k tvorbe i napĺňaniu rôznorodých názorov a úloh, k vytváraniu i vstrebávaniu permanentného napätia v spoločnosti. Je dôležité kontinuálne sledovať jeho vývin na úrovni národnej, európskej a medzinárodnej, byť citlivými pri sledovaní historických odlišností, prijímaní národných tradícií, či identifikovaní spoločných tendencií.

Právo slobodne sa združovať v združeníach patrí do kategórie politických práv a patrí každému. Pri ochrane výkonu tohto práva i pri zásahoch doň je pre orgány štátu dôležité komplexne a dôsledne posúdiť ochranu verejného záujmu a ochranu iných základných práv a slobôd, a to na základe a v medziach zákona, v súlade s ústavnou úpravou a úpravou vyplývajúcou z medzinárodných dohovorov, ktorými je Slovenská republika viazaná.¹¹⁸

¹¹⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník II, Komentář*, C. H. Beck, 2010, s. 1601 a nasl.; v českej úprave je obdobne upravená skutková podstata trestného činu porušenia slobody združovania a zhromažďovania v § 179 Trestního zákoníka.

¹¹⁷ Na webovom sídle Najvyššieho súdu Slovenskej republiky v rozhraní vyhľadávania v rozhodnutiach nie je možné nájsť konanie, v ktorom by bolo dotknuté ustanovenie § 238a TZ, alebo § 195 TZ. Údaje za obdobie rokov 1998 – 2014; Informácie sú z Odboru legislatívy trestného práva a Sekcie informatiky a riadenia projektov Ministerstva spravodlivosti SR (2.10.2014).

¹¹⁸ Príspevok je čiastočne súčasťou riešenia projektu Právne argumenty a právne princípy ako pramene práva, č. APVV-0562-11.

Resumé

Legislative treatment rights to freely associate in associations and its protection is a sufficient basis for further cultivation decision of courts and jurisprudence. The actual exercise of that right contributes to a pluralistic society, the creation and fulfillment of diverse views and tasks for creating and absorption of permanent tension in society. It is important to continuously monitor its development at national, European and international, to be sensitive when viewing historical differences adoption of national traditions, or identify common trends.

Literatúra

1. BRÖSTL, A. a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Vydavateľstvi a nakladateľstvi Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2010.
2. BURDA, E. a kol. *Trestný zákon, osobitná časť, komentár*. C. H. Beck 2011.
3. DAVID, L. *Na hranicih práva, Soudcovské eseje*. Praha, Leges, 2012.
4. DAVID, L., BÍLKOVÁ, J., PODIVÍNOVÁ, M. *Přehled judikatury, Soudní ochrana člena spolku, církve a politické strany*. Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011.
5. HEMSTRÖM, C. *Business and Private Organizations, International Encyclopedia of Comparative Law*. Volume XIII, Chapter 8, 2002, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, and Martinus Nijhoff Publisher.
6. KMEC, J. – KOSAŘ, D. – KRATOCHVÍL, J. – BOBEK, M. *Evropská úmluva o lidských právech*. Komentář, C. H. Beck, 2012.
7. RONOVSÁ, K. *Spolky po „novu“*. *Bulletin advokacie* 6/2014.
8. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník II. Komentář*. C. H. Beck, 2010.
9. TELEC, I. *Spolkové právo*. C. H. Beck Praha, 1998.
10. ŠTEVČEK, M. – FICOVÁ, S. a kol. *Občiansky súdny poriadok*. Komentár. I. vydanie. C. H. Beck, Praha.

PRESVEDČENIE A JEHO INTERPRETÁCIE V SYSTÉME PRINÁLEŽIACICH POJMOV

JÁN GRÁC*

Z poverenia vedenia Katedry psychológie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity je pre mňa ctou, aby som ti, vážený pán profesor, vyjadril podakovanie za tvoju dlhoročnú spoluprácu na príprave našich študentov, najmä v predmete forezná psychológia. Členovia katedry vysoko hodnotia, že nielen svojou prednáškovou činnosťou, ale aj odborne a vedecky fundovanými posudkami diplomových a dizertačných prác si zjavne prispieval a prispievaš ku kvalitnému formovaniu absolventov nášho odboru. V spojitosti s tým všetkým nemožno nevyzdvihnúť pre teba tak príznačný úctivý, taktný a pozorný prístup k študentom a ku svojim kolegom. Nie je teda náhoda, že aj vo svojej tvorivej činnosti si značnú pozornosť venoval aktuálnej psychologickéj problematike utvárania medziludských vzťahov. Skutočnosť, že v tvojom rozsiahlom psychologickom diele sa možno spolu s pojmami propaganda, agitácia stretnúť aj s pojmom presvedčenie ma motivovala, aby som sa opätovne vrátil k psychologickéj analýze problematiky persúázie aj v tomto príspevku. Prv, než tak urobím, dovoľ mi, milý Gustáv, aby som ti, ako jubilantovi, aj v mene členov našej katedry úprimne blahoželal:

Ad multos annos.

Hoci presvedčenie nie je iba psychologickým pojmom, predsa v psychologických termínoch a pojmoch nachádza azda najadekvátnejšie vyjadrenie. Persuázia (presvedčenie) totiž, podobne ako pojem propaganda, je podľa G. Dianišku (1984, s. 65) psychický jav, ktorý

* Prof. PhDr. Ján Grác, DrSc., Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, Katedra psychológie.

môže byť psychickým procesom (presvedčovanie), stavom (presvedčenie) alebo vlastnosťou (presvedčenosť). Napriek rozličnosti chápania tohto psychického javu temer väčšina jeho vymedzení je zhodná v tom, že racionálna a emocionálna zložka predstavujú najzákladnejšie psychické komponenty. Otázkou teda je, v čom spočíva rozumový a citový základ presvedčenia. V odpovedi na otázku budeme vychádzať z našej pôvodnej definície persúazie (Grác, 1985, s. 16), podľa ktorej: „Presvedčenie, ako špecifické ovplyvnenie, sa vyznačuje *dobrovoľným, zainteresovaným a zúčastneným uisťovaním sa* recipienta o *zdôvodnenosti* svojho stanoviska.“

1. Racionálne aspekty presvedčenia

Samotný termín racionálny (z lat. *rationalis* = rozumný, rozumový) nabáda, aby sme sa pokúsili problém riešiť pomocou takého pojmu, ako je *poznatok*, a to jednoducho preto, lebo najviac súvisí s rozumovou činnosťou človeka. V najvšeobecnejšom slova zmysle *poznatok*, podobne ako presvedčenie, možno chápať ako produkt myšlienkovej činnosti človeka. No je tu aj problém. Kým pre poznatok je príznačné jeho zovšeobecnenie, a preto má hodnotu aj sám osebe, bez ohľadu na to, kto ho vytvoril, pre presvedčenie je príznačné, že je viac jedinečné, a tým individualizované, tzn. že je vždy viazané na osobu svojho nositeľa. Vzhľadom na uvedené sa ukazuje, že poznatok sám osebe nie je najadekvátnejším pojmom na objasňovanie racionálneho komponentu presvedčenia, pretože úplne vysvetliť jedinečné iba pojmovým aparátom všeobecného je nemožné.

Ďalšou otázkou je, či racionálne komponenty presvedčenia by nebolo možné objasniť skôr existujúcimi *vedomostami človeka*, ktoré na rozdiel od poznatkov sú viac závislé od subjektívnych osobitostí človeka, pretože vznikajú na základe interiorizačných procesov. O vedomostiach o.i. vieme, že ich vznik je podmienený nielen intelektom, ale aj snahou v podobe vôľového úsilia. (Známy je vzorec „vedomosť

= schopnosť krát motivácia.“) V dôsledku toho aj rozumovo priemerní môžu disponovať značným rozsahom vedomostí, a naopak aj u intelektovo vyspelých nemusíme vždy nájsť predpokladané vedomosti.

Sú to teda práve vedomosti, ktoré stavajú mnohých pred najväčšiu záhadu, ak na základe nich majú vysvetliť racionálny základ presvedčenia. Každodenná skúsenosť nám totiž ukazuje, že zakaiaľ u jedného človeka nachádzame pevné presvedčenie aj bez náležitých vedomostí, u druhého nenachádzame očakávané presvedčenia, a to hoci v danej oblasti disponuje vedomosťami, ktoré predstavujú horizonty súčasného vedeckého myslenia. Ukazuje sa teda, že medzi osvojenými poznatkami a utvoreným presvedčením človeka nejestvujú „ani priamo, ani nepriamoúmerné vzťahy“. Procesy získavania vedomostí a procesy tvorby presvedčenia sú teda rozdielne. Prvé sú síce predpokladom presvedčenia, ale nemusia nutne k nemu viesť.

Výsledkom racionálnych činností človeka nie sú však len poznatky a vedomosti, ale aj *mienky a domnienky*. Osobitosťou týchto pojmov je, že sa vyznačujú inou racionálnou charakteristikou ako poznatky a vedomosti. Z gnozeologického hľadiska sa mienka odlišuje od poznatku v tom zmysle, že zatiaľ čo osobitosťou poznatku je prevod rozptýlených predstáv do všeobecnej formy, v mienke sa iba fixujú empiricky menlivé vlastnosti vecí.

Zo psychologického hľadiska *mienka* je verbalizovaná kognitívno-hodnotiacia časť postoja, a preto sú jej príbuzné i také pojmy, ako zmýšľanie, názor a presvedčenie. No zakaiaľ názvy *mienka*, *názor* zmýšľanie môžeme chápať ako synonymické pojmy, *presvedčenie je mienka vyznačujúca sa racionálnou uistenosťou*. Na druhej strane to, že aj *mienka* je kognitívny útvar, otvára otázku, za akých podmienok sa *mienka*, ako kognitívna časť postoja, mení, resp. môže meniť na presvedčenie.

Na rozdiel od vedomostí, utváranie ktorých predpokladá kognitívny proces premeny poznatkov existujúcich akoby „o sebe“ na poznatky „pre seba“ (čiže pre učiaceho sa), utváranie *mienky* je kognitívnym procesom, pre ktorý nie je ani tak charakteristická premena poznatkov „o sebe“ na poznatky „pre seba“ (interiorizácia), ale oveľa viac

premena už zvnútornených poznatkov, teda poznatkov „pre seba“ na poznatky „zo seba“ (autorizácia). Všetky vedomosti, ktoré človek má, si v prevažnej miere osvojil od iných – naučil sa ich; na všetkých mienkach, ktoré zastáva, participuje však viac alebo menej aj svojou tvorbou – je ich autorom a spolutvorcom. Tým sa dostávame k prvému predpokladu premeny mienky na presvedčenie, ktorý spočíva v tom, že *čím viac si človek uvedomuje, že mienka, ktorú zastávajú mnohí alebo iba niektorí, je súčasne mienkou, ku ktorej sa dopracoval sám nezávisle od iných (princíp zúčastnenosti), tým má jeho mienka väčšie predpoklady, aby prerástla do presvedčenia.*

Už z predchádzajúceho vymedzenia mienky je známe, že sa ňou vyjadruje nielen individuálne poznávanie, ale aj hodnotenie javov. Z toho vyplýva, že pri objasnení premeny mienky na presvedčenie nevystačíme iba pojmovým aparátom gnozeológie, ale je potrebné opierať sa o príslušné pojmy z oblasti axiológie. O čo tu ide?¹¹⁹

Každý človek má svoju vlastnú databanku, podmienenú spoločenským prostredím, v ktorom vyrástol, selektivitou svojich schopností, záujmov, túžob a želaní, a nie na poslednom mieste i svojho svetozázoru. Pretože fakty obsiahnuté v mienke sú vždy hodnotené (valorizované) databankou individuálneho príjemcu, sú pre neho spravidla akceptabilnejšie ako fakty, ktoré si iba osvojil (vedomosti) a ktoré neprešli jeho osobne zainteresovaným vyhodnotením. To vysvetľuje, prečo sa ľudia neraz viacej regulujú svojimi subjektívnymi názormi než objektívne platnými poznatkami. Tým sa súčasne dostávame k druhému predpokladu premeny mienky na presvedčenie, ktorý spočíva v tom, že *čím väčší význam (hodnotu) pripisuje človek mienke, ktorú zastáva a čím viac sa svojimi skúsenosťami, svojím mravným vedo-*

¹¹⁹ Hoci gnozeologický a axiologický prístup k skúmaniu nejakého javu je už z hľadiska kladenia otázok odlišný, táto odlišnosť neznamená, že gnozeológia zachytáva racionálny, kým axiológia iracionálny odraz toho istého javu. Hodnotenie, podobne ako poznávanie, je rozumovým procesom. Poznávanie a hodnotenie tvoria jednotu. Poznávanie je predpokladom hodnotenia, ale tak isto hodnotenie podmieňuje poznávací proces.

mím a vôbec celou svojou osobnosťou zasadzuje za jej platnosť (princíp zainteresovanosti), tým má jeho mienka väčšie predpoklady, aby prerástla do presvedčenia.

Príklad: Lekár M. je silným fajčiarom, hoci veľmi dobre pozná alarmujúce štatistické údaje o škodlivosti fajčenia a hoci sa ako internista s jeho škodlivými dôsledkami stretáva aj vo svojej klinickej praxi. Zotrvávanie na fajčiarskom zlozvyku mu umožňuje presvedčenie založené na jeho často zdôvodnenej mienke, že nie každý (v zmysle teórie kognitívnej disonancie), kto fajčí, má z toho zdravotné dôsledky, a teda prečo by aj on nemohol byť výnimkou.

To, že lekár M. sa stále teší dobrému zdraviu, je empirickým podhubím, ktoré neustále živí nádej aj u tých druhých. Preto sme denne svedkami, že presvedčenia vznikajú nielen na základe exaktných, ale aj názorovo veľmi pretvorených a deformovaných faktov.

Hoci fakty obsiahnuté v mienke sú z aspektu svojho vzniku i zdôvodnenia omnoho subjektívnejšie ako poznatkové fakty, to ešte neznamená, že všetky musia nevyhnutne vyjadrovať objektívnu skutočnosť iba v skreslenej podobe. To, že jestvujú mienky, ktoré môžu byť v súlade alebo v nesúlade so zdravým rozumom, ale aj mienky, ktoré môžu byť vo väčšej či menšej zhode s príslušným vedeckým myslením, znamená, že jestvujú aj rozličné presvedčenia, ktoré z hľadiska toho, ako vyjadrujú vonkajší a vnútorný svet človeka, možno označiť ako nepravdivé až chorobné, ale aj ako objektívne pravdivé.

2. Emocionálne aspekty presvedčenia

Aj objasnenie emocionálnej podstaty presvedčovania naráža na mnohé problémy, ktoré sú dané samou podstatou citov. City totiž patria k najsubjektívnejším psychickým stavom. To spôsobuje, že aj presne rovnaké podnety môžu u rozličných ľudí vyvolať nielen odlišné, ale neraz i protikladné psychické zážitky (napr. pohľad na zapadajúce slnko alebo vnímanie hudby). S takouto odlišnosťou sa nestretávame

pri poznávaní, pretože zmyslový odraz predmetov a javov je u väčšiny ľudí viac-menej rovnaký. Subjektívnosť citových stavov spôsobuje aj ich pomerne ťažkú ovládateľnosť či už zvonka (regulácia) alebo zvnútra (autoregulácia). Preto sa zdá, že nie je ani možné na príkaz milovať alebo sa prinútiť niekoho nenávidieť. No častejšie sú už prípady, keď niekoho máme radi aj proti „zdravému“ rozumu, alebo k niekomu prežívame antipatiu aj vtedy, keď vlastne nevieme ani prečo. Nie náhodou sa niekedy ukazuje, akoby emocionálna autoregulácia človeka bola protikladom jeho racionálnej autoreregulácie. Časté výroky: „Od veľkej radosti stratil hlavu.“ „Pozabudol sa v hneve.“ „Stratil rozum zo zúfalstva“ a pod. to veľmi dobre vystihujú.

Z komunikačného hľadiska sa city často vyjadrujú aj v podobe *afektívnej zložky postoja*. Emocionálny postoj k práci sa napr. môže prejavovať nadšením, láskou, ale aj odporom, znechutením atď. Podobne citový vzťah k druhým ľuďom zasa nedôverčivosťou, utiahnutosťou, bojzliivosťou alebo neprímeranou radosťou a inými prejavmi dobrého spoločenského cítenia sa. Už z týchto niekoľkých príkladov vidíme, že citová zložka postoja vlastne ani nejestvuje v čistej podobe, ale vždy vo vzťahu k nejakému javu, pretože nejestvuje žiadne nadšenie osebe, ale vždy pre niečo. Ba ani kritické myslenie na úrovni vedeckých analýz nie je neraz prosté emocionálneho zanietenia.

Skutočnosť, že samotné citové nadšenie alebo zanietenie pri sprostredkovaní nejakého tvrdenia nie je ešte predpokladom, aby u recipienta vzniklo očakávané presvedčenie, nastoľuje otázku, za akých podmienok cit alebo jeho afektívny prejav spolupôsobí pri premene nejakého poznania v podobe mienky o niečom na presvedčenie o niečom.

Zo psychológie je známe, že prvou podmienkou takejto premeny je *adekvátnosť*, čiže *vhodnosť alebo zhodnosť citov*. Pretože psychický základ presvedčenia tkvie v racionálnom uisťovaní sa človeka o niečom, adekvátnymi citmi sú predovšetkým gnostické city (od gréc. *gnosis* = poznanie). Táto požiadavka je porušená, ak gnostické city sú v presvedčovacom procese nahradzované iným druhom citov, napr. gloričkými, pugnickými, romantickými alebo estetickými.

V protiklade k tým, ktorí rozum a cit stavajú do protikladu, psychológia upozorňuje, že už uplatňovanie logických postupov v myslení a riešení problémov môže byť pre človeka aj zdrojom istého citového prežívania, ba i vzplanutia v podobe radosti a nadšenia. Mocným podnetom pre vznik gnostických citov je najmä kreatívna (tvorivá) činnosť človeka. Najmä pri prekonávaní protirečení vo vlastných úvahách, v prekvapení a rozpakoch i v údive nad ešte neznámym, ale už spoznaným, môžu vzniknúť u človeka jedinečné psychické zážitky v podobe rozmanitých intelektuálnych citov. Avšak aj presvedčenie, pre ktoré je príznačná nielen premena poznatku o sebe na poznatok pre seba, ale aj tvorba poznatku zo seba (autorizácia) je kreatívnou činnosťou sui generis, a preto i v procese tejto činnosti má človek všetky predpoklady prežívať údiv z jasnosti a pevnosti názoru, ku ktorému dospel, i radosť z uistenia sa o pravdivosti mienky, ktorú zastáva.

Druhá podmienka spolupôsobenia citu pri premene mienky na presvedčenie tkvie v zosúladení vzťahu vyplývajúceho z racionálneho ovplyvnenia so vzťahom, ktorý vyplýva z emocionálneho ovplyvnenia. Keď ovplyvnenia vyplývajúce z rozumového a citového vzťahu k niečomu alebo k niekomu sú v súlade, človek je na najlepšej ceste pretvoriť svoju mienku na presvedčenie. No racionálna a emocionálna zložka nejdú vždy ruka v ruke. Neraz vzťah, formujúci sa ako výsledok triezveho rozumového uvažovania, nenachádza náležitú citovú podporu, alebo naopak, vzniknuté citové vzplanutie sa dostáva do kolízie s logikou „zdravého“ rozumu. Nesúlad rozumu a citu človek vnútorne prežíva ako konflikt. Tam, kde jestvuje konflikt rozumu a citu, môže človek síce zastávať rozličné názory a mienky, ale nie na úrovni presvedčenia.

K tomu niekoľko poznámok. Človek denne prežíva rozličné citovo-rozumové alebo rozumovo-citové konflikty. Sám konflikt nie je v psychickom živote človeka niečo neobvyklé ani nemorálne. Človek nielen prežíva konflikty, ale ich aj rieši. To, čo tu môže byť nemorálne, je spôsob riešenia konfliktov. Iba z dilemového aspektu jestvujú len dve možnosti: riešenie v prospech citu alebo riešenie v prospech rozumu.

K riešeniu konfliktov v prospech citu sú náchylní spravidla emoč-

ne precitlivení jedinci, teda takí, ktorí nedostatočne ovládajú vlastné emocionálne reakcie. Pretože všetko, čo sa týka ich osoby, prežívajú veľmi citovo, sú v rozhodovaní o niečom viac prístupní emocionálnym než rozumovým argumentom. V niektorých prípadoch emocionálne precitlivené osoby sú natolko „zaslepené“ tým, čo prežívajú, že nielen nedokážu poznať a pochopiť triezvu racionálnu argumentáciu, ale sa voči nej otvorene uzatvárajú (emočná bariéra). Je známe, že s niektorými ľuďmi sa napr. nedá ani hovoriť o vychovanosti ich detí alebo počestnosti manželského partnera, a to už nehovoríme o svetonázorových otázkach.

Z načrtnutého vyplýva, že človek si môže a často aj rieši konflikt rozumu a citu v prospech citu. Výsledkom takéhoto riešenia je potom vznik nového postoja, pre ktorý je neraz charakteristický afektívny prejav citu. Aj afektívne postoje (podobne ako názory) majú tendenciu prerastať do presvedčenia. Avšak preto, že cit v týchto postojoch nie je vyvážený rozumom, zostáva spravidla iba pri tendencii. A tak miesto racionálneho uisťovania sa vzniká len emocionálne vcitovanie sa („cítim, že by to mohlo tak byť“), a namiesto premeny postoja na presvedčenie, neraz vzniká iba premena postoja na jeho nepodarok, t. j. *predsudok*. Preto človek, ktorý koná viac na základe svojho citu ako rozumu, nemôže mať ani zážitok vnútorného uistenia, ale skôr zážitok osobne nežiaduceho vnútorného premoženia.

Pravda, ani riešenie emotívnych konfliktov iba v prospech rozumu nie je prosté rozličných problémov. Nemožno napr. schvaľovať postupy, ktoré sa zakladajú na apriórnej represii (potlačení) všetkého emočného v človeku. Človek totiž nie je silný iba svojím rozumom, ale aj citom. Kritériom existencie presvedčenia nie je len rozum, ale aj primerané citové zanietenie, pretože ako hovorí V. Vondráček (1969) „aj emócie sú kritériom existencie“.¹²⁰

¹²⁰ Podľa autora neplatí: „Cogito ergo sum, pretože ľudia postihnutí nihilistickým bludom si myslia, že nie sú. Kto trpí, cíti, že existuje. Keby nebol homo patiens, nebol by ani homo sapiens, ktorý žije zo skúsenosti prvého.“

Zhrňujúc možno konštatovať, že žiadne presvedčenie, aj keby bolo akokoľvek racionálne zdôvodnené, sa nevyznačuje takou stabilitou a neochvejnou ako presvedčenie, ktoré je súčasne preniknuté primeraným emocionálnym nábojom. Nie náhodou presvedčenia, ktoré sa zakladajú iba na racionálnej zložke, sa porovnávajú s manželstvami z rozumu. Aj jedny aj druhé môžu existovať, pretrvávajú, ale nikdy to nie je to „ono“.

Tí, ktorí vychádzajú z názoru, že rozumu nikdy nie je navyše, kým veľa citu môže aj škodiť, navrhujú ako ideálny asymetrický model kompozície rozumu a citu. Podľa tohto modelu kognitívna zložka postoja by mala prevažovať nad zložkou afektívnou. Inými slovami, racionálnej zložke by sa nemali klásť medze, kým afektívna zložka by mala byť iba dávkovaná. V skutočnosti konflikt rozumu a citu sa nedá riešiť ani represiou, ani dávkovaním, pretože žiaden konkrétny človek nemá bezpečné kritérium, podľa ktorého by sa dalo určiť, čo je „mnoho“ a čo „málo“, a to ako v oblasti rozumu, tak i citu.

Ukazuje sa, že riešenie rozumovo-emotívnych konfliktov v prospech rozumu netkvie ani v zámernom potlačení citov (represia), ba ani v ich dávkovaní, ale v zásade, aby *každý emocionálny vzťah k vonkajšiemu alebo vnútornému svetu človeka mal racionálny základ*.

Zosúladenie afektívnej a kognitívnej zložky postoja v tom, že každému emocionálnemu vzťahu odpovedá príslušný racionálny základ, vytvára najpriaznivejšie predpoklady aj pre premenu mienky na presvedčenie.

Keďže nielen racionálna zložka mienky nie je daná iba poznaním, ale aj hodnotením, otázkou je, za akých podmienok cit spolupôsobí pri premene hodnotiacej zložky postoja, teda mienky na presvedčenie. Podmienkou premeny hodnotiacej mienky na presvedčenie je opäť (ako sme už konštatovali pri poznávaní) *adekvátnosť citových prejavov*. Čo však máme rozumieť pod adekvátnosťou citov vo vzťahu k hodnoteniu? Hodnotenie totiž, hoci je v svojej podstate racionálnym procesom, nevyznačuje sa až takou zložitou rozumových operácií, ktoré by aktivizovali gnostické city v podobe údivu nad výsledkami takého

či onakého hodnotenia. Hodnotenie spravidla evokuje inú kategóriu citov ako poznávanie. Keďže to, čo poznáme, nás v zásade nerobí ani dobrými, ani zlými, ale to, ako hodnotíme, nie je vždy ľahostajné morálnemu vedomiu, adekvátnymi citmi pri vzniku hodnotiacej mienky sú predovšetkým morálne city.

Psychologickou charakteristikou morálnych citov je, že sa realizujú v interakcii jestvujúcich spoločenských noriem. Konanie smerujúce proti platným normám spoločnosti sa hodnotí záporne, a preto s ním súvisiace sprievodné emocionálne prejavy predstavujú morálne záporné city (hanba, márnivosť, strach a i.). Na druhej strane konanie, ktoré je v súlade s existujúcimi normami spoločnosti, pretože je eticky hodnotené kladne, vyvoláva aj adekvátne morálne city (hrdost', sebedomie, spolucítenie a pod.). Zvláštnosťou morálnych citov je, že nevznikajú spontánne, ale ako výsledok dlhodobého utvárania charakteru človeka. To spôsobuje, že morálne city sa dajú identifikovať nielen podľa svojej formy (láska, nenávisť, žiarlivosť), ale najmä podľa obsahu charakterového mravného usporiadania osobnosti (humanizmus, solidarita, česť, dôstojnosť, priateľstvo atď.). Zatiaľ čo pre city charakterizované formou, je príznačná viac ich situačnosť, tzn. že ich spustenie predpokladá nejaký vonkajší alebo vnútorný podnet, pre charakterotvorné city, pretože sú súčasťou osobnosti, je príznačné, že existujú a pretrvávajú v človeku aj mimo konkrétnych situačných podnetov – tieto ich iba aktualizujú.

Podmienenosť morálnych citov charakterovým usporiadaním osobnosti spôsobuje, že etické city sú zo všetkých emocionálnych zážitkov človeka najvýraznejším a najbezprostrednejším činiteľom tvorby presvedčenia. Totiž mravné city a mravné presvedčenia majú rovnaký obsah (aj jedny, aj druhé vyjadrujú určitý *vzťah* k objektu), líšia sa však psychickou formou tohto vzťahu. Kým psychická forma vzťahu v podobe afektu je iba búrlivým prežívaním niečoho, psychická forma vzťahu v podobe presvedčenia je prežívanie *uistenia sa* o niečom. V každom uistení je aj cítenie, ale v každom cítení nie je uistenie.

3. Uistenie ako presvedčenie

Zo psychologického hľadiska sa na *uistenosť* pozeráme ako na významný rozmer osobnosti, ktorý úzko súvisí s takými jej dvoma osobnostnými dimenziami, ako je neistota a istota. Pojem *neistota* sa spravidla interpretuje úplnou absenciou informácií človeka o niečom. Pojem *istota* možno v medziludskej komunikácii zasa interpretovať saturovanosťou recipienta všetkými nevyhnutnými informáciami pri orientovaní sa v danej situácii. Sú to informácie, ktoré človek získava buď na základe overovania si skutočnosti zmyslovými orgánmi alebo racionálne, t. j. overovaním si správnosti niečoho, napr. odčítania sčítaním alebo delenia násobením.

Človek však neexistuje iba v krajných dimenziách, ktorými sú na jednej strane nedostatok informácií a z nich vyplývajúca neistota, a na druhej strane dostatok informácií rezultujúcich k istote. Stav medzi oboma krajnosťami si spravidla vyplňa neúplnými, resp. čiastkovými informáciami. Tým sa dostávame k tretej dimenzii osobnosti, ktorú, ako sme už uviedli, vyjadrujeme pojmom *uistovanie*.

Príznačné pre situácie s nedostatkom informácií je, že nútia rovnako vedca, ako i prostého človeka, aby sa v nich orientoval aj na základe pravdepodobného výskytu javov. Cieľom takejto orientácie je získať určité uistenie. Získané uistenia sa však od seba líšia podľa toho, či vznikli v podmienkach vedeckého poznávania skutočnosti alebo v podmienkach subjektivistického ovplyvňovania skutočnosťou. Kým osobné uistovanie sa v podmienkach vedeckého poznávania vyúsťuje do formulovania hypotéz, osobné uistovanie v podmienkach medzilidského ovplyvňovania neraz začína už od toho, čo nazývame subjektívne dohady alebo domnienky.

Hoci hypotézy a domnienky majú spoločné to, že sú vyjadrením nádeje v existenciu alebo neexistenciu niekoho alebo niečoho, predsa sa od seba veľmi zreteľne líšia, a to tak z procesuálneho, ako aj z konzekventného (dôsledkového) hľadiska. Kým sa totiž pri formulovaní hypotéz vychádza z objektívnej pravdepodobnosti výskytu javov

a z metodologických prostriedkov príslušnej vedy alebo vied, pri formulovaní domnienok sa vychádza nielen z objektívnej, ale i subjektívnej (alebo neraz iba zo subjektívne videnej) pravdepodobnosti, a nielen zo všeobecne platných poznatkov, ale aj z individuálnych až jedinečných skúseností ovplyvňovaného. Ak sa hypotéza overí, mení sa viac alebo menej na všeobecný poznatok, napr. v podobe *poučky*. Ak sa zdôvodní domnienka, mení sa na uistenie čiže presvedčenie. Preto uisťovanie a uistenosť sa neraz chápu ako synonymá pojmov presvedčovanie a presvedčenosť.

Kým v poučke sa vyjadrujú poznatky odosobnene (akoby osebe), v presvedčeniach sa vyjadruje vždy osobná miera uistenosti o existencii alebo neexistencii nejakého javu. Teda poznatky môžu jestvovať aj same osebe, no uistenia ako presvedčenia sú vždy viazané na existenciu konkrétneho človeka alebo celých skupín ľudí. Kým poznatky sa môžu prenášať, uistenia sú neprenosné a ako také „žijú a zomierajú“ so svojím nositeľom. Preto sa uistenie, t.z. presvedčenie, musí od človeka k človeku a od generácie ku generácii znovu a znovu získavať.

Resumé

In the study, the concept of belief analyzed from two aspects: the rational and emotional. In conjunction with a rational approach to the concept of belief are also the subject of analysis concepts such as knowledge versus knowledge, but also knowledge and skills versus opinions, opinion, presumptions and prejudices. When analyzing the issue of emotional perspective to the fore again leaving only such concepts as: emotions, affects and Gnostic city, but also the problem of reconciling emotional component beliefs of the rational component. Rezultátu above analysis is the analysis of psychological peculiarities concepts assurance and reassurance that the author understood as synonymous with the conviction and persuasion.

Literatúra

1. DIANIŠKA, G. *Efektívnosť propagandistickej činnosti*. Bratislava, nakladateľstvo Pravda, 1984.
2. GRÁC, J. *Persuázia Ovpływňovanie človeka človekom*. Martin, vydavateľstvo Osve-
ta, 1985.
3. VONDRÁČEK, V. Několik vět o emocích, které je možno považovat za před-
mluvu. In: *Emoce*, 2. vyd., 1969. Praha SZN.

ÚLOHY A PERSPEKTÍVY KRIMINOLÓGIE

DARINA HAVRLENTOVÁ*

Kriminológia je veda, ktorá vznikla na základe spoločenskej objednávky. Nie však preto, že temné stránky ľudskej osobnosti neexistovali predtým (sú súčasťou existencie ľudstva od jeho vzniku), ale preto, že postupne vznikali a rozvíjali sa iné vedné disciplíny, ktoré poskytovali dostatok vedeckých poznatkov, umožňujúcich položiť jej základ ako interdisciplinárnej vednej disciplíny. Postupne sa tak rozvíjala ako samostatný vedný odbor poskytujúci rad neoceniteľných a nenahraditeľných poznatkov, pomáhajúci a prispievajúci k odstráneniu zla v ľudskej spoločnosti. Ide o modernú vedu, ktorá má krátku históriu, má však svoj predmet, ciele, filozofické základy, teoretické smery a oblasti, ktorými si vydobyla svoje pevné miesto v systéme existujúcich spoločenských vedných disciplín.

V našom článku sa budeme postupne zaoberať jednotlivými usernameami záujmu kriminológie z pohľadu jej ďalších úloh a perspektív na pozadí aktuálnej úrovne vedeckých poznatkov, ktorými disponuje, ale aj na pozadí reálií súčasnej spoločnosti.

Prvou usernameou, ktorá si zasluhuje pozornosť neustále a priebežne, je **fenomenológia kriminality**. Vedecký rozbor a opis stavu, štruktúry a dynamiky kriminality by mali byť stálou a periodicky sa opakujúcou súčasťou vedeckého bádania kriminológov, pretože to dáva základ orientácie sa v danej problematike. Hovorí nielen, akým smerom sa ubera kriminalita v danej spoločnosti, ale poskytuje aj spätnú väzbu o tom, či doterajšie zásahy na jej elimináciu boli účinné. Kvantitatívne a kvalitatívne ukazovatele vývoja kriminality poskytujú zák-

* Doc. PhDr. Darina Havrlentová, PhD., Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta, Katedra psychológie.

ladné informácie o funkčnosti spoločenského systému. Veľmi citlivo totiž reagujú na akýkoľvek pohyb v spoločnosti, či v smere kladnom alebo zápornom. Prakticky hneď umožňujú zhodnotiť, v čom tkvie problém, kde treba účinne zasiahnuť, kde bol zásah nedostatočný, čo uniklo pozornosti alebo dokonca, aké nové, negatívne skutočnosti (nové formy kriminality) vznikli. Môže poskytnúť aj pozitívnu spätnú väzbu, že sa niečo podarilo, napr. že niektorý druh kriminality je na ústupe alebo dokonca zanikol, čo je, žiaľ, v súčasnosti menej pravdepodobné. V Slovenskej republike je situácia taká, že každý rok vydáva Policajný zbor SR Štatistiku kriminality v SR, Generálna prokuratúra Štatistickú ročenku o činnosti prokuratúry SR a Zbor väzenskej a justičnej stráže Ročenku o ZVJS SR. Štatistika kriminality v SR obsahuje absolútne počty výskytu kriminality podľa druhu kriminality, podľa názvov trestných činov a podľa paragrafu. Osobitne sa venuje mladistvým a cudzincom. Generálna prokuratúra sa zas v ročenke zameriava na počty prípadov podľa jednotlivých registrov prokuratúr na území SR, stíhané a vybavené spisy v obvode pôsobnosti konkrétnej prokuratúry a poskytuje číselné údaje o spáchanej trestnej činnosti podľa jednotlivých druhov kriminality. Ročenka ZVJS zas poskytuje číselné údaje o obvinených a odsúdených podľa rajonizácie, resp. podľa ich umiestnenia v jednotlivých ústavoch na výkon väzby a na výkon trestu. Všetky tri inštitúcie predkladajú iba holé fakty, bez rozboru, bez komentára, bez zhodnotenia, bez zaujatia stanoviska. Tu je priestor pre kriminológa, ktorý by mal kontinuálne a so znalosťou veci vedieť jednotlivé číselné údaje prepojiť, vyhodnotiť a v kontexte existujúcich spoločenských podmienok vedieť zaujať odborné stanovisko. Venujú sa tomu aj kriminológovia na Slovensku, avšak iba v súvislosti s riešením určitého konkrétneho problému, chýba tomu práve spomínaná systematickosť a stálosť.

Podľa štruktúry kriminológie by teraz mala nasledovať etiológia kriminality, osobnosť páchatela kriminality, obeť trestného činu a prevencia a prognóza kriminality, čiže kontrola kriminality. My si však tieto oblasti ponecháme nakoniec článku, ako vyústenie našich úvah

o úlohách kriminológie. V ďalšom texte sa teda budeme venovať špeciálnej časti kriminológie, čiže jednotlivým druhom kriminality.

Majetková kriminalita. Ide o najrozšírenejší druh kriminality, ktorý trvalo dominuje v štatistikách spáchanej trestnej činnosti. Jej výskyt dlhodobo vykazuje znaky stálosti a častosti, čo dokazujú aj spomínané štatistiky. Svedčí to o permanentne pretrvávajúcej priaznivej situácii v spoločnosti pre páchanie tohto druhu kriminality. I keď je v súčasnosti v našich podmienkach pomerne zložitá a skôr nepriaznivá ekonomická situácia, sociálny systém sa vie postarať o nemajetných a o ľudí s nízkym socioekonomickým štandardom. Nejde teda o kriminalitu z núdze, ako sa kedysi označovala (Strémy In: Dianiška, 2011), ide skôr o nefunkčný systém kontroly, nízku odhaliteľnosť spojenú s neochotou sa, podľa názoru niektorých kompetentných činiteľov, banálnou trestnou činnosťou zapodievať a následnú nízku postihnutelnosť páchatelov tohto druhu kriminality. Z našej dlhoročnej práce s obvinenými a odsúdenými osobami vieme, že vo výkonoch trestu odňatia slobody vo vysokej miere prevažujú odsúdenia za prosté krádeže a krádeže vlámaním. Ide o podstupovanie neúmerneho rizika pri získaní hmotného prospechu veľmi nízkej hodnoty. A tu vidíme kameň úrazu, na čo by sa mal sústrediť kriminologický výskum. Ide o otázku typu: Čo vedie páchatela majetkovej kriminality skutok spáchať, čo ho motivuje, čo mu to prináša, ako je možné, že nezohľadňuje stupeň rizika a možné straty? O aký typ páchatela ide? Aké osobnostné charakteristiky ho profilujú? Aké spoločenské podmienky (spoločenská atmosféra, situačná prevencia) podmieňujú a uľahčujú páchať majetkovú kriminalitu? Aká je účinnosť trestno-právnych noriem pri zabraňovaní majetkovú kriminalitu páchať?

Hospodárska kriminalita. Aj keď cieľ majetkovej a hospodárskej kriminality je rovnaký (získať neoprávnený prospech), je medzi nimi rozdiel spočívajúci v objekte trestného činu. Keď hovoríme o majetkovej kriminalite, obeťou je fyzická osoba, keď hovoríme o hospodárskej kriminalite, obeťou je právnická osoba (Strémy In: Dianiška, 2011). Spomíname to preto, lebo s tým súvisí i výška neoprávneného

prospechu. Kým majetková kriminalita je skôr primitívna, jednoduchá a priama, so ziskom zväčša nízkej hodnoty, hospodárska kriminalita je zložitá, sofistikovaná, nepriama, s prísľubom vysokého zisku. To v mnohom odlišuje páchatela majetkovej kriminality od páchatela hospodárskej kriminality. V tejto súvislosti opäť vynára otázka, aký typ osobnosti páchatela sa zameriava na páchanie hospodárskej kriminality? A ideme ešte ďalej, v čom sa odlišujú páchatelia majetkovej a hospodárskej kriminality? Rovnako závažné a nevyhnutné na zodpovedanie sú otázky zamerané na spoločenské podmienky a politické rozhodnutia pretavené do legislatívnych úprav právnych noriem, ktoré hospodársku kriminalitu umožňujú páchať. Páchatelmi hospodárskej kriminality nie sú totiž iba tí, ktorí sa jej dopúšťajú, ale aj tí, ktorí to umožňujú. Ide o tvorbu takých zákonov, ktoré nestanovujú presné pravidlá hry, resp. priamo podporujú hospodársku kriminalitu páchať. Ide napr. o neprehľadnosť podnikateľského prostredia, absencia striktných záväzkov i sankcií podnikateľských subjektov tak voči zamestnancom a zákazníkom, ako aj štátu, vágnosť daňového systému, klientelizmus a korupcia. To všetko predstavuje výzvu pre kriminologický výskum.

Násilná kriminalita. Ide o oblasť, ktorá je najmenej prebádaná a objasnená. Predstavuje totiž najbazálnejšiu a najtemnejšiu oblasť ľudskej psychiky, kde sa premietajú osobnostné vlastnosti sytené silnou motiváciou okamžitého uspokojenia konkrétnej potreby, s absenciou kontrolných mechanizmov. Potiaľto dokáže veda dať odpoveď, nevie však odpovedať na otázku, prečo sa tak deje, čo to umožňuje, čo to podmieňuje a uľahčuje, prečo sa ešte stále nedokážu uplatniť mechanizmy ľudskej psychiky, ktoré by zabránili násilnému konaniu a nahradili ho inými, primeranými, sociálne prijateľnými formami prejavu. I súčasnosť, aktuálne spoločenské podmienky akoby umožňovali konať násilne. Uvoľňujú sa morálne normy, odbúrava sa spoločenská kontrola, stúpa tolerancia k výskytu násilia v spoločnosti, ľudia sa stávajú ľahostajnými k utrpeniu iných a stúpa benevolencia k páchanému násiliu. To akosi spätne spúšťa väčšiu silu brutality a spôso-

bovania väčšieho utrpenia. Na jednej strane je teda kriminológia postavená pred vedecké skúmanie podstaty ľudskej psychiky a na strane druhej skúmanie spoločenských vzťahov a systémov, ktoré páchanie násilia umožňujú. Ešte stále zostáva otvorená problematika agresie, agresivity, hnevu, hostility a interpersonálnych, ako aj situačných faktorov, ktoré sú nevyhnutnými komponentmi každého násilia a ktoré doposiaľ neboli exaktne vedecky preskúmané. Čo situáciu ešte zhoršuje a komplikuje je fakt, že násilie sa objavuje vo všetkých sférach ľudského bytia, od intímnych vzťahov partnerských a rodinných, až po veľké korporácie a štáty. Hovoríme o domácom násilí, šikanovaní v školách, mobingu, stalkingu, regionálnych nezhôd (ekonomických, surovinových, ideologických, náboženských) až po výskyt vojen. Čo to v človeku je? Ako je možné, že sa takéto formy násilia vyskytujú? S čím to súvisí a prečo sa to vôbec deje? To všetko stojí na pleciach kriminológie exaktne preskúmať a odhaliť podstatu páchania násilia voči iným (no často aj voči sebe samému).

Mravnostná kriminalita. Ide azda o najhorší druh kriminality, ktorý síce v štatistikách spáchanej trestnej činnosti nepredstavuje ani percento výskytu, je to však ten najkrutejší druh kriminality, ktorý siaha po podstate ľudskej existencie a zraňuje obeť na najcitlivejších miestach tak fyzicky, ako aj psychicky. Podobne, ako násilná kriminalita, i mravnostná kriminalita úzko súvisí s bazálnou podstatou existencie ľudského jedinca, viažuceho sa však na uspokojovanie sexuálneho pudu. Ide o o zložitú, doposiaľ exaktne neprebádanú oblasť ľudskej existencie, kde hlavné slovo má biológia, neurobiológia, sociobiológia a medicína. Posledné desaťročia však do popredia posúvajú aj také vedy, ako psychológia a sociológia (dokonca i filozofia), ktoré ba mali pomôcť kriminológii nájsť odpovede na otázky, ako súvisia spoločenské podmienky s fenoménom páchania mravnostných deliktov, čo umožňuje, aby k nim dochádzalo? Prečo sa posúvajú hranice možného? Ako je možné, že sa sexuálne deviácie a úchylky postupne prehodnocujú a dokonca odborníkmi posúvajú do sféry normality, pričom to tak nie je? Prečo je vysoká latencia mravnostnej kriminali-

ty? Ako pomôcť kanalizovať sexuálny pud sociálne prijateľným spôsobom? I na tieto otázky by mala kriminológia odpovedať.

Drogová kriminalita. Drogová kriminalita, ako aj ďalšie, o ktorých budeme hovoriť, preskupujú aj tie ostatné. I keď priesak môže byť medzi všetkými, výraznejšie sa to dotýka drogovej, počítačovej, masmediálnej kriminality a organizovaného zločinu. Drogy a alkohol sú súčasťou ľudského bytia od nepamäti, otázkou zostáva, ako je možné, že napriek masívnemu medializovaniu ich nebezpečnosti a škodlivosti, sa naďalej v spoločnosti vyskytujú. Vieme odpovedať na otázku, ako sa to deje, nevieme však odpovedať na otázku, prečo to tak je, resp. vieme ju zodpovedať iba čiastočne. Skúsenosť z psychodiagnostiky drogovu závislých odsúdených hovoria o ich nezrelosti, nesamostatnosti, závislosti od iných a sugestibilite, to však nestačí. Treba zodpovedať otázku, že napriek fyzickému a emocionálnemu prežitiu zlého účinku návykovej látky v tom pokračujú a viktimujú sa debaklovým spôsobom žitia. Čo umožňuje dílerom drog riadiť sa filozofiou ich osobnej nezúčastnenosti? (Ide o obchod, ako každý iný, nikomu to nevnucujem, sami za mnou chodia.) Ako je možné, že existujú štáty, kde vláda podporuje pestovanie plodín určených na výrobu drog? Ako je možné, že sa ticho toleruje ich preprava do cieľových krajín? Čo vôbec podnecuje často mladých ľudí z funkčných rodín po droge siahnuť? Týmito, ale aj mnohými ďalšími otázkami vo vzťahu k drogám, by sa mala kriminológia zapodievať.

Počítačová kriminalita. Ide o najmladší, zároveň však masívne rozšírený druh kriminality, ktorý preniká aj do páchania ostatných druhov kriminality (aj do násilnej a mravnostnej v podobe napr. stalkingu, ohrozovania mravnej výchovy mládeže, sexuálneho zneužívania a pod.) Jeho nebezpečenstvo spočíva v anonymite, hromadnosti a osobnej nezúčastnenosti, ktorá tento druh kriminality ešte viac podnecuje. Počítače, ich systém spracovania zhromažďovania a distribúcie dát, otvorili celému svetu možnosť prístupu takmer k čomukoľvek, k čomu sa chce človek dostať, o čom chce byť informovaný. Táto sila masovosti má ohromný vplyv na rozvoj ľudstva, na globalizáciu celé-

ho sveta, na prepájanie sveta vedomostí a znalostí v akejkoľvek oblasti. Niet lepšieho počínu pre rozvoj ľudstva, ako objav sveta počítačov a internetu, až na jeden závažný fakt. Tak, ako sa svetom šíri dobro, rovnako sa šíri aj zlo. Internet je zaplavený množstvom pornografie, násilia, drog, prezentujú sa na nich rôzne sekty a spolky so zvrátenou filozofiou, radikalizujú sa okrajové spoločenstvá, sexuálni devianti (to už nehovoríme o strate identity, finančných únikoch, rôznych podvodoch, hekerstve a pod.). Vieme, že v súčasnosti sa deti rodia do sveta počítačov, kde od útleho detstva si osvojujú schopnosti počítač ovládať a tak sa často dostanú aj do sféry, ktorej nerozumejú alebo sú oslovovaní neznámymi počítačovými predátormi. Nechceme podceňiť potrebu znalostí o fungovaní počítačov a možnosti blokovania nežiaducich stránok, pre kriminológiu je však zaujímavejšie odpovedať na otázku, prečo to tak je, prečo je človek schopný a ochotný zneužívať internet na uskladňovanie a šírenie zvrátených myšlienok, teórií, ba dokonca snímok a videí. Ako je možné, že sa nájde dostatok adresátov, ktorí si to otvoria, prečítajú, pozrú a podľahnú tomu? Ako je možné, že medzi prívržencami, ba dokonca aktérmi takýchto myšlienok či hnutí, sú mnohokrát poprední predstavitelia politiky, hospodárstva, umenia? Kriminológia stojí pred zodpovedaním uvedených otázok, ale i pred výzvou pomocou počítačových technológií zastaviť šírenie akýchkoľvek podôb zla.

Masmediálna kriminalita. Nenadarmo sa hovorí o masmediách ako o siedmej veľmoci, ktorá má obrovský vplyv na ľudí a zároveň pritom nenesie za to žiadnu zodpovednosť. O to obľudnejšie táto skutočnosť vyznieva. Žijeme vo svete šírenia rôznych informácií pomocou elektronických médií, tlačeného písma a vonkajších foriem ich prezentácie. Ide o doslovný, každodenný nápor na psychiku konzumenta informácií. Na jednej strane vo svete informácií panuje chaos, bezvýberovosť a náhodnosť, no na druhej strane sa v posledných rokoch naopak objavuje systematickosť, cielenosť a podprahové pôsobenie na ľudí, ak sa úzka záujmová skupina rozhodne presvedčiť masu ľudí o svojej pravde a o svojich zámeroch, ktoré keď sa uskutočňujú, sú

masou, ktorá bola predtým konzumentom ich ideológie, schvalovaná. Preto majú médiá obrovskú moc a obrovský priestor na manipuláciu s mienkou určitých skupín ľudí, ba celých národov. Anonymita, sprostredkovaný vplyv a spomínaná nezodpovednosť ešte viac umocňujú ochotu dopustiť sa akejkoľvek nemorálnosti (spájanie klamstiev s polopравdami, vyňatie myšlienky z kontextu, prekrúcanie alebo upravené interpretácie pôvodných myšlienok, šírenie katastrofických scenárov, démonizovanie kriminálnych činov, živelných katastrof a pod.). Následky môžu byť nedozerné, od úpravy verejnej mienky cez šírenie strachu a paniky, spustenie spoločenských nepokojov, občianskeho odporu až do vyvolania vojny. Tu sa opäť vynárajú otázky pre kriminológiu, ktorá by mala v budúcnosti odpovedať na otázky typu: Čo dovoľuje určitým ľudským jedincom sa takto správať? Ako je možné, že ľudia tak ľahko podliehajú propagande? Prečo napriek možnosti overiť si určitú informáciu človek bez kritiky preberá hotový myšlienkový produkt? Prečo má človek rád jednoduché veci, vidí veci čierno-biele a v tomto zmysle volí ľahšiu cestu odporu? Opäť tu narážame na osobnostnú skladbu ľudského jedinca, tak na strane páchatela ľasmediálnej kriminality, ako aj na strane jej prijímateľa.

Organizovaná kriminalita. Organizovaný zločin tu bol vždy, avšak vďaka globalizácii sveta pomocou počítačových sietí a ľahkého prekonávania veľkých vzdialeností nadobúda za posledné desaťročia nový rozmer. Jeho sila je tak prierazná, že preniká do oficiálnych spoločenských štruktúr, sveta politiky a tak ovplyvňuje chod celej spoločnosti. Ich formy zločinnosti sú prepracované, plánované, chladne kalkulované a vysoko sofistikované. Pracujú pritom so strachom a pomocou psychického tlaku, manipulovania, zastrašovania, vydierania, ba až po otvorené páchanie závažnej kriminality, akými sú únosy a vraždy. Ide o najnebezpečnejší fenomén, ktorý dokáže ovplyvniť chod mnohých štátov a tak ovplyvňovať dejiny ľudstva. Znie to príliš nadsadene, ale je to, žiaľ, tak. Ide o ľudí, ktorí nie sú verejnosti na očiach, pôsobia v anonymite a v blahobyte a mnohokrát sa nesprávajú zločinne pre majetkový prospech (pretože v tomto ohľade si túto po-

trebu uspokojili na začiatku kriminálnej kariéry), ale pre pocit moci, ktorá v ich mysli funguje podobne, ako droga. Organizovaný zločin prerastá do spoločnosti ako rakovinový nádor, kde sa na nižšie a nižšie priečky viaže menej a menej peňazí, čo nepriamo úmerne podnecuje ochotu dopustiť sa akejkoľvek nekalosti a špinavosti, s motiváciou dostať sa vyššie a vyššie. Opäť sa tu pre kriminológiu vynára rad otázok. Napr.: Je prirodzené, že človek chce uspieť, byť užitočný, niečo dokázať, jeho neustála činnosť a aktivita predstavuje základný zmysle bytia. Ako je možné, že mu nezáleží, v akej oblasti to je? Prečo dokáže byť človek cieľavedomý, húževnatý, organizovaný, trpezlivý, systematický, plánovitý, avšak nie v prosociálnom, ale antisociálnom kontexte?

Kriminalita mládeže. Osobitnú kapitolu predstavujú maloletí páchatelia a mladiství páchatelia. Ide o oblasť kriminality, ktorá preskupuje všetky ostatné druhy kriminality. Ide o fenomén, ktorý svoju závažnosť potvrdzuje tým, že výskyt kriminálneho správania sa v tak nízkom veku formuje predpoklad, že takým zostane počas celého svojho života. V tejto súvislosti sú významné výsledky vývinovej kriminológie (Čírtková, 2013), ktorá priniesla teóriu o mladistvom delikventovi a chronickom páchatelovi, kde rozdiel medzi nimi spočíva v tom, že u mladistvého páchatela ide o dočasné vybočenie z prosociálneho správania sa ako forma odporu a rebelstva v tínedžerských rokoch a u chronického páchatela ide o trvalé nasmerovanie na kriminálnu dráhu. Veda dokázala daný jav odhaliť, opísať, nedáva však odpoveď na otázku, ako sa dajú rozlíšiť. Kriminalita mládeže je veľmi komplexný a komplikovaný problém kriminológie, pretože ide i citlivú oblasť zrenia novej generácie, ktorá predstavuje pokračovanie ľudského rodu a čo sa v nej usídli, tak sa vyprofiluje do dospelosti a to odovzdá ďalšej generácii. Preto by mala dať kriminológia odpoveď na to, čo spúšťačom kriminálneho správania je a prečo sa tak deje.

Tak sa postupne, pomaly dostávame k oblastiam všeobecnej kriminológie, súčasťou ktorej je ústredný záujem kriminológie a tým je **osobnosť páchatela kriminality**. V tejto súvislosti kriminológia disponuje množstvom poznatkov a teórií objasňujúcich problém osob-

nosti páchatela kriminality, nimi však akoby otvárala nové, biele miesta, ktoré ešte treba ďalšími výskumami zaplniť. V tomto ohľade je úzko spätá s psychológiou, kde takisto chýba vedecké skúmanie mnohých, doposiaľ neodkrytých stránok fungovania ľudskej psychiky. Chýba predovšetkým základný výskum, ktorý by objasnil fungovanie mozgu, čiže poskytoval odpovede typu nielen ako, ale aj prečo. Prečo sa práve v danej chvíli jeden človek v rovnakej situácii rozhodne tak a druhý inak? Čo všetko podmieňuje človeka v procese rozhodovania sa a čo mu dovoľuje si v niektorých situáciách zvoliť cestu zla? Veľkou výzvou je pre kriminológiu oblasť špecifických porúch osobnosti, najmä anti-sociálna porucha osobnosti. Ide o najťažšie, najmenej prebádané oblasti výskumu, ale aj najnákladnejšie a náročné na metodológiu a etiku výskumu. Ide však o lajtmotív kriminológie ako vedy, a teda si zasluhuje aj patričnú pozornosť.

S páchatelom kriminality ide ruka v ruke aj **obeť kriminality**. Vo výskume platia rovnaké tvrdenia ako vo vzťahu k osobnosti páchatela kriminality, čiže hľadáme odpovede na otázky, prečo sa človek stáva obeťou trestného činu. V tejto súvislosti chceme upozorniť na jednu závažnú skutočnosť a tou je fakt, že obeť trestného činu nenesie žiadnu zodpovednosť za výsledok spáchaného skutku, to znamená, že nemožno zamieňať rolu obete za rolu páchatela, ak sa obeť útočníkovi ubránila, a to aj vtedy, ak bola obrana neúmerná. Obeť vo chvíli napadnutia koná v skrátenej forme rozhodovania sa, keď nemá priestor na plnohodnotné uvažovanie o primeraných krokoch sebaobrany, koná skratkovito a v takej situácii nemožno očakávať sofistikovaný spôsob riešenia situácie. Ak ide o zdravie a o život, obeť má právo brániť sa spôsobom, ktorý vedie čo najrýchlejšie k zneškodneniu útočníka. Myšlienka to nie je nová, jej autorom je prof. Dobrotka, nestor forenznej psychológie, kriminológie a viktimológie na Slovensku. Všeobecne sú uznávané doterajšie výsledky viktimológie, aj jednotlivé typy obetí podľa rôznych autorov (pozri Holomek, 2013), avšak by mali byť použité iba na účely poznávacie, terapeutické a preventívne, nie na účely trestnoprávne. Tu by mala byť posudzovaná vina

páchateľa bez ohľadu na to, či ho obeť provokovala, alebo nie. V takom prípade by šlo o prenášanie zodpovednosti na obeť, čo je z morálneho a filozofického hľadiska neprípustné. Týmto smerom by sa mala uberať i kriminológia.

Všetky doteraz prezentované oblasti záujmu kriminológie by mali vyústiť do **etiológie kriminality**, ktorá zastrešuje sociálno-kultúrne, politicko-ekonomické a biologicko-psychologické faktory existencie a výskytu kriminality. Keď poznáme príčiny páchania trestnej činnosti, lepšie vytvárame stratégie na jej znižovanie, až elimináciu. Kriminológia je veda interdisciplinárna, čiže v jej poznávacom okruhu by mali bok po boku spolupracovať psychológovia, sociológovia, biológovia, právnici, ale aj antropológovia a filozofi. Psychológovia a biológovia by mali prispieť základným výskumom fungovania ľudskej psychiky. Sociológovia by mali dať odpovede na otázku, aké spoločenské podmienky umožňujú ten ktorý druh kriminality páchať? Aké politické rozhodnutia prispeli k jeho eliminácii a naopak, čo umožňuje, aby určitý druh kriminality naďalej pretrvával? Právnici by zas mali zodpovedať otázky, aká je účinnosť právnych noriem? Ktoré právne normy majú silu eliminácie konkrétneho druhu kriminality a ktoré nie? Aké legislatívne zásahy treba uskutočniť pre vyššiu účinnosť práva? Ako zefektívniť súdnictvo a celkovo prácu orgánov činných v trestnom konaní?

Všetky oblasti kriminológie, ktorých sme sa dotkli, by mali vyústiť do účinných foriem **kontroly kriminality, prevencie** vo všetkých jej oblastiach (sociálnej, situačnej, viktimologickej) a na všetkých jej úrovniach (primárnej sekundárnej a terciárnej) a **prognózy kriminality**. Tá zas pomáha uvažovať o ďalších krokoch a stratégiách účinných zásahov v horizonte niekoľkých rokov. Samozrejme sa tak deje už v súčasnosti, avšak štatistické ukazovatele o kriminalite svedčia o slabej funkčnosti a účinnosti aktuálne uplatňovaných preventívnych opatrení. Pomocou poskytovania odpovedí kriminológie na otázky, ktoré sme v článku predostreli, by sa mali postupne biele miesta zapĺňať, a tak umožňovať nachádzať a uplatňovať také formy a spôsoby kontro-

ly kriminality, ktoré budú prispievať k znižovaniu výskytu kriminality v spoločnosti. Žiaľ, tento fenomén z dejín ľudstva nikdy nevymizne, existujú však možnosti, ako mu nedovoliť v spoločnosti sa rozrastať a to je úlohou kriminológie. Doposiaľ si ju čestne plní a záleží na kriminológoch, aby to tak bolo i naďalej.

Vybrali sme a zdôvodnili iba, z nášho pohľadu najpálčivejšie a najvyuklejšie problémy, ktoré by mala kriminológia v blízkej i vzdialenej budúcnosti zodpovedať. To by jej umožnilo (ako sme už spomínali) vytvárať účinné modely kontroly kriminality, ako aj konkrétne, realizovateľné projekty v praxi, prispievajúce k potieraniu kriminality v spoločnosti. Na to je potrebné odborné pracovisko, tvorené odborným tímom vedcov z rôznych oblastí spoločenskej praxe sýtiacej kriminológiu, riešiace praktické a teoretické otázky kriminológie ako vedy. Takým je rad kriminologických pracovísk, inštitútov a laboratórií po celom svete, z ktorých je nám najbližší Inštitút pro kriminologii a sociální prevenci v Prahe, v Českej republike. Pracuje tam rad špičkových odborníkov, krok za krokom riešiacich problémy sociálnej patológie a kriminality. Ide o skĺbený a systematicky pracujúci tím, ktorý tak prispieva k ozdraveniu spoločnosti v Česku. O svoje poznatky sa samozrejme delí aj s odborníkmi z iných štátov a úzky vzťah má predovšetkým s odborníkmi pracujúcimi u nás, je to však žalostne málo. Poprednými kriminológmi u nás sú prof. Dianiška a doc. Strémy z Trnavskej univerzity, prof. Holcr, z Paneurópskej vysokej školy, prof. Holomek z Trenčianskej univerzity, prof. Heretik, doc. Lubelcová a doc. Turayová z Univerzity Komenského, Dr. Ondicová z Akadémie PZ SR a doc. Démuthová a autorka článku z Univerzity sv. Cyrila a Metoda. Každý z uvedených odborníkov sa snaží v rámci svojich možnosti prispievať do koša poznatkov kriminológie, je to však ostrovčekovité, nekoordinované, neprepojené, prameniace viac z nadšenia, pretože podmienky na kriminologický výskum prakticky nie sú. Neexistuje zatiaľ politická vôľa odborné pracovisko zriadiť, ktoré by spĺňalo všetky kritériá vedeckej inštitúcie, riešiacej úlohy kriminológie, ktoré pred ňou stoja a bez riešení ktorých nie je možné túto nádhernú vedu ďalej rozvíjať a prehĺbovať.

Resumé

In this article deals with various areas of interest criminology in terms of its possible tasks and perspectives on the background of the current level of scientific knowledge at their disposal, but also the background of the realities of contemporary society.

Literatúra

1. ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Plzeň, vydavatelství Aleš Čeňek, 446 s., ISBN 978-80-7380-461-9.
2. DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Plzeň, vydavatelství Aleš Čeňek, 352 s., ISBN 978-80-7380-344-5.
3. HOLCR, K. a kol. *Kriminológia*. Bratislava, Iura Edition, 404 s., ISBN 978-80-8078-206-1.
4. HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň, vydavatelství Aleš Čeňek, 166 s., ISBN 978-80-7380-446-6.

ŽIVOTNÁ DRÁHA PROFESORA PhDr. GUSTÁVA DIANIŠKU, CSc.

MILAN KABÁT*

Rád by som na úvod môjho príspevku uviedol, že to o čom budem písať nie je vymyslené, ale odráža skutočnosť, že som s profesorom PhDr. Gustávom Dianiškom, CSc. vyrastal od 14 rokov v miestach po celej bývalej republike – v Čechách, Morave aj na Slovensku. Poznáme sa a predpokladám, že sme priatelia celých 61 rokov. Môže sa Vám to vidieť neskutočne veľa rokov a je to vlastne skoro celý náš život. Do- volil by som si ukázať Vám určitú chronológiu života jednotlivých etáp života profesora Gustáva Dianišku. Ešte by som rád zdôraznil, že to čo som napísal som s ním nekonzultoval, pretože si to zadávateľ neželal. Preto sa Gustáv za niektoré nepresnosti, alebo vnímanie niektorých situácií ako si ich prežíval Ty ospravedlňujem.

Pokúsím sa ukázať na nasledujúce etapy:

1. Štúdium na vojenských stredných školách rokoch 1954 – 1960
2. Prax vo vojenských útvaroch 1960 – 1964
3. Vysokoškolské štúdium 1964 – 1968
4. Prax vysokoškolského vojenského učiteľa a profesora 1969 – 1993
5. Činnosť v Policajnom zbore 1993 – 2004
6. Vedecká a výskumná činnosť 1967 – 2014
7. Práca na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity 2000 – 2015
8. Stručný záver

* PhDr. Milan Kabát, PhD., pôsobil na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky a na Vojenskej akadémii so sídlom v Bratislave.

1. Štúdium na vojenských stredných školách v rokoch 1954 – 1960

Naše prvé stretnutie sa odohralo niekedy máji 1954. Ako 14 ročný žiak základnej školy prišiel do Bratislavy na prijímacie konanie, ako uchádzač o štúdium na Vojenskej škole Jana Žižky z Trocnova, kde sa snažilo uspieť viac ako 500 uchádzačov. Absolvovala sa písomka zo slovenčiny, matematiky a overovala sa aj telesná zdatnosť, ktorej súčasťou bol aj beh na jeden kilometer. Pár metrov pred cieľom ma predbehol chudý a dlhonohý chalan, ktorý skončil ako prvý. Bol to práve Gusto Dianiška. Dňa 27. 8. 1954 sme sa stretli ako úspešní uchádzači o štúdium danej školy. Obsahom štúdia bola jedenástočná stredná škola s maturitou – „gymnázium“, ale s vojenskými nárokmi na osobnosť žiaka. Prijatých bolo asi 65 študentov – „žiškovcov“, ktorí čakali čo bude. Vo veľkom očakávaní nás obliekli do červenej teplákovvej súpravy a išlo sa večer na 10 výročie osláv SNP a vystúpenie súboru Alexandrovcov do amfiteátru v priestore zručaniny Bratislavského hradu. Na druhý deň všetkých obliekli do cvičnej uniformy, rozdelili podľa dajakého kľúča do troch tried a začalo sa klasické vyučovanie v troch triedach. Gusto bol zaradený do prvej čaty. Vedúci čiat boli mladí dôstojníci od bojových útvarov, bez pedagogických skúseností. Po roku odišli a prišli skúsení vojenský pedagógovia. Gustovu čatu viedol kapitán Ján Vonkomer, súčasný doc. PhDr. Ján Vonkomer, CSc., u ktorého sa azda po prvýkrát oboznámil so psychologickým prístupom k osobnosti. Čo sa týka učiteľov aj učiteľiek boli veľmi nároční a kto nedosahoval stanovené kritéria, bol zo školy prepustený. Boli to pedagógovia zo Slovenska aj Čiech.

Vojenská stránka obsahovala nosenie vojenskej rovnošaty, základný vojenský výcvik zameraný na poradovú prípravu, streleckú prípravu, vojenské poriadky mnoho ďalších disciplín. Prvý rok štúdia ubehol rýchlo. Domov sme mohli ísť na Vianoce, Veľkú noc a jeden mesiac letných prázdnin. Druhý mesiac letných prázdnin sme mali zabezpečený pre poľný výcvik vo vojenskom priestore Turecký

Vrch. Tam prebiehal normálny výcvik vojaka základnej služby vrátane streľby z pušky s cvičným strelivom, ktoré malo červene zafarbenú drevenú guľku. Tak sa postupne naplňoval prvý až tretí ročník. V treťom ročníku sa veľa času venovalo príprave na maturitnú skúšku. V období štúdia, v roku 1955, prebiehala príprava na vystúpenie v rámci 1. Spartakiády, kde sme nacvičovali skladbu s neobvyklým telocvičným náradím – „kládou“. Bolo to fyzický náročné cvičenie na chlapcov, ktorí mali 15 – 16 rokov. V priebehu štúdia každý uvažoval o tom na akú vojenskú školu by chcel po maturite nastúpiť. Gusto patril k výborným žiakom a vytrvalým športovcom po celú dobu štúdia.

Lenže situácia sa vo vojenskom školstve v roku 1957 zmenila a bolo rozhodnuté, že absolventi stredných vojenských škôl nastúpia po maturite na vojenskú základnú službu k vybraným útvarom. Gusto išiel do Stríbra. Tu sa naše cesty na rok rozišli. V tomto útvare však poznal, čo je to šikanovanie, ako môže byť od poddôstojníka šikanovaný, ako môže byť porušovaná ľudská dôstojnosť. V roku 1958 sme sa zasa stretli pri štúdiu vo Vojenskom učilišti Otakara Jaroše vo Vyškove, kde sme študovali motostrelecký smer, zameraný na velenie vojakom základnej služby na stupni čata – rota pre pozemné jednotky. Tu mal šťastie, že tu bol predmet základy psychológie a po prvý raz ho psychológ Josef Pešek zoznámil s využitím psychológie v rámci výcviku vojakov. V rámci fyzicky aj psychicky náročného štúdia sme sa učili používať motostreleckú techniku a ako ju ovládať a používať v boji vojakmi základnej služby. V roku 1959 prebiehal nácvik na 2. spartakiádu so skladbou na gymnastickom náradí „metací stôl“. Bola to fyzicky a psychicky veľmi náročná skladba. Po spartakiáde prebehli prípravy na záverečné skúšky a boli sme vyradení ako čerství absolventi – poručíci a odišli k predurčeným útvarom. Tu sme sa rozdelili. Gusto išiel do Prostějova k výsadekovému vojsku, pretože mal veľmi dobrú fyzickú aj psychickú kondíciu a skúsenosť zo zoskokmi padákom. Podľa jeho vyjadrovaní sa mu darilo a bol úspešným mladým veliteľom. Našiel si dievča a oženil sa. Neskôr sa mu rodina

rozzrástla o syna a dcéru a štyroch vnukov. Rodina bola preňho oporou. Pustil sa aj do rekonštrukcie chatky, kde sa prejavil ako zručný majster.

2. Prax vo vojenskom útvere 1960 – 1965

Pretože nastúpil na službu pri špeciálnom útvere, ktorý bol v armáde iba jeden, často sa zúčastňoval rôznych bojových cvičení útvaru v poľných podmienkach. Pretože mal cieľ ísť študovať vysokú vojenskú školu, požiadal velenie útvaru o umožnenie štúdia na Vojenskej akadémii v Prahe. Zúčastnil sa na prijímacom konaní a v roku 1964 nastúpil na štúdium a začal študovať psychológiu na Katedre vojenskej psychológie u doc. PhDr. Oldřicha Mikšíka DrSc. Za najhroznejšiu skúsenosť útvaru považoval oznámenie a účasť na pohrebe vojaka, ktorý zahynul pri výcviku.

3. Vysokoškolské štúdium 1965 – 1969

V štúdiu na Vojenskej akadémii dosahoval výborné výsledky a svedomito sa pripravoval na spracovanie diplomovej práce, v ktorej sa zamerával využitie poznatkov, ktoré získal pri výcviku výsadkárov – ich emocionálnej stabilite či labilitate. Rovnako ako štúdiu sa venoval športovým aktivitám. Pravidelne sa zúčastňoval behu pražskou „HVEZDOU“ na počesť športových úspechov E. Zátopka. Pod vedením docenta O. Mikšíka spracoval zaujímavú diplomovú prácu o emocionálnom prežívaní výsadkárov pri zoskoku a po dopade na Zem. V práci s úspechom použil aj psychologický experiment a výskum. Diplomovú prácu s úspechom obhájil a tá v postate zamerala jeho budúce psychologické zameranie. Pre štúdium vojenskej psychológie bolo veľmi dôležité, že niektoré závažné problémy psychológie prednášali profesori z Katedry psychológie Karlovej Univerzity v Prahe.

4. Praxe vysokoškolského učiteľa a profesora 1969 – 1993

Po skončení štúdia psychológie mu bolo umožnené zostať v akadémii externú ašpirantúru na katedre vojenskej psychológie. Augustové udalosti roku 1968 však všetko zmenili. Akadémia bola zrušená a v roku 1969 bola presunutá do Bratislavy ako súčasť Akadémie AZ Brno – fakulta spoločensko-vedná so sídlom v Bratislave. Tu začal pracovať na katedre vojenskej psychológie, následne ako vedúci vedeckovýskumného pracoviska Katedry pre skúmanie morálnej a psychologickej prípravy vojakov a mladých dôstojníkov. Postupne na katedru prichádzali, ako externí pracovníci z katedry psychológie Univerzity Komenského, profesor PhDr. Tomáš Pardel, DrSc, Ondrej Kondáš, J. Boroš, docentka Heftiová, doktor Ivan Pikala a ďalší, ktorí zabezpečili vysokú kvalitu vyučovania vojenskej psychológie na spoločenskej a vednej fakulte Vojenskej akadémie AZ Brno zo sídlom v Bratislave. Výrazný podiel mal na dobudovaní psychologického laboratória, ktoré bolo ojedinelé v armáde. Malo stacionárne miestnosti vrátane kabíny zvukovo a elektricky stínenej s televíznym okruhom a pojazdnú psychologickú základňu. Tvorili ju dva skriňové automobily. Jeden slúžil pre psychológov, druhý bol náves so šiestimi miestami pre psychodiagnostické vyšetrenia ceruzka-papier, prístroje a experimenty v poľných podmienkach. Na to slúžili špeciálne vybudované psychologické prekážkové dráhy. K tomu bolo nutné zvyšovať si poznatky zo psychológie života v náročných a nebezpečných situáciách. Pracovníci katedry zvyšovali svoju odbornú kvalifikáciu vo výcvikovom priestore Boletice v Čechách.

5. Vedecká a výskumná činnosť 1969 – 1993

Preto si aj major Gustáv Dianiška začal postupne zvyšovať svoju psychologickú kvalifikáciu a erudovanosť. Začal pracovať na sebe. Spracoval rigoróznou prácu, ktorú rovnako úspešne obhájil a získal titul doktor filozofie „PhDr.“ v odbore psychológia. Potom si posta-

vil vyšší cieľ. Začal študovať formou vedeckej aspirantúry, spracoval a obhájil svoji kandidátsku dizertačnú prácu a získal vedeckú hodnosť CSc. v odbore psychológia V tomto období už pracoval ako zástupca náčelníka Katedry psychológie. Pre svoje odborné a ľudské kvality sa stal aj náčelníkom tejto katedry. Je treba zdôrazniť, že mal výrazný podiel na otvorení postgraduálneho štúdia psychológie na Katedre vojenskej psychológie a zabezpečoval prednášky profesorov a docentov z Univerzity Komenského po dobu troch rokov a jeho riadne ukončenie na Katedre psychológie Univerzity Komenského v Bratislave. Nemalou súčasťou jeho práce v tejto dobe bola publikačná činnosť, ktorá je veľmi bohatá a záujemca sa môže o tom presvedčiť v knižnici. Ako spoluautor publikácie Vojenská psychológia, Policajná psychológia a ďalších publikácií, sa aktívne zúčastňoval na zjazdoch vojenských psychológov a psychiatrov, na zjazdoch Slovenskej psychologickéj spoločnosti, Slovenskej komory psychológov a aktívne vystupoval. Udržoval aj aktívne kontakty s Katedrou psychológie Akadémie policajného zboru Českej republiky. V roku 1990 bola škola premenovaná na Vysokú vojenskú pedagogickú školu. Poslucháčom profesor Dianiška zabezpečil dokončenie psychologického štúdia na Katedre psychológie Univerzity Komenského v Bratislave.

Bolo to obdobie náročné, ale radostné a optimistické. Netrvalo však dlho. V roku 1992 bola škola zrušená a týmto sa uzatvorila kapitola tridsaťdeväť rokov života, plukovníka profesora PhDr. Gustáva Dianišku, CSc., ako vojenského profesionála, a aj dvadsaťštyri ročná práca vo vojenskom vysokoškolskom vzdelávaní dôstojníkov československej armády. Pretože bol viac ako tridsaťpäť rokov v armáde v podstate odišiel do vojenského dôchodku.

6. Činnosť v Policajnom zbore 1993 – 1999

Pretože bol mladý, odborne erudovaný, vyskytla sa ponuka ísť pracovať na Ministerstvo vnútra, spolu s ďalšími erudovanými psy-

chológmi bývalej Katedry vojenskej psychológie. Po stránke odbornej to boli všetci PhDr., CSc., dvaja docenti a jeden profesor. Pretože sa pán profesor podieľal aj prednáškami z psychológie na Policajnej Akadémii, začal pracovať v oblasti v ktorej bol doma a bol uznávanou autoritou vo vedecko-pedagogickom zbere. Stal sa vedúcim Katedry spoločenských vied, pracoval aj krátko ako prorektor pre vedu a zahraničné styky. Viedol semináre, spracovával prednášky, bol školiteľom diplomantov, školiteľom aspirantov, spracovával posudky na diplomové práce a kandidátske dizertačné práce, zároveň bol sám publikačne činný. Podieľal sa na spracovaní publikácie Policajná psychológia. Bol členom Vedeckej rady Akadémie Policajného zboru. Pracoval v oblasti výuky spoločenských vied, predovšetkým psychológie. Pomáhal odbornými skúsenosťami pri rozvoji psychologických pracovísk, ktoré zabezpečovali príjem uchádzačov na jednotlivých krajských riaditeľstvách o službu v policajnom zbere. Tak sa zabezpečoval erudovaný psychodiagnostický výber týchto uchádzačov.

Bol členom Vedeckej rady APZ, predsedom komisie pre obhajoby kandidátskych prác, habilitačných prác a konaní. V posudzovaní bol náročný, ale spravodlivý. U poslucháčov Akadémie bol obľúbený a mal u nich autoritu ako profesor aj erudovaný psychológ.

7. Práca na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity 2000 – 2014

Pre určité názorové rozdiely s vedením Akadémie Policajného zboru ohľadne vyučovania psychológie a jej mieste v príprave vysokoškolsky vzdelaného príslušníka Policajného zboru, z policajnej akadémie odišiel koncom roku 1999 a prácu našiel na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. V tomto období sme sa menej vídali pre pracovné zaťaženie. Viem, že je vedúcim Katedry propedeutiky právnických predmetov, či vykonával akademickú funkciu prodekana

pre rozvoj a bol predsedom Akademického senátu fakulty aj členom Akademického senátu Trnavskej univerzity.

8. Stručný záver

Profesor PhDr. Gustáv Dianiška PhD. celý svoj život zasvätil ako vojenský profesionál rozvoju vojenskej psychológie. Máš veľkú zásluhu na tom, že v rokoch 1965 až 2007 vojenská psychológia neupadla do zabudnutia. V tomto období sa realizovala pod Tvojim vedením rôznorodá, v ozbrojených silách, výskumná činnosť v oblasti psychologickej prípravy.

Tvojou zásluhou študenti psychológie dosiahli vedeckých hodností PhDr., PhD. a akademických titulov docent, profesor v danej oblasti, alebo vedeckého hodnotenia a priznania vedecký stupeň 1a alebo 2a.

Si úspešný pokračovateľ diela vojenského a potom civilného psychológa KU Praha docenta PhDr. Oldřicha Mikšíka, CSc.

Gustáv, k Tvojmu významnému životnému jubileu 75 rokov Ti želim predovšetkým pevné zdravie, radosť z celoživotnej práce pre blaho vojenskej psychológie aj veľa úspechov v práci, ktorá Ťa ešte čaká.

Resumé

This article analyzes the life of Professor Dianiška. Professor Dr. Gustav Dianiška CSc. all dedicated his life as a military professional development of military psychology. Do you have a great merit to that in the years 1965 – 2007 military psychology from falling into oblivion. During this period, implemented under your leadership varied in the armed forces research activities in the field of psychological preparation.

EKONÓMIA A PSYCHOLÓGIA

LENKA KLIMENTOVÁ*

Životné jubileum je nádherná vec – 15, 50 či 75 rokov prežitých plnohodnotne, s radosťou z práce, obklopení študentmi, učiteľmi, nasledovateľmi i obdivovateľmi a hlavne s láskavou podporou rodiny. Prežitých naplno, nie prežívaných. Ten, kto sa môže pochváliť takýmto skvostným životom, je naozaj šťastný človek. A myslím si, že šťastným pán profesor Gustáv Dianiška je. Keď som premýšľala nad príspevkom k jeho jubileu, automaticky mi napadlo spojiť naše dve profesionálne zamerania: ekonómiu a psychológiu. Byť ekonómom medzi právnikmi je rovnaké ako byť psychológom medzi právnikmi, je to ťažké a nádherné zároveň. Je to nekončiaci priestor, ktorý sa každodenne otvára a ktorý môžeme my pre(do)tvárať. No je to i boj pri presadzovaní iných názorov a pohľadov na problémy (nielen) práva. Naša spolupráca je relatívne krátka, ja pôsobím na Katedre propedeutiky od roku 2001, no až od roku 2004 pod vedením profesora Dianiška. Dodnes si pamätám na naše prvé stretnutie, ešte v nezrekonštruovaných priestoroch našej fakulty. V šere chodby mi neskutočne pripomenul niekoho, kto už dávno odišiel. A tak mi bolo hneď jasné, že naša spolupráca bude prínosom a radosťou – dnes dúfam, že tak bolo nie len pre mňa. Pánovi profesorovi vďačím za veľa: za odborné i ľudské rady, názory, pomoc a podporu, ktorú mi prejavil nie len počas doktorandského štúdia, ale ktorú pociťujeme na katedre všetci a neustále. Preto si veľmi želám, aby táto spolupráca pokračovala ešte dlhé roky a aby sa pán profesor tešil dobrému zdraviu v kruhu milujúcej rodiny. Nasledujúce riadky by som rada pánu profesorovi venovala ako moje krátke zamyslenie sa nad spojením našich špecializácií.

* Ing. Lenka Klimentová, PhD., Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra propedeutiky právnických predmetov.

1. Úvod

Dve mladé vedy, so spoločnými koreňmi, ktoré sa prelínajú časom. Kde a kedy vznikli, kedy sa stretali a čo majú spoločné? Odpovede na tieto otázky sa pokúsim formulovať v nasledujúcom texte. Ekonómia ako samostatná veda vznikla až v 18.storočí, no dovtedy bola rovnako ako psychológia súčasťou filozofie. Filozofia miluje múdrosť, vznikla preto, lebo sa snažila prekonať všednosť, pátrala po základoch a dôvodoch, jej vlastnou sa stali pochybnosti a neistota. Filozofia je úzko spätá s pochybovaním a s preverovaním, skúma teda pravdu. Pravdu však hľadá aj ekonómia i psychológia.

2. Ekonómia

„Nezáživný, beznádejný a vsutku dosť ponurý predmet; to, čo môžeme nadnesene nazvať aj ponurá veda“ – Thomas Carlyle, 1849.

Ekonómia a ekonomické myslenie je na zemi tak dlho ako ľudstvo samo. Spočiatku v hľadaní rozumného spôsobu hospodárenia, neskôr v definovaní základných pojmov, pravidiel, zákonov a metód. Prvé písomné zmienky ekonomického myslenia nachádzame v období Sumerskej ríše, Babylonskej ríše, starovekého Egypta a dočítať sa o nich môžeme aj v Knihe kníh – v Biblii (kniha Genezis). Ekonomické myšlienky sa po dlhé stáročia rozvíjali v širšom prúde filozofického myslenia, najmä antickej filozofie. **V staroveku** je preto ekonómia spojená s gréckymi a rímskymi učencami – filozofmi, rétorami (Xenofón, Aristoteles, Platón, Seneca, bratia Gracchovci, Cato st., Varro, Calumella a iní). **V stredoveku** v ekonomickom myslení cítiť silný vplyv scholastikov podmienený kresťanskou vierou, náukou a morálkou (sv. Augustín či Tomáš Akvinský).

Obdobie novoveku so sebou prináša počiatky moderného trhu a obchodovania, a s tým i ekonomické myšlienky merkantilizmu (predovšetkým v Anglicku) a fyziokratizmu (vo Francúzsku). Spolo-

čenský pokrok nevyhnutne spojený s vedecko-technickou revolúciou znamenal zmenu ekonomickej teórie i praxe a počiatky kapitalistickej tovarovej výroby, čo znamenalo vznik ekonómie ako spoločenskej vedy práve na pozadí myšlienok merkantilistov a fyziokratov. Ekonomia ako moderná veda datuje svoje počiatky do polovice 18. storočia, do obdobia liberalizmu Anglickej klasickej ekonómie (Petty, Smith, Ricardo, Malthus a iní).

Koncom 19. storočia vznikla ako relatívne samostatná časť ekonómie neoklasická ekonomia alebo presnejšie – **neoklasická mikroekonomia**. Formovala sa v troch smeroch: rakúska psychologická škola (Menger, Gossen, Böhm-Bawerk, Wieser), anglo-americká (cambridgeská – Marshall, Pigou, Keynes, Clark) škola a lausannská (matematická – Walraas, Pareto, Jevons) škola. Zároveň je tu zlom, tzv. „politická ekonomia“ dostáva nové pomenovanie a stáva sa „ekonomiou“ – praktické zameranie spájané s politickým rozhodovaním sa mení na záujem o teoretickú rovinu hospodárstva. Kým „political economy“ sa zaoberala predovšetkým skúmaním spoločenskej výroby, „economics“ predstavuje ekonomiu ako vedu o ekonomike, skúmajúcu zákonitosti národného hospodárstva. Pojem *ekonomika* súvisí s praktickou hospodárskou činnosťou, zatiaľ čo *ekonomia* pre ňu vytvára teoretický a metodologický základ. *Economics* znamenala revolúciu v myslení a v prístupoch k ekonomickým javom a procesom. Koncom 19. storočia sa objavuje pojem „*homo oeconomicus*“ – človek ekonomicky zmysľajúci, správa sa racionálne a cieľavedome pri získavaní, vyhodnocovaní i používaní informácií. Jeho základnou vlastnosťou je racionálne správanie, ktoré je charakterizované tým, že za každých okolností si vyberie možnosť prinášajúcu najväčší úžitok. Vedecké skúmanie reálneho správania ľudí však tento predpoklad opakovane vyvrátilo. Ani zďaleka sa nesprávame vždy racionálne, rozhodujeme sa na základe desiatok podnetov, ktoré nie sú logické a ani kvantifikovateľné.

Koniec 19. a začiatok 20. storočia prinášajú so sebou hospodárske krízy, tá najväčšia položila kapitalizmus takmer na lopatky. **Socialisti**

sa formujú aj v ekonomickom myslení (predovšetkým Marx), nadviazali na nemeckú filozofiu, klasickú politickú ekonómiu (ktorú podrobili ostrej kritike) a na francúzsky socializmus (Sismondi). Koncom 19. storočia vychádza Marxovi „*Bieda ekonómie*“ a o dvadsať rokov neskôr aj „*Kapitál*“, jeho kritika politickej ekonómie. „*Podstata komunizmu by sa dala vyjadriť jedinou myšlienkou: zrušenie súkromného vlastníctva.*“ (Karl Marx) – extrémny názor vo vtedajšej kapitalistickej spoločnosti, no nie bez nasledovateľov.

Strach z nedostatku a silnejúci vplyv socialistov a komunistov z východu dotlačil Američanov k rýchlemu a jednoduchému riešeniu: štátne intervencie alias zmiešané trhové hospodárstvo 20-teho storočia a **keynessiánstvo** (Keyness). Toto sa po druhej svetovej vojne rozvíjalo v rovine intervencionalizmu (keynessiáni) alebo konzervativizmu (t. j. liberalizmu – neokonzervatívi). Dá sa veľmi zjednodušene povedať, že existujú len dva pohľady na súčasné hospodárstvo: Smithov a Keynessov – voľná ruka (liberalizmus) a štátne zásahy (intervencionalizmus). Je len otázkou aktuálneho postavenia národného hospodárstva v ekonomickom cykle, ktorý z prístupov bude aplikovaný.

Moderná ekonómia sa spája najmä s neokonzervatívnymi teóriami konca 20. storočia, ktoré v praxi poznáme ako monetarizmus, thatcherizmus či reaganomika. V Československu v rámci ekonomických teórií aj hospodárskej praxe môžeme pozorovať viacero osobností: Tešedík, Bajza, Fándly, Štúr, Jurkovič (družstevná politika), Lichard (zakladanie sporiteľní), Bielok, Kompiš, Houdek, Hodža, Rašín (minister financií), Karvaš (gubernér Slovenskej národnej banky), Briška či Engliš (česká politická ekonómia). Na záver si dovoľm citovať posledného menovaného: „*Co říci o národním hospodářství jako vědě? Není návodem, jak se někdy za to má, jak zbohatnouti, nýbrž odhaluje nám zákony lidského jednání neméně zajímavé a překvapující, nežli jsou zákony o oběhu sluncí.*“ (Engliš, K.: *Národní hospodářství (příručka)*. Brno, nakladatelství Fr. Borový v Praze, 1924. s. 609).

3. Psychológia

„Psychológia má dlhú minulosť, ale krátku históriu“

Hermann Ebbinghaus, 1908.

Psychológia má svoje počiatky, podobne ako ekonomia, vo filozofii a v staroveku. Ako samostatná veda je dokonca mladšia než ekonomia, jej vznik sa datuje do druhej polovice 19. storočia. Od začiatku sa však psychológia vyznačovala nejednotnosťou toho, čo vlastne študuje: išlo o spor fenomenologického a prírodovedného prístupu. Psychológia je vnútorne neobyčajne štruktúrovaná, v jej histórii bolo mnoho pokusov o vytvorenie univerzálne platného rámca, a to odstránením nedostatkov existujúcich teórií. Keďže sa to dodnes nepodarilo, koexistuje v rámci psychológie viacerero smerov – základných, aplikovaných i špeciálnych odborov.

Prvopočiatky predvedeckej psychológie možno vidieť **v období staroveku** ako obdobie filozoficko-mytologických koncepcií – budhizmus, hinduizmus a antická grécka filozofia. Sokratove „*Viem, že nič neviem*“ a „*Poznaj seba samého*“ výrazne ovplyvnili metodológiu filozofie, a to zavedením introspekcie a extrospekcie (pozorovanie samého seba a pozorovanie iných). Platón začal skúmať dušu, presnejšie Platón chápal človeka dualisticky – ako telo a dušu, kde duša je nesmrteľná a telo smrteľné. Najvýznamnejší prínos pre rozvoj psychológie a formovanie psychologických názorov v antickej filozofii predstavuje Aristotelovo dielo *Peri Psychés – De anima (O duši)*, ktoré sa stalo základom pre ďalší vývoj modernej psychológie a samotný Aristoteles je považovaný za predchodcu vedeckej psychológie.

Stredovek je považovaný za obdobie filozoficko-teologických a mechanicko-materialistických koncepcií (Tomáš Akvinský). Renesancia zasa prináša renesančný nativizmus verzus Socratov empirizmus (Descartes verzus Locke). Descartovo je známe „*Cogito ergo sum!*“, no veľmi dôležité pre psychológiu je zavedenie experimentu do metodológie vedy a zavedenie pojmu vedomie. „*Nič nie je v rozume,*

čo predtým nebolo v zmysloch!“ – Locke a jeho *Tabula Rasa* vysvetľujú, že individuálne poznanie človeka pochádza zo skúsenosti vonkajšej a skúsenosti vnútornej, myslenie človeka je teda založené na vnímaní.

Novovek predstavuje obdobie rozvoja prírodných vied a začiatky vedeckej psychológie. No i tu sa učenci zaoberali otázkami fungovania tela a mysle (Leibnitz či Kant). Počiatok samostatnej psychológie sa spája s otvorením prvého psychologického laboratória v roku 1879 v Lipsku (Wundt). V tomto období pracujú asi najvýznamnejšie osobnosti histórie i súčasnosti psychológie – predstavitelia tzv. hlbínnej psychológie: Freud (rozoberal ľudské vnútro), Adler (skúmal súrodenecké vzťahy) a Jung (zaoberal sa psychologickými typmi).

Kým spočiatku bola psychológia veda o duši, dnes sa psychológia opatrne tomuto pojmu vyhýba. Psychológia je dnes chápaná ako veda o ľudskom správaní a prežívaní a o podmienkach a zákonitostiach psychického vývoja a psychických zmien. Jej poslaním ako vedy skúmajúcej psychiku človeka je objasňovať zákonitosti psychickej činnosti a tiež ovplyvňovať ľudskú psychiku. Kým spočiatku sa psychológia vyvíjala ako nevedecká disciplína a vedecký rámec dostala len od polovice 19. storočia, od 20. storočia možno pozorovať obrovský posun vpred. Najvýznamnejšie súčasné psychologické smery sú: psychoanalýza (Freud), behaviorizmus, humanistická psychológia (Maslow), ale i sociálna psychológia, psychológia osobnosti a psychológia práce či forenzná psychológia.

4. Kde sa teda stretli ekonómia s psychológiou?

Psychológia ako veda spája viaceré aspekty už existujúcich ekonomických teórií a je ich integrálnou súčasťou už od počiatkov. Psychológia a ekonómie kráčali takpovediac ruka v ruke viac ako dve tisícročia, nutne sa museli prelínať a dopĺňať. V porovnaní s ostatnými spoločenskými či prírodnými vedami je ekonómia relatívne mladá veda. Vznikla ako produkt rozporu medzi potrebami členov spoloč-

nosti a zdrojmi ich uspokojovania, je teda vedou o večnom nedostatku a o hľadaní spôsobov, ako ho odstrániť – aj za pomoci psychológie.

Starovek – *antika* – Aristoteles, nesmierne významná osobnosť ekonomického i psychologického myslenia. V ekonomii hovoríme, že predbehol dobu. Skúmal podstatu teórie výmenných vzťahov na trhu, ktorá bola úplne definovaná v období anglickej klasickej ekonomie (takmer dve tisícročia neskôr). Rovnako tak jeho teória a skúmanie O duši, ktoré rovnakú dobu bolo základom psychologického skúmania a definovania podstaty psychológie. Starovek však priniesol aj veľký spor dvoch autorít – učiteľa a žiaka, Platóna a Aristotela, a to v chápaní súkromného vlastníctva. Kým Platón bol zástancom teórie rovnosti potrieb a koordinácie ich uspokojovania centrálnou mocou (spoločné vlastníctvo), Aristoteles podporuje súkromné vlastníctvo i individuálne blaho, čo je chápané aj ako počiatok neskoršej klasickej teórie „*homo oeconomicus*“. Aristoteles teda využíva Epikurov princíp hedonizmu (maximalizuj slasti a minimalizuj strasti).

Stredovek – *scholastika* – Tomáš Akvinský, opäť svojím spôsobom predbehol dobu, pretože načrtnol teóriu rozdeľovania a oceňovania výrobných faktorov, ktorá bola presnejšie definovaná v období Anglickej klasickej ekonomie. Akvinského teória spravodlivej ceny a spravodlivej mzdy sa spája aj s jeho prínosom pre psychológiu – (znovu)zaviedol pojem svedomie, ktoré chápe ako nadprirodzenú veľkosť duše človeka a ktoré pomáha definovať spravodlivú cenu i mzdu.

Novovek – *Anglická klasická ekonomia*, najvýznamnejší predstaviteľ Adam Smith. Skúmal problém kauzality a svoju pozornosť zamerl na ľudské správanie. „*Nie je to láskavosť mäsiara, pivovarníka či pekára, ktorej vďačíme za svoj obed, je to len sledovanie ich vlastných záujmov. Nespoliehajme sa na ich ľudskosť, ale na ich lásku k sebe samým a nikdy s nimi nehovorme o našich potrebách, ale o ich výhodách.*“ (Adam Smith). Tento citát dostatočne prezentuje prepojenie economickej teórie voľnej ruky s psychologickým skúmaním správania sa ľudí. Smith zastáva názor, že vlastné záujmy sú silnejšia motivácia ako láskavosť, ľudomilstvo alebo mučenie. Ak každý bude sledovať svoj vlastný záujem,

bude prosperovať celá spoločnosť. Jednotlivec ani netuší, čo je verejný záujem a do akej miery ho podporuje, vo svojom konaní je jednotlivec vedený neviditeľnou rukou trhu. Adam Smith teda pokladal štúdium ľudskej psychológie za veľmi potrebné pre vysvetlenie ekonomických rozhodnutí.

Neoklasická ekonómia – hľadali odpoveď na otázku, v čom spočíva bohatstvo jednotlivca (nie národa). „*Nazvite to ako chcete, no stimuly sú skutočným dôvodom, prečo ľudia pracujú usilovnejšie.*“ (Nikita Chruščov). Hospodársky vývoj je výsledkom konania jednotlivca, a preto je základnou úlohou ekonómie skúmať jeho správanie a dôvody jeho správania. „*Spoločnosť, ktorá neuznáva, že každý jedinec má svoje vlastné hodnoty, ktorými má právo sa riadiť, a nerešpektuje dôstojnosť jednotlivca, nikdy nebude skutočne slobodná.*“ (Friedrich A. von Hayek). Azda najväčší prínos z neoklasickej ekonómie má *Rakúska psychologická škola* založená Carlom Mengerom. Rakúska psychologická škola mala za úlohu skúmať a klasifikovať ľudské správanie, užitočnosť statkov, správanie sa spotrebiteľa, ako aj modely rovnováhy ekonomiky založené na marginálnych analýzách, ako aj analýzách homo oeconomicus. „*Ekonomické rozhodnutia robíme s ohľadom na hraničnú užitočnosť a nie na celok.*“ (Eugen von Böhm-Bawerk). *Behaviorálna ekonómia* (rozdvíjala sa najmä v USA) aplikuje výsledky skúmania o ľudských kognitívnych a emočných sklonoch pri vysvetľovaní ekonomických rozhodnutí a objasňovaní, ako tieto sklony ovplyvňujú trhové ceny, výnosy a rozdelenie zdrojov. Behaviorálna ekonómia predstavuje prvý pokus opätovne zblížiť ekonómiu a psychológiu po viac ako sto rokoch samostatnosti. Táto usiluje využiť výsledky psychologických výskumov a psychologického poznania. Cieľom je zvýšiť explanačnú a prediktívnu silu ekonomickej teórie. Behaviorálne modely integrujú poznatky psychológie do postupov neoklasickej ekonómie. Behaviorálny prístup predpokladá, že ľudské správanie motivujú dva základné systémy. Jeden je zameraný na vyhľadávanie odmeny a druhý na vyhýbanie sa strate. No zjednodušene povedané behaviorálna ekonómia skúma, prečo sa ľudia (pri pocite neistoty) správajú iracionálne. Ďalší

pokus o spojenie ekonómie a psychológie predstavuje *neuroekonómia* – skúma správanie, predovšetkým však využíva technologický pokrok v neurovedách, najmä možnosti zobrazovať prácu mozgu pri „ekonomickom správaní“ (napr. pri rozhodovaní).

5. Záver

Prešlo veľa storočí, kým ekonómia aj psychológia vo vývoji svojich teórií dorazili až sem, do 21. storočia. Nebola to ľahká cesta, ale rozhodne krásna – aspoň podľa množstva rôznorodých teórií a názorov. Za tento (dlhý alebo krátky?) čas sa objavilo veľké množstvo ekonómov a psychológov, ktorý výrazne ovplyvnili minulosť i súčasnosť. Nie každého sa podarilo dostať do tohto článku a prezentovať ich ekonomicko-psychologický prínos, no rozhodne by si to zaslúžili: Maslow, Gossen, Menger, von Hayek a ďalší.

Moderná ekonómia a moderné spôsoby spravovania národného hospodárstva sa nezaobídu bez psychologických postupov či metód. Manažment výroby, Marketing, Obchodné rokovania, ako aj Manažment ľudských zdrojov by neboli ničím bez skúmania osobnosti, správania sa jednotlivca, skúmania pocitov, vnemov, stimulov, ako aj faktorov motivácie. Nebola by psychológia práce, psychológia riadenia, no ani psychológia športu či environmentálna psychológia. Ekonómia nemôže existovať sama, no ani psychológia nie. Na začiatku je uvedené, že obe vedy vychádzajú z filozofie, ktorá hľadá pravdu. A pravdu nutne musí hľadať aj ekonómia aj psychológia. Bolo by naozaj krásne, keby to tak aj v budúcnosti zostalo.

Resumé

This article presents brief description of economic and psychological theories evolution. Both of young sciences became from philosophy. Both of them

became science only in modern time – economics in 18th and psychology in 19th century. In spite of this, they have a lot of common. Modern economics and modern economy management need psychological techniques and methods. Economics cannot to exist alone, neither psychology. At beginnings was written – economics and psychology became from philosophy, which look for the true. The true have necessarily to find also economics and psychology.

Literatúra

1. Behaviorálna ekonómia a financie. (prevzaté dňa: 15.01.2015, dostupné na: <http://behavioralnaekonomia.blogspot.sk/2012/04/behavioralna-ekonomia-financie-1-uvod.html>).
2. Prečo trhy zlyhávajú? Môže nám behaviorálna ekonómia pomôcť v pátraní po príčinách kríz? (prevzaté dňa: 15.01.2015, dostupné na: http://enhf.euba.sk/web2/index.php?option=com_content&task=view&id=495&Itemid=58).
3. Zakladateľ samostatné psychologie. (prevzaté dňa: 15.01.2015, dostupné na: <http://www.studium-psychologie.cz/dejiny-psychologie/1-zakladatele-samostatne-psychologie.html>).
4. Vznik psychologie a její směry. (prevzaté dňa: 15.01.2015, dostupné na: www.psychotesty.psyx.cz).
5. Vývoj psychologie. (prevzaté dňa: 15.01.2015, dostupné na: <http://galaktis.cz/clanek/vyvoj-psychologie/>).
6. Historický vývoj psychologie. (prevzaté dňa: 15.01.2015, dostupné na: <http://psychologiee.blog.cz/0905/historicky-vyvoj-psychologie>).
7. BAČOVÁ, V. *Ekonómia a psychológia – potrebujú sa?* Seminár CE SAV CESTA 7.2.2012 PÚ SAV, ÚEP SAV Bratislava. (prevzaté dňa: 15.01.2015, dostupné na: <http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCEQFjAA&url=http%3A%2F%2Fcesta.eu%2Fuploads%2Fmedia%2F2012-Ekonomia-Psychologia-PrognU-Prezentacia-070212.ppt&ei=Kry9VKu4JqWGYwPWooHABw&usq=AFQjCNEYD63Lo39TdeI6n6ePqV1-UBKd8Q&bvm=bv.83829542,d.bGQ>).
8. DOLEŽALOVÁ, R. *Základy psychologie*. (prevzaté dňa: 15.01.2015, dostupné na: http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0CCkQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.ukp98.cz%2Ffromanka%2Fprfzp1.ppt&ei=Ub29VN6NMaGjyAO82YDoAQ&usq=AFQjCNECZ_BdRGMco3YRSh4y2LgWfuHxxg&bvm=bv.83829542,d.bGQ).

9. CONWAY, E. *Ekonomía -50 myšlienok, ktoré by ste mali poznať*. Slovart, Bratislava, 2013. ISBN 978-80-556-1085-6.
10. HOLMAN, R. a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C. H. Beck, 1999.
11. LISÝ, J. a kol. *Dejiny ekonomických teórií*. Bratislava: Elita 1999.
12. RIEGEL, K. *Ekonomická psychologie*. Grada Publishing: Praha, 2011. ISBN 978-80-247-6223-4.

OBETE TRESTNÝCH ČINOV AKO PREDMET ZÁUJMU RESTORATÍVNEJ JUSTÍCIE

LUCIA KURILOVSKÁ*

Práva obetí kriminality sa formovali postupne, najväčší rozmach nastal v dvadsiatom storočí, keď sa systém právnych noriem začal intenzívnejšie dopĺňať o humánny mechanizmus, ktorý kladie dôraz na posilnenie práv a ochranu obetí a ich odškodnenia. V rámci zložitého právneho systému musí obeť zvládať samotný priebeh konania, emocionálne, traumatizujúce a právne prekážky, preto je potrebný individuálny a profesionálny prístup bez diskriminácie, založenej na etnickom alebo spoločenskom podklade, náboženstve, politickom názore, príslušnosti k národnostnej menšine, veku, pohlaví alebo sexuálnej orientácii. Prístup k obeti si vyžaduje zohľadniť vek, pohlavie, vyspelosť obete a okamžitú potrebu za plného rešpektovania mentálnej a fyzickej integrity.

Spáchanie trestného činu u väčšiny ľudí vyvoláva odsúdenie a nesúhlas s konaním páchatela. Oprávnené preto očakávame reakciu trestnej spravodlivosti, že páchatela bude trestne stíhať a rozhodne o uložení spravodlivého trestu. Na druhej strane je obeť, ktorej sa spáchaním trestného činu zmenil život, má pocity bezmocnosti, nespravodlivosti (napr. nedostatok informácií, vyšetrovanie páchatela na slobode), nedôstojnosti (napr. prístup médií, nevhodná reakcia okolia), izolácie (napr. postoj k obeti začína byť neprirodzený), márnosti, zlosti, zneuctenia alebo stratia vnútornú rovnováhu. Je to reakcia na silne stresujúcu udalosť, ktorá je neočakávaná a nepredvídateľná.

* doc. JUDr. LUCIA KURILOVSKÁ, PhD., Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, Ústav štátu a práva SAV Bratislava.

Špecifickou kategóriou obetí sú deti, osoby s fyzickým, mentálnym alebo psychickým postihnutím a seniori. Taktiež obeť trestných činov, napr. obchodovania s ľuďmi, znásilnenia, sexuálneho násillia, sexuálneho zneužívania sú mimoriadne zraniteľné, keďže sú náchylné na prehĺbovanie citového zranenia samotnou účasťou na trestnom konaní.

V oblasti pomoci obetiam kriminality svoju úlohu zohrávajú okrem štátu aj mimovládne organizácie napríklad: „*Pomoc obetiam násillia*“ – poskytuje pomoc obetiam trestných činov a ich blízkym, „*Aliancia žien Slovenska*“, „*Slovenské krízové centrum DOTYK*“ – poskytuje pomoc obetiam domáceho násillia a obchodovania s ľuďmi, „*Maják nádeje*“ – poskytuje sociálnu pomoc a pomocné služby obetiam domáceho násillia, zneužívaným deťom a osamelým matkám, „*Náruč – pomoc deťom v kríze*“ – poskytuje pomoc pre týrané a zneužívané deti a ženy, „*Brána do života, Fenestra*“ – poskytuje pomoc obetiam domáceho násillia. Tieto mimovládne organizácie boli zriadené podľa osobitného zákona a vznikajúce z iniciatívy ľudí, ktorí vnímajú systém ochrany obetí ako nedostatočný a hľadajú možnosti na jeho zmenu. Viaceré aktivity realizované mimovládnymi organizáciami sú aplikovateľné v rôznych oblastiach pomoci obetiam. Tieto združenia sa zaoberajú psychologickým, právnym a sociálnym poradenstvom, krízovou intervenciou, preventívnou a osvetovou činnosťou, rozvojom sociálnych a komunikačných zručností, zlepšením postavenia obetí na trhu práce, možnosťou umiestnenia detí v krízovom centre, pomocou pri styku s orgánmi činnými v trestnom konaní, zabezpečovaním základných životných potrieb a pomocou obetiam rôznej trestnej činnosti, ako aj ich blízkym. Tieto organizácie ako tretí sektor majú rozhodujúci význam a nezastupiteľnú úlohu v poskytovaní špecifickej pomoci. Finančné prostriedky na svoju činnosť získavajú obvykle z darov, uchádzaním sa o o podiel na dani z príjmu alebo o rôzne granty.

Špecifický právny režim, vychádzajúci z nového poňatia restoratívnej spravodlivosti má probácia a mediácia, ktorá je upravená zá-

konom o probačných a mediačných úradníkoch¹²¹, s cieľom vytvoriť podmienky pre dialóg medzi osobami zasiahnutými zločinom. Rozhodujúcimi hodnotami pre implementáciu cieľov restoratívnej spravodlivosti sú rovnosť príležitosti, autonómia a ľudská dôstojnosť, ktorá spočíva v akceptácii zraniteľnosti a omylnosti ľudí. Princíp rovnosti príležitosti v súvislosti s restoratívnou spravodlivosťou spočíva v prejave rovnakého záujmu potrebám obetí, páchatelov a spoločnosti a súčasne ich plnenia.

Autonómia v súvislosti s restoratívnou spravodlivosťou spočíva v ponechaní voľnosti výberu napraviť veci a konania, možnosti vyjadriť vlastný názor a urobiť svoje rozhodnutie. Páchatel môže prijať morálnu povinnosť napraviť spôsobenú škodu a predchádzať vlastnej recidíve. V súvislosti s rešpektovaním autonómie obete môže v rámci ponuky mediácie obeť reagovať rôznymi spôsobmi – využiť šancu rozprávať páchatelovi o svojich pocitoch, strachu a úzkosti, ktorý prežíva, byť alebo odmietnu mediáciu kvôli vyrovnaniu sa s vlastnou viktimizáciou alebo potrebou držať si od páchatela odstup. Niektoré obeť trpia rôznymi následkami z traumy, napr. strata dôvery k ľuďom, neustály strach, nemožnosť, vyhýbanie sa fyzickému kontaktu, izolácia, poruchy prijímania potravy alebo suicidalita. Starostlivosť o obeť si vyžaduje nielen odborné poradenstvo s riešením post traumatickej situácie, psychoterapiu ale aj rôzne asistencie pri zavádzaní bezpečnostných opatrení, pomoci s hľadaním nového zamestnania alebo náhradného ubytovania kvôli jej plnohodnotnému zaradeniu sa do života, využívaním napr. krízovej linky dôvery, opatrovateľskej služby pre deti, rekvalifikačných kurzov a podobne.

Spoločnosť by mala svojimi nástrojmi pomôcť obeť zločinu, pri obnove spravodlivosti pre obeť ale aj pri naplňaní potrieb pácha-

¹²¹ Zákon NR SR č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 517/2008 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

telov. Potreby páchatela pri integrácii do normálneho života zostávajú nedocenené a predpojaté, ide zväčša o potreby, ktoré by mali viesť k úspešnému priebehu resocializácie, napríklad pomoc pri rozvíjaní osobnostných a sociálnych zručností, pri zabezpečení rekvalifikácie a prekonávaní prekážok k získaniu zamestnania, pri liečbe závislosti a psychických porúch, alebo pri posilňovaní zdravých rodinných vzťahov. Spoločnosť má zodpovednosť tak voči obetiam ako i páchatelom a na druhej strane je sama dotknutá zločinom v rôznej miere.

Dostatočnú pozornosť je potrebné venovať aj osobám, ktoré sú citovo spojené s páchatelom alebo obeťou, ako sú životní partneri, rodičia, kolegovia a deti, pretože tieto osoby sa aktívne podieľajú na napĺňaní ich potrieb a prispievajú k náprave páchatela, lebo vnímanie názorov a prežívanie životných udalostí s ľuďmi, s ktorými majú obeť a páchatel významný osobný vzťah ovplyvňujú ďalší vývoj situácie. Jedná sa o osobnú, citovú ale aj materiálnu starostlivosť. Na druhej strane práve blízke osoby môžu byť traumatizované udalosťami, môžu pociťovať silnú citovú bolesť, prechovávať hnev voči páchatelovi a obviňovať sa zo zlyhania pri ochrane milovanej obete.

Pri riešení problémov so zločinom svoju úlohu zohrávajú aj ľudia, ktorí nie sú citovo spätí s obeťou alebo páchatelom, ale samotný zločin sa ich dotýka tým, že žijú v prostredí, kde došlo k jeho spáchaniu, alebo patria do náboženských alebo sociálnych spolkov a zločinom je ohrozený pocit bezpečia, z čoho následne plynie potreba posilniť prevenciu. Využitie restoratívnej spravodlivosti môže byť obmedzené nechotou niektorou zo zúčastnených strán spolupracovať, neohlásením zločinu, nepreukázaním viny páchatelovi, dobrovoľným nepriznaním viny zo strany páchatela, neplnením záväzkov plynúcich z dohody medzi obeťou a páchatelom alebo nedostatočnými odbornými a osobnostnými predpokladmi probačných a mediačných pracovníkov.

Restoratívna spravodlivosť poníma zločin nielen ako porušenie zákona, ale aj ako udalosť ovplyvňujúcu konkrétnych ľudí s potrebou lekárskej starostlivosti, ak došlo k fyzickému zraneniu obete, finančnej

náhrady, sociálnej podpory, ak došlo k ujme na úrovni medziľudských vzťahov, obnovenia pocitu dôvery a bezpečia, ak došlo k emočnej ujme obeť a s potrebou ospravedlnenia a ľútosti zo strany páchatela, ktorá súvisí s hľadaním logického vysvetlenia zločinu. Zároveň sa vytvára príležitosť páchatela k prevzatiu zodpovednosti za spáchaný skutok a znášaní jeho dôsledkov a možnosť vyjadriť aj jeho potreby, napr. zmieriť sa s obeťami, vyjadriť smútok, ponúknuť ospravedlnenie obeťami, vysvetliť pohnútky svojho konania a zažiť odpustenie.

Na základe vyššie spomínanej skutočnosti významnú úlohu zohráva činnosť probačných a mediálnych úradníkov v zmysle uskutočňovania ako mediácie tak aj probácie v trestných veciach. Mediácia sa do Európy dostala z anglosaského právneho systému a ako mimosúdne riešenie sporov ju používa väčšina členských krajín Európskej únie. Pri uplatňovaní uvedeného inštitútu sa používajú rôzne prístupy, napr. v Slovinsku sa uskutočňuje priamo na súdoch, vykonávajú ju mediátori a súd ju poskytuje stranám bezplatne, vo Francúzsku sa presadzuje rodinná mediácia, ktorá má privilegované postavenie a právne predpisy a na Slovensku sa zaviedla mediácia vydaním osobitného právneho predpisu,¹²² ktorého aplikáciu v praxi podporuje Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky s okresnými súdmi a *Asociáciou mediátorov Slovenska*. *Asociácia mediátorov Slovenska* je neziskové občianske združenie, založené na základe zákona NR SR č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov, ktoré na báze dobrovoľnosti združuje profesionálnych mediátorov a sympatizantov mediácie. Jej činnosť spočíva hlavne v informovanosti o alternatívnych spôsoboch riešenia konfliktov, vo výmene skúsenosti so zahraničnými mediátormi, supervízie v mediácii v rámci SR, v budovaní systému certifikácie mediátorov a akreditácie vzdelávacích inštitúcií v oblasti alternatívneho riešenia sporov na Slovensku, v spolupráci na príprave a prijímaní legislatívnych návrhov na regionálnej i štátnej

¹²² Zákon NR SR č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

úrovni, presadzuje alternatívne riešenia sporov a uprednostňuje dobrovoľné a kontrolované riešenie sporov treťou stranou.

Stanovením širokej škály potrieb obete a páchatela a určenie postupu k ich napĺňaniu sa vytvára priestor pre konštruktívny dialóg, pre mediáciu, ktorú by sme mali vnímať ako jedinečný a neporovnateľný proces, vychádzajúci zo všeobecných zásad a princípov a jej špecifiká sú dané v kontexte trestného konania, v rámci ktorého sa uplatňuje. Charakterizujeme ju ako činnosť, ktorá smeruje k urovneniu konfliktu spôsobeného trestným činom a zmierneniu následkov, vzniknutých jeho spáchaním. Hoci konečné rozhodnutie vo veci ostáva v právomoci súdu, resp. prokurátora, mediátor má priestor ponúknuť zúčastneným stranám inú možnosť riešenia veci inak ako je trestné konanie. Z praxe vyplýva, že keď sa páchatel spolupodieľa na tvorbe dohody o náhrade škody sám preberá zodpovednosť za spáchaný skutok a zámer nahraďiť škodu je ovplyvnený aj jeho vlastnou snahou.

Mediácia má restoratívny charakter ak je zameraná na dôsledky zločinu a s tým spojené potreby zúčastnených strán, nie na posudzovanie viny a zahanbovanie.

Medzi jej základné princípy patrí *dobrovoľnosť*, ktorá vyjadruje ochotu spolupracovať, je to podmienka účasti na mediačnom procese; *dôvernosť*, ktorá ochraňuje súkromie a zaručuje intimitu informácií, získaných od zúčastnených strán; *nestrannosť* je konanie mediátora, ktoré neovplyvňuje rozhodovanie obvineného a poškodeného; *nezaujatosť* je schopnosť pristupovať ku klientom bez predsudkov; *neutralita* je zachovanie nehodnotiaceho postoja ku klientom.

Základnou požiadavkou pre výkon mediácie je oboznámenie zúčastnených strán s účelom mediácie, vyjadrenie súhlasu s uvedeným inštitútom, snaha zúčastnených strán zmierlivo riešiť spor, snaha dosiahnuť dohodu a ochota a schopnosť vypočuť si názor iných.

Úspešná mediácia si vyžaduje profesionálny, odborný a nestranný prístup mediátora s komunikačnými schopnosťami a technikami, so skúsenosťami pri posúdení a riešení konfliktov, so schopnosťou získať si dôveru poškodeného a dobrého psychológa, najmä pri sporoch, tý-

kajúcich sa rodinného spolužitia.

Mediátor sa môže dostať do etickej dilemy pri emóciách hnevu, krivdy a túžby, prejavенých zo strany poškodeného, pretože kým na jednej strane môže vyhodnotiť tieto emócie za nevhodné, tak na druhej strane môžu do mediačného procesu priniesť silu potrebnú pre páchatela, aby pochopil, za čo potrebuje prevziať zodpovednosť. Takýto emočný prejav poškodeného môže viesť páchatela k úprimnej ľútosti a ospravedlneniu za spáchaný čin, v dôsledku čoho sa u poškodeného stráca túžba po odplate. Práve profesionálny prístup mediátora má zabezpečiť zachovanie práva obete na emočné vyjadrenie jej pocitov do takej miery, aby bola chránená dôstojnosť páchatela a taktiež, aby rešpektovanie dôstojnosti páchatela nevyvolávalo u obeti dojem, že sa spáchanie skutku a spôsobená nespravodlivosť zľahčuje. Mediátor je povinný zachovať postoj nestrannosti voči zúčastneným osobám, podporovať ich k dosiahnutiu vzájomného dialógu a vyhýbať sa prejavom sympatií alebo antipatií k zúčastneným stranám.

Počas mediácie má páchatel možnosť objasniť okolnosti spáchaného skutku poškodenému, zároveň priamym kontaktom s poškodeným dochádza k lepšiemu pochopeniu svojho konania. Poškodený má možnosť vyjadriť sa k spôsobe náhrady škody, k jej výške, môže vyjadriť svoje pocity. V uvedenom mimosúdnom riešení sporu sa ráta s aktívnym prístupom obvineného a individuálnym zohľadnením potrieb poškodených, s urovnaním konfliktu, vyvolaného trestným činom, ako aj zmiernením následkov, ktoré jeho spáchaním vznikli. Výchový vplyv na páchatela má aj priamy kontakt s poškodeným a podieľanie sa na tvorbe dohody o náhrade škody podnecuje snahu k jej náhrade. Individuálny prístup mediátora ku klientom, uvedomenie si ich jedinečnosti a disponibility rôznym stupňom svojbytnosti vedie k lepšiemu metodickému prístupu k osobnostným špecifikám a potrebám zúčastnených strán.

Nie všetky prípady sú vhodné na mediáciu, napr. domáce násilie, ktoré je špecifické tým, že sa odohráva zväčša na miestach, kam nedosahuje verejná kontrola – obeť je počas útoku izolovaná od možnos-

ti akejkoľvek pomoci. Obet sa pod vplyvom spolužitia s násilníkom naučila mať z neho strach, podriaďovať sa mu, nedokáže sa slobodne rozhodovať a nie je schopná hájiť svoje oprávnené záujmy. Opakované spôsobovanie traumy vedie k ovládnutiu druhej osoby, obeť sa snaží násilníkovi vyhovieť, aby minimalizovala možnosť násilného chovania a verí, že pokiaľ sa prispôsobí, situácia sa zmení.

Výhrady voči využívaniu mediácie v prípadoch domáceho násillia nemožnosť zabezpečiť rovnováhu moci medzi obeťou a násilníkom, potenciálne ohrozenie ženy, tu je možné riziko manipulácie a vyhrážania sa zo strany násilníka, obava, že potreby páchatela sa budú preferovať na úkor potrieb obeť – viktimizácia páchatela, nemožnosť prežívania utrpenia, pocitov a obáv obeť, ktorá zažila intímne formy násillia zo strany partnera počas mediálneho procesu, nie je možné zabezpečiť pocit bezpečia a dôvery zoči-voči človeku, ktorý zasiahol intimitu partnera, neschopnosť prežívať traumy v prípadoch sexuálneho násillia pred ostatnými účastníkmi mediálneho procesu, očakávanie zmierenia, spochybňovanie zaujatia adekvátneho postoja komunity.

Na druhej strane sa stretávame so zástancami mediálneho procesu v prípadoch domáceho násillia, ktorý zdôrazňujú potrebu vyjadriť emócie obeť, dať im príležitosť vyrozprávať svoj príbeh a verejným uznaním prispieť k rozriešeniu traumy. V rámci mediácie sa obeť môže aktívne podieľať na zmene svojej situácie.

Nevyhnutnou podmienkou mediácie v niektorých prípadoch domáceho násillia je sila a odhodlanosť obeť hovoriť o svojej skúsenosti s násillím, jej dôsledkoch a predostrieť svoje potreby. Získanie tejto odhodlanosti si vyžaduje využiť právne a sociálne poradenstvo a nebyť pod vplyvom páchatela určitý čas. Obet musí byť oboznámená so všetkými výhodami a rizikami mediácie a musí o ňu sama požiadať. Taktiež je potrebná disponovanosť páchatela domáceho násillia, t. j. schopnosť prijať zodpovednosť za svoje násilné konanie, prejaviť ľútosť a vôľu pracovať na svojej zmene. Ďalšou podmienkou je zaistenie bezpečia obeť, pričom od mediátora sa očakáva, že podnikne kroky na zníženie rizika ďalšej viktimizácie.

Probačná činnosť tak ako mediačná vychádza z restoratívnej koncepcie spravodlivosti. Jej poslaním je vytváranie podmienok pre uplatňovanie alternatívnych postupov v trestnom konaní. Vychádzajú z ustanovení zákona o probačných a mediačných úradníkov probáciou rozumieme organizovanie a výkon dohľadu nad obvineným, obžalovaným alebo odsúdeným, kontrolu výkonu trestu nespojeného s odňatím slobody vrátane uloženej povinnosti alebo obmedzenia, dohľad nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby pri podmienenom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody a pomoc obvinenému v priebehu skúšobnej doby a počas kontroly výkonu trestov nespojených s odňatím slobody, aby viedol riadny život a vyhovel podmienkam, ktoré mu boli uložené rozhodnutím prokurátora alebo súdu v trestnom konaní.¹²³ Z uvedeného vyplýva, že ide o činnosť zaoberajúcu sa dohľadom, kontrolou a poskytovaním individuálneho poradenstva presne vymedzenej skupiny páchatelov a kvalifikované zaistovanie výkonu alternatívnych trestov. Zmyslom je motivovať obvineného k aktívnemu podieľaniu sa na riešení následkov a príčin spáchaného skutku, pomôcť k zmene postojev a vedeniu riadneho života. Súčasťou tejto činnosti môže byť aj probačný program, ktorý pomáha páchatelovi formou sociálnej práce, výchovy alebo psychoterapie k odstráneniu príčin vzniku konfliktu.

Cieľom probačnej činnosti je také pôsobenie na páchatela, aby u neho nedochádzalo k recidíve, vybudovanie sociálneho zázemia, ktoré mu umožní znova sa spoločensky uplatniť, poskytnutie informácií o výkone dohľadu a vzájomnej spolupráce, poskytnutie pomoci pri prekonávaní rôznych prekážok a psychickej podpory pri znovu zaradení do spoločenského života.

Probační úradníci venujú zvláštnu starostlivosť mladistvým a oso-

¹²³ Zákon NR SR č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 517/2008 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

bám blízky vek mladistvých. U tejto skupiny osôb sa zohľadňuje rozumová a mravná vyspelosť, osobné, rodinné a sociálne pomery a zdravotný stav. Preferujú sa také postupy práce s mladistvými, ktoré prispievajú k eliminácii negatívnych vplyvov vonkajšieho prostredia na ich správanie, motivujú k vedeniu riadneho života, k stabilizovaniu osobných pomerov a k odstráneniu príčin trestnej činnosti. Úradníci koordinujú sociálne a terapeutické programy práce s mladistvými v súčinnosti so školskými zariadeniami, s orgánmi sociálneho zabezpečenia, zdravotníckymi zariadeniami, záujmovými združeniami občanov a nadáciami.

Vychádzajúc z odlišnej životnej skúsenosti klienta a jeho špecifických potrieb je žiaduce dodržiavať nasledujúce zásady a princípy činnosti probačného a mediáčného úradníka a to *zachovávať rešpekt ku klientovi a dôstojnosť jednania* – odhaliť potenciál klienta k využitiu jeho zdroja k pozitívnym zmenám v živote za dodržania základných ľudských práv a slobôd; *vyvážený postoj* – zohľadniť záujmy všetkých dotknutých strán, zabezpečiť rovnomernosť ich podielania sa na riešení sporu; *kontinuita* – venovanie pozornosti pri práci s klientom aj rodine, príbuzným, príp. ďalším organizáciám; *zákonnosť* – vykonávať činnosť v súlade s príslušnými právnymi normami; *primeranosť intervencie* – miera zásahu úradníka nesmie prekročiť rozsah a obsah rozhodnutia súdu; *transparentnosť* – dostatočná informovanosť orgánov činných v trestnom konaní o priebehu práce s klientom a klientov o systéme a právnom prostredí; *motivácia* – usilovať sa o aktívny prístup a účasť klientov pri riešení následkov činu a podporovať ich pri zmene správania.

Na základe uvedených skutočností možno konštatovať, že dôsledne uskutočňovaná probácia a mediácia v trestných veciach môže výraznou mierou posilniť aj postavenie obetí v trestných veciach, aspoň z časti nápravu ujmy, ktorá bola spôsobená trestným činom a následne aj záťaž, ktorú obetiam spôsobuje samotné trestné konanie.

Resumé

Contribution in brief concept develops and points at possibility of empowering victims of crimes connected with work of probation and mediation officers with emphasis on gradual increasing introduction of mediation in criminal matters.

Literatúra

1. Zákon NR SR č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 517/2008 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
2. Zákon NR SR č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

PARADIGMY PRI KREOVANÍ TEÓRIE POLICAJNÉHO OPERATÍVNEHO POZNANIA V SYSTÉME POLICAJNÝCH VIED

MIROSLAV LIŠOŇ, MONIKA HULLOVÁ*

Teoretické poznanie, z hľadiska plnenia úloh v systéme policajného konania, významným spôsobom prispieva k napĺňaniu princípov slobody, demokracie a práva v súlade s jednotlivými funkciami právneho štátu. Nový stav pri rozvoji policajných teórií objektívne vzniká tým, že sa mení situácia (*vedecká*), ktorá ovplyvňuje realizáciu vedeckej činnosti a akceptáciu jej výsledkov v teoretickej a praktickej oblasti (*v našom ponímaní veda, ktorá má širokospektrálny rozmer*).¹²⁴

Policajné vedy sú konštituované ako praktické, sociálne a bezpečnostné vedy. Pri skúmaní postupov, ktoré sú akceptované pri presadzovaní ambícií policajných vied v systéme vied, je možné povedať, že sa menia ich **paradigmy**.¹²⁵ Analogicky uvedené skutočnosti rešpektujeme pri riešení otázok súvisiacich s vysvetľovaním a projektovaním policajného konania, ktoré v podmienkach Slovenskej republiky v súlade s potrebami policajnej teórie a praxe realizujeme v rámci konštituovania policajných vied (*v ďalšej časti policajnej teórie*).

* Prof. Ing. Miroslav Lišoň, PhD., Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra kriminálnej polície; JUDr. Monika Hullová, PhD., Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra kriminálnej polície.

¹²⁴ *Teória zaujíma významné miesto v samotnom systéme poznávania. Výsledky teoretického poznávania sú predpokladom úspešnej realizácie ďalších ľudských činností. Teória svoju spoločenskú funkciu plní predovšetkým tým, že vypracováva nové, čoraz dokonalejšie špecifické postupy, ktorými je možné zabezpečovať stanovené úlohy a zároveň ich pomáha zavádzať do praxe.*

¹²⁵ SKALKOVÁ, J. *Pedagogika a výzvy nové doby* – 1. vyd. Brno, Paido, 2004, s. 12.

Pri napĺňaní týchto vedeckých ambícií nepracujeme na zelenej lúke. K dispozícii máme poznanie, ktoré prezentuje v odborných periodikách náš vzácny človek, učiteľ a v neposlednom rade vedec pán prof. PhDr. Gustav Dianiška, CSc. My jeho žiaci, kolegovia, k úcte k nemu, k práci, ktorú vykonal a jej výsledkom, považujem za česť, že môžeme touto štúdiou mu za všetko čo nám poskytol (a sprostredkoval) úprimne poďakovať.¹²⁶

1. Teórie v systéme policajných vied

V súvislosti s konštituovaním a rozvojom policajných vied je možné uviesť, že často diskutovanou otázkou je vymedzenie ich špecifického predmetu. Z výsledkov tejto diskusie je zrejmé, že vymedzenie tohto základného atribútu policajných vied je v súčasnosti zložitým teoretickým a praktickým problémom. Aplikovaným výskumom sme dospeli k záveru, že je to najmä preto, lebo odborníci sa nemôžu zhodnúť na identite teoretických a praktických potrieb. Ak by sme sa teda pokúsili určitým spôsobom zhrnúť doterajšiu diskusiu, tak ako chápeme jej výsledky a smerovanie, potom **policajné vedy** možno vymedziť ako vznikajúci **systém vedeckých poznatkov o policajnej realite. Policajná realita je každá objektívne vyskytujúca sa skutočnosť v ľudskej spoločnosti, v ktorej sú realizované procesy policajného konania a vytvára sa a funguje ich logistika.**¹²⁷

Positívne je, že policajné vedy v súčasnosti už plnia dôležité teoretické a praktické funkcie. Je to evidentné z registrovanej zvýšenej úrovne účinnosti a efektivity procesov **policajného konania. Proce-**

¹²⁶ Autori tejto štúdie rešpektujú a využívajú spracované širokospektrálne orientované vedecké poznanie p. prof. PhDr. Gustava Dianišku, CSc. (*pozri použitá literatúra*).

¹²⁷ LISOŇ, M. *Teória policajného operatívneho poznania*. Bratislava, Akadémia PZ v Bratislave, 2012, s. 15.

sy policajné konanie tvoria najmä situácie, v ktorých sú účelovo štruktúrované realizované metódy a prostriedky ich zabezpečenia (činnosti). Logistiku procesov policajného konania tvorí najmä zovšeobecnené vedecké poznanie vo forme legislatívy, metódik, systémov organizácie práce a riadenia, profesionálna príprava ich realizátorov (*policajtov*) Policajné vedy predstavujú systém poznania, ktorý sa kvôli explanácii a projektovaniu policajnej reality rozvíja v súlade so spoločenskými potrebami. Hoci to nie je „*expressis verbis*“ vyjadrené, z týchto úvah vyplýva, že úlohou týchto vied nie je len podpora praxe, ale aj hlboké poznanie a vysvetlenie konkrétnej reality, ktoré je účelovo vytvárané pre potreby projektovania špecifických činností v existujúcom systéme.

Policajné vedy (*vznikajúci systém vedeckých poznatkov*) si pre svoj ďalší rozvoj vytvárajú zodpovedajúcu metodológiu a metódy, špecifický jazyk a vedeckú obec. Požiadavkou konštituovania policajných vied je, aby zložky ich teórie a výskumu boli vzájomne prepojené. Z tejto poslednej interpretácie poznania je zrejmé, že v procese ich konštituovania sú registrované situácie, v ktorých uvedená synergia nefunguje. Tieto skutočnosti výrazne sťažujú akceptáciu systému policajných vied, a to tak v teoretickej, ako aj v praktickej rovine.¹²⁸ Osobitne sa to týka účelového systémového členenia policajných vied na základe funkčných oblastí policajnej reality, predovšetkým **spoločenskej (regulačnej, ochranej, donucovacej, výchovnej, vzdelávacej a pod.), poznávacej a organizačno-riadiacej**. Uvedené zdôrazňujeme, lebo sme nadobudli presvedčenie, že tieto entity je možné systémovo využiť pri eventuálnom vytváraní teórií vedných odborov v systéme policajných vied.

Iný pohľad na rozhodujúcu oblasť vedeckého poznávania policajnej reality možno prezentovať podľa základných hľadísk určujúcich

¹²⁸ ERNEKER, J. – PORADA, V. a kol. *Poznávání potřeb a transfer vědeckých poznatků do policejní praxe*. Praha, Policejní akademie České republiky, Praha, 2006, s. 81.

postavenie, miesto a úlohy polície v spoločnosti. Podľa toho prístupu by obsah mal vychádzať z hľadiska spoločenského (*politického, občianskeho*), organizačného a z hľadiska bezpečnostného.¹²⁹ Tieto úvahy vykazujú konkrétnu relevanciu, a to najmä vo vzťahu k účelovej diverzifikácii policajnej reality, ktorej prejavy je potrebné rešpektovať pri vytváraní teórií v systéme policajných vied.

„Prečo je potrebné kreovať teórie v systéme policajných vied?“

Na takto formulovanú otázku je možné použiť argumenty, ktoré sú prevzaté štúdiom systémov iných vied. Tieto argumenty potvrdzujú, že vedecké poznanie v sústave svojich základných zákonov a kategórií musí v sebe imanentne obsahovať prvky systémových aspektov, ktoré sú reprezentované dynamikou väzieb medzi celkom a jeho časťami. V procese konštituovania policajných vied akceptácia tohto prístupu má pragmatický charakter. Je to predovšetkým preto, lebo to, čo ľudí na ich konaní predovšetkým zaujíma a zaujíma, je jeho účinnosť a efektívnosť. Dosahovanie týchto mét je do značnej miery determinované prípravou tohto konania. Príprava konania môže byť tým lepšia, čím hlbšie a presnejšie je poznanie o danom konaní, najmä o jeho systéme, účele, cieľoch, procesoch, prostriedkoch, metódach, ktoré v súlade s identifikovanými potrebami za určitých situácií môžu byť napĺňané, plnené, realizované, využívané, aplikované a pod. Pozitívne je, že tieto skutočnosti sú evidentné v policajnej praxi, ktorá využíva systematicky spracované poznanie policajných vied. Práve tieto skutočnosti potvrdzujú, že policajné vedy sú v súčasnej dobe konštituované v súlade s existujúcimi (*identifikovanými*) spoločenskými a policajnými potrebami (*praktickými a teoretickými*). Prostredníctvom teórie a výskumu systém policajných vied je v priamej a bezprostrednej interakcii s praxou. Policajné vedy sú späté s policajnou praxou, ktorú reprezentujú najmä účelovo realizované procesy policajného konania. Úlohou policajných vied nie je len podpora policajnej praxe,

¹²⁹ ERNEKER, J. – PORADA, V. a kol. *Poznávaní potreb a trasfér vedeckých poznatkov*, s. 12 – 13.

ale hlboké poznanie systému činností, ktoré vytvárajú účelovo realizované špecifické policajné procesy. Ich mnohotvárnou rôznorodosťou je možné označiť za základnú determinantu pri vytváraní a diverzifikácii **policajných teórií**. V systéme policajných vied sú odrazom spektrálneho prístupu ku skúmaniu policajnej reality. Preto tieto teórie musia mať praktickú podstatu a konkrétny historický obsah.

Ďalšie argumenty v prospech kreovania policajných teórií je možné objektivizovať analýzou samotných prístupov, ktoré sú akceptované pri explanácii systému policajnej reality. Pri tejto špecifickej vedeckej činnosti sa vychádza zo zistenia, že vlastnosti systému, ako určitého celku, nie sú determinované len super pozíciou vlastností tvoriacich podsystemy. Poznávaním a skúmaním vzťahov, efektov, ktoré existujú a vznikajú v štruktúre policajnej reality, sú objavované ďalšie relevantné, kvalitatívne nové vlastnosti jej celého systému. To potvrdzuje, že zložitosť, bohatosť policajnej reality, ktorú by mali skúmať policajné vedy, nie je možné charakterizovať len jednoduchou analýzou väzieb medzi celkom a jej časťami. Súčasný rozvoj týchto vied žiada viac. Je potrebné prejsť na kvalitatívne nový základ. Presunúť záujem od štádia jednoduchého skúmania jednotlivých prvkov a kauzálnych vzťahov na skúmanie štruktúry systému policajnej reality a fungovania jej súborov v policajnej teórii a praxi. Z výskumu je zrejmé, že procesy skúmania policajnej reality nie je vhodné realizovať v statickom režime, teda izolovane, ale naopak, dynamicky, v jej konkrétnom praktickom a teoretickom systémovom prejave. Pri kreovaní teórií v systéme policajných vied tieto overené prístupy a postupy musia byť akceptované. Účelová diverzifikácia policajných vied v spektrálnom prejave policajnej reality vytvára vhodné podmienky na uplatnenie predovšetkým intra- a interdisciplinárnych analýz teórií (*vedných odborov*). Účel tejto diverzifikácie je vhodné spájať s koncipovaním podstaty, správnej interpretácie, hodnotenia a riadenia teórií (*vedných odborov*) v procese ich kreovania. Týka sa to aj teórie operatívneho poznania, ktorej stav kreovania sme sa pokúsili v tejto štúdií prezentovať.

Charakteristika historického vývoja a rozbor súčasnej úrovne

kreovania policajných teórií (podľa nášho názoru) dokazuje, že rad problémov nie je celkom doriešený a niektoré otázky ešte čakajú na odpoveď. Predovšetkým je zrejmé, že je nevyhnutné postupne prekonať parciálny charakter jednotlivých policajných teórií a prikročiť k systémovému poznaniu policajného konania so snahou odhaliť a následne definovať jeho organizačno-taktické formy (*činnosti*), v ktorých sa odráža jeho obsah. Autori tejto štúdie sú presvedčení, že analýzou organizačno-taktických foriem týchto procesov je možné vytvoriť predpoklady na zvýšenie účinnosti a efektivity aplikácie metód a využívania prostriedkov pri účelovom plnení policajných úloh. Z hľadiska konkrétnych cieľov ide predovšetkým o rozpracovanie otázok základného pojmového aparátu, právnej normatívnej regulácie a poňatia procesov policajných činnosti, ako celistvého systému pri ich účelovej diferencovanej realizácii.

Pri formulovaní konkrétnych úloh akceptujeme, že aj kreovaním **teórií policajných činností** je možné systémovo prispieť k účelnému vytváraniu policajných vied. Výber metód vhodných na spracovanie týchto teórií je predestinovaný (*predurčený*) ich charakterom. Pri voľbe metód rovnako rešpektujeme stanovené ciele pri plnení konkrétne vymedzených úloh. Na základe *zváženia* uvedených faktov a obmedzujúcich determinantov je ako základná metóda použitá teoretická analýza. Tou je možné pochopiť zložitost' i rozporuplnost' javov prebiehajúcich v oblasti realizácie procesov policajných činnosti v systéme policajného konania. Pri skúmaní vývoja a rozборе súčasného stavu poznania dôsledne uplatňujeme historický a systémový prístup. Nami prezentovaný vyhradený postoj k teoretickému rozpracovaniu problematiky účelovej realizácie procesov policajných činnosti rešpektuje objektívne dané podmienky príslušnej etapy rozvoja spoločnosti. Pri konkrétne formulovaných stanoviskách, hlavný dôraz kladieme na činnostné poňatie procesov, ktoré považujeme za rozhodujúce.

Z ďalších metód využívame predovšetkým metódy logiky – *analýza, syntéza, dedukcia a indukcia, analógia a ďalšie logické operácie*, bez ktorých by nebolo možné dosiahnuť adekvátnu úroveň objektívneho

poznania. Rovnako aplikujeme metódu komparácie, ktorú využívame predovšetkým pri porovnávaní poňatia jednotlivých špecifických policajných činností v Českej republike, Slovenskej republike a iných štátoch – predovšetkým v rámci EÚ. Pri vypracovaní teórií využívame aj osobné skúsenosti a informácie získané priamym pozorovaním, chápaným ako základný zdroj empirickej informácie o objekte skúmania (*policajná činnosť*) v reálnych (*subjektom pozorovania neovplyvnených*) podmienkach a tiež konzultácie s príslušnými odborníkmi policajno-bezpečnostnej praxe s následným zovšeobecňovaním ich skúseností. Pritom rešpektujeme, že vedecké poznávanie musí byť formulované jazykom teórie, ktorý operujeme s najrôznejšími kategóriami a pojmami. Našou snahou je, aby tieto výrazy mali všeobecný charakter a boli nezávislé od konkrétneho priestoru a času. Na základe takto formulovaných kategórií a pojmov v závislosti od úrovne všeobecnosti je potom možné realizovať explanáciu a predikciu (*budúci odhad*) skúmaných entít. Akceptujeme, že presné a jednoznačné používanie terminologických výrazov, pokiaľ objektívne odrážajú entitu skúmaného fenoménu, procesu či udalosti, vopred eliminuje akékoľvek nejasnosti týkajúce sa obsahu slova alebo jeho významu. Používanie zvláštnych odborných slov, ktoré vylučujú homonymiu (*rovnoszvuchnosť*), synonymiu a znemožňujú synkretizmus (*prekrývanie*), je charakteristické pre odborne kvalifikovaný jazykový štýl. Táto intelektualizácia spisovného vedeckého jazyka je preto úzko spojená s terminológiou, t. j. s odborným názvoslovím, ktoré akceptujeme, resp. vytvárame. Sme presvedčení, že v našom postupe je evidentná zmysluplnosť vedeckej práce. Týmito skutočnosťami (v tejto štúdii) sme sa rozhodli zvýrazniť, že pri kreovaní teórií policajných činností dominantne využívame poznanie z výskumu.

2. Paradigmy pri kreovaní teórie policajného operatívneho poznania

Našou ambíciou (*autori tejto štúdie, pracovníci Akadémie PZ v Bratislave katedry kriminálnej polície*) je vypracovať základnú teoretickú systémovú štruktúru, ktorú je možné akceptovať pri kreovaní **vedného odboru „operatívne poznanie“ v systéme policajných vied**. Cieľom tohto procesu, v *systematickom postupe pri presadzovaní ambície*, je operacionalizovať pojem **„teória operatívneho poznania“** a to popisom jej špecifických črt (*rysov*), teda vlastností, ktorými sa táto teória vyznačuje. Pri postupnom naplňaní týchto cieľov je použité poznanie získavané aplikovaným výskumom. Objektom tohto výskumu sú javy, **procesy operatívno pátracej činnosti (ďalej len procesy OPČ)**, ktoré sú účelovo realizované v systéme policajného konania. Vzhľadom na rozmanitosť tohto objektu, pri jeho skúmaní a vysvetľovaní sú vydeľované len niektoré jeho časti, vlastnosti a stránky, ktoré sú od ostatných nutne abstrahované. Tento zredukovaný súhrn komponentov, stránok, vlastností a vzťahov operatívnej pátracej činnosti vymedzuje predmet tohto výskumu, ktorý je pracovne označený termínom „realita policajného operatívneho poznania“ (*ďalej len realita operatívneho poznania*). Realita operatívneho poznania je teda určitá „optika“, prostredníctvom ktorej sú vedecky skúmané a vysvetľované účelovo realizované procesy OPČ v určenom prostredí. Naša voľba objektu skúmania, predovšetkým jeho predmetu je účelová a cieľavedomá. Je determinovaná množstvom obmedzujúcich činiteľov, predovšetkým úrovňou poznania všeobecne a objektom poznania zvlášť, nárokov súvisiacich s personálnou, časovou, regulačnou, materiálnou a inou realizáciou výskumu.¹³⁰ **Pritom rešpektujeme, že systematicky spracované poznanie z aplikovaných výskumov má charakter teórie.** Tú tvorí systém poznatkov, ktoré prezentujú popis a expla-

¹³⁰ ERNEKER, J. – PORADA, V. a kol. *Poznávání potřeb a transfer vědeckých poznatků do policejní praxe*. Praha, PA ČR, Praha 2006, s. 78.

náciu (*vedecké vysvetľovanie*) javov registrovaných pri účelovej realizácii procesov OPČ. Obsahovú štruktúru teórie tvorí súbor tvrdení charakterizujúcich črty reality policajného operatívneho poznania, teda vlastností, ktorými sa prvky tohto predmetu výskumu vyznačujú a môžu sa rozvíjať. V danej etape skúmania ich považujeme za pravdivé.

Z výsledkov rešeršovej analýzy je zrejmé, že nie je možné jednoznačne zodpovedať otázku: „**Ako odborníci dnes chápu proces kreovania teórie operatívne poznávanie?**“ Je to tak predovšetkým preto, lebo súčasné poznanie o procesoch OPČ, aj napriek rôznym snahám, nebolo dosiaľ komplexne systémovo spracované.¹³¹ Našou snahou je, aby činnosť, ktorá je vykonávaná pri kreovaní teórie operatívneho poznania mala pragmatický a koncepcný charakter. Z týchto dôvodov v tomto postupe je akceptované, že úlohou teórie je v súlade s identifikovanými potrebami slúžiť policajnej praxi. V súlade s touto koncepciou teoretické poznanie o procesoch OPČ je sprevádzané zdokonaľovaním využívaného konceptuálneho (*pojmového*) inštrumentária. Dochádza tak k zdokonaľovaniu metód a metódik teoretického poznania a súčasne sú konkrétne precizované odporúčania pre účelovú realizáciu procesov OPČ. Spracované teoretické poznanie je aplikované nielen na procesy OPČ, z ktorých pochádza, ale aj na ďalšie oblasti. Má relevantnú hodnotu pri zdôvodňovaní potrieb vytvárať teórie, ktoré môžu tvoriť základnú štruktúru vedných odborov v systéme policajných vied (*predovšetkým operatívne poznanie*).

Podobne ako v iných praktických vedách (*sociológia, pedagogika, psychológia, medicína a iné*) sa aj v policajných vedách v priebehu ich vývoja odohrávajú zmeny, ktoré bývajú vysvetľované ako zmeny ich

¹³¹ Aj napriek tejto skutočnosti možno na základe výsledkov rešeršovej analýzy uviesť, že o tejto špecifickej poznávacej policajnej činnosti existuje celý rad odborných informačných prameňov (*Nesnídal, J., Budka, I., Hundák, Š., Bango, D., Lisoň, M., Meteňko, J. a iní*). Z tohto poznania vyplýva, že procesy OPČ v systéme policajného konania plnia významné špeciálne a špecifické funkcie.

paradigmy. Výrazom paradigma sa rozumie súbor všeobecných názorov, výskumných prístupov a konkrétnych metód, ktoré sú akceptované tými, ktorí určitú vedu realizujú. **Paradigma je teda viac ako metodológia vedy, je to „spôsob myslenia“ alebo „základná orientácia“ určujúca, čo a ako skúmať, ako skúmané objekty vysvetľovať a ako ich ďalej rozvíjať príslušnou vedou.** Pri aplikácii paradigmy na oblasť **vied o človeku a spoločnosti**, sa ukázalo, že ich teórie **sú synchronne multiparadigmatické.** Zjednodušene povedané, pri ich fungovaní a rozvoji je zároveň akceptovaných niekoľko paradigiem vedľa seba. Nikdy nie je možné povedať, že by sa všetci vedeckí pracovníci v danej disciplíne zjednotili na jednom predmete a metódach teórií. Interdisciplinárnou akceptáciou aj týchto vedeckých poznatkov je možné sa orientovať a porozumieť množstvu často protikladných teoretických koncepcií i rôznych reformných projektov súvisiacich s teóriou operatívne poznania. Podľa nášho názoru najdôležitejšie je hľadať odpovede na otázky: *„Akú paradigmu je vhodné aplikovať, aby sme mohli obhájiť postupy pri kreovaní teórie operatívneho poznania?“*, teda: *„Aký má mať hlavný prúd (smer) táto vedecká práca?“* Pri hľadaní odpovedí na tieto otázky sme nadobudli presvedčenie, že paradigmy v procese kreovania teórie operatívneho poznania, by mali akceptovať najmä **neofunkcionalizmus a neopozitivismus (novopozitivismus).** Sme si vedomí, že pri tomto vedeckom postupe je potrebné akceptovať určitú tematickú redukciu. Pri skúmaní a hodnotení konkrétnej reality vieme, že popisujeme len jej časť, ktorá nie je úplná, a výsledný obraz, ktorý vytvárame, nie je *„definitívne správny“.* Vždy existuje priestor na iné, napríklad aj úplne protichodné a nezlučiteľné spôsoby teoretického poznania.

V procese kreovania teórie operatívneho poznania akceptujeme paradigmu, ktorá vyplýva z **neofunkcionalizmu.** Aj tým, že sme dokázali charakterizovať stav kreovania teórie operatívneho poznania, sme presvedčení, že poznáme podmienky, za ktorých uskutočňujeme našu prácu, môžeme dosiahnuť pozitívny výstup (*výsledok, efekt*). Neofunkcionalistická koncepcia je založená na schopnosti využiť známe

fakty a skúsenosti. V danej súvislosti akceptujeme, že pri plnení policajných úloh sú účelovo realizované rôzne procesy OPČ a javy, ktoré môžu byť uchopené, ktorých sa možno zmocniť ako objektívnych faktov. Z nich možno odvodiť všeobecné výpovede, zákonitosti, ktoré je možné využiť pri špecifikácii konkrétneho funkčného charakteru systému teórie operatívneho poznania. Zjednodušene vyjadrené, akceptácia neofunkcionalizmu pre nás znamená, že sme realistickí. Ak zistíme, že je potrebné vykonať určité zmeny, dávame prednosť postupnej regulácii. V procese kreovania definujeme dosiahnuteľné ciele, ktorých plnenie hodnotíme využitím objektívnych výskumných metód v prísnej štruktúrálnej postupnosti (*akceptujeme priority*). Náš vedecký záujem je orientovaný na konkrétnu realitu.

Neopozitivismus (*novopozitivismus*) reprezentuje pól objektivizmu. Orientuje sa na pozorovanie a experiment, odmieta špekulácie, ktoré nie je možné empiricky overiť. V najširšej miere sa snaží uplatňovať kvantitatívne nástroje. Hlavný problém neopozitivismu je možné sumárne riešiť položením otázky: „*Ako je možné nadobudnúť objektívne ľudské poznanie o skutočnosti?*“ To je súčasne i problémom teórie poznania a vedeckej logiky.

My sme sa rozhodli skúmať konkrétny subsystém v systéme policajnej reality. Z tohto dôvodu použitá paradigma vyplýva z objektivistických postulátov, ktorých platnosť overujeme sledovaním tohto subsystému v samotnom metodickom zabezpečení tohto druhu vedeckého poznania. Pri vytváraní teórie realizáciou aplikovaného výskumu pozornosť orientujeme na pozorovateľné skutočnosti a výpovede, ktoré je možné považovať za isté, zdôvodnené, a to aj v prípadoch, ak pochádzajú z iných vedných oblastí (*mimo policajných vied*). Z toho vyplýva, že v tomto postupe, pri opise skutočností, využívame rôzne druhy teórií (*dialektiky, systémov, odrazov ...*). V počiatočnej fáze nášho bádania pracujeme s faktami, ale aj s existujúcimi problémami a možnosťami ich riešenia (*napríklad formuláciou hypotéz, ktoré je možné preskúmať – verifikovať alebo falzifikovať*). Pri riešení problémov využívame logickú indukciu. Je to tak preto, lebo riešime zložitý prob-

lém, ktorého štruktúru tvoria súvislosti zvláštneho a všeobecného. Sme si vedomí, že kto vychádza zo skúseností, nevyhnutne je odkázaný na **cestu indukcie**. Je to tak preto, lebo skúsenosti, pozorovania a fakty nie sú nikdy k dispozícii vo všeobecnej podobe. Vždy ide o jednotlivé skúsenosti, individuálne danosti a singulárne javy. Je zrejmé, že nezačíname na absolútnom bode. Poznáme určité jestvujúce problémy, hypotézy o problémoch a možné riešenia v podobe návrhov. Zo spracovaného textu je zrejmé, že takýmto postupom a jeho preverovaním začíname. Na začiatku našej cesty pri budovaní teórie operatívneho poznania je definovaná **realita operatívneho poznania**, ktorú sme sa rozhodli skúmať. V danej súvislosti problémom je: „**Čo je to realita operatívneho poznania?**“, „**Prečo je špecifická?**“, „**Prečo je operatívna?**“, „**Prečo je poznávacia?**“ a pod. Týmto prístupom sme získali začiatok (*východisko*) a v určitom zmysle obsah predmetu tejto teórie. Pri induktívnom postupe poznávania postupujeme od zvláštneho k všeobecnému. Naším cieľom je získať poznatky (*objektívne*) a pravdu o určitom objekte. V tomto systéme myslenia sa nepýtame na „dobre“ alebo „zlé“; „užitočné“ alebo „zbytočné“. Formuláciu našej odpovede orientujeme výlučne na „**správne**“ alebo „**nesprávne**“. Postup indukcie považujeme za správny, ak jeho akceptáciou sú získané dôkazy o konaní (*realizácií procesov OPČ*) vo forme zákonitostí. To znamená, výstup tohto poznania poskytuje poznatky o realite. Z týchto konštatácií vyplývajú otázky: „*Je možné tento proces považovať za hodnotenie?*“ „*Ak áno, čo vlastne hodnotíme?*“ Pri odpovediach na takto formulované otázky uvádzame, že v procese kreovania teórie operatívneho poznania využívame hodnotové sudy, ktorými definujeme (*odhaľujeme, identifikujeme, vysvetľujeme*) konkrétne problémy, ktoré sú spájané s účelovou realizáciou procesov OPČ, v jednotnom jazyku. Tým spoluvytvárame metodológiu teórie operatívneho poznania.

V procese realizácie našich zámerov okrem induktívneho prístupu (*typicky pre empirické skúmanie*) využívame aj **deduktívne metódy** (*axiomatické, konštruktívne*). Uplatňujeme ich v prípadoch akceptácie už nadobudnutého a vedecky spracovaného poznania

(*najmä z policajných vied*), ktoré treba zaradiť do systému a vyvodit' z neho dôsledky, prípadne nové poznatky. Pomocou pravidiel logického usudzovania z pravdivých výpovedí alebo z výpovedí, ktoré sú považované za pravdivé, odvodzujeme (*dedukciou*) ďalšie výpovede, ktoré v mnohých prípadoch používame pri ďalšom odvodzovaní. Správnosť týchto prístupov potvrdzujú dosahované výsledky našej práce.

Osobitne akceptujúc tieto paradigmy, proces kreovania teórie policajného operatívneho poznania sme všeobecne začali analýzami stavu, určením cieľov a realizáciou postupov, ktorými je možné ich dosiahnuť.

„Ako je možné pristupovať pri hodnotení stavu kreovania teórie operatívneho poznania?“ „Čo je príznačné pre súčasný stav kreovania teórie operatívneho poznania?“ Uvedomujeme si, že odpoveďami na tieto otázky je možné odhaliť potreby a stanoviť ciele, ktoré je možné dosiahnuť pri nachádzaní odpovedí na takto sformulované otázky. Pritom je nutné akceptovať, že kreovanie predstavuje dynamickú kategóriu, ktorou je charakterizovaný proces.

Identitu parametrov stavu kreovania teórie operatívneho poznania (*ďalej len stav*) sme sa rozhodli charakterizovať aplikovaním identifikácie systému. Identifikácia systému je špecifický proces poznávania objektov (*identifikovaných a identifikujúcich*). Umožňuje identifikujúcim subjektom definovať na identifikovanom objekte systémový model vlastnosťami, ktoré charakterizujú jeho správanie. Základným predpokladom naplnenia týchto zámerov a cieľov je dosiahnutie takej úrovne a hĺbky poznania o objekte, aby ho bolo možné systémovo modelovať. Strategická podoba parametrov modelu je vyjadrením zvrchovanej vôle identifikujúceho subjektu dosiahnuť vytýčené zámeru a ciele. Ich určovanie je koncentrovaným vyjadrením tejto vôle.¹³² Dosiahnuté výstupy (*výsledky a efekty*) pri určovaní stavu kreovania teórie operatívneho poznania, ich systematika a hodnota, potvrdzujú

¹³² OBOŇA, J. *Systém a systémová analýza v praxi*. Bratislava, Alfa, 1990, s. 12.

správnou voľbu prístupu. Pozitívom je, že takto určená identita stavu kreovania teórie operatívneho poznania je využiteľná nielen na analýzu cieľov, ale aj na stanovenie postupov, ktorými je možné tieto ciele dosiahnuť (*sekundárna komparácia a pod.*).

Pri hodnotení stavu kreovania teórie operatívneho poznania sa ukázalo ako vhodné akceptovať aj axiomatické pravidlá dialektiky, ktoré umožňujú poznávať koridory vývinu a vývoja jej systému. Dialektika pomáha odhaľovať vzájomné súvislosti, ktoré sa prejavujú v konkrétnych interakčných väzbách kreovaného systému teórie. Dialektickým prístupom je možné vymedziť dôvody súvisiace s predpokladom existencie väzieb medzi prvkami v systéme teórie, resp. zistiť ich objektívnu absenciu a pod. Akceptácia dialektiky vykazuje relevanciu v celom procese explanácie javov (*objektov*) teórie operatívneho poznania.

Uvedené skutočností je možné demonštratívne ilustrovať na explanácii javov, ktoré tvoria imanentnú súčasť realizovaného aplikovaného výskumu, prostredníctvom špecifického predmetu (*napríklad procesy OPČ, ktoré sú účelovo realizované pri eliminácii následkov kriminálnych aktivít*).¹³³ Pri týchto vedeckovýskumných aktivitách sme zvolili účelový, systematický a cielavedomý postup. Jeho realizáciou veľakrát poznávame doteraz nepoznané (*vlastnosti, parametre, zákonitosti a pod.*). Pri tejto činnosti využívame hypotézy, ktorých platnosť sa verifikuje, používaním zákonov a kategórií dialektiky (*bytie a vedomie, vzájomnú podmienenosť, príčina a následok, všeobecné a individuálne a ďalšie*). V daných súvislostiach pri hodnotení stavu kreovania **teórie operatívneho poznania** je možné vysloviť záver: ... že nami realizovaný **proces je determinovaný samotným vývinom a bojom protirečení v prírodných a spoločenských javoch, ktoré sa prejavujú v javoch a samotných procesoch, ktorými je ich možné účelovo, účinne a efektívne poznávať.**

¹³³ LISOŇ, M. Evalvácia funkcionality a organizácie a riadenia operatívno-poznávačej činnosti. In: *Policjaná teória a prax*, č. 3/2010, s. 5 – 22.

Z publikovaného vedeckého poznania vyplýva, že v procese kreovania teórie (*predovšetkým logickými operáciami*) do jej systému systematicky, cielavedome, konštruktívne implementujeme poznanie z policajných vied. Opačne, táto teória predovšetkým induktívne poskytuje spracované poznanie pre ďalší proces konštituovania policajných vied. Dosahované poznanie už v tomto štádiu kreovania je využívané pri strategickom rozvoji **procesov OPČ v policajnej praxi**. Z toho vyplýva, že **teória operatívneho poznania je dynamická vedecká kategória, ktorú v procese kreovania účelovo a cielavedome rozvíjame. Nami realizované kreovanie teórie korešponduje s úrovňou praktického poznania o skúmaných javoch objektívneho sveta, ktoré rešpektujú konkrétne potreby vedecky zovšeobecňujeme**. Pri poznávaní existujúcich, resp. vznikajúcich policajných potrieb aplikujeme špecifický systém vedeckého poznania. Realizujeme aplikovaný výskum a prostredníctvom neho objektívne posudzujeme existujúci stav realizácie procesov OPČ. Pozitívom je, že tieto výskumné aktivity vykonávame na základe identifikovaných potrieb čo nám umožňuje precíznejšie charakterizovať ďalší systém ich rozvoja.

Z toho vyplýva, že naše ciele v procese kreovania teórie sú adresné, rešpektujú požiadavky konkrétnych subjektov, predovšetkým pre ktoré túto teóriu vytvárame (*prax, teória, policajné vedy*). Spätnou väzbou sme zistili, že nami spracované poznanie (*prezentované aj v odborných periodikách*) v súlade s napĺňaním tohto účelu a sledujúc určené ciele svojím informačným potenciálom (*arzenálom*), zvyšuje potrebné poznania a pozitívne ovplyvňuje aj možnosti a schopnosti subjektov, ktoré sa podieľajú na účelovom plnení špecifických policajných úloh. V týchto súvislostiach si dovoľujeme uviesť, že realizovanými procesmi OPČ sa dominantne poznávajú rôzne formy kriminálnych aktivít, ktorých obsah a formy sa permanentne vyvíjajú. Za pozitívum je možné označiť, že pri riešení tejto situácie čoraz častejšie nachádzajú svoje uplatnenie aj informačné výstupy z teórie operatívneho poznania. Napríklad pri zavádzaní nových progresívnych postupov pre potreby

odhaľovania a identifikácie kriminálnych aktivít (*aktivít kriminálnych skupín*) a pod.¹³⁴

Základný kontext v procese kreovania teórie operatívneho poznania, ktorý určuje jej zmysel a poslanie, je jej špecifický predmet. Tým je **realita policajného operatívneho poznania (*ďalej len realita operatívneho poznania*) objektívna skutočnosť, ktorú táto teória skúma a používa pri vysvetľovaní určených objektov. Tieto skutočnosti vyvolávajú potrebu, ktorú teória saturuje predovšetkým tým, že práve tento predmet sa snažíme v tejto teórii systematicky rozvíjať.** Prax potvrdzuje, že zrýchľujúca sa dynamika spoločenského rozvoja vyvoláva nové policajné potreby, ktoré korešpondujú so spoločenskými (*občianskymi*). V týchto súvislostiach sú plnené funkcie právneho štátu a zabezpečená akceptácia princípov bezpečnosti, práva, demokracie a humanizmu. Vzhľadom na dynamickú zmenu aspektov reality operatívneho poznania považujeme systém teórie za otvorený. Budujeme ho tak, aby jeho prvky boli schopné reflektovať na existujúce, resp. vznikajúce situácie, v ktorých sú realizované procesy OPČ. Pri kreovaní teórie akceptujeme nové spoločenské aspekty. Nami realizované **kreovanie teórie operatívneho poznania korešponduje so zmenami spoločenských procesov. Vytváranie jej inštrumentária (*pojmový systém, kategórie, teoretické modely, formy myslenia*) spájame s explanáciou aj nových prístupov korešpondujúcich s vývojom a rozvojom procesov OPČ, pre ktoré sú typické otvorenosť a možnosti spoločenskej kontroly pri ich účelovej realizácii.** Z úloh, ktoré sú priamo, resp. sprostredkovane determinované bezpečnostnou situáciou, vyplýva, že samotný rozsah a mnohotvárnosť teórie operatívneho poznania je v súčasnej dobe širokospektrálny. Do jej okruhu vstupujú stále nové témy a problémy, ktoré sme povinní výskumom a inou cielavedomou komunikáciou

¹³⁴ LISOŇ, M. – POLÁK, P. Možnosti využívania identifikácie pri poznávaní legalizácie príjmov z trestnej činnosti. In: *Odhaľovanie a identifikácia výnosov z neznámych zdrojov a podozrivých obchodov*. Praha, Police history, 2008, s. 100 – 143.

s praxou identifikovať a konštruktívne konfrontovať. K objektivizácii platnosti uvedeného uvádzame, že pri budovaní jej systému, aj zavádzaním „*umelých*“ prvkov, rešpektujeme vopred zdôvodnené ciele, sféry pôsobenia, štruktúra a taktika postupu.

Nami zvolený postup kreovania teórie operatívneho poznania tvorí systém. Jeho projektovanie vykazuje relatívnu stálosť a uzavretosť. Do jeho obsahu nezavádzame ľubovoľné vstupy, ale iba tie, ktoré sú predvídané a s ktorými sa vopred počítame. Interdisciplinárnym prístupom obohacujeme pohľad na túto teóriu. Prejavuje sa to najmä vo vzťahu k širším základom *teórií kriminalistiky, kriminológie, práva, konštituovaných policajných a ďalších vied*, ktoré sú frekventovane využívané najmä v procese poznávania kriminálnych aktivít. **V procese kreovania teória operatívneho poznania v neobyčajnej miere do jeho základu implementujeme teórie a výskumné metódy z iných vedných disciplín.** Túto skutočnosť je možné identifikovať a popísať z informačných tokov, napríklad analýzou citácií, ktoré sú využívané vo vedeckých publikáciách charakterizujúcich procesy opč a opačne. V praktickej oblasti sa to premieta napríklad v rámci prípravy budúcich operatívnych pracovníkov (*právo, kriminalistika, kriminológia, sociológia, psychológia, pedagogika, ekonómia, informatika, riadenie, marketing a iné*).

Dá sa povedať, že nami aplikované intra- a interdisciplinárne prístupy sú vhodné aj preto, lebo umožňujú formulovať princípy výstavby teórie a výskumu a integrujú aj teoretické poznatky príbuzných vedných odborov. **Pre kreovanú teóriu operatívneho poznania abstraktnosť a všeobecnosť výpovedí z iných vedných disciplín nie je východiskom, ale už výsledkom skúmania konkrétnych systémov (*dispozíciou poznania*), čo výrazne prispieva k zvyšovaniu efektivity kreovania.** Práve tieto skutočnosti vykazujú konkrétnu relevanciu pri ďalšej systematickej činnosti v cielavedomom budovaní teórie operatívne poznanie.

Pri hodnotení stavu kreovania teórie operatívneho poznania je možné konštatovať, že už v súčasnej dobe tento systémovo realizovaný

proces vykazuje konkrétnu organizovanosť, ktorá je vlastná každému jeho subsystému a jeho prvkom. **Kreovanie teórie operatívneho poznania v súčasnom štádiu vývoja tvorí štruktúrovaný systém s adresným riadením. Ako systém je a musí byť začlenený do vyššieho systému, ktorým sú postupy pri konštituovaní policajných vied. Konkrétnymi vzťahmi, ktoré sú vytvorené spoločnými a špecifickými vlastnosťami v systéme reality policajného operatívneho poznania, je možné charakterizovať jeho relatívnu samostatnosť.**

3. Doslov

Autori tejto štúdie sú presvedčení, že uvedeným demonštratívnym charakterizovaním prístupov a postupov, ktoré akceptujú pri plnení úloh spájaných s kreovaním teórie policajného operatívneho poznania dostatočne objektivizujú prínos práce pána prof. PhDr. Gustava Dianišku, CSc.

Vážený p. profesor, aj touto formou sme sa rozhodli prezentovať svoj obdiv a úctu k Vám. Prajeme Vám a Vaším blízkym veľa zdravia, šťastia a mnoho ďalšej invencie pri realizovaní Vašich vedeckých zámerov.

*prof. Ing. Miroslav Lisoň, PhD.
JUDr. Monika Hullová, PhD.*

Resumé

In this study the processes during creation of the theory of police activities are characterized. The authors specify basic approaches and principles that are respected during solution of scientific issues related to the constitution of the police theories. Their ambition is to interfere in the constitution of the police sciences, because these theories are created in their system. Police theories are subsystem, because they have a relatively independent position in this system.

Literatúra

1. ERNEKER, J. a kol. Poznanie, ku ktorému dospeli pracovníci PA ČR Praha a Akadémie PZ v Bratislave pri riešení inštitucionálnej výskumnej úlohy „Aktuálne problémy rozvoja policajných vied a transfer poznatkov do policajnej praxe“ – problémový okruh VÚ 1/4 „Identifikácia potrieb a aktuálnych problémov policajnej praxe a transfer vedeckých poznatkov do profesijných štruktúr Polície ČR“, v rokoch 2004 – 2008. s. 7.
2. ERNEKER, J. – PORADA, V. a kol. *Poznávání potřeb a transfer vědeckých poznatků do policejní praxe*. Praha: PA ČR Praha, 2006, 234 s. ISBN 80-7251-217-X.
3. HOLOMEK, J. – ŠIMANOVSKÁ, T. *Úvod do metodologie praktických věd: Polícajné vedy ako vedy praktické*. Bratislava: Akadémia PZ v Bratislave, 2002, 163 s. ISBN 80-8054-249-X.
4. LISOŇ, M. – POLÁK, P. Možnosti využitia identifikácie pri poznávaní legalizácie príjmov z trestnej činnosti. In: *Odhlování a identifikace výnosů z neznámých zdrojů a podezřelých obchodu*, Sborník vstupních studií, Praha: Police history, 2008, s. 100 – 143.
5. LISOŇ, M. Evalvácia funkcionality a organizácie a riadenia operatívno-poznávačej činnosti. In: *Policajná teória a prax*, ročník XVIII. č. 3/2010, s. 5 – 22.
6. LISOŇ, M. *Teória policajného operatívneho poznania*. Bratislava, Akadémia PZ v Bratislave, 2012, 978-80-8054-540-6, 209 s.
7. LISOŇ, M. *Operatívno pátracia činnosť (všeobecná časť)*. Bratislava, Akadémia PZ v Bratislave, 2012, 978-80-8054-541-3, 226 s.
8. NESNÍDAL, J. *Neodvratnost trestního postihu a operativně pátrací činnost*. Praha: KÚ VB, 1989, 208 s.
9. OBOŇA, J. *Systém a systémová analýza v prax*. Bratislava: Alfa 1990, 272 s. ISBN 80-05-00104-5.
10. PETRUSEK, M. – MILTOVÁ, A. – VODÁKOVÁ, A. *Sociologické školy, směry paradigmata*. Praha: Slon edice Sociologické pojmosloví, 2000.
11. PORADA, V. – STACHO, P. *Úvod do teorie činnosti policajno-bezpečnostných orgánov*. 1. časť. Bratislava: Akadémia PZ v Bratislave, 2000, 125 s. ISBN 80-8054-153-1.
12. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika, věda o edukačních procesech*. Vyd. 1. Praha: Portal, 1997, 495 s., ISBN 80-7178-170-3.
13. SKALKOVÁ, J. *Pedagogika a výzvy nové doby – 1. vyd.* Brno: Paido, 2004, 158 s. ISBN 80-7315-060-3.
14. ŠKROVÁNEK, J. K niektorým problémom vzťahu policajnej teórie a praxe. In: *Policajná teória a prax*, č. 1/2004, s. 81, 82.

**Použitá literatúra, ktorú spracoval
p. prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc.**

- Koncepcia rozvoja policajných vied prerokovaná Vedeckou radou Akadémie Policajného zboru v Bratislave dňa 31. mája 1999:** [Zámery vedeckých projektov]./ Květoň Holcr, Gustáv Dianiška, Jiří Seknička, Ivan Šimovček, Pavel Baláž, Anton Tallo, Jaroslav Erneker – Bratislava: Akadémia PZ, 1999. 66 l: tab. Signatúra: VÝSK. 12
- Náčrt možností participácie niektorých spoločenskovedných disciplín v konštituujúcej sa policajno-bezpečnostnej vede.**/ Gustáv Dianiška, Milan Holčík. **In:** *Konštituovanie policajno-bezpečnostnej vedy*. Zborník materiálov z vedeckého seminára konaného 6.11.1996 na Akadémii PZ. Bratislava: Akadémia PZ, 1996. S. 17 – 22. Signatúra: F 10064; SF 1258
- Bezpečnostná veda a jej perspektívy v rezorte MV SR.**/ Gustáv Dianiška, Ján Čech. **In:** *Policajná teória a prax*. Roč. 3, č. 1/2 (1995), s. 3 – 13.
- Predstavy slovenského občana o profile policajta.**/ Gustáv Dianiška. **In:** *Policajná teória a prax*. Roč. 4, č. 2 (1996), s. 51 – 52
- Konštituovanie policajno-bezpečnostnej vedy.**/ Gustáv Dianiška, Ivan Šimovček. **In:** *Policajná teória a prax*. Roč. 5, č. 4 (1997), s. 17 – 20.
- Policajné vedy v systéme slovenskej vedy: Informácia o kongrese so zahraničnou účasťou.**/ Gustáv Dianiška. **In:** *Policajná teória a prax*. Roč. 6, č. 2 (1998), s. 85 – 88, a iné.

NEZODPOVĚZENÉ OTÁZKY SOUČASNÉ KRIMINOLOGIE

ALENA MAREŠOVÁ*

1. Úvod

Základní charakteristikou kriminologie je, že je vědou empirickou – tj. vědou, zabývající se především poznáváním reality v určitém čase a na určitém území, a to ve vztahu k předmětu svého zájmu, tj. ke kriminalitě (šířeji zločinu, spíše však zlému činu) a způsobům vyrovnávání se společností s tímto sociálně patologickým jevem. Kriminalitu zkoumá s využitím aktuálních poznatků i teoretických konstruktů především sociologie, dále pak trestního práva, psychiatrie, psychologie, kriminalistiky aj. Vlastním výzkumem (kriminologickým s využitím metod výše jmenovaných věd) zkoumá i osoby, které svým jednáním kriminální jevy vytváří – tj. pachatele, ale i poškozené kriminalitou – oběti apod.

Hlavním požadavkem, který je na kriminologii kladen, je, aby interpretace poznatků, zjištěných kriminologickou analýzou a výzkumem, si zachovávaly vědeckou objektivitu a nepodléhaly politickým tlakům a populistickým přáním. (KUCHTA, VÁLKOVÁ, & kol., 2005)

Vznik kriminologie v Čechách, ale i jinde, byl vždy spojen s využitím kvantitativních údajů o kriminalitě. Tyto informace měly zpravidla podobu soudních, později i policejních statistik a byly využívány jako věcný argument naléhavosti při realizaci mnoha trestněprávních reforem. Zvláštní důraz na vyhodnocování statistických dat byl v kriminologii kladen již od doby prvních analýz kriminálních statistik,

* PhDr. Alena Marešová, Ph.D., Institut pro Kriminologii a sociální prevenci.

provedených v 19. století (KALLAB, 1913).¹³⁵ V současnosti se tento trend nemění a se zavedením elektronického zpracování dat se spíše rozšiřuje, aniž bývá podroben kritickým přístupům při interpretaci obrovského množství získaných statistických údajů.

Také závislost kriminologie na poznatkové bázi ostatních disciplín – sociologie, psychiatrie, psychologie, kriminalistiky aj. se spolu s boomem nových poznatků v nich stává stále větším problémem (např. psychologie toho času vytváří metaanalýzy psychologických poznatků). Rychlost předávání poznatků a výměna informací mezi všemi vyjmenovanými disciplínami, s ohledem na jejich šíři a někdy i odbornost, klade stále větší a náročnější požadavky na kriminology obsáhnout a přetvořit nové informace do podoby pro kriminologii „stravitelnou“. Tento proces se již nedá příliš zrychlit a tak následkem tohoto zaostávání se zvyšuje diskutabilnost mnoha v kriminologii po desetiletí uznávaných kriminologických teorií a závěrů z kriminologických výzkumů.

Dále se nebudu snažit o obsáhlou argumentaci výše uvedeného, ani bych ji v tak krátkém čase a v omezeném rozsahu příspěvku nebyla schopná, jen uvedu dva, doufám že dostatečně ilustrativní, příklady s cílem upozornit, že současná kriminologie potřebuje formulovat nové problémy k řešení a znovu přehodnotit ty již léta řešené, přiznat vlivy a omezení řešit mnohé stávající problémy za současné situace (a podporované globalizace).

Pomím zcela komplikace, které kriminologii působí změny a tlaky politické, kterým, jak je uvedeno v úvodu, by kriminologie (v ideálním případě) neměla podléhat. Tento požadavek je, v době financování kriminologických pracovišť i výzkumů ze státního rozpočtu ve skutečnosti nemož-

¹³⁵ Jak z komentářů v Trestní statistice z Čech, Moravy a Slezska vyplývá, začátky užití trestní statistiky sahají až do 18. století, kdy trestní soudní řád nařizoval sestavovat čtvrtletní přehledy o zločinnosti. (Československá statistika – svazek 25, řada V. Trestní statistika, sešit 2. Praha. Státní úřad statistický – knihkupectví Bursík a Kohout v Praze, Melantrich, 1925, s. 7 – 42.).

né naplnit. Je v podstatě iluzorní, i s ohledem na to, že zaměření trestně právní sféry je určováno politickou reprezentací státu

Příklad 1

Již delší dobu se vede diskuse o tom, zda trend každoročního poklesu kriminality, konkrétně počtu evidovaných trestných činů a počtu obětí (argumentováno výsledky mezinárodního výzkumu obětí ICVS (ŠTEFUNKOVÁ, 2014) (VAN KERSTEREN, VAN DIJK, & MAYTHEW, 2014), odpovídá skutečnosti – zda je skutečně v naší republice páčáno stále méně trestných činů, zda se tak výrazně snižuje počet pachatelů trestných činů z řad mládeže do 18 let apod. Přitom tento trend není jen specifikem ČR, ale i mnoha dalších zemích. Ve většině evropských i mnoha mimoevropských průmyslově rozvinutých zemích světa policií evidovaná kriminalita též velmi pozvolna klesá.

Nejvíce se diskutí o poklesu kriminality účastní kriminologové, tj. odborníci, kteří zkoumají kriminalitu jako svébytný sociálně patologický jev vznikající v každé společnosti, jehož rozsah zásadním způsobem ovlivňuje kvalitu života členů společnosti. Tyto diskuse nejčastěji probíhají na mezinárodních setkáních – kriminologických konferencích, seminářích a zpravidla jsou doprovázeny srovnáním vývojových trendů kriminality v různých zemích, které jednotliví účastníci takových setkání reprezentují.

Hledání odpovědi na otázku, zda pokles výskytu kriminálních jevů (argumentováno je jen policií evidovanou kriminalitou) odráží realitu, je zpravidla doprovázeno hledáním odpovědi na otázku: proč? Odpovědi na druhou otázku mají obvykle podobu hypotéz, teorií vycházejících z poznání příčin kriminality v konkrétním čase na konkrétním místě. Tyto teorie, byť budí veliké množství připomínek a výhrad, jsou ale velmi zajímavé.

V základě jedné z teorií je názor, že kriminalita a zaměření trestní politiky spolu nejsou v návaznosti, každá z těchto oblastí žije vlastním

– na druhé straně nezávislým životem. Trestní politika je poplatná především snaze zviditelnit politické směry v zemi, které s její pomocí (sliby na změnu) oslovují potenciální voliče. Kriminalita, jako součást sociálního života ve společnosti, je pak určována uspokojením potřeb části občanů (zločinců) kriminálním jednáním s maximálním využitím existujících (v určitém čase pro určitý druh kriminality) společenských podmínek. Oba subjekty kriminální scény – tj. trestní politika a utvářející ji politici, a kriminalita a její představitelé, se o sebe navzájem příliš nezajímají. Výjimku zde tvoří jen výrazné společenské změny, které působí druhé straně prokazatelně velké škody (a to v oblasti materiální, ale i nemateriální), nebo vytvářejí zvláště příznivé podmínky pro nadstandardní zisky a výhody. Tyto změny se pak mohou odrazit v kolísání rozsahu kriminality.

Druhá teorie vysvětluje pokles kriminality faktem, že část tradičních pachatelů trestných činů – tj. mládež ve věku do 25 – 30 let přesunuje svůj život, ale i činnost, včetně té kriminální, na internetové (sociální) sítě – tj. do virtuálního světa. Platí to i pro mnohé druhy násilné trestné činnosti (vybíjení agrese) prostřednictvím her (simulující vraždy, přepadení, krádeže, vlastní zviditelnění osoby atd.). Tj. zjednodušeně – kriminalita z ulic zčásti mizí proto, že se přesunuje do virtuálního světa, což je podporováno i vlivem „situační prevence“, např. zdokonalením ochranných opatření proti vloupání a ztížením tak jeho provedení pro značnou část pachatelů apod.

Také fakt, že sociální kontrola kriminality, díky sociálním sítím, nabývá do určité míry virtuální podoby a často vytváří vlastní normy chování (manipulací s jedinci a skupinami) virtuálního světa, včetně určování, co je či není zločinem, zločinným jednáním má dopad na výskyt kriminality v ulicích.

Od 70. let do 90. let minulého století docházelo v západní Evropě ke stálému každoročnímu zvyšování počtu vražd – v novém století již jen k poklesu jejich počtu. Trend v poklesu vražd je nápadný (mimo některé postkomunistické země) od 90. let. Na výskyt vražd ve světě se váže další teorie, která pracuje s pojmem přenos násilí do jiných

zemí. Jako příklad jsou uváděny USA, které jak formou pobytu značného počtu vlastních občanů na území jiných států (turismus, zaměstnání v cizině apod.), tak i formou vojenských akcí prováděných občany USA v jiných zemích, vyvolávají nebo rozšiřují důsledky násilných projevů, včetně kriminálních, na územích mimo jejich vlastní. Často se také stírají hranice mezi násilím považovaným za zločin a násilím ostatním, politicky vhodně zdůvodněným, které nebývá sankcionováno ani zahrnováno do oficiálních statistik.

Další teorie vycházejí z poznání, že globalizace světa je doprovázena globalizací zločinu a globalizací pohledu státní administrativy na kriminalitu a postupů proti ní, a proto i vývojové trendy kriminality v jednotlivých zemích se sblížují.

Každá z uvedených teorií je sice diskutabilní, ale má i své opodstatnění v reálném světě. Proto se mezi kriminology šíří, ale kterou z nich lze aplikovat na české podmínky, nebo zda pro prostředí v ČR platí nějaká úplně jiná – specifická teorie – touto otázkou se zatím nikdo nezabýval. Zajímavá je také skutečnost, že i když ve všech kriminologických teoriích je argumentováno převážně policejními statistikami, nikde není vedena významnější diskuse (v odborném tisku), zpochybňující hodnotu užitých statistik, včetně jejich závislosti na trestních zákonech jednotlivých zemí, které se navzájem značně liší. Také možnost, že v jednotlivých zemích je pokles kriminality způsoben zkvalitněním právního vědomí obyvatel, či zvýšením účty k platným zákonům, nebo výsledkem kvalitní a účinné trestní politiky, není nikde prezentována. (MAREŠOVÁ, 2014)

Příklad 2

V současnosti část kriminologů a penologů začíná zpochybňovat četné axiomy uváděné v učebnicích: způsoby resocializace pachatelů a vězňů a resocializační myšlení obecně, prezentované sociální vize aj. (KONOPCZYŃSKI, 2014). Mění se i pohled na násilí a jeho zakomponování do života současné společnosti. (GILINSKI, 2014) Radi-

kální výkyvy jsou typické pro přístup k nápravné funkci nepodmíněného trestu odnětí svobody. (BAUMAN, 1999)

Ke značným změnám dochází i při hledání odpovědi na v kriminologii známé otázky, vztahující se k osobám pachatelů (zločinců), odpověď na které se tak posouvá do nedohledna. Spíše se stávají jen návodem (tezemi) k hledání nových poznatků a souvislostí.

Jsou to např. následující otázky:

- 1) „Zločincem se člověk rodí či stává?“, tj. kde věda vyjasňuje, podíl „získaného“ sociálního a „přírodního“ biologického na jednání pachatelů.
- 2) Jsou osobnosti pachatelů specifickými osobnostmi, které mají zvláštní vlastnosti či zvláštní kombinace jinak běžných vlastností, odlišujících je od osob, které trestný čin nikdy nespáchaly?
- 3) Lze pachatele trestem, výchovou či léčením ovlivnit tak, aby již trestnou činnost nepáchali?.
- 4) Jaké faktory jsou ve hře při vzniku a průběhu trestného činu konkrétního pachatele. Zda má kriminogenní situace větší váhu než osoba pachatele, příp. za jakých podmínek? Je vliv vnějších zábran (hrozba trestem, technické překážky, legislativní opatření) na zabránění trestnému činu větší, než je vliv vnitřních (morálních) zábran pachatele? Je kriminální jednání trvalou součástí lidského chování či je jen problémem jednotlivce?

Základní informace získané od samotného obviněného, svědků, obětí, z věcných a listinných důkazů, znaleckých posudků a jiných důkazů, konfrontované s moderními kriminologickými poznatky by pak měly určovat další zacházení s pachatelem, měly by určovat výběr druhu trestu a ochranného opatření, ovlivnit délku ukládaného trestu odnětí svobody i výběr druhu vězeňského zařízení atd. V případě uvěznění by tyto poznatky měly určovat další zacházení s vězněm, způsob výchovného působení na něj i následné začleňování do společnosti po propuštění z vězení.

Po zhodnocení účinnosti opatření uplatňovaných státem vůči pachatelům trestných činů by měly výsledky takového zkoumání potvr-

zovat či zpochybňovat funkčnost jednotlivých ustanovení trestního práva a trestní politiky jako celku a být východiskem trestněprávní reformy. (MAREŠOVÁ, 2008)

Ještě relativně nedávno kriminologové předpokládali, že na tyto otázky dříve či později bude možno odpovědět. (TOMÁŠEK, 2010) S postupem doby však musíme konstatovat, že vlastně odpovědět univerzálně na tyto otázky vůbec nelze, že jsou vytrženy z kontextu jevu označovaném jako kriminalita, který má v změnách času a místa, příp. dalších souvislostech, často dosti odlišný obsah.

2. Závěr

Zatím přínos kriminologie pro poznání kriminality a trestně právní vědy, které kriminalitu ve společnosti mají ve své „působnosti“, spočívá spíše v tom, že otázky klade, než že je vyhovujícím způsobem zodpovídá. Spíše problematizuje, než vysvětluje. V současnosti však takový přístup je právě pro trestně právní vědy jednoznačně přínosem. Stále sice platí, že komu je vše jasné má o problém méně, ale neznamená to, že je moudřejší!, že problém neexistuje a jeho přehlížení neohrožuje společnost.

Kriminologie stále musí řešit základní otázky, jejichž zodpovězení od ní odborná veřejnost očekává. To znamená, že musí více pomáhat trestně právním vědám zjišťovat skutečný rozsah kriminality v určitém čase na určitém území, analýzou a výzkumem zjišťovat a ověřovat účinnost opatření proti kriminálním a sociálně patologickým jevům, musí rovněž zpětně hledat, co se osvědčilo a po společenských vědách požadovat více nových informací o pachatelích, vzniku asociálního jednání a jeho příčinách. Především by však měla upozorňovat na problémy, a to bez ohledu na to, zda mají řešení. K tomu by měla disponovat dostatečným zázemím.

Resumé

In contemporary criminology there are a number of unanswered questions connected to both crime and the ways of its reduction and clarification of offender's role in it. With some of these questions criminology struggles for years, eg. searching roots of crime, defining factors of crucial influence on origins of individual's or group criminal behaviour. Other questions are connected to possibilities of prevention of recidivism or searching conditions for effective reintegration of offenders into society after serving their sentence of imprisonment, etc. Other questions deal with current phenomena and have been asked only recently, eg. statistically provable decline of crimes incidence in Europe and other industrially developed countries. Answers to mentioned questions have not yet been fully clarified. The contribution of criminology for criminal law sciences consists rather in asking questions than in ability to give definite answers, it rather brings problems than explains them. But it also is important – if everything is clear it does not mean that problems are nonexistent and that ignoring them is not a threat to society.

Literatura

1. BAUMAN, Z. *Globalizace. Důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999.
2. GILINSKIJ, J. Prestupnosť, deviantnosť i socialnyj kontrol v epochu postmoderna. In: Kolektiv. *Prestupnosť, deviantnosť i socialnyj kontrol v epochu postmoderna* (s. 36 – 41). 2014, Sankt-Peterburg: ALEF-PRESS.
3. KALLAB, J. Dvě studie o významu kriminální statistiky pro reformu trestního práva. In: *Sborník věd právních a státních*. 1913, s. 375 – 390.
4. KONOPCZYŃSKI, M. Tvořivá resocializace jako rostředek rozvoje potenciálů. In: H. VÁLKOVÁ, V. ČERNÍKOVÁ, J. FIRŠTOVÁ, & a. kolektiv. *Aktuální otázky vězeňství* (s. 35 – 42). 2014, Praha: Policejní akademie ČR v Praze.
5. KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H., & kol., a. (2005). *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005.
6. MAREŠOVÁ, A. Pachatel trestného činu. In: O. NOVOTNÝ, J. ZAPLETAL, & a. kol., *Kriminologie* (s. 143 – 144). Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008.

7. MAREŠOVÁ, A. Trendy kriminality v ČR v roce 2013. V A. MAREŠOVÁ, & a kol., *Analýza trendů kriminality v roce 2013* (s. 23 – 25). Praha: IKSP, 2014.
8. ŠTEFUNKOVÁ, M. Výzkumy obětí jako zdroj informací o kriminalitě. In: R. SVATOŠ, J. KŘÍHA, & ed., *II. kriminologické dny* (s. 237 – 242). České Budějovice: VŠERS, 2014.
9. TOMÁŠEK, J. *Úvod do kriminologie*. Praha: Grada Publishing, a.s, 2010.
10. VAN KERSTEREN, J., VAN DIJK, J., & MAYTHEW, P. The International Crime Victims Surveys (A retrospective). *International Review of Victimology*, 2014, s. 49 – 69.

KULTÚRA OSOBNOSTI A PROFESIONÁLNA ETIKETA

KATARINA MIKLOŠOVÁ*

Každá práca, každé povolanie má svoje širšie dimenzie. Má nielen svoju odbornú podstatu, zameranie, profesijné pravidlá, spoločenský zmysel a význam, ale aj svoju internú, vlastnú kultúru, ktorá je prejavom a súčasťou odbornej vyspelosti – a samozrejme je aj súčasťou celkovej spoločenskej kultúry. Kultivovanosť vnútornej interdisciplinárnej komunikácie a najmä komunikácie v širších spoločenských súvislostiach (vztahoch) určite prispieva k hlbšiemu pochopeniu samotnej odbornej problematiky, efektívnejšiemu naplneniu spoločenského zmyslu profesie a k upevneniu pozície profesie v spoločnosti, resp. miesta, ktoré jej patrí. Predmety, ktoré podporujú rozvoj týchto schopností, sú nevyhnutnou súčasťou odborného štúdia.

Vážim si, že profesor Dianiška v rámci univerzitného štúdia podporuje učebné programy, ktoré kultivujú osobnosť študenta a obohacujú profesionálnu výbavu budúcich právnikov.

Vážim si, že profesor Dianiška svojou odbornou a ľudskou autoritou vytvára priestor pre zmysluplné budovanie koncepcie a realizácie týchto programov v inerdisciplinárnom kontexte.

Vážim si príležitosť, že sa môžem s profesorom Dianiškom podieľať na naplňaní úloh katedry, ktorú profesor Dianiška vedie.

* PhDr. Katarina Miklošová, Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra propedeutiky právnických predmetov.

1. Úvod

Celý náš život prebieha v sústavnom kontakte s inými ľuďmi. Neustále vstupujeme do rozličných vzťahov, sme príslušníkmi rôznych skupín, ktorých charakter sa mení nielen v priebehu nášho života, ale aj v priebehu jedného dňa. Správanie človeka je reakciou na tieto skupiny, na predmetné i duchovné prostredie, ktoré nás obklopuje. Správanie jednotlivca je prejavom:

sociálnych (spoločenských) vzťahov, odpoveďou jednotlivca na charakter kultúrnej tradície a spoločenského prostredia, v ktorom sa pohybuje,

jedinečnosti, osobitosti každého človeka: i pri dodržiavaní zásad etikety je správanie a vystupovanie každého z nás naším vlastným individuálnym prejavom – nesprávame sa všetci rovnako,

stupňa ovládania a zvnútornenia zásad správania a spoločenskej etikety, ktorá predstavuje súbor pravidiel a spoločenských noriem, považovaných v spoločnosti za konvenciu.

2. Kultúra osobnosti

Špecifiká a náročnosť profesionálneho pôsobenia, právnickú oblasť nevynímajúc, predpokladajú popri požiadavkách na odbornosť i také osobnostné kvality, ktoré sa prejavujú kultivovaným správaním a vystupovaním, korektnou komunikáciou, zodpovedajúcou úpravou zovňajšku a predmetného prostredia, teda celkovou vysokou kultúrnou úrovňou človeka. **Kultúrnosť človeka** nemožno chápať úzko rezortne – v počte navštívených kultúrnych podujatí, resp. prečítaných kníh, ale prejavuje sa bezprostredne vo všetkých aspektoch ľudskej činnosti. Je „prítomná“ i v našich prejavoch navonok – aj v tých celkom všedných, ktoré robíme bez toho, aby sme sa nad nimi zamýšľali – ako sa pozdravíme, ako berieme pero do ruky, ako kráčame, gestikulujeme, ako kladieme otázky, ako prejavujeme nesúhlas ap. Kultúrnosť

človeka je zároveň spätá i s tým, ako si budujeme vlastnú hierarchiu hodnôt, aké máme nároky, aké sú naše záujmy, akých priateľov si vyberáme, ako trávime voľný čas, ako sa vzdelávame a budujeme kariéru – možno usudzovať, že kultúrnosť sa prejavuje celkovo v našom životnom štýle. V neposlednom rade kultúrnosť človeka pôsobí i na to, ako nás vidia a posudzujú iní (v závislosti od ich individuálnej kultúrnej vyspelosti).

Jedným z významných faktorov ovplyvňujúcich to, ako nás vnímajú iní (s tým prirodzene súvisí i to, ako vnímame sami seba) je i schopnosť **pozitívne pôsobiť na ľudí**. Táto schopnosť sa zvykne označovať ako **osobný imidž**. Na jeho utváranie pôsobí viacero činiteľov, ktoré možno zhrnúť do troch okruhov:

- A. vzhľad,
- B. správanie, vystupovanie, spôsob komunikácie a sociálne zručnosti,
- C. sebedomie a sebadôvera.

A. Vzhľad – vo všeobecnosti sa považuje za prvotnú a na prvý pohľad postrehnuteľnú vizitku človeka, za jeden z najvýznamnejších znakov kvality osobnosti, jeho originality a jedinečnosti. Úprava zovňajšku má vysokú výpovednú hodnotu, vzhľad je prirodzenou súčasťou nášho pôsobenia na ľudí. Podľa charakteru oblečenia a celkového vzhľadu často usudzujeme, aký spoločenský, profesionálny či ekonomický status jedinec má. Oblečenie môže i celkom konkrétne označovať jeho nositeľa (napr. rovnošata vojakov, talár sudcov, biely plášť lekárov, dres športovcov). Vzhľad, predovšetkým pri utváraní prvého dojmu, má tendenciu ovplyvňovať to (niekedy do značnej miery – hoci nie vždy objektívne), aký úsudok si o človeku vytvárame. Napokon, hodnotenie vzhľadu iných vychádza z našich vlastných predstáv o tom, ako by mali ľudia vyzerat' (i ako by sa mali správať) v istej spoločenskej alebo pracovnej pozícii. V spoločnosti je pomerne presne definované, ako má vyzerat' a správať sa napr. kňaz, politik, sudca, bankový úradník a odchýľky od tejto všeobecnej predstavy môžu pôsobiť rozpaky alebo dokonca odmietnutie.

Vzhľad pôsobí na správanie ľudí, dokonca pod jeho vplyvom sa môže spôsob správania meniť. Je totiž jedným z faktorov, ktorý ovplyvňuje naše sebavedomie a prispieva k pocitom duševnej rovnováhy. Ocítame sa občas v situácii, keď nie sme so svojím vzhľadom spokojní, napr. nie sme primerane oblečení na danú udalosť alebo nie sme upravení podľa svojich predstáv. Ak sa vtedy dostaneme do kontaktu s človekom, na úsudku ktorého nám záleží, necítíme sa komfortne, naše sebavedomie klesá (prirodzene, nemožno to aplikovať univerzálne, pretože sú ľudia, ktorí tento pocit nemajú). Naopak, príjemný a kultivovaný zovňajšok do istej miery uľahčuje jednanie s ľuďmi, je to fenomén, ktorý v práci s ľuďmi pôsobí aktivizujúco. Ľudia vo všeobecnosti majú tendenciu oceňovať príjemný zovňajšok (čo vonkoncom nemožno zúžiť len na oblečenie), pretože je podnetom pre príjemné vizuálne vnemy.

Odievanie plní tri základné funkcie:

Ochranná – spĺňa predovšetkým praktické ciele (chráni pred nahotou a vplyvmi počasia).

Estetická – odev má byť príjemný na pohľad, vkusný, jednotlivé súčasti majú spolu farebne, materiálovo i strihovo harmonizovať. Oblečenie má svojmu nositeľovi slušať a napomáhať k tomu, aby bol človek vizuálne príťažlivý, aby mal v ňom dobrý pocit a tento pocit vzbudzoval i u iných. Rovnako je dôležité, aby boli v harmónii i doplnky a celková úprava vzhľadu s individuálnymi fyziognomickými predpokladmi nositeľa.

Reprezentatívna – odev sa prezentuje ako istá vizitka, podieľa sa v pozitívnom význame na spoločenskej prestíži v zmysle starej pravdy „šaty robia človeka“. Reprezentatívnosť oblečenia je daná takými aspektmi, ako sú kvalita materiálov, strihov a vypracovania odevov, kvalita doplnkov, módnosť a štýlovosť. Reprezentatívnosť súvisí nielen s odevom samotným, ale i so spôsobom jeho nosenia. Vysoká kvalita a náročnosť odevu predpokladá i kultivované správanie jeho nositeľa – ak je úroveň vystupovania a správania človeka nižšia, ako je úroveň jeho oblečenia, je táto disproporcja okamžite viditeľná.

Úpravu zovňajšku i odievanie ovplyvňuje **móda**. Móda je súbor pomerne rýchle sa meniacich pravidiel, ktoré regulujú naše správanie nielen v odievaní a úprave zovňajšku, ale aj v iných činnostiach (móda ovplyvňuje napr. náš hovorený prejav a spôsob komunikácie, výber predmetov spotrebnej povahy, naše záľuby, preferencie v trávení voľného času). Móda je svojou povahou expanzívna, pomerne rýchlo sa nové alebo avantgardné módné prvky prostredníctvom reklamy, textilnej výroby a obchodu dostávajú k spotrebiteľom a pôsobia ako anonymný diktát. Podriaadiť sa tomuto diktátu bez výberu ústi do uniformity. Je to jeden z paradoxov módy – to, čo ešte „včera“ bolo jedinečné, nové, originálne „dnes“ už je majetkom mnohých, stáva sa bežným, stáva sa uniformou.

Móda, hoci je expanzívna, nie je záväzná. Obliekame sa a upravujeme si zovňajšok istým spôsobom, ktorý nás charakterizuje – aj **v móde potvrdzujeme sami seba**. Ak má byť oblečenie vizitkou osobnosti, je dôležité, aby našu individualitu zohľadňovalo.

Rešpektovanie našej jedinečnosti, náš individuálny vzťah k móde ovplyvňuje **vkus**. Na jeho základe ako trvalejšej pozície, prejavujúcej sa v schopnosti orientovať sa v estetických podnetoch, t. j. v tom, čo je krásne (pekné), si vyberáme z módy tie prvky, ktoré nám konvenujú. Vkus sa prejavuje nielen vo vzťahu k odievaniu, ale aj v mnohých praktických činnostiach, napr. pri vytváraní prostredia na pracovisku i doma, pri kúpe predmetov spotrebnej povahy a zároveň sa premieta aj do takých činností, ktorých výsledok nemá materiálnu povahu – v správaní, v komunikácii, pri výbere priateľov, ovplyvňuje náš životný štýl ap.

Jednou zo základných vlastností vkusu v odievaní je **vhodnosť na daný účel**. Nie to oblečenie, ktoré hodnotíme z nášho pohľadu ako nepekné, musí byť nevkusné. Za nevkusné teda možno považovať také oblečenie, ktoré je pre danú príležitosť nevhodné, ktoré nie je primerané pre istý vek, typ postavy, charakter činnosti ap., resp. jednotlivé súčasti oblečenia a doplnkov si svojím charakterom odporujú. Jedným zo základných kritérií výberu konkrétneho oblečenia je spoločenský status a charakter práce, ktorú vykonávame. Ak by sme prácu napr.

v právnickej profesii označili atribútmi ako náročnosť, zodpovednosť, serióznosť a vysoká profesionalita, potom takýmito alebo podobnými znakmi možno charakterizovať štýl oblečenia a úpravu zovňajšku právnik.

B. Správanie, spôsob komunikácie a sociálne zručnosti sú prejavom sociálnych vzťahov, odpoveďou jednotlivca na kontakty, na atmosféru a charakter prostredia, ktorom sa pohybuje, a zároveň je obrazom jeho jedinečnosti.

Konkrétne prejavy správania sú ovplyvňované individualitou jednotlivca, jeho vedomosťami, skúsenosťami, hodnotami, návykmi, motiváciou, aktuálnym psychickým i fyzickým stavom ap. Správanie každého z nás je našim vlastným jedinečným prejavom – aj keď dodržiavame normy spoločenských zvyklostí, nesprávame sa všetci rovnako, navyše sám jedinec sa nespráva v zdanlivo rovnakých situáciách identicky. Za významné faktory ovplyvňujúce prejavy správania možno považovať zdvorilosť a takt. **Zdvorilosť** charakterizuje úcta a ohľaduplnosť k iným, ktorá zároveň obsahuje i úctu k sebe samému. Zdvorilosť je výrazom „vnútornej slušnosti“, vnútornej vôle konať podľa prijatých zásad, je dobrovoľným podriadením sa pravidlám a normám spoločenského života, t. j. života medzi ľuďmi. **Takt** je schopnosť primerane reagovať na konkrétnu situáciu vzhľadom na človeka (ľudí), s ktorým/i sme aktuálne v kontakte. Súvisí so schopnosťou cítiť sa do situácie a voliť takú formu správania a komunikácie, aby sa človek/ ľudia, s ktorým/i sme v sociálnej interakcii i nedosta/il do nepríjemnej situácie. Takt sa viaže na také aspekty osobnosti, akými sú empatia a intuícia. Takt je do istej miery vrodený, ale dá sa rozvíjať – predovšetkým pozorovaním reakcií ľudí na správanie iných, napr. čo môže byť predmetom spoločenskej nepríjemnosti, čo sa môže iného dotknúť – často to nebýva verbalizované, ale možno to spozorovať v neverbálnych prejavoch a v tóne reči.

Správanie človeka je ovplyvňované ľuďmi, s ktorými vstupujeme do sociálneho kontaktu. Títo ľudia predstavujú jedinečné osoby so

všetkými atribútmi individuality – sú príslušníkmi rôznych skupín (profesijných, národných, kultúrnych, náboženských, vekových ap.), majú individuálne vlastnosti, schopnosti, návyky, hodnoty, ambície atď. a prirodzene, rozličné prejavy správania. Naše správanie je zároveň reakciou na správanie iných, na podnety, ktoré vysielajú, na atmosféru, charakter sociálnej situácie a v neposlednom rade je i prejavom našich osobných sympatií, resp. pochybností či nedôvery. Navyše, ku všetkým ľuďom sa nesprávame rovnako. Súvisí to okrem iných korelácií predovšetkým s tým, aký je charakter **vzťahu** k inej osobe – inak sa správame k rodinným príslušníkom, inak k priateľom, inak k cudzím osobám, iné prejavy správania volíme k ľuďom, ktorých máme radi, iné k tým, ktorí nám z rôznych dôvodov nevyhovujú, resp. ich jednoducho nemáme radi.

Spôsob komunikácie a sociálne zručnosti (vo vzťahu ku kultúre osobnosti výstižnejšie: korektná komunikácia a rozvinuté sociálne zručnosti) nám umožňujú vytvárať a udržiavať osobné vzťahy, fungovať úspešne rôznych skupinách, vedieť napr. ovplyvňovať postoje, názory a správanie iných, viesť ľudí, zabraňovať napätiu a riešiť konflikty. Úspech v sociálnej interakcii presahuje zručnosti, akými sú verbálna pohotovosť, vedomé využívanie prvkov reči tela, ovládanie techník na riešenie konfliktov a asertivity, ovplyvňovania ap., ale vychádza z poznania, že sociálne správanie ľudí, hoci je jedinečné, nie je náhodné. Možno ho predvídať, pretože sa riadi sa istými zákonitosťami alebo predpokladmi (temperamentové typy, osobnostné vlastnosti, hodnotové kritéria ap.). Ďalším predpokladom schopnosti budovať konštruktívne sociálne vzťahy je uvedomenie si skutočnosti, že iní ľudia sú odlišní predovšetkým preto, že sú inak zameraní, že majú preferenciu iných psychických funkcií, kým naše preferované funkcie sú u nich potláčané. Aby sme sa dokázali vyrovnávať sa s odlišnosťou iných a tolerovať ju, je nevyhnutné uvedomiť si, že i my sami sme vo vzťahu k ostatným iní.

Navyše, správanie jednotlivcov ovplyvňujú i normy správania – spoločenská etiketa, ktorej sa budeme venovať ďalej.

C. Sebavedomie a sebadôvera sa chápe ako vnútorný pocit istoty, vytvorený pozitívnym vzťahom k sebe samému a stotožnením sa s vlastnou predstavou o sebe, ako aj s obrazom, ktorý o sebe ponúkame. Predpokladom sebavedomia, sebaistoty je dôvera v seba samého, v svoje schopnosti a sily, ale zároveň aj reálne zváženie svojich možností a predpokladov. Pozitívny vzťah k sebe podporuje odvahu k aktívnemu jednaniu, opierajúca sa o presný odhad vlastných schopností, vedomostí zručností, osobných kvalít a cieľov.

Kým dva vyššie uvedené faktory ovplyvňujúce osobný imidž – vzhľad, správanie, komunikačné a sociálne zručnosti – je možné celkom prirodzene zlepšovať výučbou, tréningom, poradenstvom a zmena môže byť viditeľná a efektívna niekedy v krátkom čase (napr. úprava vzhľadu, zvládnutie spoločenskej etikety), resp. môže byť výsledkom práce profesionálneho tímu (napr. odievanie, úprava zovňajšku), zmeny vo vzťahu k sebe predstavujú predovšetkým individuálnu „prácu na sebe“, čo prirodzene nevylučuje odborné vedenie, dokonca toto môže byť efektívnym nástrojom. Avšak základom budovania sebadôvery (orientovanej smerom dovnútra) a sebavedomia (orientovaného smerom von), je poznanie seba samého, čo iste predstavuje náročný a postupný proces.

3. Profesionálna etiketa – prvé kontakty

Zásady správania, spoločenské normy, spoločenská etiketa sú konvenciou, úzom, ktoré riadia interpersonálny a spoločenský styk. Tento úzus nie je záväzný všeobecne, ale osvojuje si ho isté spoločenstvo vymedzené etnicky, národne, nábožensky, kultúrno-historicky, a profesijne. Spoločenské konvencie nepredstavujú dogmu, ale sú meniacim sa súborom pravidiel, vyvíjajúcich sa v rôznych častiach sveta rôzne (napr. mnohé zo spoločenských pravidiel, ktoré upravujú formu spoločenského styku u nás, sú neprijateľné pre obyvateľstvo v iných častiach sveta). Zmenu spoločenských zásad ovplyvňujú viaceré faktory

– od vývinu spoločnosti cez proces globalizácie ľudstva až po celkom pragmatické aspekty spoločenských kontaktov (napr. dáma môže prísť na viaceré typy spoločenských udalostí bez sprievodu pána). Napriek tomu niektoré zásady zostávajú nemenné – i keď podstata toho, prečo boli zaužívané, stratila už svoje opodstatnenie (napr. pri vstupe dámy a pána do verejných priestorov, napr. do divadla, reštaurácie ako prvý vstupuje muž, čo je výsledkom pretrvávajúceho úzu, nie pragmatických alebo logických dôvodov).

V našej spoločnosti je záväzný **princíp spoločenskej prednosti**, ktorý charakterizuje v spoločenskom styku:

- prednosť ženy pred mužom,
- prednosť staršieho pred mladším,
- prednosť osoby vyššie postavenej pred nižšie postavenou,
- prednosť hosta pred hositeľom,
- v profesionálnom kontakte:
- prednosť nadriadeného pred podriadeným,
- prednosť klienta, partnera, hosta pred zamestnancom inštitúcie.

Osoba, ktorá má spoločenskú prednosť, riadi formu spoločenského styku. Znamená to teda, že sa môže – ak to pokladá za vhodné – svojej spoločenskej prednosti vzdať. V praxi sa to prejavuje tak, že napr. vedúci môže pozdraviť svoje spolupracovníčky, dať im prednosť pri vstupe do miestnosti, ponúknuť stoličku ap. Osoba, ktorá takúto prednosť dostala, sa jej už nevzdáva, jej povinnosťou je s vďakou ju prijať (napr. ak vedúci dá prednosť pri vstupe do miestnosti svojej podriadenej, resp. mladšiemu kolegovi, títo ponúkanú prednosť prijmú a nevracajú je naspäť).

4. Pozdrav

Je najčastejšou formou spoločenského styku a dôležitou súčasťou prvého dojmu. Pravidlá zdravenia sú odvodzované od zásad spoločenskej významnosti (spoločenskej prednosti) – muž zdraví ženu,

mladší staršieho, podriadený nadriadeného. Pozdrav môže mať formu verbálneho alebo neverbálneho prejavu, prípadne ich spojenia.

Verbálny pozdrav je prejavom úcty, priateľstva a zdvorilosti. Dôležitá je nielen jeho slovná formulácia, ale i spôsob prednesu. Verbálny pozdrav sprevádza pohľad do očí, mierny úklon hlavy, prípadne úsmev a prívetivý výraz tváre. Pri verbálnom pozdrave sa riadime týmito zásadami:

- zdravíme sa s každým, s kým sa poznáme,
- zdravíme sa pri vstupe do miestnosti alebo uzatvoreného priestoru (rovnako pri odchádzaní) – čím je miestnosť menšia alebo súkromnejšia, tým je povinnosť pozdravu väčšia (zdravíme sa napr. aj pri vstupe do kupé, výtahu, menšieho obchodu, čakárne ordinácie, ale nezdravíme sa pri vstupe do staničnej čakárne, tržnice ap.),
- zdravíme každého neznámeho človeka, ktorého sme požiadali o láskavosť,
- jednotlivec sa zdraví viacerým – ak zdravíme skupinu, formuláciu pozdravu použijeme takú, aby bol pozdrav adresovaný v skupine aj osobám, ktorých nepoznáme,
- zdravíme všetkých cudzích návštevníkov, ktorých stretávame v priestoroch vlastného pracoviska (tu platí pravidlo prednosti hostá a môže sa rušiť pravidlo pozdravu vstupujúceho, t. j. pozdravom preukazujeme návštevníkovi úctu prináležiacu hostovi,
- odzdravíme sa vždy, keď sme boli pozdravení,
- odzdravíme sa aj v prípade, ak skupinu pozdravila osoba, ktorú nepoznáme – odzdravenie nemusí mať vždy verbálnu formu, môže to byť neverbálny znak, napr. kývnutie hlavou, úsmev,
- použitie vhodnej formulácie závisí od vzájomného vzťahu, dennej doby a miesta stretnutia,
- pozdrav „ruky bozkávam“ je spoločenský pozdrav a používať ho vo formálnom pracovnom vzťahu sa považuje za nevhodné; tento pozdrav patrí iba ženám, avšak tradične je považovaný za familiárny pozdrav – je možné uplatniť ho i vo vzťahu k starším rodinným

- príslušníkom (napr. takto možno pozdraviť starého otca),
- pozdravy typu „dopó“, „dovi“ patria len do priateľského a neformálneho kontaktu, nie je vhodné používať ich vo formálnom pracovnom kontakte alebo s neznámymi ľuďmi,
- pri pozdrave môžeme zostať i sedieť, ak sa zdravíme s osobou spoločensky rovnako alebo menej významnou, alebo ak predpokladáme, že si nebudeme podávať ruku.

Neverbálny pozdrav je prirodzeným doplnkom verbálneho pozdravu, alebo sa môže vyskytovať samostatne. Prejavuje sa:

- úklonom hlavy alebo celého tela,
- úsmevom, mimikou,
- podaním ruky,
- pobožkaním na tvár, ruku, ústa, čelo,
- skladaním klobúka,
- gestami alebo pohybmi (zamávanie, vztýčenie ruky, objatie, potľapkanie).

Podanie ruky je na rozdiel od slovného pozdravu prejavom intímnejšieho kontaktu. Je výrazom priateľstva, dôvery a zároveň poctou, ktorou ponúknutím ruky preukazuje spoločensky významnejšia osoba. Ruku podáva žena mužovi, starší mladšiemu, osoba vyššie postavená osobe nižšie postavenej. Podanie ruky je spojené so stiskom ruky, pohľadom do očí a úsmevom, stisk nemá byť príliš silný, ale ani mdlý. Podanie ruky sa nepovažuje za povinnosť, avšak v pracovnom styku sa odporúča svojim partnerom alebo klientom ruku podať.

Pri podaní ruky sa uplatňujú tieto zásady:

- ruku podávame v pracovnom kontakte vždy postojacky, sedieť môže zostať iba osoba, ktorej by vstávanie robilo ťažkosti,
- v spoločenskom kontakte ruku podávame postojacky – sedieť môže zostať iba výrazne staršia osoba alebo človek, ktorému by vstávanie robilo ťažkosti, prípadne v istých situáciách môže zostať sedieť dáma (napr. ak je oblečená v róbe, sedí v kresle ap.)

- nevstávame, ak si podávame ruku pri prestretom stole – ruka sa podáva iba susedovi vpravo a vľavo,
- ponad prestretý stôl – hosťovi sediacemu oproti – sa ruka nepodáva; pracovný stôl v kancelárii alebo v rokovacej miestnosti sa za prestretý stôl nepovažuje,
- zvierat ruku druhou rukou alebo potľapkávať po pleci je možné len v tom prípade, že sa navzájom dobre poznáme a vyjadrujeme tak vzťah srdečnosti,
- muž si pri podávaní ruky dáva rukavice dolu, žena si smie rukavicu nechať pri podávaní ruky na ulici, alebo ak sú rukavičky súčasťou jej spoločenského oblečenia; pri pracovných stretnutiach si žena vždy rukavice sníma,
- asistentky, sekretárky, pracovníčky na recepciách nepodávajú ruky návštevam/pracovným partnerom svojich nadriadených – ak im však návšteva/pracovný partner ich nadriadeného ruku podá, podanie ruky neodmietajú,
- neopäťovať podanú ruku sa považuje za prejav omietnutia nielen pozdravu, ale i človeka.

Bozkávanie na tvár je výrazom priateľského spoločenského pozdravu. Týmto pozdravom sa zdravia iba osoby blízke, ktorým bozk nespôsobuje nepríjemný pocit alebo rozpaky. Spoločenská etiketa neupravuje, kto dá podnet na bozkávanie – bozk je výrazom vzájomnej spoločenskej náklonnosti:

- bozk na tvár ako formu pozdravu iba naznačíme tým, že priložíme líca k sebe,
- bozk môže byť i súčasťou obradného pozdravu pri oficiálnych príležitostiach, u mužov ho môže sprevádzať objatie okolo ramien, pre ženy je potľapkávanie po ramenách nevhodné.

Bozkávanie ruky ako prejav zdvorilosti, galantnosti a úcty patrí k pozdravom v spoločnosti.

- muž uchopí jemne prsty žene a bozk viac-menej naznačí,

- muž nebozkáva ruku žene na ulici a ani v pracovnom kontakte,
- muž nebozkáva ruku ženám mladším ako 18 rokov,
- mužom sa ruka zásadne nebozkáva, výnimku tvorí vysoký klérus, ktorému sa bozkáva obradný prsteň,
- bozkávanie rúk sa nepovažuje za spoločenskú povinnosť, podnet na bozkávanie ruky žena nedáva, muž sa pri podaní ruky rozhodne, či žene ruku pobošká, alebo bude opätovať pozdrav stiskom ruky.

Skladanie klobúka patrí v našej súčasnej spoločnosti k menej zažívaným pozdravom:

- z hlavy snímajú klobúk ako prejav úcty iba muži,
- klobúk je treba mierne nadvihnúť pravou rukou dva-tri kroky pred osobou, ktorú zdravíme, nasadiť si ho až vtedy, keď pozdravovanú osobu míňame,
- ak pri chôdzi muž ponúkne rameno žene, dvíha klobúk ľavou rukou,
- klobúk muž nesníma, ak prší alebo má obe ruky zaneprázdnené,
- muž sníma klobúk pri hraní štátnej hymny, keď pozdravuje prechádzajúci smútočný sprievod, sprievod so štátnou vlajkou ap.

5. Predstavovanie

Je nevyhnutnou podmienkou nadväzovania kontaktov. Predstavovanie môže byť priame, alebo sprostredkované inou osobou.

Priame predstavovanie sa môže uskutočniť v pracovných i spoločenských kontaktoch, avšak oba typy predstavovania majú svoje špecifiká.

Priame predstavovanie v pracovnom styku:

- vyžaduje sa vždy, keď vstupujeme do kontaktu s neznámymi osobami a nie je prítomný nikto, kto by nás zoznámil – uvádzame svoje meno, názov inštitúcie/firmy, pracovnú pozíciu, svoj občiansky titul (pán/pani) nehovoríme,

- je potrebné vždy, ak máme hovoriť k druhým ľuďom a nikto nás predtým nepredstavil alebo neuviedol, napr. ak chceme prehovoriť na seminároch, workshopoch, na poradách, kde sa všetci nepoznajú,
- ak sa predstavujeme sami, svoj akademický alebo vysokoškolský titul zvyčajne nehovoríme – z hľadiska vyššej informačnej hodnoty je vhodnejšie povedať svoju pracovnú pozíciu, resp. kompetencie,
- v pracovnom styku sa môže predstaviť prvá i žena,
- v pracovnom kontakte sa nemusí používať zdvorilostná formulka „dovoľte, aby som sa predstavil/a“ – nie je potrebné žiadať si dovoľenie, keďže predstaviť sa je naša povinnosť.

Priame predstavovanie v spoločenskom styku sa odporúča vždy, ak rozhovor presiahne zdvorilostné frázy a je predpoklad, že zotrváme v rozhovore dlhšie:

- v zmiešanej spoločnosti sa ako prvý predstavuje najmladší muž, nikdy sa ako prvá nepredstavuje dáma,
- v pánskej spoločnosti sa ako prvý predstaví najmladší muž, resp. muž, ktorý má o sebe vedomosť, že má najnižší status; v dámskej spoločnosti sa ako prvá predstavuje najmladšia dáma,
- je potrebné uviesť formulku: „dovoľte, aby som sa vám predstavil/a“ a po geste alebo úsmeve na znak súhlasu povedať svoje meno,
- svoj akademický alebo vysokoškolský titul, rovnako i profesionálnu pozíciu neuvádzame.

Predstavovanie sprostredkované ďalšou osobou sa uplatňuje v spoločnosti i v pracovných kontaktoch. Pre túto formu predstavovania sú záväzné tieto zásady:

- muža predstavujeme žene, mladšieho staršiemu, podriadenému nadriadenému,
- mená predstavovaných osôb uvádzame s občianskym titulom, resp. s akademickým titulom, ak je to situácia vyžaduje i s funkciou/pracovnou pozíciou,
- ruku pri predstavovaní podá ako prvá osoba so spoločenskou

prednosťou, ktorej predstavujú neznámeho človeka (spoločensky významnejšia osoba rozhodne, či sa pri predstavovaní budú ruky podávať), podávanie rúk pri predstavovaní nie je záväzné, postačiť môže i miery úklon a úsmev,

- svoje meno vysloví ako prvá osoba, ktorá je predstavovaná (teda tá, ktorá má nižší status), potom môže povedať svoje meno osoba spoločensky významnejšia, ktorej sme neznámeho človeka predstavili,
- meno je potrebné vysloviť zreteľne, aby ho predstavovaní ľudia navzájom počuli – ak sme meno dobre nerozumeli alebo sme si ho nezapamätali, môžeme poprosiť, aby nám meno zopakovali – predídeme tak nesprávnemu použitiu mena,
- formuláciu „teší ma, že vás poznávam“ ap. vyslovuje zvyčajne významnejšia osoba na znak toho, že zoznámenie považuje za príjemnú udalosť,
- ak ide o všeobecne známu osobu, ktorú by predstavovaný mal poznať, meno významnej osoby neuvádzame, oslovíme ju s uvedením jej služobného alebo akademického titulu, (napr. „pán štátny tajomník, dovoľte, aby som vám predstavil/a pána doktora Novotného, konateľa spoločnosti...“),
- povinnosťou vedúceho je predstaviť na rokovaní svojich spolupracovníkov – rovnako v spoločnosti je povinnosťou hostiteľa predstaviť svojich hostí navzájom,
- ak sme sa predstavili, oslovujeme nášho partnera v rozhovore menom, resp. akademickým titulom alebo funkciou, je nezdvorilé vyhýbať sa priamemu osloveniu,
- pri predstavovaní v pracovnom kontakte treba vždy vstať, v spoločenskom styku nemusí vstať staršia osoba, ktorej predstavujú výrazne mladšiu osobu,
- asistentka, sekretárka nikdy nepredstavuje pracovných partnerov alebo klientov svojmu nadriadenému (prípadne opačne) – ale ich uvádza tým, že osloví svojho nadriadeného a potom uvedie meno prichádzajúceho, (napr. „pán notár, pán doktor Horák“ ..)

6. Vizitky

Pri prvých kontaktoch sa často používajú vizitky. Dávame ich preto, aby sme si prostredníctvom nich uchovali kontakt s osobou, na ktorej nám záleží. Dať niekomu vizitku nie je povinnosťou, rovnako ako darovanie vizitky opätovať – ak vizitku nemáme, nemusíme sa ospravedlňovať, ale ak máme záujem na udržaní kontaktu, môžeme naznačiť, že o kontakt sa dodatočne postaráme inou formou (napr. prostredníctvom asistentky, mailom, telefonicky). Vizitku ako prvá dáva zvyčajne osoba spoločensky podriadená alebo osoba, ktorá sa predstavuje (napr. pri rokovaní). Ak sme dali vizitku človeku, ktorý má vysoké postavenie alebo je všeobecne známy, je len malý predpoklad, že nám vizitku bude opätovať – my chceme, aby si nás pamätali – významná osoba je nám známa, nepotrebuje si kontakt potvrdzovať vizitkou. Vizitka môže byť:

- firemná – obsahuje názov inštitúcie, logo, resp. štátny znak, meno, titul, pracovnú pozíciu, adresu, telefonický, faxový, mailový kontakt ap., na firemnej vizitke sa neuvádzajú súčasne súkromné údaje,
- súkromná – môže obsahovať iba meno, prípadne ďalšie údaje, ktoré sa rozhodneme zverejniť – súkromnú adresu, telefonický kontakt ap.,
- tzv. pracovná vizitka – je na nej uvedené meno, prípadne profesia, pracovný i súkromný kontakt, nemá však logo, resp. kompletne kontaktné údaje zamestnávateľa; takýto typ vizitky je vhodný pre tých, ktorí svoje pracovné záležitosti vybavujú i v privátnom prostredí (napr. umelci, tlmočníci, vysokoškolskí učitelia, redaktori).

Hoci vizitky sa zvyčajne dávajú pri zoznamovaní, etiketa nevyučuje je možnosť odovzdať vizitku v ktorejkoľvek časti stretnutia:

- vizitka obsahuje aktuálne údaje,
- vizitka sa podáva vždy čistá, na ktorej nie sú prepisované údaje – ak máme na vizitke niektorý neplatný údaj, vizitku nedáme (v krajnom prípade môžeme požiadať partnera, aby si údaj opravil – nikdy však nedávame vizitku s neplatnými viacerými údajmi),

- ak dostaneme vizitku, položíme ju na stôl, prípadne ju vložíme do obalu na vizitky; nikdy nedávame vizitku do vrečka, do peňaženky alebo odložíme bez povšimnutia,
- vo formálnych pracovných a spoločenských kontaktoch nie je vhodné odovzdávať vizitku na ulici,
- vizitka sa tlačí jednostranne, ak potrebujeme vizitky v cudzom jazyku, je vhodné nechať si ich vytlačiť osobitne; na druhej strane vizitky však môže byť transkripcia textu v inom type písma (napr. v azbuke).

7. Prvý dojem

Je súčasťou prvých kontaktov a výrazne ovplyvňuje to, ako posudzujeme iných ľudí a aký názor si o nich vytvárame, resp. ako iní posudzujú nás – bez ohľadu na to, či si silu prvého dojmu uvedomujeme alebo akceptujeme – prvý dojem totiž vzniká. Prvý dojem ovplyvňuje zároveň do značnej miery to, aký model správania zvolíme. Pri pozitívnom prvom dojme je väčší predpoklad, že reakcia partnerov bude pozitívna. Ľudia svojím správaním majú tendenciu kopírovať správanie iného – úsmev dokáže vzbudiť úsmev, rezervované správanie robí ďalších partnerov v komunikácii zdržanlivejších, na zdvorilosť budú pravdepodobne iní reagovať tiež zdvorilo, útok podnecuje zväčša protiútok, resp. rezignáciu. Signálmi, ktoré vysielame v prvých fázach kontaktu, budujeme vzťahovú rovinu komunikácie, ktorá významne ovplyvňuje to, ako sa ľudia navzájom vnímajú, rešpektujú, tolerujú, koľko chcú prijať z toho, čo im svojím správaním a vystupovaním ponúkame.

Prvý dojem si utvárame na základe:

A. Zmyslového vnímania:

- zrakom – vnímame postavu, oblečenie a celkovú úpravu zovňajšku, gestá, chôdzu, držanie tela, črty a výraz tváre, úsmev, očný kontakt ap.,

- sluchom – počujeme obsah slov a zároveň vnímame intenzitu, farbu a moduláciu hlasu, tempo reči, intonáciu, tón reči; v hlase dokážeme postrehnúť i náladu človeka, trému, neistotu, uspokojenie, radosť, rozčúlenie, iróniu, povýšenosť ap.; tieto vnemy paralingvistiky môžu byť natoľko silné a určujúce, že dokážu potlačiť obsah a význam slov,
- hmatom – predovšetkým pri podávaní rúk – zo stisku ruky na základe haptického vnemu usudzujeme, či ide o človeka rózneho, sebaistého, ale aj neistého, utiahnutého ap.,
- čuchom – vône a pachy významne ovplyvňujú dojem z iného človeka, dokonca majú tendenciu – ak sú nepríjemné – poprieť či „prekryť“ pozitívne vizuálne alebo sluchové vnemy.

B. Osobných skúseností, vlastností a pozícií, na základe ktorých sa v prvom dojme prejavuje:

- vplyv vlastných vlastností – iného človeka vnímame i cez naše osobné charakteristiky, akými sú napr. pesimizmus, optimizmus, skepticizmus, tolerancia, spoločenskosť – aj v prvom dojme platí „podľa seba súdim teba“,
- vplyv stereotypov – náš úsudok je často strnulý, s predsudkami, máme tendenciu uplatňovať zjednodušujúce alebo zovšeobecňujúce pohľady na príslušníkov etnických, konfesiónálnych, spoločenských skupín, vekových kategórií ap.,
- vplyv súkromných teórií osobností – naša predstava o tom, aký by mal človek byť, ako by sa mal správať podľa vzdelania, pracovného zamerania a zaradenia, spoločenského statusu, vzhľadu, resp. aké vlastnosti a vonkajšie prejavy sa vyskytujú spolu,
- vplyv „haló efektu“ – stotožnenie sa s mienkou, ktorá o osobe o situácii prevláda, resp. zameranie sa na tie vlastnosti alebo zmyslové vnemy, ktoré sú najvýraznejšie (pôsobivý vzhľad, tik v tvári, nápadná časť odevu ap.)

C. Okolnosti, za ktorých posudzujeme iného človeka:

- vplyv prostredia, priestoru, v ktorom sa stretávame – náš úsudok môže ovplyvňovať pre nás vyhovujúce alebo nevyhovujúce prostredie,
- vplyv inej osoby alebo spoločnosti – názor, ktorý máme o osobe alebo skupine ľudí, v ktorej človeka vnímame, môže ovplyvniť náš úsudok; ovplyvniť nás môže i fyzická podobnosť alebo podobnosť vo vonkajších prejavoch s inou osobou,
- vplyv vlastného momentálneho citového stavu – naše emócie môžu byť natoľko silné, že prekryjú našu racionalitu; dojem z iného človeka často filtrujeme cez svoju dobrú alebo zlú náladu.

I v prvom dojme sa potvrdzuje, že obraz, ktorý o sebe ponúkame, je prijímaný výberovo. To, ako hodnotíme iných (a naopak – ako oni hodnotia nás), je výsledkom nielen toho, čo vnímame, ale do značnej miery i projekciou svojich vlastných predstáv, stereotypov, emócií, svojich skúseností, kritérií, hierarchie hodnôt atď. Je dôležité, aby sme si tieto aspekty posudzovania iných uvedomovali. Môže to prispieť k pochopeniu toho, prečo nám niektorí ľudia konvenujú viac, iní menej – pozeráme sa na nich totiž svojimi vlastnými očami.

Prvý dojem vzniká – či už ho rešpektujeme, alebo sa bránime pripustiť jeho existenciu vo veľmi krátkom časovom úseku, pričom nie je potrebné, aby boli prítomné všetky vnemy. Často sa vytvorí len na základe jedného vnemu, ktorý je v danom okamihu dominantný (napr. na základe vzhľadu, ktorý nám konvenuje, alebo nás popudzuje), často si ho utvárame ešte skôr, než sú vypovedané prvé vety. Sila prvého dojmu vplýva na budovanie základov vzťahu, ktoré významnou mierou ovplyvňujú priebeh ďalšej sociálnej interakcie. Navyše prvý dojem je vytrvalý, má tendenciu odolávať zmene. Je preto dôležité vedome sa správať tak, aby podnety, ktoré poskytujeme, boli pozitívne. Prehodnotenie úsudku, vytvoreného prvým dojmom, už predstavuje zmenu názoru a takáto zmena býva zvyčajne pomalšia, preverovaná mnohými novými skúsenosťami a poznatkami.

Záver

Náš súčasný život je poznamenaný mnohými zmenami, žijeme v aktívnom a dynamickom období, ktoré svojimi dôsledkami stále rýchlejšie a hlbšie prenikajú aj do spôsobu života. Okrem nových pracovných kontaktov si budujeme i nové spoločenské vzťahy a navyše mnohé spoločenské aktivity sa stávajú nedeliteľnou súčasťou našej práce. Je preto nevyhnutné, aby súčasťou profesionality bolo i osvojenie a znútornenie si princípov a zásad nadväzovania pracovných a spoločenských kontaktov, riadenie kultivovanej sociálnej interakcie, ako aj poznanie svojich osobnostných kvalít a vlastných možností pri pôsobení na iných.

Resumé

Social relations, the nature of cultural tradition and background, level of control and acquisition of principles of behaviour and social etiquette represent main role in professional activities. Social etiquette is the collection of regulations and norms, that are regarded in concrete society for convention. Behaviour induces to the unique, individuality of each person. Also behaviour and presence all of us is our own individual expression. Success in business meetings and negotiations, success in social meetings and generally in contact with other people depends on several factors. Using of regulations and norms of behaviour and their application in social interaction is the natural aspect of professionalism and whole cultural profile of personality.

**POHLAD VEREJNOSTI
NA NIEKTORÉ PRÍČINY RASTU EXTRÉMIZMU
A JEHO PREVENCIU
(čiasťkové výsledky z výskumu verejnej mienky)**

MAGDALÉNA ONDICOVÁ*

*S úctou k váženému pánovi prof. PhDr. Gustávovi Dianiškovi, CSc.,
pri príležitosti životného jubilea.*

1. Úvod

Extrémizmus je často označovaný ako fenomén, ktorý v sebe nesie najsilnejšie sociálne, politické, právne, psychické a filozofické aspekty. Problematika extrémizmu sa vo verejnosti zviditeľnila predovšetkým prejavmi rasizmu a intolerancie. Extrémizmus je jedným z najnebezpečnejších protispoločenských javov modernej demokratickej spoločnosti, ktorej charakteristickým znakom je rôznorodosť jej názorov a postojov. Určitá časť spoločnosti sa prikláňa k extrémne idealistickým až radikálnym postojom a tieto svoje postoje sa snaží viac či menej razantne presadzovať s použitím legálnych aj nelegálnych prostriedkov vrátane extrémistických činov.¹³⁶

Označenie rôznych prejavov intolerancie pojmom extrémizmus sa v praxi začal používať len nedávno. Pod pojmom extrémizmus chápe-

* PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD., Akadémie Policajného zboru v Bratislave, Katedra kriminológie.

¹³⁶ Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014, ktorá bola prijatá 8. júna 2011 uznesením vlády Slovenskej republiky č. 379/2011. [online]. [cit. 2014.11.20]. Dostupné na <http://www.minv.sk/?dokumenty-na-stiahnutie>.

me (a nielen my, ale aj široká občianska verejnosť) protispoločenské konanie skupín osôb a ich priaznivcov, ktoré vyúsťuje často do protizákonného správania na základe odmietania akceptácie základných hodnôt, noriem a spôsobu správania sa akceptovaného aktuálnou spoločnosťou. Môžeme ho označiť za kriminogénny faktor, ktorý zvyšuje nebezpečenstvo všetkých druhov deliktov.

Aplikujúc uvedené, obsah príspevku predstavuje čiastkové výsledky získane z výskumu verejnej mienky „Príčiny rastu extrémizmu“ realizovaného v rámci riešenia vedeckovýskumnej úlohy, ktorá bola zadná Akadémii Policajného zboru v Bratislave Ministerstvom vnútra SR na základe Národného akčného plánu boja proti terorizmu. Súčasťou tejto úlohy bolo „Skúmať príčiny radikalizácie určitých skupín obyvateľstva“¹³⁷ a aktívne predchádzať situáciám, ktoré vedú jednotlivca k schvaľovaniu terorizmu alebo účasti na teroristickej činnosti.“¹³⁸

2. Stručná charakteristika metód výskumu a výskumnej vzorky

Realizátori vedeckovýskumnej úlohy zameranej na príčiny rastu radikalizácie a agresivity určitých skupín obyvateľov¹³⁹ si uvedomovali, že základným predpokladom pri dosahovaní účinnosti a efektivity

¹³⁷ Projekt vedeckovýskumnej úlohy „Príčiny rastu radikalizácie a agresivity určitých skupín obyvateľstva“ evidovaný pod číslom Výsk. 138.

¹³⁸ Téma vedeckovýskumnej úlohy úzko súvisela aj s ďalšími dokumentmi vlády SR: „Stratégiu prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike“, „Akčným plán predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom“, „Komplexným program boja so zločinnosťou“, „Akčným plánom trvalo udržateľného rozvoja v SR“ a v neposlednom rade programom Európskej komisie „Prevention of and Fight Against Crime“.

¹³⁹ Projekt vedeckovýskumnej úlohy „Príčiny rastu radikalizácie a agresivity určitých skupín obyvateľstva“ evidovaný pod číslom Výsk. 138.

preventívnych opatrení bola dispozícia poznania samotných procesov, ktoré boli realizované za týmto účelom v konkrétnom prostredí. Preto svoje výskumné aktivity orientovali na ich skúmanie a hodnotenie určitých determinantov ovplyvňujúcich ich účinnosť a efektívnosť. Samotná vedeckovýskumná úloha bola realizovaná, okrem iných metód akými boli napr. riadený rozhovor s bývalými príslušníkmi ZNB, ako aj v súčasnosti slúžiacimi príslušníkmi PZ, aj formou dotazníka, prostredníctvom ktorého bol realizovaný výskum verejnej mienky na reprezentatívnej vzorke obyvateľov Slovenskej republiky, 16 ročných a starších, aktuálnej pre rok realizácie výskumu, rok 2012, t. j. N=1 302.¹⁴⁰

Dotazník pozostával spolu z 26 otázok, ktoré boli zaradené do niekoľkých skupín, zameraných na riešenie nasledujúcich okruhov problémov. Okruhmi výskumu bolo zistenie sociodemografickej charakteristiky respondentov výskumnej vzorky, ďalej výskyt javu, frekvencia javu, hĺbka vplyvu javu na respondenta, pocit osobného ohrozenia respondenta extrémizmom, postoj k prejavom extrémizmu, laický pohľad na účinnosť opatrení voči extrémizmu, zdroje informácií o prejavoch extrémizmu a predpoklad pôvodu extrémistov, ako aj najfrekvencovanejších príčin vzniku extrémizmu.

Vzhľadom na okruhy a k nim prináležiace otázky, sme obsah nasledujúcej časti príspevku venovali vyhodnoteniu odpovedí respondentov len na časť otázok z dotazníka, konkrétne otázok č. 17 až 26.¹⁴¹

¹⁴⁰ Po zhodnotení úrovne terénnych prác a kontrole jednotlivých dotazníkov bolo na spracovanie odovzdaných 1 302 dotazníkov, čo predstavovalo 93 % návratnosť z plánovaného počtu 1 400. Jeden respondent „reprezentuje“ 3 392 obyvateľov SR zo sledovaného základného súboru. Pre komplexné vyhodnotenie bolo vhodných spolu 1 235 dotazníkov. Podrobnejšie J. MLÝNEK, M. ONDICOVÁ. *Príčiny rastu radikalizácie určitých skupín obyvateľstva*. s. 25 – 26.

¹⁴¹ Dotazník je súčasťou časti Prílohy č. 1. J. MLÝNEK, M. ONDICOVÁ. *Príčiny rastu radikalizácie určitých skupín obyvateľstva*. s. 220.

3. Vyhodnotenie čiastkových výsledkov získaných z výskumu verejnej mienky

Predmetom skúmania bolo, okrem iného, zistenie názoru respondentov na úroveň vzdelania, či na zistenie niektorých foriem uspokojovania „svojich potrieb“, ktoré môžu predisponovať (predurčiť) jedinca k tomu, aby sa správal kriminálne.

Otázkou: „*Myslíte si, že sklony k extrémizmu majú ...?*“ sme chceli zistiť názor respondentov na úroveň vzdelania extrémistov. Respondenti mali možnosť vybrať z ponúkaných možností odpovedí: *ľudia s nízkym stupňom vzdelania, ľudia so stredným stupňom vzdelania, ďalej ľudia s vysokým stupňom vzdelania* alebo mali možnosť uviesť, že *vzdelanie nemá vplyv na to*, či majú ľudia sklony k extrémizmu alebo nie.

Na základe spracovaných odpovedí sme mohli konštatovať, že viac ako 1/2 respondentov uviedla, že vzdelanie nesúvisí so sklonmi k extrémizmu. Takmer 2/5 respondentov vidia inklináciu k extrémizmu u osôb s nízkym stupňom vzdelania. Spolu len 1/20 respondentov odpovedala, že ľudia so stredným vzdelaním majú sklony k extrémizmu a len 1/50 uviedla, že sklony k extrémizmu majú ľudia s veľmi dobrým vzdelaním.

V rámci odpovede na otázku „*Myslíte si, že sklony k extrémizmu majú...?*“, ktorá mala len spresniť, či majú sklony k extrémizmu „*skôr ľudia vyhľadávajúci „adrenalin – vzrušenie“*, ale nie sú úspešní v iných odboroch; alebo či majú sklony k extrémizmu ľudia, ktorí nevedia dosiahnuť vzrušenie (uspokojenie) legálnym spôsobom, mohli respondenti označiť niektorú z ponúkaných možností. Prípadne mohli uviesť v rámci odpovede aj iné, nimi uvedené faktory.

Na základe spracovaných odpovedí sme zistili, že odpovede respondentov pri celkovom počte sa rozdelili do dvoch takmer identických skupín. Z odpovedí 45 % respondentov vyplynulo, že *sklony k extrémizmu majú skôr ľudia, ktorí nevedia dosiahnuť vzrušenie (uspokojenie) legálnym spôsobom*, a takmer 44 % respondentov uviedlo, že *sklony k extrémizmu majú ľudia vyhľadávajúci „adrenalin – vzrušenie“*, ale nie sú úspešní v iných odboroch.

V ďalších otázkach nás zaujímal pohľad širokej verejnosti na dôvody, ktoré vedú mladých ľudí stať sa extrémistami. Respondenti si mohli vybrať z množiny odpovedí, pričom mohli zaškrtnúť aspoň tri položky, ktoré podľa nich najviac vedú (viedli) mladých k extrémizmu. Respondenti si mohli vybrať z nasledujúcich ponúknutých možností:

- *potreba niekam patriť (do skupiny seberovných),*
- *túžba vyjadriť svoj názor a obklopiť sa ľuďmi s podobným názorom,*
- *túžba vyjadriť vzburu proti škole, rodine atď.,*
- *potreba vyplniť voľný čas,*
- *potreba robiť zakázané veci,*
- *potreba robiť nebezpečné veci,*
- *potreba podriaďiť sa disciplíne,*
- *nájsť zmysel života,*
- *potreba mať silného vodcu,*
- *nemusiať hlboko premýšľať o veci, rieši to za mňa vodca,*
- *iné.*

Na základe získaných a spracovaných informácií sme konštatovali, že podľa názoru respondentov medzi najvýznamnejšie faktory patria:

Na 1. miesto (vzhľadom na podiel na odpovediach) *potreba niekam patriť* (začleniť sa do sociálnej skupiny), čo vyjadrila spolu takmer 1/5 respondentov. Na 2. miesto (na základe vyjadrenia spolu až 14,1 % respondentov) potreba robiť zakázané veci. Na 3. miesto sa na základe vyjadrenia až 13,2 % dostala túžba vyjadriť svoj názor a obklopiť sa ľuďmi s podobným názorom.

Na ďalšom mieste sa na základe spolu viac ako 1/10 respondentov umiestnila odpoveď „*túžba vyjadriť vzburu proti škole či rodine*“, tesne nasledovaná „*potrebou robiť zakázané veci*“. Ďalej nasledovali takmer zhodne vnímané *potreba vyplniť voľný čas* a *potreba mať silného vodcu* a dôvod *nemusiať hlboko premýšľať o veci, rieši to za mňa vodca*. Ako menej časté, boli respondentmi označené potreby *nájsť si zmysel života* a najmenej často označili respondenti *potrebu podriaďiť sa disciplíne*.

Graf č. 1 Vnímanie dôvodov vedúcich mladých ľudí stať sa extrémistami.

Okrem percepcie spoločnosti, prečo sa jednotlivec stáva extrémistom, nás zaujímalo hodnotenie dôvodov, prečo sa mladí ľudia stávajú členmi extrémistických skupín. Aby množstvo týchto dôvodov nebolo príliš veľké a ťažko spracovateľné, ponúkli sme opäť množinu odpovedí, z ktorých respondenti mohli zaškrtnúť maximálne tri. Išlo o nasledujúce ponúknuté možnosti odpovedí:

- extrémistická skupina im nahrádza (nefungujúcu) vlastnú rodinu,
- túžba niekam patriť a vzhľadom na osobnú výbušnú povahu to ťahá len k extrémizmu,
- snaha vyrovnáť sa svojim kamarátom, ktorých uznávajú,
- túžba byť takým ako väčšina kamarátov v okolí,
- byť v prostredí, v ktorom sa pohybujú obdivovaní vodcovia,
- snaha vyplniť si voľný čas,
- navádzanie ostatných,
- snaha získať rešpekt a obdiv ostatných bez toho, aby si uvedomovali následky svojho konania,
- nemajú dostatok profesijnej zručnosti na výkon zamestnania,
- sú deprimovaní vlastnou neúspešnosťou,
- sociálna neistota,

- *pocit neúspešnosti a tápanie v spoločnosti,*
- *nezaradenie do spoločnosti.*

Z odpovedí zapracovaných v grafe č. 2 je zrejmé, že najčastejšie, na základe vyjadrenia spolu až takmer 1/5 respondentov, vedie mladého človeka *túžba niekam patriť*, a vzhľadom na osobnú výbušnú povahu to mladého človeka ťahá len k extrémizmu.

Na druhom mieste respondenti najčastejšie ako dôvod, prečo sa stáva mladý človek členom extrémistických skupín uviedli fakt, že extrémistická skupina im nahrádza (nefungujúcu) vlastnú rodinu.

Na treťom mieste opýtaní najčastejšie uviedli *snahu získať rešpekt a obdiv ostatných* bez toho, aby si uvedomovali následky svojho konania.

Relatívne veľký podiel respondentov (viac ako 14 %) vníma ako dôvod, prečo sa stáva mladý človek členom extrémistických skupín, aj *snahu vyrovnat sa svojim kamarátom*, ktorých uznávajú.

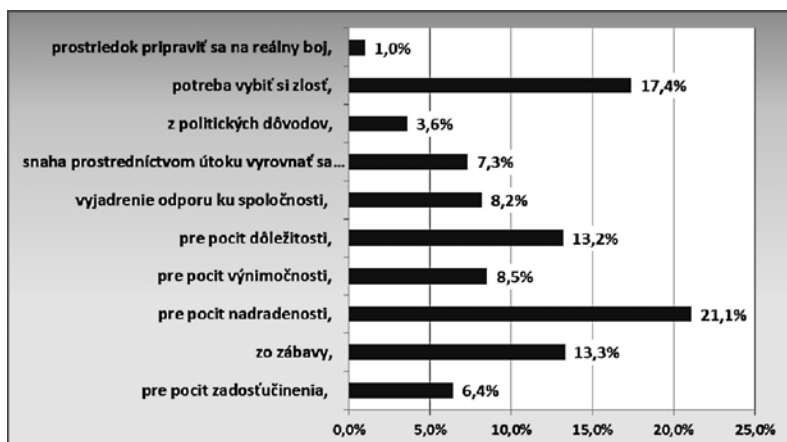
Ďalším z ponúknutých dôvodov, prečo sa stáva mladý človek členom extrémistických skupín, je podľa takmer 1/10 respondentov snaha byť v prostredí, v ktorom sa *pohybujú obdivovaní vodcovia*, nasledovali odpovede respondentov, ktorí ako dôvod uviedli snahu byť takým, ako väčšina kamarátov v okolí, ďalej, že *mladí ľudia sú depri-*

Graf č. 2 Percepcia dôvodov, prečo sa mladí ľudia stávajú členmi extrémistických skupín.

movaní vlastnou neúspešnosťou a odpoveďami respondentov, ktorí ako dôvod uviedli snahu vyplniť si voľný čas. Zostávajúce dôvody, ako napríklad navádzanie ostatných, nedostatok profesijnej zručnosti na výkon zamestnania či snaha vyrovnávať sa svojim kamarátom, ktorých uznávajú, ďalej snaha získať rešpekt a obdiv ostatných bez toho, aby si uvedomovali následky svojho konania, sociálna neistota, pocit neúspešnosti a tápanie v spoločnosti a nezaradenie do spoločnosti občianska verejnosť už necíti v porovnaní s uvedenými dôvodmi ako príliš silné.

Položením nasledujúcej otázky sme chceli zistiť dôvody, prečo extrémisti útočia na nič netušiacu obeť. Odpovede respondentov na otázku „Prečo podľa Vás členovia extrémistických skupín útočia na nič netušiacu obeť?“ sú podrobnejšie spracované v grafe 3.

Graf č. 3 Percepcia dôvodov, prečo členovia extrémistických skupín útočia na nič netušiacu obeť.

V minulosti extrémisti uskutočnili niekoľko útokov, pričom pri niektorých boli vopred známe dôvody. Nás ale zaujímal pohľad verejnosti na útoky realizované na nič netušiacu obeť.¹⁴² Pretože pri voľ-

¹⁴² Jedným z dôvodov bola vražda Daniela Tupého.

ných odpovediach by sme mohli získať obrovské množstvo nesúrodých, ťažko spojitelných odpovedí, zvolili sme opäť možnosti, ktoré sme respondentom ponúkli:

- *pre pocit zadostučinenia,*
- *zo zábavy,*
- *pre pocit nadradenosti,*
- *pre pocit výnimočnosti,*
- *pre pocit dôležitosti,*
- *vyjadrenie odporu k spoločnosti,*
- *snaha prostredníctvom útoku vyrovnať sa ostatným členom,*
- *z politických dôvodov,*
- *potreba vybiť si zlosť,*
- *prostriedok, ako sa pripraviť na reálny boj,*
- *slabší je ľahšia korisť.*

Respondenti mali možnosť zaškrtnúť maximálne tri z ponúknutých možností.

Zo spracovaných odpovedí je zrejmé, že opýtaní za týmito utajovateľnými útokmi vidia najčastejšie, podľa viac ako 1/5 respondentov, *pocit nadradenosti*. Na druhom mieste respondenti uvádzajú ako dôvod, prečo členovia extrémistických skupín útočia na nič netušiacu obeť, *potrebu vybiť si zlosť*. Ďalším dôvodom, prečo podľa respondentov členovia extrémistických skupín útočia na nič netušiacu obeť, je *útok zo zábavy*, ktorý je nasledovaný tesne, na základe odpovedí respondentov, *útokom pre pocit dôležitosti*.

Dôvody, ako napríklad *pre pocit zadostučinenia, pre pocit výnimočnosti, vyjadrenie odporu k spoločnosti, ďalej snaha prostredníctvom útoku vyrovnať sa ostatným členom, prípadne z politických dôvodov, ako prostriedok pripraviť sa na reálny boj a slabší je ľahšia korisť* občianska verejnosť, zastúpená respondentmi, už necítila ako príliš silné v porovnaní s už skôr uvedenými dôvodmi.

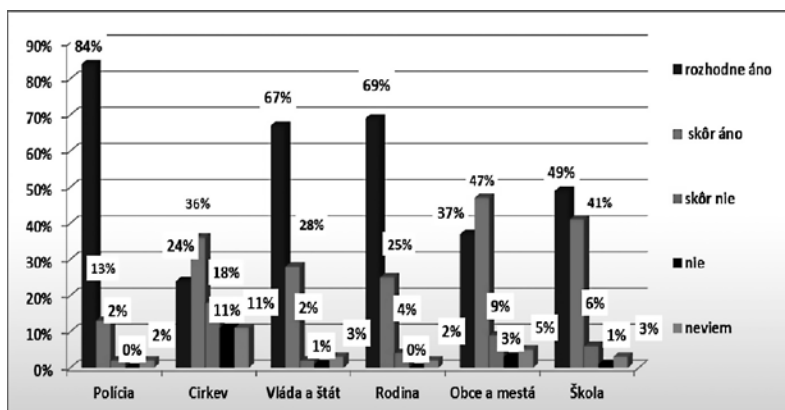
4. Pohľad verejnosti na prevenciu rastu extrémizmu

Prvou zo série otázok zameraných na zistenie názoru respondentov na prevenciu rastu extrémizmu bola otázka zameraná na zistenie názoru respondentov na riešenie problémov spojených s extrémizmom a názorov na efektívnosť postupov polície pri eliminácii extrémizmu.

Konkrétne pri odpovedí na otázku „Ako podľa Vás postupuje polícia pri zamedzovaní extrémizmu?“ mohli respondenti hodnotiť účinnosť či neúčinnosť práce polície pri eliminácii rastu extrémizmu, pričom mali možnosť vybrať si z odpovedí: *účinne, skôr účinne, skôr neúčinne, neúčinne a neviem posúdiť.*

Na základe spracovaných odpovedí sme mohli konštatovať, že zhodne spolu po viac 2/5 opýtaných hodnotilo prácu polície stupňami *účinne a skôr účinne*, resp. *skôr neúčinne až neúčinne*.

Na otázku zameranú na zistenie účinnosti, resp. neúčinnosti aktivít polície pri eliminácii rastu extrémizmu bezprostredne nadväzovala otázka zameraná na zistenie názoru respondentov na inštitúcie, ktoré by mali byť podľa nich v oblasti prevencie rastu extrémizmu aktívnejšie. (Graf č. 4).

Graf č. 4 Rozloženie sily rozhodného súhlasu či nesúhlasu vyjadrenej v odpovediach na otázku: „V prevencii voči rastu extrémizmu by mali byť aktívnejšie?“

Respondenti mali možnosť hodnotiť osem navrhnutých inštitúcií, ako napríklad *cirkev, vláda/štát, rodina, obe /mesto, polícia, súdy, súdnictvo, médiá, škola*, pričom mohli uviesť aj hodnotenie *inej (nimi navrhnutej) inštitúcie*. Zohľadnením odporúčaní respondentov, ktorá inštitúcia by mala byť pri eliminácii rastu extrémizmu aktívnejšia, sme zistili nasledujúce.

Celkovo spolu na základe spracovaných odpovedí vyjadrujúcich názor respondentov na návrh, že by mala byť predmetná inštitúcia aktívnejšia, respondenti uviedli rozhodne áno alebo skôr áno najčastejšie pri hodnotení polície (97 %). Druhou respondentmi najčastejšie označenou inštitúciou bol štát a vláda (95 %), treťou v poradí bola rodina (94 %) a štvrtou boli súdy a súdnictvo (91 %). V poradí ďalšími inštitúciami boli škola (označená 90 % respondentov), nasledovaná médiami (88 %), obcami a mestami (84 %) a poslednou v poradí, označenou spolu 60 % respondentov, bola cirkev.

Z hľadiska intenzity vyjadrenia bolo poradie len mierne odlišné. Konkrétne rozhodne áno vyjadrili respondenti najčastejšie vo vzťahu k polícii (84 %), následne k súdom a súdnictvu (69 %) a treťou inštitúciou, pri ktorej respondenti uviedli najčastejšie rozhodne áno, bola rodina, pričom vláda a štát bola na štvrtom mieste v poradí spolu so 67 %.

Ako najrozhodujúcejší faktor prevencie voči rastu extrémizmu opýtaní označili políciu. Tu sa ukazuje priestor na osvetu práve zo strany polície, aby poukázala na svoje istým spôsobom limitované možnosti.

Na základe spracovaných odpovedí sme ďalej zistili, že respondenti vnímajú cirkev ako jeden so stabilizačných prvkov spoločnosti, ktorý – podľa ich názoru – môže byť v prevencii rastu extrémizmu na Slovensku prínosom.

V prevencii rastu extrémizmu však respondenti prikladajú najdôležitejšiu úlohu polícii, (84 %) a súdom a súdnictvu (71 %). Spracované odpovede poukazujú na určité väčšinové paternalistické chápanie úlohy štátu, keď respondenti očakávajú za svoje dane štátu aj určité služby. Opýtaní vidia rodinu stále ako základ spoločnosti a očakávajú

od nej, že si bude plniť svoje úlohy. Pri tejto otázke sme mali snahu pozrieť sa aj na skutočnosť, či sú medzi odpoveďami respondentov generačné rozdiely, prípadne ak sú, aké sú hlboké.

Pri spočítaní stanovísk *rozhodne áno* a *skôr áno* však vidieť, že rodina je chápaná stále ako prvok spoločnosti, ktorý môže ovplyvniť mladých. Hoci veková kategória 15 až 19 rokov v rámci takto odpovedajúcich predstavovala minimum, odpovede svedčia o tom, že časť mladých *skôr nevidí* aktívnejšiu úlohu rodiny v prevencii rastu extrémizmu, nechce rodičovský dohľad a cíti sa schopná rozhodovať sama.

Pokiaľ ide o silu komunálneho vplyvu na prevenciu rastu extrémizmu, občania nie sú až takí nároční na samosprávu v porovnaní s políciou, štátom, rodinou a súdnictvom. Respondenti dokonca aj od médií žiadajú vyšší vklad do prevencie rastu extrémizmu ako od predstaviteľov samosprávy.

V očiach spoločnosti by súdnictvo malo zohrať, po polícii, druhú najvýznamnejšiu úlohu. Na tomto mieste je možné vysloviť predpoklad, že občania akoby očakávali viac odhalených extrémistických činov a aj ich následné prisnejšie potrestanie.

Médiá sú v spoločnosti chápané, prirodzene, ako najväčší zdroj akýchkoľvek informácií. Preto nás neprekvapili očakávania respondentov, že by médiá mali v prevencii rastu extrémizmu na Slovensku zohrávať väčšiu úlohu, a nielen hľadať senzácie. Inak povedané, opýtaní očakávajú od médií aj výrazný stupeň zodpovednosti.

Zaujímavý je analytický pohľad z viacerých uhlov: vzdelania, národnosti, počtu obyvateľov v mieste bydliska, podľa vekových skupín a podľa pocitu politickej orientácie. So stupňom vzdelania opýtaných rástlo aj ich presvedčenie, že médiá by mali aktívnejšie pomáhať v preventívnych opatreniach proti rastu extrémizmu.

Iným zaujímavým pohľadom na aktivitu médií k prevencii extrémizmu bol pohľad triedený podľa počtu obyvateľov v mieste bydliska. Z rozdelenia počtu odpovedí v časti – *rozhodne áno* – najradikálnejšie vidia úlohu médií v prevencii obyvateľa miest medzi 50 000 až 99 999 obyvateľmi, t. j. väčších miest.

Z ďalšej skupiny zaujímavých údajov o úlohe médií v prevencii extrémizmu je stanovisko z hľadiska vekového rozvrstvenia respondentov. Rozhodnosť postoja – *rozhodne áno* – rastie s vekom opýtaných. Pri odpovedi – *skôr áno* – zase skôr klesá, s výnimkou vekovej skupiny 20 až 30 rokov. Z ďalších odpovedí je zrejmé, že časť vekovej skupiny 15 až 19-ročných je voči ostatným v istom stupni antagonizmu, čo môže súvisieť s tvorbou vlastných názorov bez životných skúseností.

V neposlednom rade je vhodné pozrieť sa na pohľad respondentov zo zorného uhla pocitu politickej príslušnosti. Lavicovo aj pravicovo orientovaní respondenti vidia úlohu médií v prevencii ako veľmi dôležitú, na rozdiel od stredného prúdu, podľa ktorého môžu v prevencii extrémizmu len skôr prispieť.

Škola v slovenských podmienkach je tradične chápaná, po rodine, ako najdôležitejšie prostredie na výchovu. Preto nás ani neprekvapilo respondentmi vnímané postavenia školy v prevencii rastu extrémizmu.

V neposlednom rade bola zaujímavá aj odpoveď na otázku: „Z akého zdroja sa najčastejšie dozvedáte o extrémizme?“ kvôli poznaniu, aká je úloha daného informačného zdroja.

Ako je zrejme z grafu č. 5, suverénne vyhráva televízia. Nasledujú printové médiá a za nimi internet nasledovaný rozhlasom. Z tohto pohľadu je našťastie na rebríčku zdroja informácii o extrémizme veľmi „nízko“ osobná skúsenosť,¹⁴³ no zarážajúce je umiestnenie školy. Školu ako zdroj informácií predbehla „ulica“. V takomto prípade má škola veľmi sťaženú pozíciu nielen v systéme prevencie pred extrémizmom, ale aj v prevencii všeobecnej kriminality. O tom, že aj verejnosť vidí rezervy v pôsobení školy, svedčí aj skutočnosť, že takmer 49 % respondentov videlo potrebu aktívnejšieho prístupu školy k prevencii rastu extrémizmu. Škola má široké možnosti ponúknuť deťom spoločensky pozitívne alternatívy, ktoré v neúplne socializovaných rodinách nedostanú.

Naproti tomu je zrejmé, že televízia má obrovské možnosti prispieť tak k pozitívnemu, ako aj k negatívnemu ovplyvňovaniu verejnosti.

¹⁴³ Samozrejme, z osobného hľadiska je poradie úplne iné.

Graf č. 5 Rozloženie odpovedí na otázku, z akého zdroja sa respondenti najčastejšie dozvedajú o extrémizme.

Podobne aj internet sa stáva veľmi významným zdrojom tak pozitívnych, ako aj negatívnych informácií.

Poslednou otázkou, ktorá plní úlohy čiastočnej spätnej väzby pre prácu polície, bola otázka „do akej miery sú informovaní o aktivitách polície v boji s extrémizmom“. Z hľadiska veľmi obmedzených možnosti (či skôr nemožnosti) informovať o taktických krokoch práce polície je potešiteľné, že informovať pociťujú takmer 3/5 spoločnosti. Z hľadiska efektívnosti plnenia úloh polície nie je možné hnať sa za percentom vysokej informovanosti. No aj napriek uvedenému sa verejnosť cíti viac informovaná ako neinformovaná.

5. Záver

Výskum v dvoch okruhoch (dôvody mladých stať sa extrémistami a efektívnosť prevencie podľa jednotlivých zložiek) ukázal, že spoločnosť vníma ako hlavné dôvody mladých stať sa extrémistami snahu mladých ľudí sociálne sa začleniť, potrebu robiť zakázané veci, túžbu vyjadriť svoj názor a obklopiť sa ľuďmi s podobným názorom. Zo so-

ciálno-vzťahových aspektov respondenti vidia sociálnu potrebu mladých v túžbe niekam patriť a vzhľadom na osobnú výbušnú povahu to mladého človeka ťahá hlavne k extrémizmu. Podľa opýtaných extrémistická skupina mladým nahrádza aj vlastnú (niekedy nefungujúcu, neúplnú) rodinu, snahu získať rešpekt a obdiv ostatných bez toho, aby si uvedomovali následky svojho konania. Výrazne je vnímaná aj snaha vyrovnáť sa svojim kamarátom, ktorých uznávajú.

Vzhľadom na výsledky získané z výskumu by mala prevencia, aj na základe vyššie uvedeného, smerovať do oblasti rozvoja pozitívnych sociálnych väzieb, čo už nie je len úlohou polície. Je potrebné začať pracovať na zmene hodnôt uznávaných v spoločnosti. A hoci ide o beh na dlhú trať, je nutné už dnes položiť základy sociálneho prostredia, v ktorom budú minimalizované vplyvy negatívnych vzorcov správania sa – opovrhovaním spoločnosťou a väčším uznávaním pozitívnych vzorcov správania sa.

Ako ukázal výskum, veľkú úlohu v prevencii budú musieť zohrať médiá. Sú najväčším zdrojom informácií nielen o extrémizme, ale mimo spravodajských relácií majú obrovský vplyv na rozvoj sociálnych väzieb. V posledných rokoch žiaľ podporujú skôr negatívne utváranie sociálnych väzieb. Ak budú skutočne chcieť prispieť k prevencii ako súčasť zložiek, ktoré majú reálny vplyv na realizáciu preventívnych opatrení, budú musieť skladbu a obsah svojich „mejnstrímových“ relácií výrazne prehodnotiť. Nebude stačiť len tzv. objektívne informovať, ale bude potrebné ukazovať aj výhodnosť pozitívnych krokov, či už jednotlivcov, skupín alebo organizácií. V protiklade je potrebné poukazovať na nevýhodnosť, často negatívnych, protizákonných počínov.

Resumé

Scientific study presents partial results of the research of public opinion survey related to reasons of extremism in the Slovak Republic was realised using a representative sample and questionnaires, analysis and assessment

of the results, e.g. extremism and criminality level to which respondents have been afflicted, public opinions on frequency of encountering expressions of extremism or occurrence of extremism and factors leading towards increasing extremism as well as opinions on effective prevention of extremism in the place of residence of the respondents. Furthermore, the attention is paid on processing the opinions on e.g. the most frequent expressions of extremism, the most frequent reasons of extremist attacks to an unaware victim and last but not least a viewpoint on prevention of extremism as well as public awareness on the police activities in combating extremism and radicalisation. In conclusion summarises the results and recommendations proposed on the basis of received information from the public opinion survey on the reasons of increasing extremism and radicalisation. This part presents more specific recommendations which may contribute to high quality work of experts involved in extremism prevention activities and other related or accompanying expressions.

Literatúra

1. MLÝNEK, J., ONDICOVÁ, M. *Príčiny rastu radikalizácie určitých skupín obyvateľstva*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave. 2014. s. 231. ISBN 978-80-8054-614-4.
2. *Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014, ktorá bola prijatá 8. júna 2011 uznesením Vlády Slovenskej republiky č. 379/2011*. [online]. [cit. 2014.11.20]. Dostupné na <http://www.minv.sk/?dokumenty-na-stiahnutie>.
3. *Správa o bezpečnostnej situácii v Slovenskej republike za rok 2012*. [online]. [cit. 2014.11.20]. Dostupné na <http://www.minv.sk/?dokumenty-na-stiahnutie>.
4. *Projekt vedeckovýskumnej úlohy „Príčiny rastu radikalizácie a agresivity určitých skupín obyvateľstva“*. Výsk. 138. Akadémia PZ v Bratislave. Bratislava 2008.
5. Sociologický dotazník pre výskum verejnej mienky k problematike vnímania extrémizmu materiál spracovaný výskumným tímom v súčinnosti s Agentúrou pre výskum verejnej mienky, s.r.o., ktorá zabezpečila vykonanie výskumu. Výsk. 138.
6. *Záverčná správa z vedeckovýskumnej úlohy „Príčiny rastu radikalizácie a agresivity určitých skupín obyvateľstva“*. Výsk. 138., Akadémia PZ v Bratislave. Bratislava 2014.

PREZENTÁCIA KRIMINALITY V MÉDIÁCH, AKO KRIMINOGENÝ FAKTOR

PETER POLÁK*

Ktosi múdry povedal, že „človek neexistuje a nemôže existovať mimo ľudskej spoločnosti. Človek je tvor spoločenský tým, že jednotlivец nadobúda atribúty človeka len v podmienkach spoločnosti“. Preto sa my ľudia stretávame a stýkame častejšie, alebo len príležitostne, nie len so svojimi najbližšími, ale aj s mnohými inými ľuďmi, a to či už vedome alebo aj náhodne. Ale ako sa hovorí, nič sa nedeje náhodne, a preto máme spravidla možnosť sa v živote stretnúť aj s ľuďmi výnimočnými, ktorí sú nám blízky a ktorých si vážime nie z dôvodu rodinných alebo obdobných vzťahov, ale z dôvodu ich profesionálnych a ľudských vlastností, na základe ktorých sa objektívne stávajú našimi vzormi, učiteľmi a často aj priateľmi. Medzi takýchto ľudí určite patrí aj slovutný pán profesor PhDr. Gustáv Dianiška, CSc., popredná osobnosť slovenskej kriminológie a forenznej psychológie. Svojím celoživotným vedeckým a pedagogickým pôsobením a nemennými zásadnými životnými postojmi sa vyprofiloval na jedného z najvýznamnejších súčasných odborníkov v oblasti skúmania osobnostných profilov páchatelov a obetí kriminality, a tým aj etiológie a prevencie kriminality. A tak každý, kto v tejto oblasti pokračuje vo vedeckom bádání, musí objektívne poznať a vychádzať aj z jeho názorov, postojov a hodnotení. Okrem výsledkov vedeckej a pedagogickej činnosti sa pán profesor Dianiška nezmazateľne zapísal do vedomia a sŕdc tých, ktorí majú to šťastie, že ho osobne poznajú, aj svojimi ľudskými vlastnosťami. Láskavosť, zhovievavosť, korektnosť a priateľský úsmev sú pre neho čímsi prirodzeným a príznačným. Zákonitosti plynutia času sa však nevyhýbajú ani osobnostiam,

* Doc. JUDr. Peter Polák, PhD., Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Ústav verejného práva.

a preto aj pán profesor Dianiška je v tomto čase v roli jubilanta. Určite však má čo hodnotiť a má čo položiť na tú správnu stranu pomyselných váh, ktoré vydávajú odpočet o tom aký sme a aké je naše miesto v spoločnosti. Zaslúži si preto naše uznanie, úctu a žičenia všetkého najlepšieho. Aj tento príspevok chce byť aspoň malým čriepkom v mozaike pocty, ktorá jubilantovi zaslúžene patrí. Ad multos annos!

1. Úvod

Média majú v našej spoločnosti veľkú moc. Dokonca až takú veľkú, že niektorí autori mediálnu moc vnímajú ako štvrtú moc, popri moci zákonodarnej, výkonnej a súdnej. Narúšajú tak systém trojdelenia štátnej moci, ktorý rozpracoval Charles-Louis de Secondat Montesquieu vo svojom diele *O duchu zákonov*.¹⁴⁴ Klasický „triumvirát“ moci je nevyhnutný v prostredí demokratického a právneho štátu, pretože jednotlivé moci sa navzájom kontrolujú a dopĺňajú, vytvárajú tak systém vzájomných brzd a protiváh. Mediálna moc by v tomto procese trojdelenia (štverdelenia) moci mala plniť funkciu verejnej kontroly nad fungovaním jednotlivých zložiek moci v spoločnosti.

Média nepochybne veľmi intenzívne ovplyvňujú spoločnosť. Za ich pôsobenia si jednotlivci vytvárajú (dotvárajú) vlastný svetonázor, ale taktiež dotvárajú a u niektorých jedincov možno vyslovene tvoria ich názory na parciálne problémy súčasného sveta. Mienkotvorná moc médií by potom mohla byť aj podnetom na zamyslenie a úvahy zaoberajúce sa ústavnoprávnou otázkou legitimacy a legality tejto, podľa niektorých autorov, štvrtej moci, a to tak, ako je otázka legitimacy a legality vyriešená v oblasti moci zákonodarnej, výkonnej a súdnej.

Vyššie nastolená ústavnoprávna otázka samozrejme nie je nebude predmetom tohto príspevku. Jeho úlohou ale je pokúsiť sa zhodnotiť to, na koľko sú média spôsobilé byť kriminogénnym faktorom

¹⁴⁴ MONTESQUIEU, Ch. *O duchu zákonů*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2003.

v spoločnosti, alebo *in concreto*, ktorý druh médií môže byť relevantným kriminogénnym faktorom, a v rámci akého druhu kriminality.

2. Pojem, druhy a funkcie médií

Termín „médiu“ pochádza z latinského slova „*médius*“, čo v doslovnom význame znamená „sprostredkovateľ“ alebo „prostredník“. Pod tento termín možno subsumovať najrôznejšie spôsoby sprostredkovania informácií medzi sprostredkovateľom informácií a ich recipientom, či už sú to printové médiá, rozhlasové a televízne vysielanie, alebo v 21. storočí asi najviac skloňované sprostredkovanie informácií prostredníctvom elektronických sietí, najmä internetu.

V texte príspevku sa používa pojem média, aj keď je zrejmé, že masmédiá sú to, čo môže mať relevantný vplyv na určitú masu ľudí. Kým média sú využívané najmä na účely reklamy a propagácie, s cieľom upriamiť pozornosť na recipienta formou rôznych propagačných materiálov a reklám, masmédiá sú prostriedkami hromadnej komunikácie. Ich obsah je univerzálny, majú obrovskú popularitu a verejnú povahu. Sú teda prostriedkom hromadnej komunikácie medzi sprostredkovateľom a recipientom. „Pre presnosť vzájomného porozumenia jednotlivých pojmov je jedným z kameňov úrazu rozlišovanie medzi pojmovou množinou médií ako takých (čokoľvek, čo sprostredkováva komunikáciu) a masmédií (masových médií), ktoré sú jej podmnožinou.“¹⁴⁵

Nie je treba, ako sa hovorí, nosiť drevo do lesa, ale pre prehľadnosť je vhodné priblížiť si aj názory na členenie médií. Existujú rôzne názory na to, ako možno médiá členiť. Brestovanský uvádza tieto kritériá pre ich rozdelenie.

¹⁴⁵ BRESTOVANSKÝ, M. *Úvod do mediálnej výchovy*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta (vysokoškolské skriptá), 2010., s. 7.

„A. Podľa dosahu šírenia informácií:

- a) nadnárodné (spravodajské agentúry),
- b) celoplošné (celoštátne denníky, televízie, rozhlas),
- c) multiregionálne,
- d) regionálne,
- e) lokálne.

B. Podľa formy vlastníctva:

- a) verejnoprávne,
- b) súkromné.

C. Podľa spôsobu šírenia signálu

- a) terestriálne (pozemné vysielacie),
- b) satelitné (prostredníctvom družice),
- c) prostredníctvom káblových rozvodov.

D. Podľa charakteru programovej ponuky:

- a) plnoformátové – Slovenská televízia a rozhlas, televízia Markíza, televízia Joj, televízia NOVA, atď.
- b) monotematické – špecializované – televízia TA 3, televízia DOMA, HBO...

E. Podľa techniky výstupu informácií:

- a) optické – tlač, billboard,
- b) akustické – rozhlas, audionahrávky,
- c) opticko-akustické – televízia, internet.¹⁴⁶

Čo sa týka funkcií, ktoré médiá v spoločnosti plnia, respektíve majú plniť, možno sa stotožniť s Lasswellom, ktorý rozlišuje tri základné funkcie médií:

- **informačná funkcia**, spočívajúca v informovaní verejnosti o najrôznejších otázkach, či už sú to svetové alebo domáce udalosti z oblasti politiky, kultúry, športu, informuje nás o najrôznejších udalostiach v spoločnosti,
- **vysvetľujúca funkcia**, ktorá čiastočne súvisí s funkciou informač-

¹⁴⁶ BRESTOVANSKÝ, M. *Úvod do mediálnej výchovy*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta (vysokoškolské skriptá), 2010, s. 12 – 13.

nou, pretože médiá nielenže informujú o najrôznejších javoch, udalostiach a procesoch, ale tieto sa snažia aj primeraným spôsobom vysvetliť, a to tak, aby spôsob vysvetlenia bol zrozumiteľný priemernému recipientovi informácie,

- **kultúrna funkcia** (Lasswell ju nazýva aj ako odovzdávanie kultúrneho dedičstva), pod ktorou treba rozumieť informovanie (informačná funkcia) a vysvetľovanie (vysvetľujúca funkcia) kultúrnych procesov, sprostredkovanie variabilných materiálov obsahujúcich informácie o kultúre a pod.¹⁴⁷

3. Médiá ako kriminogénny faktor

Kriminogénne faktory predstavujú také rizikové činitele (príčiny alebo podmienky), ktoré vyvolávajú, uľahčujú alebo podporujú páchanie trestných činov a ktoré sú spôsobilé ovplyvniť *modus operandi* trestného činu a jeho následok.¹⁴⁸ Tieto činitele môžu byť:

- endogénne, t. j. vnútorné, ako napr. zdedené vlastnosti, IQ, fyzické alebo iné predispozície, pohlavná príslušnosť a pod.
- exogénne, t. j. vonkajšie, kam môžeme zaradiť napr. školu, rodinu, médiá a iné.¹⁴⁹

Cielom médií je zaujať čo najširší okruh verejnosti. V zmysle Bres-tovanského kritéria členenia médií podľa formy vlastníctva médií bude tento cieľ pochopiteľne uprednostňovaný najmä súkromnými médiami. Cieľ zaujať najširší možný okruh verejnosti je možné dosiahnuť jedine uprednostňovaním tých tém, ktoré najviac upútajú pozornosť recipienta informácie. Merítkom pri dosahovaní vyššie uve-

¹⁴⁷ Bližšie pozri <http://communicationtheory.org/lasswells-model/>.

¹⁴⁸ Porovnaj ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie*. Díl I. Obecná část. Praha: PA ČR, 1994, s. 37.

¹⁴⁹ Porovnaj <http://referaty.atlas.sk/odborne-humanitne/psychologia/46427/?-print=1>.

deného cieľa nie je hodnota informácie v zmysle akejsi spoločenskej hodnoty pravdivosti a objektívnosti, ale jej potenciál vyvolať silnú reakciu u recipienta, či už pozitívnu alebo negatívnu. Dôležitá je taktiež rýchlosť, ako sa informácia šíri, preto sprostredkovateľ v snahe o čo možno najrýchlejšie sprostredkovanie informácie nemá čas na overenie sprostredkovaných informácií a taktiež sa odsúva na vedľajšiu koľaj morálny a etický kódex, ktorý je nevyhnutne spätý s výkonom tejto činnosti.

Možno sa domnievať, že z pohľadu kriminality účel zaujať recipienta nepochybne spĺňa prezentácia násilnej a mravnostnej kriminality v médiách. Preto sú predovšetkým tieto dva druhy kriminality predmetom záujmu aj v súvislosti so skúmaním ich prezentácie v médiách, ako kriminogénnych faktorov.

V súvislosti s vyššie uvedeným konštatovaním je veľavravný výrok zakladateľa britských novín Daily Mail, ešte z čias 19. storočia, ktorý vyriekol „dajte mi jednu vraždu denne“.¹⁵⁰ Zaujímavý výskum sa uskutočnil taktiež v Českej republike, kde otázka na respondentov znela, o akú oblasť sa najviac zaujímajú v spravodajstve. Na prvom mieste sa umiestnila kriminalita, resp. správy kriminálneho charakteru.¹⁵¹ Takáto preferencia vyššie spomínaných druhov kriminality v mediálnom obsahu potom nevyhnutne vedie ku skresľovaniu vnímania verejnosti o týchto druhoch kriminality, najmä o ich výskyte v spoločnosti. Najpodnetnejší výskum ku konštatovaniu o skresľovaní vnímania kriminality v očiach verejnosti sa uskutočnil v 80. rokoch 20. storočia. Výskum bol zameraný na analýzu obsahu kriminálneho spravodajstva v šiestich regionálnych škótskych denníkoch, pričom zistenia boli nasledujúce. Sexuálna kriminalita a násilná trestná činnosť bola v médiách prezentovaná v oveľa vyššej miere, absolútne nekorešpondujúcej s registrovanou kriminalitou tohto druhu. Kým policajné štatistiky v relevantnom období uvádzali údaj 2,4 % z podielu na celkovej krimi-

¹⁵⁰ TOMÁŠEK, J. *Úvod do kriminologie*. Praha: Grada 2010, s. 32.

¹⁵¹ *Ibidem*.

nalite, v médiách bol týmto druhom kriminality vyhradených 45,8 % z celkového priestoru venovaného kriminalite.¹⁵² Samozrejme, je potrebné si v tejto súvislosti uvedomiť vysoký podiel latentných trestných činov, a to platí osobitne pre mravnostné delikty.¹⁵³

Je známym faktom, že kriminalitu vo všeobecnosti delíme na registrovanú a latentnú, pričom tieto dve podmnožiny tvoria skutočnú (celkovú) kriminalitu. Z povahy veci vyplýva, že štatisticky presné informácie o výskyte určitého druhu kriminálnej činnosti na určitom území môžeme získať len vtedy, keď je trestný čin nahlásený a zaevidovaný orgánmi činnými v trestnom konaní, alebo vtedy, keď orgán činný v trestnom konaní sám odhalí a zaeviduje trestný čin, prípadne je trestný čin zistený inak. Tak vzniká známa podmnožina kriminality, ktorá sa opiera o štatisticky podchytenú kriminalitu a táto je známa ako registrovaná kriminalita. Rozdiel medzi skutočnou kriminalitou a registrovanou kriminalitou nazývame latentná kriminalita.¹⁵⁴

Tak ako je uvedené na začiatku príspevku, média vytvárajú, resp. dotvárajú pohľad spoločnosti na rôzne spoločenské javy, a teda ovplyvňujú prijímateľa informácie. Ale uvedené platí aj *vice versa*. Existuje množstvo potvrdzujúcich výskumov o tom, „že veľká časť občanov získava znalosti o zločine, presahujúc rámec vlastných skúseností, či skúseností sprostredkovaných ľuďmi z blízkeho okolia, práve z masmédií.“¹⁵⁵

4. Prezentácia mravnostnej kriminality v televízií

Mravnostná kriminalita predstavuje veľmi závažnú oblasť trestnej činnosti, ktorej je potrebné venovať náležitú pozornosť. Jej nebez-

¹⁵² Bližšie pozri DITTON, J., DUFFY, J. Bias in newspaper reporting of crime news, *British journal of criminology*, vol. 23, 1983, s. 159.

¹⁵³ Bližšie pozri kapitolu o prezentácii mravnostnej kriminality v televízií.

¹⁵⁴ Bližšie pozri HOLCR, K., a kol. *Kriminológia. Prvé vydanie*. IURA EDITION, 2008, s. 62 – 65.

¹⁵⁵ TOMÁŠEK, J. *Úvod do kriminologie*. Praha: Grada 2010, s. 32.

pečenstvo nespočíva vo vysokých štatistických ukazovateľoch jej výskytu, ale v obrovskom dopade, ktorý má na duševnú, ale aj fyzickú integritu obeť. Aj keď z hľadiska štatistík sa môže zdať mravnostná kriminalita málo významná, netreba zabúdať, že táto trestná činnosť je charakterizovaná vysokou latenciou prameniacať najmä zo strachu obeť pred páchatelom, v nedostatku odvahy nahlásiť trestný čin orgánom činným v trestnom konaní, obávajúc sa pritom toho, že sa o trestnom čine dozvie najbližšia rodina, príbuzní a pod.

V drvivej väčšine prípadov ide o tzv. sexuálnu kriminalitu, aj keď zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej aj ako „TZ“ alebo „Trestný zákon“) takýto pojem nepozná. Trestné činy, ktoré by sme mohli subsumovať pod tzv. sexuálnu kriminalitu sú uvedené najmä v prvom a druhom diely druhej hlavy Trestného zákona.

V predchádzajúcom texte je uvedené, že mravnostná kriminalita má, vychádzajúc zo štatistických ukazovateľov, len nepatrný podiel na celkovej kriminalite. Napriek tomu v televíznom „prime time“, v čase vysielanie televíznych novín, je mravnostná kriminalita tým, čo dokáže najviac upútať priemerného diváka. Možno sa oprávnene domnievať, že sa tak deje z dvoch vzájomne sa prelínajúcich dôvodov, a to pre samotnú trestnú činnosť, ktorá už od nepamäti priťahuje diváka a jej kombinácie so sexualitou, ktorá je zase extrémne zvludgarizovaná a všadeprítomná.

Nepochybne vysielateľovi patrí právo vysielat' to, čo zaujíma najširší okruh divákov a týmto spôsobom naplňat' funkciu riadneho hospodára v spoločnosti (pokiaľ ide o súkromné médium), keďže týmto spôsobom si súkromné média zvyšujú príjmy z reklamy a upevňujú svoju pozíciu na trhu.

Je potom úlohou zákonodarcu vytvorit' takú právnu reguláciu, ktorá obmedzí negatívne dopady vysielania takéhoto druhu kriminality v televízií. Zákonodarca by teda mal starostlivo pripravenou legislatívou obmedziť kriminogénny faktor spočívajúci v sprostredkovaní informácií tohto druhu. Ešte dôležitejšia je aktívna úloha rodičov pri

sprístupňovaní týchto informácií svojim deťom, pretože je to najmä kategória detí a mladistvých, na ktorú tieto činitele pôsobia negatívne a práve pri deťoch a mladistvých je sprostredkovanie mravnostnej kriminality prostredníctvom televízie významným kriminogénnym faktorom.

V rámci legislatívy je takýmto regulačným nástrojom vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 589/2007 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o jednotnom systéme označovania audiovizuálnych diel, zvukových záznamov umeleckých výkonov, multimediálnych diel, programov alebo iných zložiek programovej služby a spôsobe jeho uplatňovania v znení vyhlášky Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 541/2009 Z. z. (ďalej aj ako „Vyhláška“).

Predmetnou Vyhláškou sa zavádza takzvaná druhá časová opona vyjadrená v ustanovení § 4 ods. 3, podľa ktorého „Programy alebo iné zložky programovej služby klasifikované ako nevhodné pre vekovú skupinu maloletých do 15 rokov alebo ako vhodné pre vekovú skupinu maloletých od 15 rokov sa zaraďujú do vysielania medzi 20.00 a 06.00 hodinou.“ Cieľ sledovaný zákonodarcom je „ochrániť deti a mládež pred nevhodným vysielaním, odstrániť z denného vysielania najkritizovanejšie programy, ktoré obsahujú detailné naturalistické násilie, sexuálne scény, či vulgárne alebo obscénne vyjadrovanie.“¹⁵⁶ Druhá časová opona je účinná od 1. apríla 2013.

Vyhláška upravuje aj takzvanú prvú časovú oponu vyjadrenú v ustanovení § 4 ods. 1, podľa ktorého „Programy alebo iné zložky programovej služby klasifikované ako nevhodné a neprístupné pre vekovú skupinu maloletých do 18 rokov sa zaraďujú do vysielania medzi 22. a 6. hodinou.“

Vyhláška taktiež v rámci prílohy upravuje grafické symboly jednotného systému označovania. Sú to takzvané piktogramy vekovej vhodnosti, ktoré označujú, akej vekovej skupine je určený vysielaný

¹⁵⁶ <http://www.omediach.com/tv/item/1298-od-1-aprila-plati-druha-casova-opona>.

program. Tento piktogram je všeobecne známy a nachádza sa vždy v pravom hornom rohu obrazovky, kde je v kruhu vyjadrené číslo znamenajúce vek (7, 12, 15, 18).

V tejto súvislosti možno vyjadriť názor, že takáto právna regulácia, aj keď je potrebná, nezabráni negatívne mu vplyvu pôsobenia televízie na recipienta, keďže platí známe príslovie „zakázané ovocie najviac chutí“. Oveľa dôležitejšiu úlohu majú pri zabránení negatívneho vplyvu na deti a mládež ich rodičia, lebo táto veková skupina nejaké legislatívne prostredie tohto druhu takmer nijakým spôsobom nevníma. Rodičia musia byť tí, ktorí vedú dieťaťu vysvetliť to, ako má vnímať mravnostnú kriminalitu, keď sa už nedá predísť zhladnutiu jej obsahu. Rodičia majú taktiež možnosť nainštalovať na niektoré programy v televízií takzvanú rodičovskú zámku chránenú heslom a týmto spôsobom čiastočne predchádzať neželaným negatívnym vplyvom.

Vláda Slovenskej republiky sa v Návrhu Stratégie prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2012 – 2015, vypracovaným Ministerstvom vnútra SR (ďalej aj ako „Návrh“) síce zaviazala „podporovať zber a šírenie informácií o kriminogénnych faktoroch prostredníctvom médií ako predpokladu rozširovania vedomostí občanov“,¹⁵⁷ ale tieto, a mnohé ďalšie vyhlásenia v predmetnom „Návrhu“ sú formulované veľmi všeobecným spôsobom, bez dosahu na reálnu možnosť zabránenia negatívneho vplyvu na recipientov.

5. Prezentácia mravnostnej kriminality na internete

Internet predstavuje v súčasnosti veľké nebezpečenstvo, lebo z hľadiska možnosti šírenia informácií nepochybne je najvýznamnejší kri-

¹⁵⁷ Návrh Stratégie prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2012 – 2015 vypracovaný Ministerstvom vnútra SR dostupný elektronicky na: <http://www.minv.sk/?dokumenty-na-stiahnutie>.

minogénny faktor. Nebezpečenstvo internetu spočíva najmä v tom, že nemá hranice, je takmer voľne prístupný a najmä umožňuje anonymitu.

Najrizikovejšou skupinou, ovplyvnenou virtuálnym prostredím, sú predovšetkým deti a mládež. Tento vplyv môže mať dosah jednak na väčší podiel viktimity u detí a mladistvých a tiež na to, že u samotných mladistvých môže byť prítomná vyššia miera náchylnosti k spáchaniu trestného činu. Internet teda, na rozdiel od televízie, nie je len kriminogénnym faktorom vo všeobecnosti, ale aj napomáha k vyššej miere viktimácie u detí a mladistvých.

Najväčšie nebezpečenstvo internetu, ako kriminogénneho faktoru, spočíva predovšetkým vo využívaní jednej z jeho možností, pre ktorú sa ujal názov vyjadrený slovným spojením „sociálna sieť“. Sociálnu sieť možno charakterizovať ako virtuálny priestor určený na nadväzovanie a udržiavanie kontaktov medzi ľuďmi.¹⁵⁸ Na sociálnej sieti môžu medzi sebou nadväzovať kontakty úplne cudzí ľudia, ktorí majú často len veľmi obmedzené možnosti verifikácie toho, s kým vlastne komunikujú. Osoba môže mať napr. vytvorený nepravdivý profil so zavádzajúcimi a klamlivými informáciami, fotografiami a podobne, a to s cieľom vytvoriť vierohodný a príťažlivý obraz o svojej osobe. Týmto spôsobom postupne dochádza k umelo vytvorenej strate zábran zo strany druhej osoby, pričom je veľmi dôležité, aby tieto psychologické zábrany existovali, najmä pri komunikácii s cudzou osobou na internete.

Pokiaľ ide o trestné činy páchané na deťoch a mladistvých prostredníctvom internetu, ide najmä o trestné činy sexuálneho zneužívania podľa § 201a a § 202 Trestného zákona, trestný čin kupliarstva

¹⁵⁸ Existuje viacero definícií pojmu sociálna sieť. Podľa jednej z nich „sa sociálnou sieťou rozumie služba založená na webovej platforme, ktorá jednotlivcovi umožňuje konštruovať verejný profil v rámci hraníc systému, komunikovať so zoznamom používateľov, s ktorými má pripojenie, ako aj vidieť a prehliadať svoje zoznamy priateľov, vrátane tých, ktoré sú vytvorené inými používateľmi v rámci systému“ – bližšie pozri BOYD, D., ELLISON, N. Social Network Sites: Definition, History and Scholarship. In: *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, 2007, s. 36 až 48.

podľa § 367 ods. 1 a 3 Trestného zákona, trestný čin výroby detskej pornografie podľa § 368 Trestného zákona, trestný čin rozširovania detskej pornografie podľa § 369 Trestného zákona a trestný čin prechovávanía detskej pornografie podľa § 370 Trestného zákona.

Zamedzením viktimácie u detí a mladistvých sa zaoberá aj Európska únia, na ktorej pôde bola prijatá, okrem iných súvisiacich právnych aktov, aj Smernica 2011/93/EÚ o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii (ďalej ako „Smernica“). Aj keď naša právna úprava je v boji proti sexuálnemu vykorisťovaniu a sexuálnemu zneužívaniu detí a detskej pornografii považovaná v zásade za harmonizovanú s európskymi požiadavkami, Smernica upravuje skutkovú podstatu trestného činu, ktorý naša právna úprava až doposiaľ nepoznala. Ide práve o trestný čin kontaktovania dieťaťa na účely jeho sexuálneho zneužitia (*Solicitation of children for sexual purposes*). Podľa Davidsona a Gottschalka ide o proces, pri ktorom sa osoba spriatelí s dieťaťom s cieľom ho sexuálne zneužiť.¹⁵⁹ V angličtine sa tento proces označuje pojmom „*grooming*“.¹⁶⁰ Obsah tohto pojmu je vymedzený už aj v Trestnom zákone. Zákomom č. 204/2013 Z. z., ktorým bol novelizovaný Trestný zákon, bola v ustanovení § 201a upravená skutková podstata, podľa ktorej sa trestného činu sexuálneho zneužívania dopustí ten, „kto prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby navrhne dieťaťu mladšiemu ako pätnásť rokov osobné stretnutie v úmysle spáchať na ňom trestný čin sexuálneho zneužívania alebo trestný čin výroby detskej pornografie, pričom sám nie je dieťaťom“.

Najpopulárnejšími sociálnymi sieťami sú v súčasnosti najmä Facebook, LinkedIn, Google+, Instagram, Twitter.

¹⁵⁹ DAVIDSON, J., et GOTTSCHALK, P. *Internet Child Abuse: Current Research and Policy*. Abingdon – New York 2011, s. 80.

¹⁶⁰ Blížšie k tejto problematike pozri IVOR, J., KLIMEK, L., ZÁHORA, J. *Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky*. 1. vydanie. Žilina: EUROKÓDEX, 2013, s. 232 a nasl.

6. Prezentácia násilnej kriminality v televízií

Televízia je pravdepodobne stále najpopulárnejšie médium používané v domácnostiach. Recipientovi poskytuje audiovizuálny zážitok umožňujúci reálnejšie vnímanie zobrazovanej skutočnosti a tým aj reálnejšie možnosti na stotožnenie sa s tým, čo na obrazovke sleduje. Aj v tomto prípade platí, že televízia ako kriminogénny faktor bude najviac negatívne vplývať na deti a mladistvých. Podľa mnohých prieskumov sú to totiž najmä deti, ktoré trávajú pred televíznou obrazovkou najviac času.

Psychologické výskumy už dávnejšie poukazujú na to, že sledovanie filmov s násilným obsahom umocňuje agresívne správanie. Huesmann dokonca porovnáva negatívny dopad násilia na spoločnosť s dopadom fajčenia na rakovinu pľúc.¹⁶¹ „Deti trávajú takmer tri hodiny denne pred televízorom a viac ako 60 % programov obsahuje násilie, často extrémne. Väčšina počítačových hier, ktoré sú v Spojených štátoch k dispozícii až v 80 % domácností, má takisto násilný charakter. Podľa časopisu *Journal of Adolescent Health* sa deti – chlapci aj dievčatá – identifikujú s násilníkymi postavami a považujú ich za dôveryhodné; výsledkom býva agresivnosť v dospelom veku.“¹⁶²

Z psychologického hľadiska násilie v médiách zvyšuje sledovanosť. To je fakt, na ktorý už bolo v príspevku poukázané. „Televízna produkcia je neraz reprezentáciou toho, čo prechádza psychiatrickými liečebňami: incesty, psychické ochorenia, dôsledky rekonponovaných rodín na deťoch, dopad kriminality rodiča na dieťa, otec či matka vo väzbe, rozvodová problematika, šikana, týranie, úmrtia, znásilnenia a pod.“¹⁶³

¹⁶¹ Porovnaj <http://tech.sme.sk/c/3617135/nasilie-v-televizii-a-v-pocitacovych-hrach-je-hrozbou.html>.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ KOVÁČOVÁ, A. Kultúra smrti a médiá – vplyv médií na postoje mladých k životu z pohľadu detského psychiatra. In: *Rodina a médiá – zborník*. Ružomberok. Katolícka univerzita, 2008, s. 417.

Televízia, a v nej prezentované násilie, na jednej strane umocňuje agresívne správanie recipienta, a na druhej strane tiež podporuje fóbie o tom, že okolitý svet je veľmi nebezpečným miestom. Tým, že v televízií je zobrazené násilie bez zobrazenia reálnej zodpovednosti, ktorá by mala byť vyvodená voči takto konajúcej osobe, sa u recipienta stráca jednak senzitivita na prítomnosť násilia v reálnom svete, ktoré pod televíznym vplyvom považuje takmer za normálne, a tiež môže vytvoriť pocit, že násilie je navonok príťažlivé a, navyše, môže zostať nepotrebané. Rôzne výskumy už dávnejšie naznačujú to, že ľudia sledujú násilie v televízií s cieľom uniknúť od vlastných problémov. Nebezpečenstvo možno vidieť najmä v tom, že priveľká pasívna konzumácia tohto obsahu vedie jednak k výraznému skresľovaniu reality a čo je ešte nebezpečnejšie, môže slúžiť ako inšpirácia pre riešenie skutočných problémov recipienta.

Ilowiecki a Zasepa rozoznávajú štyri následky televízneho násilia:

- syndróm obety – nastáva vtedy, keď divák televíznych násilností sa zo strachu, že by sa mu mohlo stať to isté, stáva agresívny. Je to v dôsledku častého pozerania televízneho násilia;
- syndróm pozorovateľa – tento syndróm spôsobuje odvrátenie sa od násilia, ale aj odstup od obetí. Sledovaním násilia dochádza k otupovaniu citlivosti a zvyšovaniu bezcitnosti;
- syndróm túžby – vyvolanie žiadostivosti po videnom násilí – zjednodušene povedané, túžby vcítiť sa do role akčného hrdinu;
- syndróm nasledovania – ide o detského, resp. mladistvého diváka, ktorý obrazy videné v televízií prenáša do hier s rovesníkmi. Je to kvôli neschopnosti identifikovať, kde končí film a začína skutočnosť.¹⁶⁴

¹⁶⁴ ILOWIECKI, M., ZASEPA T. *Moc a nemoc médií*. Bratislava. TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, VEDA, s. 168.

7. Prezentácia násilnej kriminality na internete

Internet predstavuje v súčasnosti, najmä pre mladšiu generáciu, najobľúbenejšie médium. Jeho popularita priamo úmerne stúpala s tým, ako sa postupne rozširoval do okolitého sveta. V súčasnosti môžeme povedať, že v rámci vyspelých krajín v rebríčkoch popularity predstihol televíziu, ktorá dominovala väčšej časti dvadsiateho storočia.

Internet pri správnom využití môže byť bezprecedentným nástrojom na vlastné vzdelávanie, aký nemá v histórii obdoba. Bohužiaľ platí, že často je len sprostredkovateľom lacnej zábavy, pornografie, násilia a ďalších nežiaducich fenoménov. Aj v prípade násilnej kriminality platí, že internet môže byť osobitne nebezpečným sprostredkovateľom negatívnych vplyvov najmä pre deti a mladistvých recipientov.

Medzi riziká podnecujúce násilné správanie u jednotlivcov môžeme zaradiť hranie počítačových hier s násilnou tematikou. Tieto hry sú čoraz graficky precíznejšie, čo umožňuje realistické stotožnenie sa s ovládanou postavou v hre. V týchto hrách ovládaných vôľou hrajúceho potom dochádza k rôznym situáciám, ktoré by v reálnom živote znamenali páchanie tých najzávažnejších trestných činov, teda ide o činnosť spĺňajúcu znaky takzvaného schvaľovaného násilia.

Možno dokonca vyjadriť názor, že v tomto aspekte je hranie násilných počítačových hier výraznejším kriminogénnym faktorom, ako sledovanie násilných programov v televízií, pretože umožňuje aktívne vžitie sa do pozície násilne konajúceho subjektu, kým v televízií je sledované násilie z pozície tretej osoby, ktorá nemá možnosť ovplyvniť priebeh deja. Možnosť utvárať si svoj vlastný virtuálny svet s prejavmi násilia prostredníctvom hrania počítačových hier potom znamená aj vyššiu závislosť od tejto formy trávenia voľného času a tiež vyššiu mieru kreativity pri páchaní trestných činov alebo priestupkov v reálnom živote. „Odborníci z oblasti psychológie už roky poukazujú na negatívne vplyvy a dvíhajú varovne prst nad rozmachom surovosti v hernom biznise. Niektoré krajiny sa v tomto smere priklonili k vekovému

ohraničeniu prístupnosti hier, podobne ako v prípade filmov. Tento krok, je ale pravdepodobne krokom do prázdna, pretože dnešné technológie umožňujú pohodlný prístup k software aj neplnoletým.¹⁶⁵

Bartholow v tejto súvislosti realizoval spolu so svojim tímom z Kolumbijskej univerzity zaujímavý výskum, v ktorom skúmali mozog hráča násilných počítačových hier. Výskum bol realizovaný tým spôsobom, že hráčovi predkladali rôzne násilné scény z reálneho života. Odozva mozgu na tieto vnemy bola výrazne znížená oproti testovaným osobám, ktoré násilné hry nehrali. Ak im však ukázali obrázky mŕtvych zvierat alebo chorých detí, ich reakcie boli prirodzené. Keď im dali možnosť potrestať protivníka, tí s najmenšími emocionálnymi odpoveďami mozgu vymysleli najkrutejšie tresty.¹⁶⁶

Výskum realizovaný Bartholowom má podľa nášho názoru veľkú výpovednú hodnotu a potvrdzuje hypotézu, že násilie, špecificky násilné hry, sú významným kriminogénnym faktorom vo vzťahu k násilnej kriminalite.

8. Záver

Na začiatku príspevku sme konštatovali, že médiá oplývajú obrovskou mocou, spočívajúcou v schopnosti vytvárať, a niekedy až do základov tvoriť či už všeobecný svetonázor, alebo názory na jednotlivé parciálne témy, s ktorými recipient príde v styku s médiami do kontaktu.

Vplyv médií je obrovský, pričom je opodstatnené sa domnievať, že nie je možné štatisticky vymedziť, nakoľko je tento vplyv pozitívny a nakoľko negatívny. Jednotne platí len to, že ten vplyv je enormný.

¹⁶⁵ <http://edi.fmph.uniba.sk/~winczer/SocialneAspekty/RitomskyAgresivitaDeti.htm>.

¹⁶⁶ Bližšie pozri <http://www.newscientist.com/article/dn8449-violent-video-games-alter-brains-response-to-violence.html#.VGJvkvmG9n8>.

Je to nepochybne náročný proces správne vybalansovať prvky určujúce to, že prezentácia kriminality v jednotlivých médiách nebude pôsobiť ako kriminogénny faktor na spoločnosť. Ide predovšetkým o vnútroštátnu legislatívu, ďalej o legislatívu vo vnútri jednotlivých médií (interné predpisy napr. o stanovení maximálneho času určeného pre vysielanie prvkov s nevhodným obsahom a pod.), pomyselné hranice novinárskej etiky, spôsob sprístupnenia informácie, ktorá má kriminogénny charakter, keďže je veľmi dôležitá aj forma sprístupnenia informácie, jej kvalifikované objasnenie a nie len obsah sprostredkovanej informácie. Napokon, pri deťoch a mladistvých je kľúčová výchova rodičov a ich vplyv na dieťa. V neposlednom rade je to samotný recipient mediálne sprostredkovanej informácie, ktorý si musí *a priori* sám uvedomiť zodpovednosť za svoj vývoj, správanie vo vzťahu k okoliu a len on sám v konečnom dôsledku bude zodpovedať za svoje protiprávne správanie pred spoločnosťou. Samozrejme je potrebné si uvedomiť, že vplyv kriminálneho mediálneho obsahu bude závislý od recipientovho temperamentu, sociálnej vrstvy, v ktorej sa nachádza, výchovy, vzdelania a ďalších faktorov, a preto nemožno generalizovať.

Je evidentné, že nosnou pohnútkou subjektov zodpovedných za sprostredkovanie informácií prostredníctvom médií je dosiahnuť zisk. Ten je potom hlavným štatistickým ukazovateľom, od ktorého sa odvíja mediálny obsah. Neustále kriminálne ladený mediálny obsah je potom hlavným faktorom prehlbujúcim dezilúzie jednotlivcov o svete, v ktorom žijú. To má za následok, okrem iného, aj rôzne resentimenty na minulé spoločenské režimy, čo taktiež nie je žiaduce. Neustále prítomné mediálne násilie navyše utvára falošné domnienky o tom, že žijeme v dobe bezprecedentného násilia, ktoré nás obklopuje zo všetkých strán. Pravdou však je skôr opak predchádzajúceho konštatovania, minimálne v tom geografickom priestore, v ktorom žijeme.

Resumé

The author of this paper tried to present on previous pages very important issue related to presentation criminality as criminogenic factor in mass media. In the beginning, author tried to recognize concept of mass media, it 's division and role in society. The main focus of this paper consist from presentation of violent criminality and moral criminality particularly in television and internet. The author also did not forget to mention that mass media effect as a criminogenic factor in general. Particularly significant issue is the impact of media violence on humans; the main vulnerable groups are children. In the study author shows, why children are endangered, because they often fail to separate reality from fiction and they think the images they see in the media are real. Author then mentioned, that there is no clear study that would confirm the known effect of media violence on aggression, but there's none to exclude this. Constantly more and more violence and aggression presented to us then appears as a normal part of life not as something we should condemn.

Literatúra

1. BOYD, D., ELLISON, N. Social Network Sites: Definition, History and Scholarship. In: *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, 2007, s. 36 až 48.
2. McQUAIL, D. *Úvod do teórie masovej komunikácie*. Praha: Portál 2007, ISBN 807-367-3383.
3. BRESTOVANSKÝ, M. *Úvod do mediálnej výchovy*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta (vysokoškolské skriptá), 2010. 88 s. ISBN 978-80-8082-396-2.
4. DAVIDSON, J. – GOTTSCHALK, P. *Internet Child Abuse: Current Research and Policy*. Abingdon – New York 2011, ISBN 978-0-415-55980-5.
5. DITTON, J. – DUFFY, J. Bias in newspaper reporting of crime news. *British journal of criminology*, vol. 23, 1983, s. 159.
6. HOLCR, K. a kol. *Kriminológia. Prvé vydanie*. IURA EDITION, 2008, 401 s. ISBN 978-80-8078-206-1.
7. ILOWIECKI, M. – ZASĘPA T. *Moc a niemoc médií*. Bratislava. TYPI UNIVER-SITATIS TYRNAVIENSIS, VEDA, 183 s. ISBN 978-80-224-0740-3 2003.

8. IVOR, J., KLIMEK, L., ZÁHORA, J. *Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky*. 1. vydanie. Žilina: EUROKÓDEX, 2013, 888 s. ISBN 978-80-8155-017-1
9. KOVÁČOVÁ, A. Kultúra smrti a médiá – vplyv médií na postoje mladých k životu z pohľadu detského psychiatra. In: *Rodina a médiá – zborník*. Ružomberok. Katolícka univerzita, 2008, 417 s.
10. MONTESQUIEU, Ch. *O duchu zákonů*. Aleš Čeněk, 2003, 366 s. ISBN 8086473309.
11. TOMÁŠEK, J. *Úvod do kriminologie*. Praha: Grada 2010, 216 s. ISBN 978-80-247-2982-4.
12. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.
13. Vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 589/2007 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o jednotnom systéme označovania audiovizuálnych diel, zvukových záznamov umeleckých výkonov, multimediálnych diel, programov alebo iných zložiek programovej služby a spôsobe jeho uplatňovania v znení vyhlášky Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 541/2009 Z. z.
14. Smernica 2011/93/EÚ o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii.
15. <http://communicationtheory.org/lasswells-model/>.
16. <http://www.omeiach.com/tv/item/1298-od-1-aprila-plati-druha-casova-opona>.
17. <http://tech.sme.sk/c/3617135/nasilie-v-televizii-a-v-pocitacovych-hrach-je-hrozbou.html>.
18. <http://www.minv.sk/?dokumenty-na-stiahnutie>.
19. http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_trafficking_in_human_beings/jl0064_sk.htm.
20. <http://edi.fmph.uniba.sk/~winczer/SocialneAspekty/RitomskyAgresivitaDeti.htm>.
21. <http://www.newscientist.com/article/dn8449-violent-video-games-alter-brains-response-to-violence.html#.VGJvkvmG9n8>.

ZDRAVOTNÍCKY OPERÁTOR OPERAČNÉHO STREDISKA ZÁCHRANNEJ ZDRAVOTNEJ SLUŽBY SLOVENSKEJ REPUBLIKY V SYSTÉME NEODKLADNEJ ZDRAVOTNEJ STAROSTLIVOSTI

JAROSLAV SAHUL*

Prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc. je v akademickej obci výraznou osobnosťou, čoho svedectvom je jeho doterajší profesijný život. Počas svojej dlhoročnej profesijnej kariéry vychoval nespočetné množstvo študentov, ktorí našli široké uplatnenie v rôznych sférach spoločenského života. Poďakovanie pánovi profesorovi patrí odo mňa za jeho pomoc, ústretovosť, priateľstvo a empatiu, ktorých sa mi dostalo počas života. Vždy bol mojim veľkým osobným vzorom, stelesnením ušľachtilého dobra, patrila medzi mojich najlepších učiteľov, zo skúseností a z rozumu ktorých čerpám dodnes.

Autor týmto príspevkom vyslovuje veľké uznanie, obdiv a poďakovanie jeho práci a praje mu k životnému jubileu pevné zdravie, veľa tvorivých síl a osobnej pohody do ďalšieho života. „Ďakujem“, pán profesor.

1. Úvod

Zdravotnícky operátor na linke tiesňového volania v priebehu dňa prijme a spracuje niekoľko desiatok volaní. Volajúci spravidla využívajú linku 155 v situáciách, keď je ohrozený ich život, zdravie, alebo životy a zdravie ich blízkych, či známych. Situácie sa spájajú s prežívaním negatívnych emócií, ako je strach, obavy, neistota, panika, niekedy aj agresivita z bezmocnosti.

* Mgr. Jaroslav Sahul, PhD., MPH., Operačné stredisko Záchrannej zdravotnej služby Slovenskej republiky.

Z osobnostných a iných predpokladov do popredia vystupuje komunikatívnosť, trpezlivosť, vytrvalosť a flexibilita. Nesmierne dôležitou je aj vysoká miera empatie, tolerancie a prosociálneho správania.

Náročná práca zdravotníckych operátorov na linke tiesňového volania priamo súvisí so záujmom o celoživotné vzdelávanie. Ochota získavať nové vedomosti a zručnosti, ochota neustáleho vzdelávania sa a schopnosť prijímať nové poznatky, sú samozrejým predpokladom kvalitného a efektívneho vykonávania uvedenej činnosti.

2. Zdravotnícky operátor linky tiesňového volania Záchrannej zdravotnej služby 155

2.1 Nároky na operačné a kognitívne funkcie a schopnosti

V súvislosti so získavaním a spracovávaním informácií z hovoru na linke tiesňového volania sa kladie dôraz pri výkone práce zdravotníckeho operátora na schopnosť percepcie a úroveň auditívneho vnímania. Auditívna pozornosť je dôležitá najmä v súvislosti s udržaním pozornosti v čase (12-hodinová zmenná prevádzka).

Vzhľadom ku kvantite a náročnosti jednotlivých volaní, je žiaduci vysoký stupeň koncentrácie pozornosti v neobmedzenom čase, ako aj jej vysoká schopnosť rozdelenia, selektivity a prenášania.

V každom hovore na linku 155 zaznieva množstvo dôležitých informácií. Zdravotnícky operátor spravidla disponuje vysokou úrovňou auditívnej verbálnej a numerickej pamäti. Jednotlivé údaje volajúci, ktorý je spravidla v strese a pod tlakom objektívnych okolností (niekto je zranený, v bezvedomí, nedýcha ap.) zo seba doslova „vychrlí“. Práve zdravotnícky operátor je ten, kto hovor vedie, správne sa pýta a zároveň stabilizuje emócie volajúceho. Pracuje aktívne aj s vysokou úrovňou predstavivosti, na základe sluchových podnetov – vyhodnocuje situáciu aj na základe šumov a hlasov z okolia a celkovej

atmosféry v hovore. Keďže je žiaduca schopnosť logického myslenia, vyžaduje sa priemerná úroveň všeobecných rozumových schopností a nadpriemerná úroveň verbálnych rozumových schopností.

Zdravotnícky operátor na linke tiesňového volania dôsledne využíva kombinačné schopnosti a to najmä v rámci priestorovej orientácie (potrebuje vedieť a predstaviť si kde má akú posádku, jej cestou na miesto udalosti, kde bude v danom čase asi zápcha, kolóny, opravy ciest, nehoda, ktorá cesta je kratšia, časovo menej náročná, pretože pri ohrození života a zdravia rozhodujú niekedy sekundy).

Maximálne využívanou činnosťou v bežnej praxi zdravotníckeho operátora je aj tzv. multitasking, pričom musí súčasne písať, počúvať, riešiť situáciu, spolupracovať s tímom – pracovnou zmenou. V priebehu krátkeho času teda súčasne vykonáva viaceré časovo, aj odborne náročné úlohy.

Z ďalších funkcií je potrebná schopnosť presného rozhodovania, čo je nesmierne náročné na organizačné a rozhodovacie schopnosti, ako aj schopnosť rýchleho rozhodovania, vrátane bdelého úsudku v noci. Mnohokrát dochádza k veľmi ťažkým zdravotným stavom práve v nočnej dobe (búšenie srdca, epileptické záchvaty, zástava dychu a pod.).

Vedieť v každú dennú či nočnú hodinu pohotovo definovať problém a diagnostikovať ho, zároveň zhodnotiť riziko, voľbu prostriedkov, ako aj vytváranie prostriedkov (vývoj rozhodovania – rozpoznanie potrieb a ich naliehavosti vo vzťahu k vytýčenému cieľu), je spojené s odborným a rýchlym poskytnutím pomoci volajúcemu – pacientovi zo strany zdravotníckeho operátora. Na to, aby zdravotnícky operátor na tiesňovej linke pomoci správne a včas rozhodol, je dôležitá znalosť problému a jeho dôsledného posúdenia – tzv. formulácia akcie zameranej na dosiahnutie cieľa, hodnotenie alternatívnych riešení (či vyslať rýchlu zdravotnú pomoc, alebo rýchlu lekársku pomoc, či odmietnúť jej vyslanie, či podať odporúčania a pod.).

2.2 Požiadavky na osobnosť zdravotníckeho operátora

Osobnostné predpoklady zahŕňajú temperamentné, poznávacie a motivačné charakteristiky jedinca. Tieto predpoklady sa prejavujú v dispozíciách, ktoré sú vnímané ako isté osobnostné črty (napríklad introverzia-extroverzia, stabilita-labilita, stupeň motivácie, ako aj sociálne zručnosti a spôsobilosti). Pomáhajú spoznať človeka v jeho spôsobe zvládania záťaže všeobecne i v pracovnej situácii, napríklad pod vplyvom stresu v tom, ako funguje v kolektíve, či je stabilný ale zároveň prístupný informáciám, ako pristupuje k práci všeobecne (zodpovednosť, spoľahlivosť, dôslednosť) a aký má sebaobraz.

Na Operačnom stredisku záchrannej zdravotnej služby Slovenskej republiky pracujú erudovaní odborníci, mnohí pracujú aj v teréne ako **záchranári**. Ich snahou je zabezpečiť liečbu závažných a život ohrožujúcich stavov a náhlych závažných zmien zdravia. Psychická tieseň je rovnako naliehavá ako ohrozenie fyziologického zdravia človeka. Zdravotnícki operátori často telefonicky inštruujú, ako poskytnúť medicínsku prvú pomoc, zároveň aj sami volajúcim poskytujú psychologickú prvú pomoc. V každom hovore je ukrytý iný príbeh a iná osobnosť. Nadviazať s volajúcim kontakt a zachrániť život je ich poslaním, povolaním a prioritou. Charakter tejto interakcie predstavuje porozumenie, pomoc a profesionalitu.

V oblasti motivácie je žiaduce, ak zdravotnícky operátor má predispozíciu k vzniku, smerovaniu, regulovaniu a zachovávaniu energie s cieľom dosiahnuť vytýčené, ak je uvedené spojené s udržiavaním si pozitívneho postoja k práci, k pracovným nárokom všeobecne.

Samozrejmosťou je aj potreba byť úspešným (sebareflexia, vzory – modelové učenie), dobrá úroveň sebapoznania, primerané a zdravé sebavedomie a sebadôvera. Zdravé sebahodnotenie priamo nadväzuje na schopnosť sebareflexie, schopnosť zdravotníckeho operátora rozpoznávať hranice svojich síl a možností a veľmi dôležitú schopnosť reflektovať svoju prácu. Všeobecné zdravie pomáha udržať aj vitalita a pozitívny postoj ku fyzickým aktivitám.

Z osobnostných predpokladov v činnosti zdravotníckych operátorov na tiesňovej linke pomoci do popredia vystupujú vodcovské schopnosti (schopnosť viesť rozhovor, vedieť rozhodnúť a pod.), ako aj asertivita, teda predpoklad zvládnuť náročných volajúcich bez agresivity, pasivity a manipulácie.

Klasické typy ako extroverzia – introverzia súvisia s inými copingovými stratégiami, iným spracovaním informácií, iným štýlom komunikácie v tíme a pod. Ďalšie typové delenie súvisiace s osobnostným založením ako je temperament (sangvinik) a vlastnosti osobnosti – prosociálnosť, samostatnosť, predvídavosť, intuícia, vyspelosť, precíznosť, dôslednosť, trpezlivosť, vytrvalosť, výdrž, sa priamo prejavia v činnosti – teda najmä v hovoroch zdravotníckych operátorov. Spravidla je to v kontakte napr. so suicidálnym volajúcim, so staršími osobami, ktorí zle počujú a rozumejú a opakujú si svoje, s rozrušeným dieťaťom, týranou ženou, osobou priamo ohrozenou na živote a pod.

V súvislosti so zložitými životnými situáciami, v ktorých sa volajúci obracajú na linku 155 je dôležitá miera empatie zdravotníckeho operátora – ľudskosť, altruizmus, senzitivita. Podľa Franěka (2010) sa na úspechu komunikácie podieľa 85 % empatické správanie, prejavené porozumenie, aktívny prístup s ponukou riešení a 15 % tvorí medicínske riešenie.

Náročnosť volaní na tiesňovú linku, ako aj vysoké počty hovorov si doslova žiadajú vysokú psychickú odolnosť zdravotníckych operátorov – hardiness, ako aj emocionálnu regulovanosť a psychofyziologickú stabilitu počas vysokej psychickej záťaže a nadhraničného stresu. Nemenej dôležitá je schopnosť odolnosti voči stresu – rezistencia a poznanie vlastných zvládacích – copingových mechanizmov a stratégií. V neposlednom rade je pre zdravú psychohygienu zdravotníckych operátorov na linke tiesňového volania potrebná schopnosť rýchlo sa uvoľniť, oddychovať, zrelaxovať a istá dávka zmyslu pre humor.

Ak sledujeme kvalitu spracovania tiesňového volania a porovnáme hovory s nespokojným volajúcim (pacientom), alebo opačne

so spokojným volajúcim (pacientom), môžeme celý proces rozčleniť na aspekty bezporuchovosti spojovacej komunikačnej techniky a technológie, aspekty prostredia, v ktorom sa nachádza volajúci, zdravotnícky operátor, aspekty aktuálneho psychického stavu tiesne volajúceho (pacienta) a psychického stavu zdravotníckeho operátora a aspekty úrovne kvality práce poskytovateľa. Z analýzy procesu prijatia a spracovania tiesňového volania vyplýva, že zdravotnícky operátor je článok, ktorý je najzraniteľnejší, kruciálny a najviac ovplyvniteľný. Psychológovia Operačného strediska záchranej zdravotnej služby Slovenskej republiky (na každom Krajskom operačnom stredisku ZZS je zastúpenie po 1 psychológovi – spolu 8) vykonávajú svoje odborné činnosti pre a v prospech operátorskej činnosti s cieľom zvyšovať efektivitu a kvalitu poskytovanej záchranej činnosti v súlade s princípmi profesionality, podpory, pomoci a porozumenia človeku v tiesni.

Psychologický výber vhodných kandidátov na operátorov OS ZZS SR je nesmierne dôležitý. V auguste 2011 riaditeľ OS ZZS SR rozhodol o povinnom psychodiagnostickom vyšetrení a testovaní osobnostných predpokladov. Uvedené je založené na psychologickom posúdení kvalít a potencialít jedinca. Realizované je psychológmi Krajských operačných stredísk záchranej zdravotnej služby.

Základná štruktúra hodnotenia osobnostných predpokladov vychádza zo štandardizovaných psychologických testov a dotazníkov, ktorých výhoda je objektivita, ako aj zrovnocnenie podmienok pre všetkých účastníkov testovania. Testovacia batéria je doplnená aj o neštandardizované metodiky hlavne kvôli minimalizovaniu možnosti nácviku. Skladba testovacej batérie je rozvrhnutá na pokrytie mentálnych schopností a vlastností osobnosti.

Cieľom vstupného psychodiagnostického vyšetrenia uchádzačov o pracovnú pozíciu zdravotnícky operátor na linke tiesňového volania pomocou vybraných psychodiagnostických metód, je posúdiť psychické predpoklady adeptov a odporučiť ich vhodnosť na uvedenú pozíciu.

V psychologickej správe je popísaná osobnosť uchádzača predovšetkým z hľadiska celkového intelektu (výška IQ), úrovne niektorých kognitívnych funkcií (pozornosť, pamäť) a vybraných osobnostných črt (schopnosť komunikovať na primeranej úrovni, schopnosť pracovať pri zvýšenej psychickej záťaži, vylúčenie vysokej úrovne agresivity, neurotizmu a patológie).

Vstupné psychologické vyšetrenia uchádzačov v zmysle Metodického usmernenia R OS ZZS SR č. 8/2011 k psychologickému vyšetreniu pre posúdenie psychickej spôsobilosti uchádzačov, obsahujú štyri batérie testov. Všetky testy sú vo formáte „ceruzka – papier“.

Kontraindikáciou pre prijatie a vykonávanie činnosti zdravotnícky operátor je neintegrovaná, nevypelá, nestabilná osobnosť so zvýšeným skóre impulzívnosti psychickej a emocionálnej lability, precitlivenosti v prežívaní, nízkej rezistencie a hardiness. Znížený IQ a EQ, nízke verbálne schopnosti a znížená úroveň auditívnej pamäti, nežiaduca agresivita, výrazný sklon k riziku, ľahkovážnosti a k opatrnosti, nesamostatnosť, nezodpovednosť, netrpezlivosť, nerozhodnosť, nízka schopnosť koordinácie v tíme, intolerancia, závislosť, chýbanie empatie, ľudskosti a altruizmu, silná tendencia mentorovať s direktívnym prístupom, psychopatologická symptomatika.

2.3 Osobnostná úroveň odborných vedomostí a znalostí, komunikačných zručností zdravotníckych operátorov

S nárokmi na operačné a kognitívne funkcie a schopnosti zdravotníckeho operátora na linke tiesňového volania nesmierne dôležitú úlohu zohrávajú **komunikačné zručnosti a vôbec komunikatívnosť**. Najčastejšie sa hovorí o aktívnom počúvaní, asertivite a asertívnych technikách, slovnej zásobe, technických predpokladoch komunikácie ako sú artikulácia, zrozumiteľnosť, hlasitosť.

Aktívne počúvanie súvisí s predpokladom správneho zachytenia dôležitých informácií. Je to technika ako každá iná, čiže dá sa tréno-

vať a zdokonaľovať. Nekriticky načúvať a prijímať, čo volajúci hovorí, neskresľovať obsah povedaného svojimi predpokladmi a svojou skúsenosťou, si žiada záujem a neprerušovanú pozornosť operátora. Záujem znamená ísť v tempe volajúceho, sprevádzať ho napríklad tým, že operátor zopakuje časť povedaného. Počúvať volajúceho s rešpektom a empatiou znamená prijímať volajúceho takého, aký je a porozumieť jeho subjektívne ťaživej situácii.

Zdravotnícki operátori Operačného strediska záchrannej zdravotnej služby SR, majú v rukách realizáciu a priebeh tiesňového hovoru. Keď má zdravotnícky operátor situáciu prebiehajúcu na linke pevne v rukách, vie volajúcemu poskytnúť priestor pre vyjadrenie silných emócií a vie ho dostatočne podporiť, takisto dokáže u seba zachytiť svoje vlastné prežívanie, ktoré sa v hovore odzrkadľuje, kvalita poskytnutej pomoci v hovore je vysoká. Volajúci sa cíti vypočutý, pochopený a sprevádzaný celou náročnou situáciou, čo mu umožňuje čo najlepšie komunikovať všetky dôležité informácie, ktoré sú ďalej spracovávané. Samotná komunikácia súvisí s priamym zásahom zdravotníckeho operátora smerom k volajúcemu a ovplyvňuje kvalitu a efektivitu vybavenia tiesňového volania.

Umením zdravotníckeho operátora na linke tiesňového volania je viesť volajúceho tak, aby získal od neho informácie, zhodnotil jeho zdravotný stav a poskytol mu adekvátnu pomoc. A to všetko bez priameho kontaktu s prostredím, v ktorom sa volajúci a pacient nachádzajú.

Realitou je, že volajúci na linke tiesňového volania je obvykle v strese a jeho logickou potrebou je vyžiadanie maximálne možnej pomoci. Akékoľvek otázky zdravotníckeho operátora pripadajú volajúcemu zbytočné a od pomoci zdržujúce. Taktiež treba mať na zreteli, že volajúci v stave stresu nie je schopný vybaviť si čo i len jednoduché a základné informácie o adrese alebo telefónnom čísle.

Prejavy sú rôzne. Od kričania, plaču, cez hnev a nadávky či vyhrážanie, až po strohú reč. Nízke psychomotorické tempo a bradypsychizmus sú bežnými prejavmi v hovoroch na tiesňovú linku pomoci.

Volajúci rýchlo, alebo príliš pomaly dýcha, chveje sa mu hlas, alebo je v prejave impulzívny, skáče z jedného obsahu do druhého.

Snahou zdravotníckeho operátora by malo byť zvládnutie emócií volajúceho, aby sa mohol nadviazať a udržať kontakt k získavaniu relevantných informácií. Nadviazanie a udržanie kontaktu uľahčuje aktívne načúvanie, prejavenie pozornosti, záujmu a rešpektu.

Všetky uvedené skutočnosti a dôvody priamo súvisia s náročnosťou na úroveň komunikačných zručností zdravotníckeho operátora, na tiesňovú linku pomoci.

3. Komunikácia na linke tiesňového volania Záchrannej zdravotnej služby 155

3.1 Telefonická komunikácia

V modernej technologickej spoločnosti je termín komunikácia veľmi často používaný, aplikuje sa špecificky na jednotlivé oblasti spoločenského a pracovného života (napr. masmediálna komunikácia, komunikácia pre manažérov, pedagogická komunikácia a pod.). Všeobecne sa komunikácia charakterizuje ako „výmena informácií“, alebo „výmena významov“. Obidve tieto vymedzenia však eliminujú to podstatné, čo komunikáciu bytostne definuje – **človeka** na jednej i druhej strane komunikačného reťazca. Komunikácia znamená viac než len výmenu informácií, znamená tiež kontakt a vzťah.

Tiesňová linka záchrannej zdravotnej služby myslí na hodnotu človeka a na hodnotu života vôbec. Zdravotnícki operátori s človekom v tiesni prežívajú jeho situáciu a ponúkajú mu možnosti jej riešenia, ba ešte viac, predstavujú pre človeka v tiesni životadárny kontakt, zdroj útechy a povzbudení, často tej prvoposlednej nádeje – prvej, ku ktorej sa utiekajú vtedy, keď už všetko zlyhalo, a sú tí poslední, ktorí môžu pomôcť, ak už s nikým nemám kontakt.

Cielom komunikačných odporúčaní nie je hovoriť o komuniká-

cii, ale využiť komunikáciu ako jeden zo zdrojov pre prácu zdravotníckych operátorov pri ich náročnej a zásluhnej práci, pretože ich pracovným nástrojom je slovo. Slovo, ktorým zachraňujú život a dávajú povzbudenie.

Telefonická komunikácia je obmedzená obojstranná komunikácia, ktorá je charakteristická anonymitou a absenciou priameho kontaktu. Tým sa otvára priestor pre komunikačnú uvoľnenosť. V dôsledku toho komunikanti môžu prekračovať hranice komunikačných noriem. Vplyvom svojej anonymity človek môže konať spôsobom, ktorý je v bežných situáciách tlmený, inhibovaný. Výstupné správanie je charakterizované vyššou emocionalitou a impulzívnosťou a menšími zábrami. Mení sa spôsob vysielania a prijímania sociálnych informácií. Preto je telefonická komunikácia veľmi zložitá. Zdrojom informácií sú len akustické signály. **Najvyšším princípom** je aktívne počúvať. Aktívne počúvanie pomáha nadviazať kontakt, ktorý pomôže navodiť prostredie odbúravajúce protikladné tendencie. Dôležitá je štruktúrovanosť hovoru a cielené vedenie volajúceho v tiesni. Telefonická komunikácia je veľmi zložitá na tiesňovej linke pomoci, kde volajúci prežíva tieseň, pričom tieseň je prežívaná subjektívne.

Tieseň je emocionálny zážitok, ktorý prežíva človek v kríze. Z psychosociálneho hľadiska možno **krízou** označiť vnútornú udalosť, ktorá sa vyznačuje pocitom, že všetky možnosti zvládnutia situácie sú vyčerpané. V hovoroch rozlišujeme tri typy kríz. **Traumatickú krízu, samovražednosť a sociálnu krízu a konflikty.** Traumatická kríza je vyvolaná napríklad smrťou, smrteľnou hrozbou, zranením a ochorením seba alebo blízkych osôb. Podľa skúseností zdravotníckych operátorov, stúpol počet sociálnych kríz, ktoré sa týkajú napríklad toho, že človeku nemá kto doniesť lieky, nemajú kredit, aby zavolali lekárovi, nevládu sa starať o blízkeho. Spravidla aj sociálne krízy, aj samovražednosť sa vyvíjajú z traumatických kríz.

Spracovanie tiesňovej výzvy môže komplikovať zvýšená agresivita alebo hostilita, pričom je potrebné si uvedomiť, že je často prvotným

vyjadrením vlastnej bezmocnosti v situácii. Je však dôležité udržať tieto prejavy v určitých medziach a pokúsiť sa nadviazať rozhovor.

Je potrebné volajúceho viesť, získať od neho informácie, zhodnotiť jeho zdravotný stav a poskytnúť mu adekvátnu pomoc. To všetko bez priameho kontaktu s prostredím, v ktorom sa volajúci a pacient nachádza. Dôležité je použiť metódy klarifikácie (vysvetľovania, objasňovania) a persúázie (presvedčovania).

3.2 Krízová intervencia v hovore

Zdravotnícky operátor má v rukách realizáciu a priebeh tiesňového hovoru. Keď má situáciu prebiehajúcu na linke pevne v rukách, vie volajúcemu poskytnúť priestor pre vyjadrenie silných emócií a vie ho dostatočne podporiť, takisto dokáže u seba zachytiť svoje vlastné prežívanie, ktoré sa v hovore odzrkadľuje, kvalita poskytnutej pomoci v hovore je vysoká. Volajúci sa cíti vypočutý, pochopený a sprevádzaný celou náročnou situáciou, čo mu umožňuje čo najlepšie komunikovať všetky dôležité informácie, ktoré sú ďalej spracovávané. Krízová intervencia v hovore je priamy zásah zdravotníckeho operátora smerom k volajúcemu, je to dôležitá etapa, ktorá ovplyvňuje kvalitu a efektívnosť vybavenia tiesňového volania.

Krízová intervencia je odborná metóda práce s klientom v situácii, ktorú osobne prežíva ako záťažovú, nepriaznivú a ohrozujúcu. Pomáha sprehľadniť a štrukturovať volajúceho prežívanie a zastaviť ohrozujúce či iné kontraproduktívne tendencie v jeho správaní. Odohráva sa v rovine prežívania problému a prekonávania konkrétnych prekážok. Ide o posilnenie kompetencií volajúceho tak, aby pri riešení krízovej situácie čo najviac využil vlastné úsilie a svoje schopnosti.

Metódy krízovej intervencie môžeme vymedziť ako také spôsoby správania a konania zdravotníckeho operátora, ktoré vedú k pocitu úľavy a vedú k riešeniu situácie. Cieľom je poskytnúť bezpečie, podporu, nádej a vedenie, zvýšiť schopnosť situáciu zvládať.

Základné kroky pri práci s volajúcim vykazujúcim znaky neodkladného krízového stavu:

1. nadviazať s postihnutým čo najlepší kontakt v zmysle spolupráce,
2. zabezpečiť rýchlu a účinnú stabilizáciu stavu a znížiť bezprostredné ohrozenie,
3. zabezpečiť čo najvhodnejšiu nadväznú starostlivosť.

Predpokladom správneho zachytenia dôležitých informácií je schopnosť aktívne počúvať. Aktívne počúvanie je technika ako každá iná, čiže dá sa trénovať a cibriť. Nekriticky načúvať a prijímať, čo volajúci hovorí, neskreslovať obsah povedaného svojimi predpokladmi a svojou skúsenosťou si žiada záujem a neprerušovanú pozornosť zdravotníckeho operátora. Záujem znamená ísť v tempe volajúceho, sprevádzať ho napríklad tým, že zdravotnícky operátor zopakuje časť povedaného. Počúvať volajúceho s rešpektom a empatiou znamená prijímať volajúceho takého, aký je a porozumieť jeho subjektívne ťaživej situácii.

3.3 Etická rovina komunikácie na linku tiesňového volania

Súčasťou harmonicky sa rozvíjajúcej komunikácie medzi dvoma aktérmi, zdravotníckym operátorom a volajúcim, je upevňovanie zásad a noriem etiky.

Zdravotnícky operátor prichádza do veľmi úzkeho kontaktu s ľuďmi, pretože ich rieši na medziosobnej úrovni. Jeho rola si často vyžaduje rýchle a správne rozhodnutie, osobné nasadenie pri riešení akútneho volania, emocionálnu rovnováhu, teoretické ale aj praktické vedomosti a samozrejme aj dodržiavanie etiky. Tým ako zdravotnícky operátor pôsobí na volajúcich, aký dojem u nich vzbudzuje, vo veľkej miere zodpovedá jeho komunikačná úroveň: oslovenie, tón jeho hlasu, schopnosť aktívneho počúvania, emocionálna rovnováha a ochota rýchlo pomôcť. To všetko ovplyvňuje celkovú pracovnú atmosféru počas telefonického hovoru na linku tiesňového volania. Dobré, ale-

bo zlé správanie zvyčajne vyvoláva spätnú väzbu. Niekedy sa stáva, že zdravotnícki operátori riešia aj nejaké osobné potreby a pritom si neuvedomujú, že ich neúspech, nervozitu, prenášajú aj do hovorov.

Niekedy sa pozabúda na dodržiavanie **princípu beneficencie** – princípu konania dobra vo vzťahu k pacientovi, ako základného princípu etiky v práci zdravotníckeho operátora.

A1) Základné etické požiadavky, kladené na osobnosť zdravotníckeho operátora

- predpoklad psychického a somatického zdravia,
- odbornosť; predpoklad celoživotného vzdelávania sa,
- osobnostné predpoklady; vzťah k práci, charizmatičké vlastnosti,
- prosociálnosť; radosť v kontakte s ľuďmi, mať rád ľudí,
- empatia; schopnosť vcítienia sa,
- kultúrna bezúhonnosť; vernosť tomu, čo robíme, veriť v česťnosť a spravodlivosť,
- ochrana osobných a dôverných informácií o zdravotnom stave,
- uvážlivé, náležité, poctivé konanie pri práci,
- rešpekt a dôstojnosť k volajúcemu,
- úcta k ľudskému životu.

Zdravotnícky operátor a volajúci – pacient:

1. vo vzťahu k pacientovi plní svoje profesionálne povinnosti,
2. k pacientom sa správa korektne, s pochopením, s rešpektovaním imunity a trpezlivosťou a nezníži sa k hrubému alebo nemravnému konaniu,
3. nesmie pomáhať porušeniu cti a dôstojnosti človeka, alebo sa na ňom zúčastňovať; je povinný oznámiť príslušným orgánom podozrenie z hrubého alebo krutého zaobchádzania a týrania pacienta, a to najmä maloletej osoby a osoby zbavenej spôsobilosti na právne úkony,

4. je povinný v rozsahu svojich kompetencií zrozumiteľným spôsobom poučiť pacienta alebo zákonodarného zástupcu o charaktere ochorenia, poskytnúť asistovanú prvú pomoc,
5. nesmie zneužiť nijakým spôsobom dôveru a závislosť pacienta; všetky informácie získané pri výkone povolania sú dôverné počas života pacienta, ako aj po jeho smrti.

A2) Špecifická etiky práce zdravotníckeho operátora

Špecifiká sú dané povahou vykonávanej práce – **asistovaná komunikácia na linke tiesňového volania**.

Zatiaľ čo všeobecná morálka vyžaduje hovoriť pravdu, niekedy sa uznáva **potreba šetrného prístupu**, vedúceho až k zamlčaniu alebo dokonca k podaniu klamlivej informácie (pia fraus). Podobne sa morálka stavia aj k **dôvernosti**, dôvera sa viaže k prísnej mlčanlivosti. V niektorých situáciách sa však uplatňujú relatívne **samostatné pravidlá profesionálnej morálky**, a to v takej miere, ako to vyžaduje sám cieľ starostlivosti o zdravie.

Zdravotnícky operátor každodenne prichádza do kontaktu s individuálnymi prípadmi volajúcich, ktorých riešenie neponúka norma, predpis, ale je potrebné vlastné rozhodnutie.

Je tu priestor, kde sociálny cit, dodržiavanie etiky, schopnosť aktívneho počúvania bývajú veľmi dôležité. Pri rozhodovaní o správnosti svojho kroku musia byť pripravení spoľahnúť sa na svoj úsudok a „zdravý rozum“, lebo etický kódex nemôže popisovať každú situáciu, ktorá môže nastať.

Uvedomujú si, že to čo robia je menej dôležité, ale nemenej dôležité je tiež to, ako to robia. Ich pracovné aktivity sa priamo dotýkajú životov mnohých ľudí, zabezpečenie dôvery týchto ľudí je podmienené tým, že prácu vykonávajú korektným spôsobom.

Na linku tiesňového volania často volajú ľudia vystresovaní, ktorí zdravotníckeho operátora informujú o naliehavej situácii, často nechápajú, prečo sa ich zdravotnícky operátor toľko vypytuje a nepoše

ihneď sanitku. Nie každý však vie, že počas hovoru ďalší kolega už vysiela pomoc, pokiaľ sa zdravotnícky operátor snaží získať čo najviac relevantných informácií o zdravotnom stave pacienta a poskytuje asistovanú zdravotnú pomoc.

Keďže volajúceho nevidí, potrebuje, aby bol volajúci jeho očami, ušami, prípadne aj rukami. „**Je dôležité, aby sa volajúci nechal operátorom viesť a počúval ho**“. Preto je žiaduce s osobou na opačnom konci telefonickej linky nadviazať správny kontakt. Je pochopiteľné, že volajúci sú pod veľkým stresom a očakávajú pomoc a pochopenie.

Pracovným nástrojom zdravotníckeho operátora na linke tiesňového volania je slovo. Slovo, ktoré má silu liečiť, ale aj zabíjať. Etická rovina komunikácie má preto veľký význam.

Povinnosťou zdravotníckeho operátora musí byť osobný záujem rozvíjať svoje komunikačné schopnosti, pracovať na odstraňovaní komunikačných neistôt, ktoré sú zákonitou súčasťou problémových situácií a to absolvovaním **tréningu rozvoja komunikačných zručností**.

Úskalie práce zdravotníckeho operátora predstavujú veľmi náročné hovory v zmysle problémových, neopodstatnených hovorov a chronicky volajúcich. Tento typ hovorov prácu zdravotníckych operátorov veľmi sťažujú, ale aj napriek týmto skutočnostiam podľa etického kódexu, musia zachovávať etickú rovinu komunikácie na linke tiesňového volania.

Na linke tiesňového volania v žiadnom prípade **nie je akceptovaná** slovná agresivita, pohrdanie, vyhrážky, ľahostajnosť, arogancia a nezáujem zo strany zdravotníckeho operátora.

Etická rovina komunikácie na linke tiesňového volania vychádza z platných etických noriem, ktoré sú záväzné pre každého zdravotníckeho operátora pri plnení jeho pracovných povinností. K profesionalite zdravotníckeho operátora patrí dodržiavanie týchto etických princípov komunikácie a tieto sa považujú za základný predpoklad úspešnosti práce.

4. Vzdelávací proces zdravotníckych operátorov Operačného strediska záchrannej zdravotnej služby SR

4.1 Legislatívne a odborné požiadavky na prácu zdravotníckeho operátora na Krajskom operačnom stredisku Záchrannej zdravotnej služby

Práca za operátorským pultom KOS ZZS si vyžaduje, takisto ako v inom zdravotníckom zariadení, vedomosti medicínskeho a ošetrovateľského zamerania, pretože na linku 155 zvyčajne volajú ľudia – laici, ktorí majú problém zdravotného charakteru a nemajú dostatok vedomostí, zručností a iných prostriedkov, aby svoj problém, svoju duševnú tieseň bez odbornej pomoci zvládli. Národný program vzdelávania prvej pomoci v neodkladnej zdravotnej starostlivosti definuje neodkladný stav ako náhlu zmenu zdravotného stavu vyznačenú znakmi a príznakmi (vrátane neznesiteľnej bolesti, poruchy správania a konania, tehotnej ženy s kontrakciami, náhleho pôrodu), ktoré sú hodnotené tak, že bez zdravotníckeho ošetrovania by táto zmena zdravotného stavu mohla viesť k:

- a) ohrozeniu života,
- b) závažnému ohrozeniu zdravia,
- c) závažnému zhoršeniu telesných funkcií.

Zdravotnícky operátor musí cieľenými otázkami v krátkom časovom úseku (približne 2 minúty) zistiť klinický zdravotný stav postihnutého „TU a TERAZ“, s prvotným zameraním na základné životné funkcie:

- a) stav vedomia pacienta,
- b) stav dýchania pacienta,
- c) stav krvného obehu v zmysle závažného krvácania.

K dispozícii má len verbálny komunikačný kanál (približne 7 % zo všetkých komunikačných kanálov) a malú časť neverbálnej komunikácie – približne 38 %. Približne 55 % komunikačných informácií pochádzajúcich z neverbálnych prejavov (reč tela) volajúcich, zostáva

z každého tiesňového volania nevyťažených, pretože na volajúceho a ani pacienta, zdravotnícky operátor nevidí, necíti vôňu a pachy, nemôže nahmatať. Pre rozhodovací proces vie využiť len to, čo počuje. Zo získaných informácií (anamnestických údajov) sformuluje pravdepodobnosť medicínskej diagnózy a na jej základe rozhoduje o spôsobe a type pomoci, ktorou daný problém rieši. Aktivuje rýchlu lekársku pomoc (ďalej RLP), rýchlu zdravotnícku pomoc (ďalej RZP), vrtuľníkovú záchranú zdravotnú službu (ďalej VZZS), alebo vykoná iné operátorské riešenia.

K týmto činnostiam (zber anamnestických údajov, stanovenie pracovnej diagnózy) zdravotnícky operátor potrebuje vedomostné zázemie úplného, minimálne stredoškolského vzdelania zdravotníckeho zamerania.

Nariadenie vlády SR č. 341/2004 Z. z., predpisuje pre samostatnú odbornú prácu v rozhodovaní a posudzovaní dôležitosti a urgentnosti ohlásených stavov na poskytnutie základnej neodkladnej pomoci pri stavoch ohrozujúcich zdravie alebo život, vykonávanú zdravotníckym záchranárom alebo sestrou na operátorskom pracovisku KOS ZZS, okrem úplného stredného zdravotníckeho vzdelania, aj získanie špecializácie v príslušnom odbore.¹⁶⁷

4.2 Sústavné vzdelávanie zdravotníckych operátorov, pracujúcich na KOS ZZS

Európske smernice kladú dôraz na zabezpečenie celoživotného vzdelávania zdravotníckych pracovníkov a to z pochopiteľného dôvodu prevencie poškodenia pacienta. Ustanovujú povinnosť členských štátov zabezpečiť sústavné vzdelávanie zdravotníckych pracovníkov a ponechávajú na nich zodpovednosť, akým spôsobom túto povinnosť splnia.

¹⁶⁷ Nariadenie vlády SR č. 341/2004, ktorým sa upravujú katalógy pracovných činností pri výkone práce vo verejnom záujme.

V koncepcných a strategických materiáloch a právnych predpisoch Slovenskej republiky, sa tento záväzok ako záväzok jedného členského štátu Európskej únie, premieta. Podľa zákona NR SR č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, v znení neskorších predpisov, je celoživotné vzdelávanie povinnosťou zdravotníckeho pracovníka.¹⁶⁸ Môže ju naplniť špecializačným štúdiom alebo certifikačnou prípravou v akreditovanej vzdelávacej inštitúcii, ale najmä napĺňaním jednotlivých zložiek sústavného vzdelávania, ktoré sú definované vo vyhláske Ministerstva zdravotníctva č. 366/2005 Z. z. o kritériách a spôsobe hodnotenia sústavného vzdelávania pracovníkov.¹⁶⁹

OS ZZS SR ako organizácia v oblasti poskytovania neodkladnej zdravotnej starostlivosti, si svojim vznikom vynútila prispôsobenie metód a pedagogických didaktických postupov, požiadavkám svojho zamerania.

Zdravotnícky operátor má disponovať kompetenciami na báze medicínskych a komunikačno-psychologických vedomostí a zručností, jazykových znalostí a znalostí práce s počítačom.

Kritériá vzdelávania zodpovedajú požiadavkám základnej odbornej prípravy podľa zákona NR SR č. 579/2004 Z. z. o záchranej zdravotnej službe a periodicity prípravy zdravotníckych operátorov¹⁷⁰, podľa zákona NR SR č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a je v súlade s „Národným programom vzdelávania prvej pomoci v neodkladnej zdravotnej starostlivosti“ z roku 2007 a koncepciou zdravotnej starostlivosti v odbore urgentná medicína.

¹⁶⁸ Zákon NR SR č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve.

¹⁶⁹ Vyhláška MZ SR č. 366/2005 o kritériách a spôsobe hodnotenia sústavného vzdelávania zdravotníckych pracovníkov.

¹⁷⁰ Zákon NR SR č. 579/2004 Z. z. o záchranej zdravotnej službe.

Vzhľadom k celoslovenskej pôsobnosti OS ZZS SR a zabezpečeniu nepretržitého výkonu služby v každom kraji, sa najvýhodnejšou metódou javí metóda aktivizujúceho sociálneho učenia, ktorá zahŕňa viaceré metodické prístupy, metódy a techniky aplikujúce teóriu aktívneho sociálneho učenia na konkrétne podmienky malých sociálnych skupín (približne 20 účastníkov z KOS ZZS, rôznych krajov). Sú to postupy, ktorých podstatu tvorí aktívny a tvorivý prístup všetkých účastníkov vzdelávacieho procesu. Umožňuje nielen získavať nové vedomosti z oblasti medicínskeho rozvoja, ale aj rozvíjať schopnosti a osvojiť si sociálne spôsobilosti, ako riešiť bežné životné a pracovné problémy, rôzne typy záťažových situácií a problémy užšieho odborného zamerania.

Problematica vzdelávania a rozvoja zdravotníckych pracovníkov v OS ZZS SR je rozčlenená na tieto oblasti:

A) Oblasť vzdelávania – t. j. oblasť prispôsobovania pracovníkov, požiadavkám pracovných miest. Konkrétne ide o:

- orientáciu, čo nie je nič iné ako zapracovanie nového pracovníka a úsilie o skrátenie a zefektívnenie jeho adaptácie na organizáciu, pracovný kolektív, aj prácu na danom pracovnom mieste tým, že sa mu dostanú všetky potrebné informácie, vrátane špecifických znalostí a zručností, potrebných pre riadny výkon práce, na ktorú bol prijatý,
- doškolenie (požíva sa aj pojem training), kde ide o pokračovanie odbornej prípravy v odbore, v ktorom človek pracuje; obvykle ide o prispôsobovanie pracovníka novým požiadavkám, vyvolaným zmenami technológie či trhu, novými objavmi, novými právnymi predpismi, rozvojom metód riadenia ap.,
- preškolenie (rekvalifikáciu), ktoré smeruje k osvojeniu si nového povolania, nových pracovných schopností; je obvyklé len pre väčšie organizácie, kde dochádza častejšie k presunom pracovníkov na vnútropodnikovom trhu práce.

B) Oblasť rozvoja – ktorá je orientovaná na získanie širšej palety znalostí a zručností, než ktoré sú nevyhnutné k vykonávaniu súčasnej práce pracovníka v organizácii. Popri formovaní len pracovných schopností sa venuje pozornosť aj formovaniu sociálnych zručností, emocionálnej inteligencie, morálnej a hodnotovej orientácie a postojov. Takýto rozvoj je orientovaný viac na budúci kariérny rast zamestnanca a to jednak v rámci organizácie, ale prípadne aj mimo nej.

Intenzita a šírka záberu vzdelávania na OS ZZS SR je zameraná na zmenu a doplnenie niektorej zložky:

- znalosti – teda odborné, technické či komerčné poznatky, vedomosti; ich osvojenie je obvykle najjednoduchšie, čo platí aj pre použité metódy vzdelávania,
- zručnosti – predstavujú určitú spôsobilosť, schopnosť správať sa istým spôsobom; patrí sem široká škála zručností, vrátane rôznych komunikačných, manažérskych, sociálnych a iných zručností,
- postoje – predstavujú psychickú dispozíciu správať sa alebo pracovať určitým spôsobom,
- hodnoty – ide o veľmi osobnú zložku ľudskej osobnosti, organizácie by mali pristupovať k snahe o formovanie hodnôt svojich pracovníkov (a ich zosúladenie s hodnotami organizácie) veľmi citlivo a s rešpektom.

K jednému tematickému celku, prípadne jednej zložke, využívame rôzne kombinácie metód tak, aby rešpektovali všetky typy pamätí pre učenie u jednotlivcov, podľa zmyslových preferencií:

- Vizualnú – neverbálnu (zrakovo-obrazovú) pamäť – učebný materiál premietaný na dobre viditeľné miesto (zvyčajne premietacie plátno) vo forme textu, obrazov, schém, diagramov, grafov, vývojových diagramov, fotografií súvisiacich s témou, videí, filmov, rôznych symbolov, vyznačení dôležitých častí textu graficky (napr. šípkami, kružnicami, blokmi ap.) a farebne, hierarchickým usporiadaním učiva. Ľudia s vizuálnym typom pamäti si dobre pamätajú obrázky, farebne či graficky odlišené časti textu, dokážu si učivo v pamäti predstaviť. Pozorne sledujú neverbálne prejavy školiteľa.

Majú však sklon k nesprávnej interpretácii počutých slov. Nemajú radi teoretické prednášky, monológy školiteľa, neilustrované učebné texty, písomné úlohy, v ktorých sa dôraz kladie na slová, syntax, gramatiku.

- Auditívnu – sluchovú pamäť. Ľudia s prevahou auditívneho učebného štýlu, si informácie zapamätajú, keď ich počujú. Najlepšie sa učia počúvaním prednášok, zvukových nahrávok a rozpráváním sa s inými. V pamäti si dokážu vybaviť hlas rozprávajúceho (aj svoj vlastný v rozhovore). Pri prednáškach si robia málo poznámok. Pri počúvaní je ich ťažké vyrušiť.
- Vizuálnu – verbálnu (zrakovo-slovný štýl) pamäť. Najlepšie sa učia čítaním učebných textov, preferujú pozorovanie pred počúvaním a fyzickou činnosťou. Dobre si pamätajú napísané slová a čísla. Počuté si radšej zapisujú, dokážu študovať aj samostatne.
- Motorickú (kinestetickú) pamäť – umožnenie písania poznámok z videneho a počutého, účastníci majú k dispozícii písacie potreby, potrebujú ukážky, príklady, simulácie. Potrebujú vyskúšať to, čo sa aktuálne učia. Dobre si pamätajú pohyby, motoriku a udalosti, ktoré sa v skutočnosti odohrali a v ktorých aktívne účinkovali. Potrebujú trojrozmerné učebné pomôcky, simulátory a modely.
- Zmiešaný typ pamäti – potrebuje rešpektovanie svojej pamäťovej schopnosti učiť sa a zapamätať si učivo, potrebujú prispôbiť vzdelávanie individuálnym požiadavkám.

OS ZZS SR zaviedlo aj dištančnú formu vzdelávania prostredníctvom e-learningového portálu. Každý zdravotnícky pracovník OS ZZS SR má vlastný prístupový kód, prostredníctvom ktorého sa prihlasuje do systému a z ľubovoľného miesta a v ľubovoľnom čase má k dispozícii všetky materiály, týkajúce sa vzdelávacích aktivít OS ZZS SR, iné vzdelávacie materiály z konferencií, kongresov a sympózií, s tematikou neodkladnej zdravotnej starostlivosti. Ako výsledok vzdelávania organizácia predpokladá rozvoj a zvýšenie kvality osobných a profesionálnych kompetencií zdravotníckych operátorov, ako komunikatívnosť, kooperatívnosť, schopnosť riešiť problémy, tvori-

vosť, samostatnosť v rozhodovacom procese, výkonnosť, zodpovednosť, schopnosť samostatného uvažovania, schopnosť vzdelávať sa, zdôvodňovať a hodnotiť.

5. Záver

Neodkladná zdravotná starostlivosť je integrálnou súčasťou komplexnej zdravotnej starostlivosti a v prípade života a závažných zdravotne ohrozujúcich stavov, je strategickým bodom prevencie smrti, invalidity a neprimerane dlhej práceneschopnosti.

Poskytovanie neodkladnej zdravotnej starostlivosti je charakterizované reťazcom navzájom prepojených opatrení a činností. Presvedčili sme sa o správnosti zvolených metód vzdelávania z pohľadu aplikovateľnosti nadobudnutých vedomostí a zručností do každodennej psychiky náročnej práce zdravotníckych operátorov, pracujúcich na krajských operačných strediskách.

Osobitný prínos je vidieť v porovnaní prístupov, sociálneho konania a následného riešenia konfliktných prípadov, s využitím znalostí sociálnych postojov k individuálnym situáciám aktívneho jednanja, k zmene a ďalším potrebám aktívnej využiteľnosti skúseností, znalostí a upotrebitelnosti získaných teoretických a praktických vedomostí, s akcentom na osobnosť zdravotníckeho operátora.

Resumé

Emergency medical care is integrated in comprehensive health care and in cases of serious, life threatening conditions is a strategic point of prevention of death, invalidity as well as excessively long sick leaves. Providing of emergency medical care is characterized by a chain of interconnected steps and activities. We have seen the correctness of the chosen methods of education in terms of applicability acquired knowledge and skills into everyday psycho-

logically challenging work of medical operators, who work in region operation centres. Specific benefit can be seen in the comparison of the approaches, social behaviour and subsequent resolvment of conflicting cases with the use of the knowledge of the social statements towards individual situations of active engagement, towards change and further needs of active use of experience, knowledge as well as use of theoretical and practical knowledge with accent to the personality of the medical centre operator.

Literatúra

1. Nariadenie vlády SR č. 341/2004, ktorým sa upravujú katalógy pracovných činností pri výkone práce vo verejnom záujme.
2. Zákon NR SR č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve.
3. Vyhláška MZ SR č. 366/2005 o kritériách a spôsobe hodnotenia sústavného vzdelávania zdravotníckych pracovníkov.
4. Zákon NR SR č. 579/2004 Z. z. o záchrannej zdravotnej službe.

SANKČNÍ POLITIKA ZE DVOU OPAČNÝCH ÚHLŮ POHLEDU

MIROSLAV SCHEINOST*

Od prvního setkání s panem profesorem Gustávem Dianiškou jsem si vážil jeho schopnosti vidět a chápat jevy a problémy v širších souvislostech, v kontextu pohledu různých disciplín, nejen jeho mateřské psychologie. Jeho schopnost přenést a využít psychologický vhled do oblasti kriminologického bádání o delikventech a delikvenci byla pro mne nesmírně cenná, i proto, že schopnost takto uplatnit psychologický přístup je pro kriminologii jako obor jedním z jejích konstitutivních faktorů. Když jsme pak měli možnost se setkávat delší dobu, přispělo podstatně k této úctě i poznání jeho osobních kvalit. Zkrátka řečeno, pan profesor Dianiška je jedním z lidí, kterých si hluboce vážím, profesně, odborně i lidsky, a je pro mne ctí, že mohu do této knihy přispět.

1. Úvod

Od roku 2010 platí v České republice nový trestní zákoník, jehož přijetím vyvrcholila mnohaletá snaha komplexně vyjádřit snahu o přizpůsobení trestní legislativy České republiky v oblasti trestního práva hmotného moderním přístupům v sankční politice, až dosud uskutečňovaným řadou dílčích, větších či menších novelizací. V souvislosti s přijetím nového trestního zákoníku, zákona č. 40/2009 Sb. došlo v oblasti právní úpravy trestněprávních sankcí k výrazným změnám, které na jedné straně vycházejí z principu depenalizace,¹⁷¹ projevují se

* PhDr. Miroslav Scheinost, Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

¹⁷¹ ŠÁMAL, P. *Osnova trestního zákoníku 2004 – 2006*. 1.vyd. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 80; srov. též Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku.

zakotvením nových alternativních sankcí, konkrétně trestu domácího vězení a trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ale také v modifikacích již stávajících alternativních sankcí, včetně alternativ k potrestání, tak, aby mohlo dojít k jejich širší, případně efektivnější aplikaci.

Podstatnou legislativní změnou také bylo posílení koncepce restorativní justice, která se v trestním zákoníku odráží též v nově formulované zásadě pro ukládání trestních sankcí spočívající v tom, že při jejich ukládání je třeba přihlídnout i k právem chráněným zájmům poškozených.¹⁷²

Na straně druhé je v novém trestním zákoníku patrné zpřísnění, a to v oblasti trestního postihu závažnějších forem kriminality, a také v případech recidivy, což se projevilo jak u vybraných kvalifikovaných skutkových podstat trestných činů, tak u obecného zvýšení horní hranice trestu odnětí svobody na dvacet let a též zvýšení hranice v případě výjimečného trestu až do třiceti let.

Již před přijetím trestního zákoníku došlo k poměrně výrazným změnám právní úpravy, které směřovaly jednak k rozšíření katalogu alternativních sankcí, jednak ke zpřísnění podmínek pro ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody v případech méně závažné kriminality. Zcela zásadní reformou, týkající se oblasti právních následků provinění mladistvých bylo přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. Naopak prosazování snahy o přísnější postih nejzávažnější trestné činnosti se projevilo zejména změnami v podmínkách pro ukládání výjimečného trestu a zakotvením nového ochranného opatření v podobě zabezpečovací detence, s poměrně široce vymezenými podmínkami pro její uložení. Nový trestní zákoník tak vycházel z dlouhodobějšího trendu vývoje sankční politiky v ČR a představoval její zásadní vyjádření.

¹⁷² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 429n.

V souvislosti s přijetím této základní právní úpravy vyvstala potřeba ověřování její účinnosti. K tomu byl připraven výzkumný projekt *Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí*, který realizuje Institut pro kriminologii a sociální prevenci ve spolupráci s Filozofickou fakultou University Karlovy. Projekt se zaměřuje především na dopad uplatňování nového trestního zákoníku na aplikační praxi vybraných institucí trestní justice, na charakter a strukturu ukládaných sankcí a tím i na skladbu vězeňské populace a na činnost vězeňského systému i systému Probační a mediační služby. Projekt byl podpořen Grantovou agenturou ČR pod č. P408/12/2209 a je realizován za finanční podpory GA ČR.

Při realizaci projektu je používána široká škála výzkumných metod a technik. Realizátoři projektu si byli vědomi, že účinnost uplatňování nového trestního zákoníku a naplnění záměrů a cílů, s nimiž byl připravován, do značné míry závisí také na míře jeho akceptace složkami a pracovníky justice, ale i na míře jeho pochopení a přijetí občanskou veřejností.

Výzkumný projekt proto zahrnuje jak zkoumání názorů a postojů pracovníků justice k trestnímu zákoníku a k uplatňování vybraných alternativních sankcí, tak míry informovanosti veřejnosti o novém trestním zákoníku a o postojích k sankční politice obecně. K tomu je ve výzkumu počítáno s opakovanou analýzou způsobu referování o trestním zákoníku a sankční politice v médiích, a také se sondami do názorů veřejnosti na tresty, trestání a sankční politiku jako takovou.

S ohledem na to, že takto všestranně jsou zjišťovány názory na sankční politiku u zainteresovaných odborníků, u veřejnosti i v médiích, bylo spektrum použitých metod zjišťování doplněno o sondu do názorů „recipientů“ sankční politiky, tedy osob, odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a v čase výzkumu si odpykávajících tento trest v zařízeních Vězeňské služby ČR.

2. Jádro

První **sonda do názorů veřejnosti** byla připravena a uskutečněna v říjnu a listopadu roku 2012. Byla zaměřena na informovanost veřejnosti o druzích trestů, které mohou být ukládány, na informovanost o frekvenci jejich ukládání, resp. využívání, na názor, zda se ukládané tresty spíše zmírňují nebo zpřísňují a konečně názor na možnosti, jak omezovat početnost vězeňské populace. Druhé kolo dotazování s použitím stejných otázek probíhalo v září 2013, třetí v říjnu 2014. Ve všech třech letech probíhalo dotazování formou šetření na reprezentativním vzorku obyvatel ČR ve věku nad 15 let. V roce 2012 činil výběrový soubor 963 respondentů, v roce 2013 1001 respondentů, v roce 2014 1007 respondentů získaných kvótním výběrem.

První otázkou byla zjišťována informovanost veřejnosti o tom, jaké druhy alternativních trestů, tedy trestů nespojených s odnětím svobody, dává trestní zákoník k dispozici, resp. jaké alternativní tresty lidé znají.

Otázka: Jaké druhy trestů, jež je možné v ČR v současnosti uložit za trestný čin (kromě trestu odnětí svobody) můžete vyjmenovat?

Tabulka č. 1

	četnost 2012	% 2012	četnost 2013	% 2013
Finanční postih, pokuta	431	44,7	396	39,6
Podmíněný trest, podmínka	426	44,2	467	46,7
Veřejně prospěšné práce	417	43,3	321	32,1
Domácí vězení	286	29,7	185	18,5
Neví, bez odpovědi	131	13,6	49	4,9
Zákaz činnosti	90	9,3	59	5,9
Vězení, odnětí svobody	80	8,3	76	7,6
Nepodmíněný trest	52	5,4	27	2,7

Jiné	46	4,8	17	1,7
Propadnutí majetku	20	2,1	23	2,3
Nesmysl, jmenování trestných činů	18	1,9	6	0,6
Alternativní trest (obecně)	17	1,8	15	1,5
Náhrada škody, finanční vyrovnání	15	1,5	0	0
Odklad trestu	8	0,8	1	0,1
Fyzické tresty, trest smrti	7	0,7	7	0,7
Zákaz řízení	7	0,7	7	0,7
Celkem	963	212,8	1001	165,6

Tabulka podrobně ukazuje výsledky z let 2012 a 2013. V roce 2012 byla veřejnost tedy nejvíce obeznána s tím, že jako alternativu k trestu odnětí svobody lze uložit finanční postih (pokutu), podmíněný trest, veřejně prospěšné práce (je zajímavé, že respondenti znali a užívali tento termín namísto správného „obecně prospěšné práce“ – k nesprávnému pojmenování zřejmě přispívají i časté záměny tohoto označení ve veřejných sdělovacích prostředcích). Téměř třetina respondentů byla schopna uvést i poměrně nový trest domácího vězení. Trest zákazu činnosti už byl méně ve známosti; uvedlo jej necelých 10 % respondentů. Jiné možnosti byly uváděny minimálně, nebo se jednalo o odpovědi chybné.

V roce 2013 se nepatrně zvýšila znalost podmíněného trestu, ostatní možnosti byly uváděny méně často ve srovnání s rokem 2012. Poklesla četnost uvádění finančního postihu, resp. pokuty. Významně poklesla znalost trestu obecně prospěšných prací a také trestu domácího vězení, což může být odrazem menší frekventovanosti tohoto tématu ve sdělovacích prostředcích a dále i trestu zákazu činnosti. Celkově vzato by tedy výsledky sondy z roku 2013 ukazovaly spíše na pokles znalosti alternativních trestů a opatření mezi veřejností.

Odpovědi na tuto otázku lze částečně srovnat s výsledky, získanými v rámci výzkumu trestní politiky, který provedl Institut pro kriminologii a sociální prevenci v roce 2009 na reprezentativním vzorku 1692 res-

pondentů.¹⁷³ Na otázku po vyjmenování trestů alternativních k odnětí svobody jmenovalo 66 % respondentů peněžítý trest včetně pokuty, 48 % veřejně (resp. obecně) prospěšné práce. 22 % respondentů uvedlo podmíněný trest, 21 % propadnutí majetku či věci a 19 % vyhoštění či zákaz pobytu. Trest zákazu činnosti uvedlo 15 % respondentů. Je třeba připomenout, že v roce 2009 ještě tehdejší trestní zákon neobsahoval trest domácího vězení. I toto srovnání ukazuje na postupný pokles znalosti alternativních trestů s výjimkou trestu podmíněného.

Až v roce 2014 znalost alternativních trestů o něco vzrostla; na prvním místě v odpovědích se objevil podmíněný trest, následovaný trestem peněžítým a veřejně prospěšnými pracemi (tento termín je už u veřejnosti vžitý, byť je používán nesprávně). Stoupla znalost trestu domácího vězení a zákazu činnosti.

Celkově vzato ale znalosti alternativních trestů a opatření mezi veřejností nejsou vysoké; pouze dva z alternativních trestů (podmíněný a peněžítý) jsou známy více než polovině respondentů a to až v roce 2014.

Ve druhé otázce jsme zjišťovali, nakolik do veřejnosti pronikla znalost toho, že nový trestní zákoník zpřísnil tresty za závažnou trestnou činnost.

Otázka: Myslíte si, že tresty, které u nás podle zákona hrozí pachatelům závažné trestné činnosti, jako je vražda, loupež nebo znásilnění, jsou dnes ...?

Tabulka č. 2.

	% 2012	% 2013	% 2014
Přísnější, než byly před deseti lety	6,7	6,7	6,6
Zhruba stejně přísné jako byly před deseti lety	41,3	50,4	53,8
Méně přísné, než byly před deseti lety	52,0	42,9	39,6
Celkem	100,0	100	100

¹⁷³ ZEMAN, P. a kol. *Veřejnost a trestní politika*. IKSP, Praha 2011, str. 92.

Odpovědi na tuto otázku poukazovaly v roce 2012 na většinový názor, že se sankční politika u nás spíše zmírňuje. Jen necelých sedm procent respondentů soudilo, že se tresty za závažnou trestnou činnost v průběhu posledních deseti let zpřísnily, zato mírně nadpolovičnická většina soudila, že tresty, které pachatelům závažné trestné činnosti (přičemž ze znění otázky vyplývá, že se jedná především o závažnou trestnou činnost proti životu a zdraví, proti svobodě a proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti) jsou dnes méně přísné. To, že trestní zákoník vesměs zpřísnil trestní sazby ve vztahu k těmto závažným trestným činům, tedy do veřejného povědomí proniklo jen minimálně a názor zřejmě korespondoval s obecnou představou veřejnosti o spíše nedostatečně přísném postihu pachatelů trestné činnosti včetně závažné.

V roce 2013 zůstalo procento respondentů, kteří soudí, že se tresty zpřísnily, naprosto stejné (6,6 %). Obrátil se ale poměr mezi těmi, kteří považují tresty za zhruba stejně přísné vůči těm, kteří se domnívají, že tresty jsou nyní méně přísné. V roce 2014 je opět procento těch, kteří soudí, že tresty se zpřísnily, stejné. Počet těch, kteří soudí, že jsou méně přísné, se snížil ve prospěch názoru, že jsou zhruba stejně přísné. Nicméně stále platí, že většina veřejnosti je přesvědčena o tom, že tresty za závažnou trestnou činnost se přinejmenším nezpřísnily.

Prostřednictvím třetí otázky jsme se snažili zjišťovat názor veřejnosti na to, jakou sankční politiku považují lidé za účinnější, zda spíše represivní nebo spíše preventivně laděnou. Dělo se tak prostřednictvím dotazu na možnosti omezování početnosti vězeňské populace.

Z odpovědi na tuto otázku jednoznačně vyplývá, že cestu ke snížení přeplněnosti věznic vidí veřejnost ve zvýšení přísnosti, ať už pokud jde o „přítvrzení“ režimu a podmínek ve vězeních, nebo o zpřísnění trestů pro pachatele. Funguje tedy víra v generálně preventivní účinek přísného trestání prostřednictvím odstrašení. Tento názor stabilně sdílí více než 60% respondentů.

Podíl příznivců prevence prostřednictvím výchovy a dalších takových aktivit se stabilně pohybuje jen kolem zhruba jedné desetiny res-

Otázka: Asi je vám známo, že se Česká republika potýká s problémem přeplněnosti věznic. Jaké opatření z následujících byste hlavně volil(a), aby se tento problém vyřešil?

Tabulka č. 3.

	% 2012	% 2013	% 2014
Zpřísnit režim a podmínky ve vězeních, aby to odsouzené motivovalo se do výkonu trestu odnětí svobody nevracet	32,1	34,9	32,3
Zpřísnit tresty, aby více odrazovaly možné pachatele od páčání trestné činnosti	30,0	34,8	31,9
Místo uvěznění pachatele více využívat jiné, alternativní tresty	16,9	12,6	16,7
Snažit se spíše kriminalitě více předcházet (výchovou, v rodině, ve škole atd.)	11,4	9,2	10,3
Rozšířit počet míst pro vězně ve vězeňských zařízeních (postavit nebo jinak získat další věznice)	7,0	6,8	6,4
Jiné	2,0	1,6	2,3
Častěji využívat amnestii	0,6	0,2	0,1
Celkem	100,0	100	100

pondentů, což je skutečně velmi málo. V součtu s těmi, kteří by volili cestu většího využívání alternativních trestů a opatření, se jedná o zhruba čtvrtinu respondentů. Podíl těchto respondentů mezi léty 2012 a 2013 poklesl (o cca 7 %), v roce 2014 se vrátil na úroveň roku 2012. V kontextu s odpovědí na druhou otázku, kde se nadpoloviční většina respondentů v roce 2012 domnívá, že možné tresty pachatelům závažných trestných činů jsou mírnější než před deseti lety (a v roce 2013 je to 43 %), lze odvodit, že zhruba polovina respondentů (populace) považuje sankční politiku státu za příliš mírnou a nedostatečně odstrašující od páčání trestné činnosti (a zacházení s pachatelem ve výkonu trestu odnětí svobody se jim také jeví jako málo přísné).

Také u této otázky můžeme provést částečné srovnání (pouze částečné z důvodu odlišného způsobu položení otázky) s výsledky výzkumu trestní politiky z roku 2009.¹⁷⁴ Respondenti tehdy vyjadřovali míru souhlasu či nesouhlasu s různými výroky, týkajícími se funkce trestu a žádoucích dopadů trestání. S výrokem „Stanoví-li zákon za trestné činy přísné tresty, mnoho lidí to od jejich páchání odradí“ vyjádřilo tehdy 55 % respondentů souhlas (21 % rozhodně, 34 % spíše souhlasilo). S výrokem, že „podmínky v českých věznicích jsou pro odsouzené příliš mírné“ rozhodně souhlasilo 38 % respondentů a spíše souhlasilo 31 % respondentů. Lze konstatovat, že v době mezi provedením uvedených výzkumů nedošlo v názorech veřejnosti na tyto otázky k podstatným změnám.

V rámci výzkumného projektu byla provedena také sonda do názorů a postojů vězňů, odpykávajících si v době provedení sondy nepodmíněný trest odnětí svobody. Cílem bylo zjistit některé postoje vězňů, jak k sankční politice, tak i k očekávané situaci, v níž se ocitnou po propuštění z výkonu trestu. Porovnání názorů vězeňské populace na sankční politiku s názory veřejnosti pak přineslo nejen potvrzení výchozích předpokladů, ale i některá více překvapivá zjištění.

Šetření názorů vězňů proběhlo jako sonda na omezeném počtu respondentů vybraných podle znaků pohlaví a typ věznic, ve které se nacházejí, s tím, že ve vzorku budou částečně nadreprezentovány ženy a vězni budou vybráni z typu věznic, v nichž je soustředěna největší část vězeňské populace, tj. z věznic s dozorem a věznic s ostrahou. V době přípravy výzkumu ženy tvořily cca 6 % populace odsouzených, resp. základního souboru. Ve věznicích s dozorem se nacházelo 31 % odsouzených, ve věznicích s ostrahou 59 % odsouzených, tj. dohromady 90 % populace odsouzených.

Podle takto stanovených zásad proběhl sběr dotazníků v měsících listopadu a prosinci roku 2013 ve čtyřech věznicích v ČR. Celkem dotazník zodpovědělo 201 respondentů, z toho 10,5 % žen.

¹⁷⁴ ZEMAN, P. a kol. *Věřejnost a trestní politika*. IKSP, Praha 2011, str. 97.

V první části dotazníku se zjišťovaly preference vězňů ve vztahu k alternativním trestům, konkrétně **volba odsouzených v případech možnosti volit mezi nepodmíněným trestem odnětí svobody na 6 měsíců a jiným trestem, který není spojen s pobytem ve vězení a který byl přesně specifikován.**

Není překvapivé, že odsouzení by v dané možnosti volili podstatně častěji alternativní trest než trest nepodmíněný; vždy alespoň v 80 %. Z tohoto hlediska je v porovnání s nepodmíněným trestem odnětí svobody na 6 měsíců „nejpopulárnější“ trest obecně prospěšných prací v délce 100 hodin, který by volilo 91 % dotázaných. Trest domácího vězení v délce 1 roku by raději volilo 80 % respondentů, trest peněžitý ve výši 30 000 Kč také 80 % respondentů, podmíněný trest s dohledem na dobu dvou let 79 %. Největší počet preferencí nepodmíněného trestu (leč přesto nízký – pouze 9,5 % respondentů) se objevil u volby mezi nepodmíněným trestem odnětí svobody na 6 měsíců a podmíněným trestem s dohledem; u ostatních možností volby se volba nepodmíněného trestu pohybovala mezi 8 a 2,5 %.

Dále jsme se tázali na **výši peněžitého trestu, kterou by považovali za přiměřenou, aby nahradila 1 rok odnětí svobody.** Převažují odpovědi považující za adekvátní náhradu sumu dvacet pět až sto tisíc korun; těchto respondentů bylo cca 49 %. Respondenti uváděli konkrétní částku; nejvíce, tj. 38, jich uvedlo výši 50 000 Kč; druhý nejvyšší počet, tj. 32, jich uvedlo 100 000 Kč. Pro zajímavost sumu 500 000 Kč uvedli 4 respondenti.

Z hodnocení je ovšem třeba vyloučit odpovědi, které zjevně otázku znevažovaly, tj. odpovědi, považující za dostatečnou náhradu částku do jednoho sta korun, kterých bylo celkem 40. Po vyloučení těchto odpovědí představují respondenti považující za adekvátní náhradu sumu v rozmezí dvaceti pěti až jednoho sta tisíc cca 61 %.

Převažující počet těchto odpovědí je pravděpodobně nutné interpretovat ve vztahu k sociální situaci respondentů, u nichž uvedené sumy představují zřejmě významnou částku. Pro porovnání částku ve výši půl milionu a vyšší uvedlo devět respondentů, přičemž nejvyšší

uvedená částka činila tři miliony. Respondenti s vyššími tresty (nad 5 let) byli významněji zastoupeni (tvořili 60 %) mezi těmi, kteří uvádějí jako adekvátní vyšší částku (nad 50 tis. Kč.).

Další otázka bylo položena záměrně ve stejném znění v jakém byla dotazována veřejnost.

Otázka: Tresty, které u nás podle zákona hrozí pachatelům závažných trestných činů, jako je vražda nebo loupež, jsou dnes:

Tabulka č. 4.

	četnost	procent
přísnější než před deseti lety	80	39,8
zhruba stejně přísné jako byly před deseti lety	48	23,9
méně přísné, než byly před deseti lety	34	16,9
nevím, nedovedu to posoudit	39	19,4
celkem	201	100

V šetření IKSP v letech 2012 a 2013 považovalo shodně tresty za přísnější vždy pouze 6,7 % respondentů z řad veřejnosti a v roce 2014 6,6 % (ve srovnání s cca 40 % vězňů), zatímco za mírnější 52 % v roce 2012, 42,9 % v roce 2013¹⁷⁵ a 39,6 % v roce 2014 (viz tabulka č. 2). U vězňů zastává tento názor jen cca 17 %. Přes 19 % vězňů přiznává, že tuto otázku nedovede posoudit, nicméně obecně vzato, v tomto ohledu by bylo možné považovat vězně za informovanější o záměru zákonodárce, než veřejnost. Spíše lze ale toto hodnocení, v němž se vězni s veřejností rozcházejí velmi zásadně, přičíst na vrub prožívání osobní zkušenosti.

V kontextu s otázkou, v níž jsme se ptali, **zda vězňové hodnotí tresty obsažené v trestním zákoníku za spíše přísné, přiměřené nebo spíše mírné**, na kterou tři čtvrtiny respondentů z řad vězňů od-

¹⁷⁵ SCHEINOST, M. Trestní sankce očima veřejnosti. In: *Trestněprávní revue*, 2/2014, s. 44 – 47.

pověděly, že je hodnotí jako příliš přísné, se souhrnně potvrdilo, že zatímco veřejnost ve své podstatné většině hodnotí sankční politiku jako převážně mírnou, osoby odsouzené k nepodmíněným trestům hodnotí uplatňované tresty jako přísné a dále se zpřísnující. Např. podle výsledku výzkumu názorů veřejnosti na trestní politiku, který provedl IKSP v roce 2009, se ukázalo, že 57 % respondentů se domnívá, že trestní zákon¹⁷⁶ stanovuje za trestné činy převážně příliš mírné tresty, 32 % občanů považovalo výši trestů většinou za odpovídající a pouze 2 % vidělo tresty stanovené zákonem jako příliš přísné¹⁷⁷ – u této odpovědi je tedy poměr 2 %:75 % mezi celkovou populací a nepodmíněně odsouzenými.

V další otázce byla zvolena **metoda fiktivního soudce** s tím, že respondentům byl prezentován **konkrétní trestný čin a respondenti měli uvést, jaký trest by za něj uložili a v jaké výši**. V podotázkách bylo prezentováno celkem šest různých trestných činů zvolených tak, aby pokryly širší spektrum trestné činnosti včetně majetkové a násilné kriminality, neplacení výživného, prodeje drog a vloupání.

Shrneme-li odpovědi na otázku týkající se hodnocení a trestání konkrétních trestných činů zjišťujeme, že postoje vězňů jsou spíše punitivní a to někdy až v překvapivé míře. Kromě opakované drobné krádeže v obchodě, kterou by respondenti řešili především vyslovením trestu obecně prospěšných prací, se vždy respondenti ponejvíce přikláněli k nepodmíněnému trestání, a to překvapivě i v případě neplacení výživného na dítě a prodeje měkkých drog. Nejprísnejší postoj zaujali respondenti v případě násilné kriminality (loupežné přepadení), kde by v 80% uložili nepodmíněný trest, a to poměrně vysoký. Dále se pro nepodmíněný trest vyslovili respondenti v počtu 39 % v případě zpronevěry v zaměstnání a ve shodné výši 37,3 % v případě vloupání do bytu a prodeje měkkých drog. Volba nepod-

¹⁷⁶ Míněn trestní zákon č. 140/1961 Sb.

¹⁷⁷ ZEMAN, P. a kol. *Veřejnost a trestní politika*. IKSP, Praha 2011, s. 95.

míněného trestu byla ale nejčtenější i u neplacení výživného na dítě, i když se pro ni vyslovilo „jen“ 27,9 % respondentů. Ve všech těchto případech, kdy na prvním místě bylo vyslovení nepodmíněného trestu, se na druhém místě objevoval podmíněný trest odnětí svobody. Z ostatních alternativních trestů byl o něco více frekventován trest obecně prospěšných prací.

V odpovědích respondentů – vzorku osob odsouzených k nepodmíněným trestům odnětí svobody – se tak projevuje určitý paradox. Na rozdíl od veřejnosti považují vězni tresty obsažené v trestním zákoníku za spíše přísné a nadále se zpřísňující a čtyři pětiny z nich by v případě možnosti výběru spíše volily tresty alternativní; na straně druhé projevují až pozoruhodně punitivní postoje při posuzování konkrétních předložených případů, resp. trestných činů. Nabízí se dvě možnosti interpretace tohoto paradoxu, přičemž se tyto možnosti nemusejí vylučovat:

- jednak je možné tomuto postoji rozumět tak, že v povědomí vězňů jsou prezentované trestné činy relativně pevně a většinou chápány jako trestné, tudíž špatné a všeobecně hodné přísného trestu (obvykle nepodmíněného), navzdory tomu, že trestní sazby jsou celkově vnímány jako spíše přehnané;
- v konkrétním vztahu k vlastní osobě je toto vědomí o zaslouženém trestu oslabeno a v případě možné volby je jednoznačně dáována přednost trestu alternativnímu.

3. Závěr

Výzkum postojů veřejnosti k sankční politice přinesl některá očekávaná, nicméně nepříliš radostná zjištění. Potvrdilo se, že punitivní a represivní postoje veřejnosti zůstávají v delší perspektivě v podstatě neměnné (byť naštěstí některé výzkumy ukazují, že při větší konkretizaci otázek směřujících na zjištění těchto postojů a větší hloubce dotazování jsou lidé schopni své zpočátku striktní postoje zmírňovat

a připustit i jiné formy reakce na trestný čin než jen přísnou represí).¹⁷⁸ Kromě toho se ovšem ukázalo, že veřejnost je jen nedostatečně informována o paletě trestů, které český trestní zákoník umožňuje ukládat a téměř vůbec není informována o tom, že za závažnou trestnou činnost se tresty zpřísnily, což bylo deklarovaným záměrem zákonodárce. Lidé ve své většině nadále považují tresty za příliš mírné a sankční politiku za nedostatečně přísnou. Není to samozřejmě jen české specifikum, ale nedostatky ve vztahu k informování veřejnosti o sankční politice, jejím smyslu a cílech jsou evidentní.

Pokud jde o porovnání těchto postojů s názory lidí odsouzených k nepodmíněným trestům odnětí svobody, tedy těch, na něž realizace sankční politiky přímo dopadá, nepřekvapuje, že by v případě možnosti raději volili alternativní tresty než trest odnětí svobody. Nepřekvapuje ani, že tresty v našem trestním zákoníku považují na rozdíl od veřejnosti za spíše přísné a nadále se zpřísnující. Překvapivé bylo, že v pozici soudce by se jejich rozhodování příliš nelišilo od punitivních postojů veřejnosti. Lze nabídnout různé alternativy vysvětlení tohoto postoje, které by vyžadovaly podstatně hlubší výzkum za použití psychologických metod. Obecně se ovšem zdá, že hluboce zakořeněné punitivní reakce na porušování trestního zákona sdílejí i ti, na něž váha zákona již dopadla.

Resumé

The article offers some selected findings from the broadly based research project on the sanction policy in the Czech Republic. Project aims on the implementation and effects of the new Penal Code that entered into force in 2010. Part of this project has been targeted on the research on the knowledge and attitudes of public on sanction policy and especially on the alternative me-

¹⁷⁸ Viz např. poznatky ze šetření názorů občanů na mediaci; in: ROZUM, J. a kol. *Uplatnění mediace v systému trestní justice I*, IKSP: Praha 2009.

asures and attitudes towards punishment. It was confirmed that the opinions and attitudes of public have been rather punitive and that the knowledge and extent of information of people about the intention and aim of Penal Code is generally speaking at a low level. This examination was completed by the research probe into the opinions of prisoners serving the unconditioned penalty. It was not surprising that the prisoners voted rather for alternative measures and that they feel the sanctions in the Penal Code to be rather strict and getting even stricter by time. But surprisingly it was found that being in the position of judge they would be in concrete presented cases as strict as the public.

Literatúra

1. HULMÁKOVÁ, J. *Trendy sankční politiky ve věcech delikventní mládeže- příspěvek z mezinárodní konference Mezinárodní konferenci na téma trestní politika, kriminalita a kriminologie – zkušenosti a nové výzvy.* IKSP, 16. – 17. září 2010, dostupný na: <http://www.ok.cz/iksp/50let.html> v ČR.
2. ROZUM, J. a kol. *Uplatnění mediace v systému trestní justice I.* IKSP: Praha 2009 .
3. SCHEINOST, M. a kol. *Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí I. Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a v názorech veřejnosti.* Praha: IKSP 2013.
4. SCHEINOST, M. a kol. *Sankční politika pohledem praxe.* IKSP: Praha 2014
5. ŠÁMAL, P. *Osnova trestního zákoníku 2004-2006.* 1.vyd. Praha: C. H. Beck, 2006.
6. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář.* 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 429n.
7. ZEMAN, P. a kol. *Veřejnost a trestní politika.* Praha: IKSP, 2011.

OBEŤ AKO ZDROJ TRESTNOPRÁVNE RELEVANTNÝCH INFORMÁCIÍ

IVAN ŠIMOVČEK*

1. Úvod

Trestný poriadok¹⁷⁹ vymedzuje poškodeného ako osobu, ktorej bolo trestným činom ublížené na zdraví, spôsobená majetková, morálna alebo iná škoda alebo boli porušené či ohrozené jej iné zákonom chránené práva alebo slobody. Poškodený je subjektom trestného konania a zároveň je stranou v konaní pred súdom, s čím sa spájajú jeho práva a povinnosti. Poškodeným v trestnom konaní môže byť fyzická osoba, právnická osoba alebo aj štát.

V trestnoprávnej právnej teórii prevláda názor, že poškodený nie je totožný s obeťou trestného činu.¹⁸⁰ Česká republika prijatím zákona o obetiach trestných činov¹⁸¹ síce nadviazala na dovtedajšiu právnu úpravu poškodeného v trestnom konaní v postavení procesnej strany, avšak, rovnako ako na Slovensku, platí, že totožná osoba môže vystupovať ako poškodený a súčasne ako obeť. V tejto súvislosti sa za obeť považujú výlučne fyzické osoby, ktoré sú zároveň poškodenými a súčasne tie fyzické osoby, ktoré sa v dôsledku smrti blízkej osoby ako priamej obeť trestného činu stali pozostalými. Obeť sa takto stáva subjektom zvláštnej starostlivosti poskytovanej štátom. Obeťou je vý-

* Prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc., Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra trestného práva a kriminológie.

¹⁷⁹ Zákon 301/2005 Z. z. v znení noviel (Trestný poriadok).

¹⁸⁰ POLÁK, P. Postavenie obetí trestného činu v Slovenskej republike v kontexte aktuálnej európskej legislatívy. In: *Obete kriminality*, Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, Bratislava: IRIS, 2013, s. 33.

¹⁸¹ Zák. č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů.

lučne fyzická osoba a za obeť možno považovať i pozostalých po obeti, ktorá v dôsledku trestného činu zomrela, a to aj v prípade, ak takáto osoba postavenie poškodeného v rámci trestného konania nemá.¹⁸²

V kriminológii existujú rôzne vymedzenia pojmu obeť, keď obeťou je výlučne fyzická osoba, ktorá utrpela trestným činom akúkoľvek ujmu na živote, zdraví, majetku, cti alebo na iných právach, poprípade v širšom význame je obeťou aj osoba, organizácia, morálny alebo právny poriadok, ktorý je ohrozený, poškodený alebo zničený trestným činom a v najširšom význame je obeťou každý človek, ktorý utrpel akúkoľvek ujmu spôsobenú nielen priamo trestným činom, ale aj v dôsledku vojny, živeľnej pohromy, či diskriminácie.¹⁸³

V rámci európskej legislatívy sa preferuje termín obeť trestného činu. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25.10.2012, ktorou sa zavádzajú minimálne pravidlá pre práva, podporu a ochranu obetí trestného činu a ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/220/SVV zavádza legálnu definíciu obeť, pod ktorou, vníma jednak každú fyzickú osobu, ktorá utrpela ujmu vrátane fyzickej, duševnej či citovej ujmy alebo hmotnej straty, ktoré boli priamo spôsobené trestným činom a jednak rodinných príslušníkov osoby, ktorej bola spôsobená smrť v priamej príčinnej súvislosti s trestným činom a ktorí v dôsledku úmrtia tejto osoby, utrpeli ujmu, a to predovšetkým manžel / manželka, osoba, ktorá stabilne a trvalo žije s obeťou v záväznom intímnom partnerskom zväzku v spoločnej domácnosti (druh/družka), príbuzní v priamom rade (rodičia, deti), súrodenci a osoby vyživované obeťou.¹⁸⁴

¹⁸² GŘIVNA, T. Zákon o obětech trestných činů. In: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*, Praha 2012, s. 23.

¹⁸³ RÓTH, E. Position of Victims in the Criminal Procedure in the Context with Requirements of the European Union. In: *European Integration Studies*, Volume 9, Number 1, 2011, s. 114.

¹⁸⁴ Článok 2 ods. 1 písm. a) Smernice EP a Rady 2012/29/EÚ zo dňa 25.10.2012.

2. Obet' ako zdroj trestnoprávne relevantných informácií

Z viktimologického hľadiska sa obeťou rozumie osoba bezprostredne dotknutá trestným činom, v dôsledku ktorého jej bola spôsobená ujma na živote, zdraví, majetku, cti, slobode alebo iných právach.¹⁸⁵ Obet' trestného činu však možno charakterizovať aj z pohľadu trestného práva, ktoré obeti trestného činu priznáva postavenie svedka, ako zdroju trestnoprávne relevantných a najmä dôkazných informácií.¹⁸⁶

Trestnoprávny a kriminalistický záujem o obeť ako fyzický a biologický objekt, ktorý je zdrojom relevantných informácií a dôkazov v podobe zistených a zaistených kriminalistických stôp je doplnený záujmom o obeť ako osobnosť so špecifickými psychickými vlastnosťami a sociálnymi väzbami, ktoré sú významné pre dokazovanie trestného činu a usvedčenie jeho páchatela.

Relevancia obete vychádza z tých skutočností, že obeť je nositeľom materiálnych a pamäťových stôp a súčasne je pôvodcom a nositeľom materiálnych aj pamäťových stop (zanecháva stopy daktyloskopické, trasologické, biologické a iné na páchatelovi, na nástrojoch a v materiálnom prostredí udalosti).

Trestnoprávne relevantné informácie môžu poskytnúť všetky obeť trestných činov bez ohľadu na druh trestnej činnosti za predpokladu, že nejakým spôsobom participovali na spáchaní trestného činu, ktorý vnímali, determinovali jeho priebeh a následok a sú schopní o tomto podať trestné oznámenie prípadne svedectvo cestou svojej výpovede pri výsluchu.

Obet' patrí nepochybne medzi najvýznamnejšie zdroje trestnoprávne relevantných informácií a dôkazov o trestnom čine a jej páchatelovi. Dôkazy o trestnom čine a jeho páchatelovi sú takto zakódova-

¹⁸⁵ ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha, Eurolex Bohemia, 2001, s. 128.

¹⁸⁶ Pozri napríklad MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M. O významu poznávaní obetí trestné činnosti. *Kriminalistika*, č. 1/2009, s. 42 – 46.

né v stopách, ktorý pôvodcom alebo nositeľom je obeť trestného činu.

Základom tohto tvrdenia je teória odrazu, ktorá vychádza zo všeobecnej vlastnosti hmoty a vlastnosti jej odrazu. Špecifický poznávací proces, ktorým je dokazovanie trestných činov, je založený na skutočnosti, že obeť trestného činu je schopná reprodukovať svojimi zmyslami osobitosti iných objektov a na druhej strane je schopná reprodukovať sám seba. Vo vonkajšom vzájomnom pôsobení objektov to je možné chápať aj tak, že jeden z pôsobiacich objektov – obeť trestného činu odzrkadľuje špecifickým spôsobom svoju podstatu, svoje vlastnosti na druhom objekte (páchateľ, miesto činu, zločinecký nástroj, zbraň) a naopak.

Dôkazná informácia, ktorej nositeľom a zdrojom je obeť trestného činu, možno charakterizovať ako zmenu v pamäti osôb, o ktorej je možné predpokladať, že príčinne, miestne, časovo súvisí so spáchaním trestného činu a ktorá je dekodovateľná za pomoci zákonom určených dôkazných prostriedkov a využiteľná ako dôkaz o trestnom čine a jeho páchatelovi.

Trestnoprávne relevantnú informáciu ako odraz vlastností pôsobiaceho objektu – páchatela trestného činu nie je možné stotožňovať s jej hmotným nositeľom – obeťou trestného činu. Jej informačný obsah je na hmotnom nositeľovi uložený napríklad v podobe zmien tvaru povrchu, zmien biologických vlastností, zmien vo vedomí ľudí a pod. Trestnoprávne informácie sú zakódované spôsobom, ktorý si vyžaduje vysoko profesionálnu interpretáciu u materiálnych stop a vybavenie a reprodukciu vo vedomí uložených stop pamäťových samotným subjektom pôvodného vnímania.

Obeť trestného činu je nositeľom ako vecných tak aj pamäťových stôp. Kriminalistika a trestné právo procesné vo vzťahu k obeti trestného činu sa zaoberá problematikou podstaty, vzniku a podmienok uchovania, zisťovania, zaistovania, interpretácie informačného obsahu a možností využívania stôp materiálnych nachádzajúcich sa na obeti a vo vzťahu k stopám pamäťovým sa zaoberá problematikou dokumentovania, spôsobmi preverovania ich informačného obsahu

a poskytnutia pomoci obetiam pri ich vybavení a reprodukcii, ako aj spôsobmi ich využitia v procese dokazovania trestných činov.

Otázky skúmania podstaty, vzniku pamäťových stôp, podmienok vnímania, uchovania týchto stôp a pod. sú ponechané príslušným vedeckým disciplínam, súčasťou predmetu ktorých je skúmanie danej problematiky (psychológia, psychiatria). Poznatky týchto vied sú využívané vo forme odporúčaní pre prax dokazovania trestných činov..

Informačný obsah stôp, nositeľom ktorých je obeť, nemusí vykazovať vo všetkých prípadoch dôkaznú relevanciu. Niektoré informácie už zo svojej podstaty využitie v procese dokazovania neumožňujú (napríklad niektoré pachové stopy, neprocesným spôsobom získané porovnávacie materiály, svedectvá a pod). To ale neznamená, že nevykazujú relevanciu kriminalistickú, teda významnú napríklad pre vylúčenie vytypovaných osôb z okruhu podozrivých, pre vytýčenie nových verzií o trestnom čine, pre vnútorné presvedčenie orgánu činného v trestnom konaní, že dokazovanie trestného činu postupuje správnym smerom, pre zabezpečenie ďalších možných zdrojov dôkaznej informácie apod.

Kvalita ideálnych stôp vo vedomí obetí je ovplyvňovaná individuálnymi vlastnosťami a schopnosťami obeti ako subjektu vnímania, ktorý ich ukladá do pamäti, triedi, robí ich selekciu a zároveň prepracováva. Obet je jediný subjekt schopný interpretovať a reprodukovať ich informačný obsah. Kriminalistika (najmä s využitím poznatkov psychológie) vypracováva metódy ako prispieť k oživeniu, vybaveniu, kvalitatívne dokonalejšej a všeobecne zrozumiteľnej reprodukcii informácií uložených v podobe pamäťových stôp vo vedomí človeka. Trestné právo procesné potom určuje týmto postupom ich zákonný rámec.

Trestnoprávne relevantné informácie obsiahnuté v materiálnych stopách zanechaných na obeti trestného činu, ako aj tie, ktoré vyvolala samotná obeť obsahujú relevantné informácie v určitej, viac alebo menej zakódovanej, zašifrovanej podobe a vyžadujú si interpretáciu svojho informačného obsahu znalcom. Na rozdiel od stôp pamäťových môže ich dekodovanie vykonať akýkoľvek znalec, ktorý disponu-

je zodpovedajúcimi znalosťami, je schopný aplikovať adekvátne, vedecky podložené a všeobecne uznávané metódy (a im zodpovedajúce postupy, prostriedky, operácie). Tieto poznatky a metódy skúma, vypracováva a zdokonaluje forenzné disciplíny v forme expertíz. Je nesporné, že pri tom využívajú poznatky súvisiacich vedeckých odborov, najmä prírodných a technických vied. Výsledky týchto skúmaní predstavujú potom znalecký dôkaz využívaný v čoraz väčšej miere v dokazovaní trestných činov.

Obet' trestného činu je zdrojom relevantných informácií a to najmä dôkazných informácií. Tieto informácie determinujú v proces dokazovania trestných činov. V procese dokazovania je potrebné stanoviť relevantnosť všetkých dostupných informácií v konkrétnej situácii procesu dokazovania a určiť, ktoré informácie sú dôkazmi. Relevantné informácie možno klasifikovať ako:

- informácie vzťahujúce sa len k samotnej udalosti, bez určenia o aký trestný čin ide,
- informácie umožňujúce určiť druh a znaky trestného činu,
- informácie vzťahujúce sa k osobe páchatela trestného činu,
- informácie o príčinách a podmienkach spáchania trestného činu.

Relevantné informácie sú najmä o skupinových a individuálnych vlastnostiach páchatela, ktoré sa odrazili v materiálnych a pamäťových stopách, ktorých nositeľom je obeť trestného činu. Podľa okolností to môže predstavovať:

- oblasť prejavov morfológických znakov (odtlačky prstov a častí tela, odtlačky nôh a obuvi, časť vonkajších znakov), ktoré sú spravidla predmetom opisu,
- oblasť prejavu pohybových aktivít (biomechanické aspekty ľudskej lokomócie a špecifických činností), ktoré sa prejavujú v materiálnych stopách,
- oblasť prejavov ľudskej komunikácie (akustickej a grafickej, verbálnej a neverbálnej), vrátane obsahu a významu posunkovej reči, gestikulácie a mimiky a pod.,
- oblasť prejavov biologických vlastností a znakov (zloženie a dru-

hová charakteristika telových sekrétov, extrémov a tkanív, trichologického materiálu, genetický kód a jeho prejavy pri analýze DNA, špecifický pach tela a pod.),

- oblasť prejavov a prítomnosti a pohybových aktivít páchatela zachovaných v podobe pamäťových stôp (vrátane poznatkov o jeho sociálnych kontaktoch a vzťahoch, demografických údajoch) a informácií, z ktorých je možné uvedené vlastnosti a znaky odvodiť,
- oblasť prejavov pomôcok používaných páchatelom (doplnkov, nástrojov, zbraní, dopravných prostriedkov, odevu, obuvi, predmetov, ktoré niesol, odcudzil, odložil a pod.).

Obet trestného činu je väčšinou aj jeho oznamovateľom. Obet sa takto stáva základným zdrojom trestnoprávne relevantných informácií pre začatie trestného stíhania. Na základe štatistických údajov možno konštatovať, že v prípadoch pokusov o vraždu, lúpeží, znásilnení, ako aj majetkovej kriminality je v 10 až 40 % obet jediným zdrojom dôkazných informácií.¹⁸⁷

Trestné oznámenie ako typický podnet obsahuje okrem iných najmä dôkazné informácie, medzi ktoré možno zaradiť informácie o znakoch skutkovej podstaty trestného činu, ako sú informácie o vzniknutom následku, škode (oznámenie o krádeži veci, odcudzení vozidla, telesnej ujme a pod.), informácie o následku a konaní, ktoré ho zapríčinilo, pričom nie je známy subjekt, ktorý ho zavinil (oznámenie na neznámeho páchatela trestného činu a pod.), informácie o okolnostiach, ktoré viedli, či uľahčili spáchanie trestného činu a informácie umožňujúce bezprostredné určenie rozsahu spôsobenej škody.

K ďalším relevantným informáciám obsiahnutým v trestnom oznámení obeti patria najmä:

- informácie o mieste a čase spáchania trestného činu,
- informácie o spôsobe spáchania (spôsobe vykonania) trestného činu (zakódované informácie v stopách pôsobenia nástrojov pou-

¹⁸⁷ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M. O významu poznávaní obetí trestné činnosti. In: *Kriminalistika*, č. 1/2009, s. 45.

žitých páchatelom, v stopách príchodu, pobytu a odchodu z miesta činu, stopách použitých dopravných prostriedkoch a pod.),

- informácie o spôsobe utajovania trestného činu,
- informácie týkajúce sa charakteristických znakov páchatela trestného činu (somatické a psychické vlastnosti páchatela, jeho kriminálne skúsenosti, duševné poruchy, používanie návykových látok).

V odbornej literatúre sa vyskytli názory, že treba dôsledne rozlišovať medzi kriminalisticky a trestnoprávne dôkazne relevantnou informáciou. Tak napríklad B. Planka zastáva názor, že dôkazy, že sa niečo stalo, sú zaistované najmä na mieste činu pri jeho obhliadke. Či však boli pri obhliadke zaistené dôkazy využiteľné v procese dokazovania trestného činu sa preukáže až pri ich odbornom posúdení, ktoré vykoná znalec. Odborné posúdenie znalcom nespočíva v hodnotení dôkazov (čo Trestný poriadok nepripúšťa), ale hodnotením kriminalistických (kriminalisticko-technických) stop, ktoré dôkaz obsahuje. V niektorých prípadoch znalec tiež identifikuje samotné dôkazy (napríklad zbrane a strelivo) a určuje ich pôvod, charakter, kaliber a pod.).¹⁸⁸

Na uvedené názory reagoval aj J. Straus, ktorý, ktorý pripomenul, že pojem dôkaz sa objavil už v učebnici kriminalistiky z roku z roku 1959,¹⁸⁹ kde je uvedené, že, obsahom kriminalistiky je vyhľadávanie, zaistovanie, trvalé uchovanie a skúmanie súdnych dôkazov. Ďalej sa domnieva, že nemožno súhlasiť s tvrdením, že dôkazy sa zaistujú na mieste činu a stopy hodnotí kriminalistický expert a takéto vymedzenie považuje za nedostačujúce. Nazdáva sa, že treba presne precizovať pojem kriminalistický dôkaz, keďže nepostačuje jeho vymedzenie v tom zmysle, že dôkaz zaistuje spravidla člen výjazdovej skupiny a stopu skúma a hodnotí kriminalistický expert.¹⁹⁰

¹⁸⁸ PLANKA, B. Stopa a kriminalistická stopa versus dôkaz a kriminalistický dôkaz. In: *Kriminalistika*, č. 4/2006, s. 272.

¹⁸⁹ NĚMEC, B. a kol. *Učebnice kriminalistiky*. První díl. Praha: MV HSVB, 1959, s. 21.

¹⁹⁰ STRAUS, J. Poznámka k pojmu „kriminalistická stopa“ a „kriminalistický důkaz“. In: *Kriminalistika*, č. 3/2007

Osobne sa v tejto súvislosti prikláňam k názorom, že kriminalisticky relevantné informácie zakódované v stopách, ktoré súvisia s trestným činom, sú dôkazy a miera súvislosti dôkazov s trestným činom, ku ktorému sa vzťahujú, závislá od kvantitatívneho a kvalitatívneho obsahu týchto informácií, je dôkaznou informáciou.¹⁹¹

3. Záver

Na záver by som sa chcel zmieniť o význame obeti ako aktívneho účastníka trestného konania. Úloha obeti ako svedka je nezastupiteľná. Ochota obeti trestného činu pôsobiť v roli svedka v trestnom konaní je často ovplyvnená zastrašovaním zo strany páchatel'ov, depresiou z prežitého útoku páchatel'a, neustálym opakovaním svedeckých výpovedí, nevhodnou medializáciou prípadu a pod.¹⁹² Treba v tejto súvislosti konštatovať, že Slovensko nemá doposiaľ efektívny program pomoci obeti trestných činov pri jej roli svedka trestného činu. V zahraničí existujú viaceré vypracované postupy a prijaté efektívne pravidlá, ako zaobchádzať s obetou v snahe jej pomôcť zvládnuť túto rolu svedka.¹⁹³ Ich využitie má nepochybne za následok efektívnejšie využívanie obetí v roli svedkov ako zdrojov dôkazov pri usvedčovaní páchatel'ov trestných činov v trestnom konaní.

¹⁹¹ BIELKIN, R. S. – VINBERG, A. I. *Kriminalistika i dokazyvanije*. Moskva, Juridická literatúra, 1969, s.173.

¹⁹² MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M. O významu poznávaní obetí trestné činnosti. *Kriminalistika*, č. 1/2009, s. 46.

¹⁹³ Reference Guide of Protecting the Rights of Child Victims of Trafficking in Europe. UNICEF. In: http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_Child_Trafficking108-113.pdf http://www.knox.army.mil/sja/documents/Adlaw/Victim_Witness_Assistance_Program.pdf http://www.popcenter.org/problems/witness_intimidation/PDFs/Gaines_2003.pdf.

Resumé

For the victim, means only individuals who are both injured, while those individuals who are following the death of a close person as a direct victim become survivors. The victim thus becomes subject to the special care provided by the state, the victim is only a natural person and a victim can be considered as survivors of a victim, who as a result of the crime died even if such person status of the aggregated person in criminal proceedings is not allowed. The victim of the offense may be characterized in terms of criminal law; the victim of the offense confers the status of witnesses, as a source of criminal law and especially relevant evidence information. Criminal Law interested in offering such physical and biological object, which is a source of relevant information and evidence in the form identified and secured by forensic traces the interests of the victim as a person with specific psychological characteristics and social relations, which are important for proving the offense and conviction of the offender. The role of the victim as a witness is irreplaceable. Willing victim to act as witnesses in criminal proceedings is often influenced by intimidation by the perpetrators, depression of survival attack offender, constant repetition of testimony, poor media coverage of the case and the like. It is in this context that Slovakia does not yet effective program to help victims of crime in the role of a witness of the crime. Abroad, there are several procedures shall be adopted and effective rules on how to treat victims in an effort to help her cope with the role of a witness. Their use has undoubtedly result in more efficient use of victims as witnesses as a source of evidence in convicting offenders in criminal proceedings.

Literatúra

1. DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Plzeň, Aleš Čeněk, 2011.
2. GRĪVNA, T. Zákon o obětech trestných činů. In: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*, Praha, 2012, s. 23.
3. MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M. O významu poznávání obětí trestné činnosti. *Kriminalistika*, č. 1/2009.

4. KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. *Základy kriminológie a trestní politiky*. Praha, C. H. Beck, 2005.
5. MUSIL, J. – KONRÁD, Z. – SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. 2. přeprac. a dopl. vyd., Praha: C. H. Beck, 2004.
6. NĚMEC, B. a kol. *Učebnice kriminalistiky*. První díl. Praha: MV HSVB, 1959, s. 21.
7. PLANKA, B. Stopa a kriminalistická stopa versus důkaz a kriminalistický důkaz. *Kriminalistika*, č. 4, 2006.
8. POLÁK, P. Postavenie obetí trestného činu v Slovenskej republike v kontexte aktuálnej európskej legislatívy. In: *Obete kriminality*, Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, Bratislava: IRIS, 2013, s. 33.
9. RÓTH, E. Position of Victims in the Criminal Procedure in the Context with Requirements of the European Union. In: *European Integration Studies*, Volume 9, Number 1, 2011, s. 114.
10. STRAUS, J. a kol. *Úvod do kriminalistiky*. 2., rozš. vyd., Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006.
11. STRAUS, J. Poznámka k pojmu „kriminalistická stopa“ a „kriminalistický důkaz“. *Kriminalistika*, č. 3/2007.
12. STRÉMY, T. *Kriminologická charakteristika majetkovej a ekonomickej kriminality*, dizertačná práca, Trnava, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009.
13. ŠIMOŤEK, I. a kol. *Kriminalistika*. Bratislava, Iura Edition, 2001.
14. ŠIMOŤEK, I. *Teória kriminalistiky*. Bratislava, Iura Edition, 2001.
15. ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha, Eurolex Bohemia, 2001.
16. Zákon 301/2005 Z. z. v znení noviel (Trestný poriadok).
17. Smernice EP a Rady 2012/29/EÚ zo dňa 25.10.2012. O obetiach trestných činov.
18. Zák. č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů.
19. http://www.knox.army.mil/sja/documents/Adlaw/Victim_Witness_Assistance_Program.pdf.
20. http://www.popcenter.org/problems/witness_intimidation/PDFs/Gaines_2003.pdf.
21. Reference Guide of Protecting the Rights of Child Victims of Trafficking in Europe. UNICEF. In: http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_Child_Trafficking108-113.pdf.

VÝZNAM KRIMINOLÓGIE A FORENZNEJ PSYCHOLÓGIE PRE TRESTNÉ PRÁVO

LUCIA ŠIMUNOVÁ*

Milý pán profesor,

je mi veľkou ctou prispieť svojím príspevkom do pocty, ktorá je adresovaná Vám a Vášmu dielu. Najprv si však dovoľím venovať pár riadkov Vám – osobnosti jubilanta, Vášmu životu a dielu tak, ako to vnímam ja – spolupracovníčka a bývalá interná doktorandka.

Za tú dobu čo Vás osobne poznám (a to nie je krátky čas), môžem smelo povedať, že ste inšpirujúcim príkladom učiteľa, vedca, akademika a človeka. Ste nielen trpezlivý a skvelý pedagóg, ale aj zaniietený a fundovaný vedec, či aktívny člen akademickej obce Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

Charles Farrar Browne raz povedal: „Priemerný učiteľ rozpráva. Dobrý učiteľ vysvetľuje. Výborný učiteľ ukazuje. Najlepší učiteľ inšpiruje.“ Výrok tohto amerického spisovateľa dokonale vystihuje Váš vzťah k študentom. Snažíte sa im priblížiť nielen poznatky z predmetov, ktoré vyučujete, ale dávate ich do širšieho kontextu ich životov. Nevyvyšujete sa nad nimi, chápete ich potreby a rešpektujete ich nedostatky. Vediete ich k vedeckému poznaniu a rozširujete ich chápanie o psychologický, no najmä ľudský pohľad. Inšpirujete ich tak, ako ste inšpirovali mňa počas celého môjho štúdia na Právnickej fakulte až po úspešné ukončenie obhajoby mojej dizertačnej práce.

Vo vedeckej práci ste vždy dochvilný, pracovitý, kolektívne a inovatívne zmysľajúci. Ako jeden z mála ľudí, prinášate na pôdu našej fakulty ve-

* JUDr. Lucia Šimunová, PhD., Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra propedeutiky právnických predmetov.

decký prístup a zmyšľanie. Ten, kto naozaj pozná cesty vedy, vie, že byť „vedátorom“ si vyžaduje mnoho trpezlivosti, osobného zapretia, vedeckého ducha a veľa svojho času investovaného vede. Ak by som mala charakterizovať Váš vzťah k vede určite by som zvolila výrok mojej obľúbenej vedkyne, Marie Curie Sklodowskej: „Učenec v laboratóriu nie je odborník, je to dieťa, ktoré hľadá na vedu ako na rozprávku. Vidí vo vede jej krásu.“

Hoci ako jediný psychológ to medzi nami právnikmi nemáte ľahké, ste si k nám našli cestu. Na škole vyučujete obľúbené predmety Forezná psychológia, Kriminológia a Sociálna psychológia pre právnikov. Dôkazom ich popularity je vždy vysoká účasť študentov, ako aj ich záujem, aktivita a pozornosť na týchto predmetoch. Snažíte sa poznatky z práva obohacovať o tie zo psychológie.

Podobná je aj Vaša angažovanosť pre záležitosti týkajúce sa vedenia a života akademickej obce Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Nie ste len jej aktívnym a hrdým členom. Ste aj dobrým a obetavým kolegom, ktorý okolo seba rozosieva dobrú náladu, radosť, pochopenie i povzbudenie.

Okrem toho, že ste vynikajúci akademik a vedec, viem, že ste aj milujúci a hrdý člen svojej rodiny, ktorý sa vie pre ňu obetovať. Čo je naozaj nádherné – nosí si ju zo sebou na svoje cvičenia a prednášky a ukazuje študentom to, že rodina skutočne môže byť miestom a spoločenstvom ľudí o ktorých sa možno oprieť.

Ak by som Vás mala charakterizovať po osobnostnej stránke – tak napíšem len toľko, že ste človek s veľkým srdcom, trpezlivý, obetavý, chápací, ktorý sa nikdy nevyvyšuje nad ostatných a nezabúda na skromnosť. Ak mám byť úprimná – aj práve pre túto Vašu neobvyklú kombináciu osobnostných vlastností a charakteru Vás obdivujú nielen študenti, ale aj mnohí Vaši kolegovia.

Vážený pán profesor, 23. februára 2015 sa dožívate krásneho životného jubilea – 75. rokov. Ja Vám prajem hlavne veľa zdravia, rodinného šťastia a naďalej aktívneho účinkovania na pôde Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, pretože ste jej neoddeliteľnou súčasťou – jej hnacím motorom.

Zároveň Vám chcem vyjadriť moje poďakovanie za to, že ste mi boli a vlastne aj ste životným vzorom na ceste môjho vedeckého poznania a aj veľkým učiteľom v rámci mojej činnosti začínajúceho pedagóga a vedca. Nikdy nezabudnem na hodiny sociálnej psychológie, forenznej psychológie, prednášky z kriminológie, či hodiny strávené nad konzultáciami k diplomovej a dizertačnej práci. Som veľmi rada, že som Vás mohla stretnúť a považujem za česť učiť a pracovať s človekom takých veľkých ľudských a profesionálnych rozmerov ako ste Vy, pán profesor. Ďakujem, že ste mi verili, „že vo mne niekde drieme môj vedecký duch“ a dali ste mi šancu to dokázať a tým zmeniť môj život k lepšiemu. Zato Vám patrí môj obdiv a veľká vďaka.

„Aj keď sa stále držíme vedeckého postupu, nemožno opomenúť, že veda nie je ‚summa‘ života. Je len jeden zo psychologických postojov, ba len forma ľudského myslenia.“

Carl Gustav Jung

1. Úvod

Profesor Gustáv Dianiška je významnou osobnosťou na poli forenznej psychológie a kriminológie v Slovenskej republike. Ako psychológ pôsobí medzi právnikmi z viacerých odvetví, predovšetkým však práva trestného. V rámci jeho profesijnej orientácie obohacuje právne poznatky o psychologické, snaží sa ich prepojiť a hľadať medzi nimi kauzalitu i rozdiely. Preto tento príspevok opisuje vzájomný vzťah kriminológie a forenznej psychológie s trestným právom a zameriava sa taktiež aj na význam forenznej psychológie a kriminológie pre trestné právo.

Právo, na rozdiel od psychológie a kriminológie, v jeho klasickom objektívnom význame tvorí súbor platných právnych noriem, t. j. pravidiel správania sa (príkazov, zákazov alebo dovolení), ktorými sa riadi ľudské spolunažívanie. Tieto pravidlá sú uznávané a stanovené

priamo štátom. V prípade ich nedodržiavania sú štátom vynútiteľné. Právna norma je teda základný prvok právneho systému. Je to pravidlo správania sa, ktoré je obsiahnuté v právnom predpise a pre prípad jeho nerešpektovania štát disponuje donucovacími prostriedkami. Práve týmto spojením so štátom sa právna norma odlišuje od ostatných spoločenských noriem. Právo je podľa G. Dianišku „súhrn noriem, ktorými sú dané hranice pre slobodu správania sa ľudí, pokiaľ zasahujú do sféry iných osôb. Právo je výlučné a nepripúšťa výnimky“.¹⁹⁴ Trestné právo, ako je známe, predstavuje súbor právnych noriem, ktoré chráni občanov, štát pred nebezpečným, spoločensky i osobnostne nežiaducim konaním a jeho jedincami. Trestné právo hmotné, vyjadrené Trestným zákonom, opisuje spoločensky nebezpečné konanie ako trestné činy a stanovuje prislúchajúce tresty. Trestné právo procesné zhmotnené v Trestnom poriadku, upravuje postup pri zisťovaní trestných činov, ich páchatelov, právomoci orgánov zúčastnených na trestnom konaní (vyšetrovateľ, prokurátor, súd) a taktiež upravuje práva a povinnosti obvinených, poškodených, svedkov či znalcov.

Psychológia (teda i forezná psychológia) a kriminológia, na rozdiel od práva, sú vedy, t. j. majú svoju metodológiu, používajú pri skúmaní metódy, dosahujú výskumné ciele. Psychológia je veda o prežívaní a správaní jedinca. Podľa L. Čírtkovej forezná psychológia je „aplikovaná psychologická disciplína, ktorá sa zaoberá prežívaním a správaním ľudí v situáciách regulovaných právom, predovšetkým však trestným právom“.¹⁹⁵ Podľa G. Dianišku je forezná psychológia „aplikovaná psychologická disciplína, ktorá sa zaoberá osobitostami psychickej regulácie správania ľudí v reálnych životných podmienkach a procesoch, ktoré sú determinované právom, zvlášť však trestným

¹⁹⁴ DIANIŠKA, G. Kriminológia – jej význam pri naplňovaní trestného práva. In: ŠIMOVČEK, I. et al. *Hodnoty trestného práva v teórii a praxi*. Trnava. Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012. s. 406. ISBN 978-80-8082-578-2.

¹⁹⁵ ČÍRTKOVÁ, L. *Forezná psychologie*. Plzeň. Aleš Čenek, s.r.o. 2004. s. 8. ISBN 80-86473-86-4.

právom“.¹⁹⁶ Kriminológiu možno najjednoduchšie a pritom výstižne charakterizovať ako vedu, ktorá „skúma podstatu trestného činu ako sociálneho javu, jeho charakter, príčiny a podmienky vzniku, osobnosť páchatela, vzťah medzi páchatelom a obeťou, ako aj stav, štruktúru a dynamiku zločinnosti, význam a zmysel trestania a tiež formy prevencie“.¹⁹⁷ Kriminológia je empirická veda, t. j. veda, ktorá sa opiera o empiriu – skúsenosť. Z tohto dôvodu využíva empirické metódy a interdisciplinárny prístup s cieľom hľadať efektívne nástroje na pochopenie, potlačenie a predchádzanie kriminality.

Ako možno vidieť, spoločnou črtou trestného práva, kriminológie a forenznej psychológie je záujem poznávať negatívne (kriminálne) správanie jedinca. Rozdiel medzi nimi je hlavne v nazeraní naň. Trestné právo takéto správanie jedinca reguluje, kým forenzná psychológia a kriminológia takéto správanie jedinca vedecky skúma. Psychológia ako veda sa orientuje na poznanie psychických javov a na použitie poznatkov v rôznych oblastiach spoločenskej praxe (výber vhodných osôb, terapia). Jej prístup nie je hodnotiaci v tom zmysle, že by konkrétnemu správaniu jedinca prisudzovala mravný význam.

Hoci tieto tri disciplíny vykazujú rozdielne črty, ich vzťah je veľmi významný. Môžeme povedať, že nemôžu bez seba existovať. Napríklad právna kvalifikácia činu sa musí opierať o poznanie bezprostredných príčin (motivácie), miery uvedomenia si protiprávneho konania páchatela (zavinenie). Druhým spoločným cieľom (trestného) práva a (forenznej) psychológie je ochrana spoločnosti pred spoločensky nežiaducim správaním, ktorá spočíva aj napríklad v prevencii pred takýmto správaním, v prevencii nestáť sa obeťou takéhoto správania, či napríklad spočíva aj v rozhodnutí uložiť primeraný trest odsúdenému.

¹⁹⁶ DIANIŠKA, G. Kriminológia – jej význam pri naplňovaní trestného práva. In: ŠIMOVČEK, I. et al. *Hodnoty trestného práva v teórii a praxi*. Trnava. Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012. s. 406. ISBN 978-80-8082-578-2.

¹⁹⁷ DIANIŠKA, G. Význam kriminológie pre činnosť právnik. In: Dianiška, G. et al. *Kriminológia*. Plzeň. Aleš Čenek, s.r.o. 2009, s. 267. ISBN 978-80-7380-198-4.

2. Význam forenzej psychológie pre trestné právo

Hoci forezná psychológia je jedným z najmladších psychologických odvetví, jej história je veľmi prínosná a bohatá. Od riešenia súdnych a kriminalistických záležitostí psychológie sa dnes kreovala na aplikovanú psychologickú disciplínu, ktorá pomáha právnej praxi.

V súčasnosti môžeme z právneho hľadiska pozorovať dve oblasti trestného práva, v ktorých mu forezná psychológia podáva pomocnú ruku.

Prvá oblasť je oblasť trestného práva hmotného, kde forezná psychológia aktívne prispieva svojimi vedeckými poznatkami z výskumov a z praxe forezných psychológov. Jedná sa napríklad o stanovenie hranice trestnej zodpovednosti, určenia príčetnosti či nepríčetnosti v trestných kódexoch. V neposlednom rade sa zaoberá aj oblasťou ukladania a výkonu jednotlivých druhov trestov, recidívy páchatela, prípadnou predikciou trestnej činnosti u páchatela. Jej získané poznatky dokážu ovplyvniť tvorbu trestnej legislatívy. Napríklad nový trestný zákon č. 300/2005 Z. z. znížil hranicu trestnej zodpovednosti z 15 na 14 rokov. Podľa trestného zákona sa za mladistvého považuje osoba, ktorá v čase spáchania trestného činu dovŕšila štrnásť rok a neprekročila osemnásť rok svojho veku. Individuálna duševná vyspelosť (zisťovaná okrem iného aj povinným psychologickým vyšetrením mladistvých vo veku od 14 do 15 rokov – tzv. podmienená príčetnosť, ktorú upravuje nový trestný poriadok) je korektívom na stanovenie trestnej zodpovednosti mladistvého, ako aj na zvolenie primeraných výchovných prístupov zameraných na jeho nápravu.

Zníženie hranice trestnej zodpovednosti má viesť k tomu, aby sa vhodne a všetkými prostriedkami zabránilo recidíve. Väčšina pedopsychológov a pedopsychiatrov zastáva názor, že akcelerácia psychického a fyzického vývinu mládeže v posledných desaťročiach spôsobila, že mladiství najmenej vo veku 14 rokov sú reálne spôsobilí rozpoznať a posúdiť následky svojho konania a s tým spojené trestnoprávne dô-

sledky pri všetkých trestných činoch. V iných krajinách je sú hranice trestnej zodpovednosti stanovené odlišne.

V trestnom konaní, ktoré zastrešuje trestné právo procesné, je znalec psychológ postavený najmä pred tieto (praktické) úlohy:

- „Pomocou klinickej a forenznopsychologickej diagnostiky prispieť k objasneniu kriminogenézy a posúdeniu trestnej zodpovednosti páchatela z hľadiska jeho duševného zdravia.
- Psychologicky indikovať charakter nápravno-výchovných opatrení, ochranných opatrení, resp. ochrannej liečby počas alebo i namiesto výkonu trestu.
- Prispieť k zhodnoteniu účasti obvineného na vyšetrovacích úkonoch a súdnom konaní. Ide najmä o posúdenie spôsobilosti vypovedať k vyšetrovaným trestným činom, chápať zmysel trestného konania a zúčastniť sa na súdnom pojednávaní (vzhľadom na úroveň intelektu a pamäti, osobnostnú patológiu či aktuálne psychické ochorenie).
- Psychologicky zhodnotiť vierohodnosť výpovedí svedkov a poškodených, najmä ak ide o jedincov mentálne retardovaných, psychicky chorých alebo osobnostne abnormálnych. U maloletých sa forenzní psychológovia zúčastňujú na výsluchoch už v právnom konaní, aby sa viedli na úrovni primeranej psychickému vývinu dieťaťa a predišlo sa jeho narušeniu – psychotraumatizácii (napr. ak je dieťa svedkom násillia v rodine alebo obeťou pohlavného zneužitia).
- Uskutočniť psychologickú analýzu motivačných alternatív trestného činu, ktoré získavame štúdiom spisového materiálu a vyšetrovaním obvineného.
- Posúdiť podiel poškodeného na motivácii trestného činu, zhodnotiť rozsah poškodenia, prípadne indikovať terapeutické opatrenia (viktimologická expertíza).
- Posúdiť prognózu resocializácie u odsúdených.
- V prípadoch obvinení vznesených proti neznámemu páchatel'ovi závažnej trestnej činnosti sa na základe analýzy objektívnych stôp

z miesta činu, resp. obeť, pokúsiť o hypotetické vytvorenie osobnostnej štruktúry, resp. aktuálneho psychického stavu v čase činu (tzv. psychologický portrét).¹⁹⁸

Okrem týchto oblastí forezná psychológia zameriava svoju pozornosť aj na oblasť kriminalistickej praxe, prostredníctvom kriminalistickej psychológie (oblasť dokazovania, psychologické profilovanie neznámych páchatelov, vedenie výsluchu, rozbor výpovedí obvinených, svedkov, poškodených, výsluchu detí či mladistvých). Ďalšou z oblastí je aj súdna oblasť, ktorou sa zaoberá súdna psychológia, a jej hlavným aspektom je psychologická stránka súdneho konania, komunikácia v súdnej sieni. Nemenej významnou je aj penitenciárna oblasť, ktorá rieši najmä problémy neprimeranej adaptácie a neprimeraných reakcií odsúdených a obvinených na podmienky výkonu trestu alebo väzby. Jej hlavnou náplňou je riešiť resocializáciu odsúdených páchatelov.

3. Význam kriminológie pre trestné právo

Kriminalita je sprievodným javom každej spoločnosti. Tento negatívny sociálno-patologický jav narúša harmonický vývoj spoločnosti, ohrozuje základné práva a slobody jednotlivca, vyvoláva v spoločnosti atmosféru strachu, neistoty a nedôvery. Stáva sa závažným fenoménom, ktorý v súčasnosti nadobúda nové formy ako organizovaná, počítačová, ekologická, nadnárodná a ekonomická kriminalita. Tie sa od tradičných druhov kriminality líšia najmä sofistikovanými a rýchlymi spôsobmi ich spáchania, vysokou latenciou a do istej miery aj toleranciou a obdivom obyvateľstva voči páchatelom takejto trestnej činnosti. Kriminalita spoločnosť negatívne ovplyvňuje nielen tým, že spôsobuje vysoké škody (podľa dostupných údajov za rok 2013 ško-

¹⁹⁸ HERETIK, A. Forezná psychológia. Bratislava. SPN, 2004. s. 28 – 29. ISBN 80-1000341-7.

dy spôsobené celkovo kriminalitou predstavujú až 536 704 tisíc eur), ale aj tým, že boj proti nej si vyžaduje vysoké náklady na jej kontrolu nielen v trestnej oblasti (denne štát platí za pobyt jedného odsúdeného v ústave na výkon trestu okolo 35 eur). To hovoríme len o ekonomickom dopade. Kriminalita má pritom oveľa väčšie psychologické a sociologické dôsledky. Spôsobuje strach, neistotu, frustráciu, straty na životoch, zdraví a dôstojnosti.

Potreba skúmať kriminalitu, poznať jej príčiny, vývoj, páchatel'ov a ich obeť, či hľadať možnosti jej eliminácie vyústila do samostatnej pragmatickej, interdisciplinárnej a multidisciplinárnej vednej disciplíny, ktorá je nezávislá od trestného práva. Touto vedou je práve kriminológia.

Prax trestného práva a situácia v spoločnosti sa teda pričínili o to, že v lone trestného práva sa zrodila nová vedná disciplína – kriminológia. Tá formovala svoj predmet skúmania a od pomocnej vedy trestného práva sa dostala k samostatnej vednej disciplíne.

Ako už bolo uvedené vyššie, „trestné právo sústreďuje svoju pozornosť na skúmanie právnych aspektov trestnej činnosti. Zaujímavú ho najmä právne zvláštnosti spáchania trestného činu a predpoklady trestnej zodpovednosti. Skúmaním týchto skutočností a normotvorbu je mimoriadne dôležitým prostriedkom eliminácie kriminality. Ako zdôrazňujú mnohí kriminologickí autori, trestné právo dáva odpoveď prečo, kedy a do akej miery sú určité konania pre spoločnosť nebezpečné. Poukazujú však taktiež na to, že trestné právo nemôže komplexne skúmať spoločenskú aj osobnostnú determináciu nebezpečného správania a jeho prepojenosť so spoločenskou štruktúrou a spoločenskými vzťahmi. Práve tu nachádza uplatnenie kriminológia, používajúca metódy empirických vied, ktorá skúma kriminalitu ako spoločenskú realitu, ako skutočne existujúci fenomén, z viacerých uhlov pohľadu: sociologického, psychologického, pedagogického, psychiatrického či trestnoprávneho.“¹⁹⁹ Trestné právo a kriminológia sa

¹⁹⁹ DIANIŠKA, G. Kriminológia – jej význam pri naplňovaní trestného práva. In: ŠIMOVČEK, I. et al. *Hodnoty trestného práva v teórii a praxi*. Trnava. Typi Uni-

navzájom veľmi potrebujú. Veľmi názorne vyjadruje takúto potrebu výrok: „Trestné právo bez kriminológie je slepé a kriminológia bez trestného práva bezbrehá.“²⁰⁰

Dnešný vzťah trestného práva a kriminológie je charakterizovaný potrebou spolupráce a vzájomnej užitočnosti. Avšak nachádzame aj tých, ktorí si myslia, že kriminológia je veda zbytočná, nepotrebná. Chápeme však, že zločin je témou ťažkou, frustrujúcou a málokto chce počuť pravdu o zločine.

Tabuľka č. 1. Vzťah kriminológie a trestného práva

Trestné právo	Kriminológia
<ul style="list-style-type: none"> – práca s normatívnymi systémami – analýza trestného činu z hľadiska normatívnych definícií – uvádzanie trestnoprávnych princípov a noriem – kontrola a eliminácia kriminality 	<ul style="list-style-type: none"> – poznávanie empirických faktov a okolností súvisiacich s kriminalitou – analýza skutočných dôsledkov aplikácie trestnoprávnych noriem v spoločenskej praxi – prednosti či nedostatky právnych noriem a ich korekcia – prevencia a eliminácia kriminality

Kriminológia je trestnému právu prínosná hlavne v nasledujúcich oblastiach. V *oblasti trestnej politiky* – kriminológia prináša nové empirické údaje o kriminalite, ktoré trestná politika potrebuje. *Trestná politika*²⁰¹ je súhrnom opatrení trestnoprávnej povahy, ktorými spoloč-

versitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 406. ISBN 978-80-8082-578-2.

²⁰⁰ NOVOTNÝ, O. – ZAPLETAL, J. et al. *Kriminologie*. Praha. ASPI, 2004, s. 22. ISBN 80-7357-026-2.

²⁰¹ Pojem trestnej politiky môžeme z hľadiska cieľov chápať takto: V širšom zmysle trestná politika zahŕňa činnosť všetkých článkov politického systému (teda aj politikov, štátne orgány), ktorá sa zameriava na reguláciu všetkých sociálne patologických javov, vrátane kriminality. V užšom zmysle slova sa trestná politika snaží regulovať trestné zákonodarstvo a aplikačnú prax jednotlivých orgánov najmä súdov, orgánov činných v trestnom konaní, probačných úradníkov, príslušníkov ZVJS, sociálnych pracovníkov a kurátorov (bližšie: IVOR, J. Pojem, funkcie a zá-

nosť reaguje na kriminalitu. Podľa J. Musila je „súčasťou všeobecnej politiky a formuluje ciele a prostriedky spoločenskej kontroly kriminality pomocou trestného práva.“²⁰² Každý štát ňou deklaruje úroveň ochrany základných ľudských práv a slobôd občanov, ktorú je ochotný a schopný reálne zabezpečiť. Trestná politika štátu je konkretizovaná predovšetkým v trestnej legislatíve daného štátu, v systéme a usporiadaní orgánov a inštitúcií zabezpečujúcich uplatňovanie trestnoprávných noriem, ako v činnosti týchto subjektov v praxi.²⁰³

V súčasnosti je cieľom trestnej politiky nielen kontrolovať kriminalitu, ale najmä zostaviť vhodné riešenia k jej eliminácii a represii. Dané ciele trestná politika realizuje hľadaním viacerých riešení v podobe „inovácie, resp. reformy trestného práva, ako dôležitého nástroja sociálnej kontroly“.²⁰⁴ Najmä prostredníctvom kriminalizácie a dekriminalizácie niektorých protiprávných konaní (typickým príkladom je drogová kriminalita na Slovensku a vo svete), alebo v podobe zmien v oblasti sankčného systému. Na tomto mieste môžeme hovoriť aj o sankčnej politike štátu ako o relatívnej autonómnej zložke trestnej politiky – z hľadiska jej funkcie, cieľov a aplikácie zvolených prostriedkov.²⁰⁵ V jej rámci môžu nastať trestno-politické posuny k liberalizácii trestov a ochranných opatrení (zavedením alternatívnych sankcií) alebo naopak môže dôjsť ku sprísneniu trestnej represie (zvýšením trestných sadziieb). V poslednej dobe sa na odborných fórach intenzívne diskutuje o *ďalšej budúcnosti trestnej politiky*. Tieto diskusie sú vedené snahou nájsť vhodný teoretický koncept, v rámci ktorého by bolo možné

sady trestného práva. In: IVOR, J. et al. *Trestné právo hmotné – všeobecná časť*. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 26. ISBN 978-80-8078-308-2.)

²⁰² MUSIL, J. Úloha trestní politiky při reformě trestního práva. In: *Trestní právo*. 1998, č. 1. s. 3.

²⁰³ KARABEC, Z. Zkoumání trestní politiky. In: *Právní obzor*. 2008, č. 5. s. 427.

²⁰⁴ KUČHTA, J. – VÁLKOVÁ, H. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005, s. 10. ISBN 80-7179-813-4.

²⁰⁵ KARABEC, Z. Trestní politika – účel trestání. In: SCHEINOST, M. et al. *Kriminalita očima kriminologů*. Praha: IKSP, 2010, s. 35. ISBN: 978-80-7338-096-0.

prekonať všeobecné problémy spojené s trestnou činnosťou. Tieto problémy trápia v posledných rokoch väčšinu krajín sveta s odlišnou kultúrou a právnym systémom. Poznatky sa uplatňujú aj pri skúmaní postavenia obete, poškodeného v súdnom procese.

Okrem iného, kriminológia napomáha právnej praxi (súdom, orgánom činných v trestnom konaní), ale aj väzenským inštitúciám – empirické poznatky kriminológie umožňujú hlbšie pochopiť problematiku psychologického a sociologického pozadia trestných činov.

Taktiež pri vypracovaní realizačných programov týkajúcich sa kontroly a prevencie kriminality kriminológovia pomáhajú identifikovať rizikové skupiny páchatel'ov (napríklad z hľadiska pohlavia, veku, vzdelania, sociálnych alebo osobnostných znakov), ktoré sú náchylné na spáchanie trestného činu a následne sa pre tieto osoby snažia zaobstarať efektívne možnosti prevencie. Cieľom prevencie je cielavedome, komplexne a koordinovane pôsobiť na príčiny a podmienky, ktoré umožňujú páchanie kriminality a inej protispoločenskej činnosti s cieľom predchádzať, potláčať a zamedzovať ju. Vytvára predpoklady na realizáciu preventívnej politiky ako neodmysliteľnej súčasti bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky, ktorej cieľom je dosiahnuť kontrolu kriminality a inej protispoločenskej činnosti prostredníctvom koordinácie komplementárneho súboru represívnych a nerepresívnych prostriedkov. Zaoberá sa znižovaním výskytu sociálno-patologických javov, motívov a príležitostí k páchaniu trestných činov.

Podľa návrhu Stratégie prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2012 – 2015, „trend budovania spoločnosti čerpajúcej z poznatkov a odporúčaní zahraničných a domácich inštitúcií v oblasti prevencie kriminality potvrdzuje narastajúci záujem o efektívne preventívne opatrenia na vedeckej základni. Význam výskumu pre prevenciu kriminality potvrdzuje aj zriadenie Informačného centra na boj proti obchodovaniu s ľuďmi a prevenciu kriminality Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky. Jeho cieľom je centrálné spracúvanie údajov o kriminalite a inej pro-

tispoločenskej činnosti. Tieto údaje získava od orgánov verejnej moci a iných právnych subjektov, ktoré pôsobia v Slovenskej republike, ako aj od príslušných orgánov a organizácií v zahraničí. Informačné centrum sa sústreďuje predovšetkým na potláčanie rôznych foriem trestnej činnosti s dôrazom na obchodovanie s ľuďmi“.²⁰⁶

Prínos kriminológie je aj v oblasti sankčnej politiky. Kriminológia okrem iného skúma efektívnosť trestov vo vzťahu k recidíve páchatela. Dlhodobou upozorňuje napríklad na neefektívnosť nepodmienečného trestu odňatia slobody a upriamuje svoju pozornosť na zmysel alternatívnych trestov a novú možnosť – restoratívnu justíciu. Jej poznatky môžu byť následne nápomocné pre súdnu prax v oblasti výmery a ukladania trestov.

Ďalšou z oblastí záujmu kriminológie je aj problematika obetí. Viktimológia ako kriminologická disciplína, skúma osobnosť obeť, úlohu obeť pri vzniku a priebehu viktimizácie, pri jej odhaľovaní a objasňovaní, následky viktimizácie, spôsoby pomoci obetiam a prevenciu ako sa nestáť obeťou. Hoci bola v minulosti táto problematika umenšovaná, tak súčasný záujem médií o zločin, tlak spoločnosti, odtabuizovanie javov ako napríklad domáce násilie a empirické poznatky z kriminologických výskumov nútia trestné právo a trestných právnikov zaoberať sa aj obeťami. Snahou mnohých kriminológov je napríklad zaviesť pojem obeť do legislatívneho rámca, kde doteraz (nie vždy dostatočne) figuruje len pojem poškodený.

Záverom chceme dodať, že verejnosť môže mať taktiež mylné predstavy o zločine a kriminológia zbiera reálne empirické dáta a poskytuje odpovede na otázky, o ktorých sa doteraz nehovorilo, alebo spoločnosť o nich mala mylné predstavy. Napríklad násilnú kriminalitu verejnosť berie ako najvýraznejší druh kriminality. Nie je to však pravda. Bežní ľudia sa častejšie stávajú obeťami ekonomickej a majet-

²⁰⁶ Návrh Stratégie prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2012 – 2015. Dostupné na internete [18.1.2015]: www.minv.sk/?prevencia-kriminality.

kovej kriminality, ktorá však nezvyšuje sledovanosť médií tak výrazne ako polobulvárne správy o vraždách a dopravných nehodách.

4. Záver

Ako sme už opísali vyššie, forezná psychológia a kriminológia umožňujú širšie a hlbšie nazeráť na problematiku zločinu, ako aj jeho páchatelov a obetí. Tieto vedy pomáhajú trestnému právu chápať zmysel zločinu a s ním súvisiace úskalia. Forezná psychológia a kriminológia sú pomerne mladé disciplíny avšak svojim obsahom nie raz prispeli k zmene trestnoprávnej legislatívy, spravodlivému odsúdeniu či samotnému dolapeniu páchatela. Zložka prevencie pritom odvracia aj činy, ktoré sa mohli stať, ale sa vďaka nej nestali.

Do budúca by bolo vhodné, aby obe tieto vedy mali svoje stabilné postavenie v trestnom práve, možno aj tým, že by vznikol kriminologický inštitút, ktorý by združoval odborníkov z oblasti práva, psychológie, sociológie a iných vedných disciplín, ktorí by pracovali na aktuálnych problémoch kriminality. Takýto inštitút majú aj v Prahe, Budapešti či Helsinkách.

Pomoc kriminológov a forezných psychológov bude podľa G. Dianišku potrebná, pretože v blízkej budúcnosti sa budú čoraz častejšie skloňovať tieto nové fenomény:

- „nové druhy kriminality: organizovaná, nadnárodná ekologická, počítačová, ekonomická, (hospodárska, finančná, daňová),
- inovačná schopnosť a odolnosť drogovej kriminality,
- flexibilita korupcie,
- vynaliezavosť terorizmu,
- masový výskyt bežných druhov kriminality – osobitne krádeží a lúpeží,
- protirečivosť tendencií: napr. nárast strachu z kriminality kontra nárast ľahostajnosti k nej, pod tlakom nadmerného toku informácií (zvykáme si na kriminalitu),

- sprísňovanie regresie, proaktívne operatívne techniky (skrytý agent, provokácia k trestnej činnosti, sledovanie osôb a vecí, odposluchy atď.),
- zjednodušené formy trestného konania (dohoda o vine a treste, opustenie princípu materiálnej pravdy na úkor formálnej pravdy...),
- terorizmus a “nepriateľské trestné právo“ (drakonické tresty prístupnosť niektorých druhov mučenia, neobmedzené trvanie väzby...),
- rola štátu pri zaistovaní bezpečnosti občanov, ekonomizácia trestnej legislatívy, činnosti polície, justície a väzenstva, bilancovanie nákladov a ziskov,
- privatizovanie bezpečnosti (bezpečnosť ako predmet podnikania).²⁰⁷

Resume

This contribution deals with meaning of Criminology and Forensic psychology for Criminal law. Author of this contribution mentions particular fields of Criminal law in which Criminology and Forensic psychology are helpful. She also defines the differences among Criminology, Forensic psychology and (Criminal) law. This contribution is written as honour of Professor Gustáv Dianiška, who is the great person in the field of Criminology and Forensic psychology in Slovak republic.

²⁰⁷ Dianiška, G. Kriminológia – jej význam pri naplňovaní trestného práva. In: Šimovček, I. et al. *Hodnoty trestného práva v teórii a praxi*. Trnava. Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 406. ISBN 978-80-8082-578-2.

Literatúra

1. ČECH, J. et al. *Policajná psychológia I. Úvod*. Trnava. UCM, 2012. ISBN 978-80-8105-415-0.
2. ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Plzeň. Aleš Čenek, s.r.o., 2004. ISBN 80-86473-86-4.
3. ČÍRTKOVÁ, L. DIANIŠKA, G. HAVRLETOVÁ, D. MAREŠOVÁ, A. SOCHUREK, J. *Psychológia pre právnikov*. Bratislava. IURA EDITION, 2010. ISBN 978-80-8078-358-7.
4. DIANIŠKA, G. et al. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7380-344-5.
5. DIANIŠKA, G. et al. *Krádeže vlámaním do bytov*. Bratislava: APZ, 1999. ISBN 80-8054-097-7.
6. DIANIŠKA, G. *Sociálna psychológia a právnik*. Bratislava: Typi Universitatis Tyrnaviensis – VEDA, 2006. 184 s. ISBN 978-80-8082-112-8.
7. DIANIŠKA, G. – STRÉMY, T. Teória reintegrovaného zahanbenia. In: *Justičná revue*, č. 1, 2009.
8. HERETIK, A. *Forezná psychológia*. Bratislava: SPN, 2010. ISBN 978-80-89447-22-0.
9. HOLCR, K. et al. *Kriminológia*. Bratislava: Iura Edition, 2008. ISBN 978-80-8078-206-1.
10. ŠIMOVČEK, I. et al. *Hodnoty trestného práva v teórii a praxi*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2012. ISBN 978-80-8082-578-2.
11. ŠIMUNOVÁ, L. Fenomenologické údaje o ekonomickej kriminalite. In: *Teoretické úvahy o práve* 9. Zborník z vedeckej konferencie doktorandov a školiteľov. Trnava: PF TU, 2013. ISBN 978-80-8082-746-5.
12. ŠIMUNOVÁ, L. Úskalia jednotlivých etáp kriminologického skúmania páchatela ekonomickej kriminality. In: *Policajná teória a prax*, č. 4., 2012.
13. Návrh Stratégie prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2012 – 2015. Dostupné na internete [18.1.2015]: www.minv.sk/?prevencia-kriminality.

PROF. GUSTÁV DIANIŠKA MÁ 75 ROKOV

SAMUEL UHRIN*

Možnosť prispieť do biografie o živote a diele pána prof. PhDr. Gustáva Dianišku, CSc., som prijal veľmi rád. Pochopil som ju ako výzvu, no najmä možnosť aspoň sčasti splatiť dlh svojmu priateľovi a aj bývalému spolupracovníkovi. Je to aj priestor pre poďakovanie, no je to aj satisfakcia za jeho pôsobenie na poste vysokoškolského učiteľa psychológie, ale aj prorektora vysokej školy na ktorej pracujem od 1. júna 1993 doteraz.

Činnosť profesora Dianišku v kolektívoch Akadémie Policajného zboru v Bratislave, žiaľ nielen pre mňa, ale žiaľ aj pre drvivú väčšinu pracovníkov a celkom iste aj pre študentov tejto alma mater, predčasne skončila už v roku 1998, no jeho presvedčenie, že táto štátna vysoká škola, táto vzdelávacia ustanovizeň, ktorá vznikla a existuje najmä preto, aby poskytovala vysokoškolské vzdelanie pre policajnú no i spoločenskú prax, má byť kvalitná, konkurencieschopná a vysoko výkonná, táto jeho požiadavka, tento odkaz jubilanta je aktuálny aj dnes.

Mal som v živote veľké šťastie, vážim si to a som na to hrdý, že už v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch minulého storočia som mal možnosť sa ešte vtedy, s docentom Dianiškom stretávať a na viacerých úrovniach spolupracovať. Išlo o pracovné kontakty, ktoré prinášal život a práca na vysokých školách. Živo si pamätám na prvé stretnutie s ním, ktoré sa uskutočnilo v rámci metodickej inštruktáže lektorov, na ktoré prišiel a aj na ďalšie vždy chodil v služobnej rovnošate príslušníka Československej ľudovej armády. Bola to rovnošata, ktorá mu veľmi „slušala“ a ktorú veľmi rád nosil (no zrejme nielen preto, že

* Doc. PeadDr. Samuel Uhrin, CSc., Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra kriminológie.

mu tak veľmi pristala...). Profesora si vždy pamätám ako pokojného a rozvážneho človeka, ktorý vedel veľmi zaujímavo viesť rozhovor. To isté platilo aj o spôsobe jeho výučby, teda o jeho prednáškach a seminároch, ktoré systematicky spájal nielen s vedeckými poznatkami z oblasti vedy, ktoré sa stala jeho nielen povolaním, ale aj vášňou a koníčkom zároveň. Jeho vystúpenia boli ilustrované praktickými, z reálneho života pochádzajúcimi konkrétnosťami.

Naše kontakty – ľudské i pracovné – čomu som veľmi rád, sa neprerušili ani po jeho odchode z Akadémie Policajného zboru v Bratislave na Trnavskú univerzitu do Trnavy. Vzájomne sme sa informovali o dianí na našich pracoviskách, vždy ho zaujímala výučba kriminológie, ale aj penológie na jeho bývalej vysokej škole, nechal sa informovať o vedeckých podujatiach pripravovaných Katedrou kriminológie, na čele ktorej som stál od roku 2004 do leta 2010. Bol som veľmi rád, ak naše pozvanie na konferencie a vedecké semináre boli z jeho strany prijaté, teda že sa na nich zúčastnil. Netreba ani dodávať, že vždy išlo z jeho strany o aktívnu účasť... Moja a jeho príručná knižnica sa dopĺňali publikáciami, autormi ktorých boli vedeckopedagogickí pracovníci našich katedier, resp. išlo o zborníky z našich podujatí. Aj keď informácie a konštatácie mnou napísané v tomto laudatiu nebudú ani zďaleka úplné, nemôžem nespomenúť aktivity jubilanta, pre ktoré prof. G. Dianiška, obdržal pri príležitosti Dňa učiteľov v roku 2013 Cenu Martina Palkoviča a to „za tvorbu, rozvoj odborov a interdisciplinárnych vzťahov a to v odboroch sociálnej a forenznej psychológie, kriminológie a penológie a ich uplatnenie v praxi“. Názorným príkladom je o.i. aj obsah učebnice Kriminológie, ktorú napísal kolektív autorov pod jeho vedením. Vysoký je jej nielen obsah, ale aj forma spracovania, ktorá je uspôsobená pre uľahčenie absorpcie informácií v nej obsiahnutých najmä študentmi právnických fakúlt, ale aj „mojimi“ študentmi, t. j. APZ v Bratislave. To, že mu postavenie kriminológie nie je ľahostajné, svedčí o tom aj obsah príspevku, ktorý spracoval spolu s doc. T. Strémym a ktorý bude uverejnený v časopise, ktorý vydáva Akadémia Policajného zboru a to „Policajná teória a prax“.

V ňom uvažujú o histórii a súčasnosti peknej empirickej vedy, predmetom ktorej je zločin, ako nežiaduci jav a to konkrétne kriminálna fenomenológia, kriminálna etiológia, osobnosť páchatela, viktimológia a kontrola kriminality.

Za mimoriadne cenný považujem prínos prof. G. Dianišku do etiologie kriminality, najmä do problematiky sprístupňovania kriminogénnych faktorov, najmä vďaka ktorým sa človek stáva priestupcom, prvopáchatelom toho, alebo iného druhu trestného činu. Najmä jeho analýza biologicko-psychologických kriminogénnych faktorov je originálna, výrazne využiteľná pre prácu tak s páchatelom, vrátane recidivistom, ale aj s obeťou trestného činu.

V súčasnosti, keď sa pán profesor Gustáv Dianiška dožíva 75 rokov plodného života, v ktorom výsledky jeho práce mu objektívne zabezpečili miesto medzi významnými osobnosťami psychologických vied, si dovoľím mu úprimne poďakovať za všetko, čo urobil v prospech výchovnovzdelávacej, vedeckovýskumnej a organizačnej činnosti na vysokých školách na ktorých pôsobil, s dôrazom na Akadémiu Policajného zboru v Bratislave, kde som bol v čase jeho pôsobenia na nej bol predsedom Akademického senátu.

Ad multos annos, magister noster.

EXTRÉMISTICKÉ PREJAVY KRIMINALITY MLÁDEŽE

MIROSLAVA VRÁBLOVÁ, TOMÁŠ STRÉMY*

Vážení pán profesor, úprimne sa tešíme, že Vám môžeme touto formou vyjadriť svoje uznanie a poďakovanie. Srdečne Vám blahoželáme k Vášmu krásnemu životnému jubileu.

1. Úvod

Charakteristickým znakom každej spoločnosti je rôznorodosť jej názorov a postojov. Najmä v súčasnosti, keď dochádza vo svete k prieniku rozličných kultúr, národov a národností, nie sú ojedinelé prípady útokov voči tým, ktorí sa odlišujú od majoritnej spoločnosti. Extrémizmus je nebezpečný, protispoločenský jav, ktorý môže viesť k sociálnym konfliktom, a dokonca k politickej destabilizácii. Extrémizmus býva často spájaný s rasovou, národnostnou, prípadne náboženskou neznášanlivosťou. K základným druhom extrémizmu patrí politický a náboženský. Vyhranený extrémizmus je často sprevádzaný verbálnou alebo fyzickou agresivitou. Vyznačuje sa prvkami intolerancie a útočí proti základným demokratickým ústavným princípom. Extrémizmus, prejavujúci sa v Slovenskej republike, je výrazne ovplyvňovaný ideologicky. Sprievodným javom extrémizmu je narastajúca násilná trestná činnosť a radikálnejší postoj niektorých skupín obyvateľstva k určitým sociálnym skupinám, osobitne k občanom s odlišnou farbou pleti.

* Doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD., doc. JUDr. Tomáš Strémy, PhD., Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra trestného práva a kriminológie.

2. Vymedzenie extrémizmu

V odbornej literatúre nachádzame rôzne podoby vymedzenia extrémizmu. **V sociologickej rovine** možno extrémizmus vymedziť ako súhrn sociálno-patologických javov, ktoré sú vytvárané organizovanými skupinami osôb priaznivcami týchto osôb, s dominantným odmietaním základných hodnôt, noriem a spôsobov správania platných v spoločnosti.

Z kriminologického hľadiska ide o konkrétne formy a prejavy extrémizmu, ktoré sú trestnými činmi alebo sociálno-patologickými javmi, tzn. porušením právnych alebo sociálnych noriem. Z policajného hľadiska možno pod extrémistickú kriminalitu zahrnúť verbálne, grafické, fyzické a iné aktivity spojené s vyhraneným ideologickým alebo iným kontextom, ktoré vyvíjajú jednotlivci alebo skupiny osôb, pričom ich názory výrazne vybočujú zo všeobecne uznávaných spoločenských noriem, s jednoznačnými prvkami rasovej, národnostnej, náboženskej netolerancie alebo inej obdobnej neznášanlivosti, ktoré útočia proti demokratickým princípom, spoločenskému usporiadaniu, životu, zdraviu, majetku alebo verejnému poriadku.

Kriminalitou s extrémistickým podtextom sa rozumie protiprávne konanie páchané v súvislosti s extrémizmom, pôsobením siekt alebo diváckym násilím, ktoré napĺňa znaky skutkovej podstaty trestného činu alebo priestupku.²⁰⁸

Právne vymedzenie extrémizmu nie je možné, lebo právny poriadok Slovenskej republiky pojem extrémizmus nedefinuje. Kriminalitou extrémistov a kriminalitu extrémistických skupín sa vo všeobecnosti rozumejú trestná činnosť a iná protispoločenská činnosť s extrémistickým prvkom vrátane trestných činov a priestupkov motivovaných rasovou a národnostnou neznášanlivosťou alebo trest-

²⁰⁸ Zhodne definujú HERCZEG, J. *Trestné činy z nenávisťi*. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2007, s. 14; CHMELÍK, J. *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde Praha, 2001, s. 9.

ných činov a priestupkov spáchaných priaznivcami extrémistických skupín.²⁰⁹

Slovenský trestný zákon²¹⁰ upravuje široký okruh trestných činov, ktoré sa vyznačujú prejavmi rasizmu, xenofóbie a tzv. diváckeho násilia. Prejavy nenávisti voči príslušníkom iných rás, národov, národnostných menšín a etnických skupín, ale aj náboženstiev prinášajú so sebou nebezpečenstvo priameho ohrozenia riadneho fungovania demokratickej spoločnosti. Špeciálny trestnoprávny postih trestných činov extrémistického charakteru bol zaradený do Trestného zákona zákonom č. 257/2009 Z. z. s účinnosťou od 1. septembra 2009. Trestné činy extrémizmu sú upravené v dvanástej hlave osobitnej časti trestného zákona, ktorá sa nazýva Trestné činy proti mieru, proti ľudskosti, trestné činy terorizmu, extrémizmu a trestné činy vojnové.

Medzi trestné činy extrémizmu²¹¹ podľa slovenského Trestného zákona patria nasledujúce trestné činy:

- **Podpora a propagácia skupín smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd (§ 421 a 422 Trestného zákona),**
- **Výroba extrémistických materiálov (§ 422a Trestného zákona),**
- **Rozširovanie extrémistických materiálov (§ 422b Trestného zákona),**
- **Prechovávanie extrémistických materiálov (§ 422c Trestného zákona),**
- **Hanobenie národa, rasy a presvedčenia (§ 423 Trestného zákona),**
- **Podnecovanie k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti (§ 424 Trestného zákona),**
- **Podnecovanie, hanobenie a vyhrážanie osobám pre ich prísluš-**

²⁰⁹ MAŠLANYOVÁ, D. et al. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 462.

²¹⁰ Zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon, v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „Trestný zákon“).

²¹¹ § 140a Trestného zákona.

- nosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine alebo pôvodu rodu (§ 424a Trestného zákona),*
- *Trestný čin spáchaný s osobitného motívu (podľa § 140 písm. d) a f) Trestného zákona).*

Extrémistickým materiálom sa rozumie materiál (odznaky, vlajky, fotky, rovnšaťy, časopisy, CD, DVD a pod.), ktoré vyrábajú, rozširujú a prechovávajú členovia extrémistických skupín s cieľom verejného zastrašovania nevinných občanov. *Extrémistickou skupinou* sa na účely Trestného zákona rozumie spoločenie najmenej troch osôb na účely spáchania trestného činu extrémizmu.

V rámci ďalšej skupiny trestných činov páchatel' koná s osobitným motívom. Osobitným motívom sa v tejto súvislosti rozumie jednak spáchanie trestného činu v úmysle verejne podnecovať k násiliu alebo nenávisti voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine, pôvodu rodu alebo pre ich náboženské vyznanie, ak je zámienkou pre vyhrážanie sa z predchádzajúcich dôvodov (§ 140 písm. d) Trestného zákona), tak aj spáchanie trestného činu z národnostnej, etnickej alebo rasovej nenávisti alebo nenávisti kvôli farby pleti (§ 140 písm. f) Trestného zákona).

J. Herczeg hovorí o tzv. **trestných činoch z nenávisti** (z ang. Hate Crime), ktoré definuje ako protiprávne konanie, ktoré naplňa znaky skutkovej podstaty trestného činu a jeho pohnútkou je vopred daná nenávisť páchatela vyplývajúca z príslušnosti obete útoku k určitej rase, národnosti, etnickej skupine, náboženstvu, triede či inej sociálnej skupine.²¹² Pojem nenávisť chápeme ako silný, ťažko prekonateľný citový odpor, v tomto prípade voči skupine osôb či jednotlivcovi pre ich príslušnosť k niektorej z uvedených kategórií, ktorý môže ostať len v rovine osobného prežívania, ale môže sa aj prejavovať nebezpečnými opatreniami, ktoré nenávidiaca osoba vykoná proti nenávidenému subjektu.

²¹² HERCZEG, J. *Trestné činy z nenávisti*. Praha: ASPI, Wolters Kluver, 2007, s. 11 – 12.

S osobitným motívom je možné spáchať nasledujúce trestné činy:

- **Nebezpečné vyhrážanie (§ 360 Trestného zákona),**
- **Hanobenie miesta posledného odpočinku (§ 365 Trestného zákona),**
- **Úkladná vražda (§ 144 Trestného zákona) a vražda (§ 145 Trestného zákona),**
- **Ublíženie na zdraví (§ 156 a 155 Trestného zákona),**
- **Obmedzovanie slobody vyznania (§ 193 Trestného zákona).**

Poslednú skupinu tvoria trestné činy s extrémistickým prvkom, ktorá zahŕňa trestnú činnosť násilného, majetkového či drogového charakteru. Sprievodným znakom protiprávnych aktivít extrémistických skupín a hnutí je násilie a násilné útoky voči osobám. Vytváranie výtržností, ku ktorým najčastejšie dochádza na demonštráciách a verejných zhromaždeniach. Spočiatku majú pokojný priebeh, ktorý sa postupne pod vedením agresívnych vodcovských osobností a vplyvom davového efektu mení na nevládnuteľnú masu útočiacu na svojich odporcov. Skupinu páchaných trestných činov násilnej a majetkovej povahy tvoria:

- **Útok na orgán verejnej moci (§ 321 a 322 Trestného zákona),**
- **Útok na verejného činiteľa (§ 323 až 324 Trestného zákona),**
- **Násilie proti skupine obyvateľov (§ 359 Trestného zákona),**
- **Nebezpečné vyhrážanie (§ 360 Trestného zákona),**
- **Výtržníctvo (§ 364 Trestného zákona),**
- **Poškodzovanie cudzej veci (§ 245 a 246 Trestného zákona),**
- **Poškodzovanie prevádzky všeobecne prospešného zariadenia (§ 286 až 288 Trestného zákona).**

3. Extrémizmus v podmienkach Slovenskej republiky

Extrémisti sa v Slovenskej republike združujú v subkultúrach, hnutiach, neregistrovaných organizáciách, občianskych združeniach i v politických stranách. Podľa Koncepcie boja proti extrémizmu na

roky 2011 až 2014 sa početnosť prívržencov a sympatizantov slovenskej extrémistickej scény, tak pravicovej ako i ľavicovej, odhaduje na približne 2 000 osôb, pričom desiatky až stovky z nich sú radikálne a rizikové.

Medzi typické prejavy pravicovo-extrémistických organizácií v Slovenskej republike patrí organizovanie násilných i nenásilných pochodov, prezentácia neonacistickej ideológie na internete, diskusia na rôznych extrémistických chatových fórach, koncertovanie či obchodovanie na internete s predmetmi s extrémistickou tematikou. Extrémistická hudobná produkcia, v podobe koncertov a vydávania hudobných nosičov, umožňuje vytváranie platforiem na stretávanie sa extrémistov zo Slovenska i zo zahraničia, propagovanie extrémizmu v textoch piesní s ideologickým obsahom, získavanie finančných prostriedkov pre účinkujúcich i pre organizátorov či vydavateľov. Extrémisti na šírenie svojej ideológie začali využívať aj nový prvok internetu, a to sociálne siete. V roku 2009 a 2010 sa na slovenskej časti siete Facebook objavilo niekoľko protirómskych stránok a diskusií. V rokoch 2009 a 2010 sa uskutočnilo viacero demonštrácií a pochodov pravicových extrémistov najmä na východe SR a na území hlavného mesta SR Bratislavy. Demonštráciami a pochodmi sa začali zviditeľňovať a poukazovať na rómsku problematiku.

Ľavicový extrémizmus sa všeobecne hodnotí menej prísne a spoločnosťou je vnímaný tolerantnejšie. Dôvodom je najmä skutočnosť, že väčšina týchto skupín verejne nedeklaruje potlačovanie práv a slobôd ostatných občanov. Slovenskú ľavicovo-extrémistickú scénu tvoria najmä anarchistické, antifašistické, nacistické, neonacistické, antiglobalistické a radikálne ekologické i ochranárske združenia. Tieto nie sú zjednotené, nevytvárajú spoločnú platformu a nekoordinujú svoje postupy. Snažia sa o presadzovanie iba svojej úzko profilovanej témy, ideológie a cieľa. Ide o malé skupinky aktivistov, ktoré väčšinou vznikajú ako reakcia na akcie pravicových extrémistov. Verejné protesty organizujú ľavicoví extrémisti na území Slovenskej republiky iba sporadicky, v ostatnom období takmer vôbec.

4. Mládež a jej vzťah k extrémistickým hnutiam

Z kriminologického hľadiska páchatelmi kriminality s extrémistickým podtextom sú spravidla sociálne narušené osoby, prevažne osoby mladistvé, vekový priemer páchatel'ov je niekedy znížený aj pod vekovú hranicu trestnej zodpovednosti. Čo sa týka sociálneho postavenia ide o páchatel'ov s nízkym vzdelaním, nízkymi príjmami, bez sociálneho zázemia. Z hľadiska formy prejavu kriminality s extrémistickým podtextom väčšinou ide o menej závažné verbálne či fyzické útoky, páchatelia sú výrazne ovplyvnení davom, i alkoholom. Ten im dodáva guráž a odvahu a partia (dav) im zabezpečuje anonymitu a bezpečie. V prípade týchto páchatel'ov boli zistené poruchy v oblasti emócií, typická je impulzívnosť a konanie v afekte, chýbajú im morálne zábrany. Najčastejšie ide o partiu alebo príležitostnú skupinu, konanie je spontánne a obvykle reaguje na okamžitý podnet (na športových štadiónoch, v reštauráciách, na rôznych zhromaždeniach či pri náhodných stretnutiach). Skutočná motivácia útokov mnohokrát zostáva skrytá (latentná), lebo je zložité vymedziť hranicu medzi osobným názorom, jeho prezentáciou a propagáciou vlastných názorov od skupinových rasovo motivovaných útokov.

V odbornej literatúre sa nachádzajú zaujímavé závery výskumu realizovaného k otázkam zameraným na príčiny a podmienky vzniku a prejavov extrémistických nálad, postojov a vzniku extrémistických hnutí.²¹³ Na základe výsledkov výskumov boli vykonané **typológie členov a priaznivcov extrémistických hnutí a ich prejavov**, a tiež možných príčin extrémizmu. Závery tohto výskumu možno zhrnúť takto:

- väčšinu extrémistov, členov a priaznivcov extrémistických hnutí, tvoria mladí ľudia;
- vedúce osobnosti extrémistických hnutí sú ľudia s megalomanskými sklonmi;

²¹³ CHMELÍK, J. Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty. Praha: Linde Praha, 2001, s. 14. In: *Kriminologické a právní aspekty extremismu*, IKSP, Praha, 1999.

- radoví členovia a priaznivci hnutí sú väčšinou mladí ľudia, nachádzajúci sa na okraji spoločnosti, hoci aj dočasne, v dôsledku straty zamestnania, rodinného zázemia a pod.;
- najrizikovejšou skupinou je mládež, ktorá prirodzene vzhľadom na svoj vek má tendencie k radikálnemu riešeniu chýb a nedostatkov spoločnosti;
- mladým ľuďom vyhovuje čiernobiele videnie sveta, najmä koncentrácia problému v jednoduchých heslách či hľadanie nepriateľa, ktorý je za všetko zodpovedný.

V súvislosti s vekovou kategóriou mládeže je potrebné si uvedomiť, že vek sám o sebe nie je dostatočným dôvodom pre účasť mladých ľudí v extrémistických hnutiach, na strane druhej nezrelý mladý človek, hľadajúci jednoduché riešenia, ľahko podlieha vplyvu demagogov a vyhovuje mu možnosť účasti na riešení vecí agresívnymi akciami. Jedincov k členstvu v rôznych skupinách a hnutiach, k účasti na aktivitách extrémistických skupín vedie predovšetkým potreba niekam patriť, pocit nutnosti vyjadriť vzburu voči rodine či škole, obľúbenosť vonkajších znakov príslušnosti k extrémistickej skupine (účesom, odevom), ľahká ovplyvniteľnosť členov a priaznivcov, strach z vlastnej individuality, potreba obklopovať sa ľuďmi rovnakých názorov, túžba po dobrodružstve, neschopnosť vlastného úsudku, forma trávenia voľného času.

Medzi najvypuklejšie problémy na Slovensku patrí účasť mladých ľudí v extrémistickom hnutí Skinheads. „Skinheadi sú tvorení ľuďmi, ktorí sú neúspešní alebo nemajú šancu normálnym spôsobom dosiahnuť pozornosť a úspech v spoločnosti.“²¹⁴ Ďalšie príčiny súvisia s procesom dospievania, konkrétne s orientáciou v spoločnosti, hľadaním miesta v spoločnosti, odmietaním tradičného spôsobu

²¹⁴ CHMELÍK, J. Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty. Praha: Linde Praha, 2001, s. 16. In: Chmelík, J.: *Symbolika extrémistických hnutí*. Praha: AR-MEX-TRIVIS, 2000.

myslenia a správania, zvýšenou kritickosťou k spoločnosti, sklonom k radikálnym postojom a rozhodnutiam, nedostatočnými životnými skúsenosťami, obmedzenou schopnosťou domyslieť dôsledky svojho konania, malá schopnosť vcítiť sa do postojov ostatných, s vekom súvisiacim egoizmom, snahou patriť niekam, túžbou po podpore a uznání rovesníkov, túžbou združovať sa s rovnako zmýšľajúcimi rovesníkmi proti starším, túžbou prezentovať svoju príslušnosť k skupine. Všetky uvedené faktory uľahčujú orientáciu mladého človeka k radikálne zameraným skupinám mladých ľudí s extrémistickými názormi na život, svet, na spoločnosť, na riešenie problémov a vedie ich k extrémistickým prejavom.

5. Divácke násilie

Súčasný stav a vývoj kriminality s extrémistickým podtextom, ktorého súčasťou je aj páchanie diváckeho násillia, má rastúcu tendenciu. Ide najmä o protiprávne aktivity radikálnych fanúšikov (tzv. hooligans), ktorí pôsobia v štruktúrach samotných futbalových divízií a skupín, ktoré nemajú vodcu, ale navonok vystupujú ako samostatná skupina. Problematika diváckeho násillia sa priamo prelína s problematikou pravicového extrémizmu, keďže členovia najrizikovejších futbalových divízií a skupín sa pravidelne zúčastňujú demonštrácií a pochodov organizovaných extrémistickými združeniami. Všeobecne ide o osoby zaraďujúce sa medzi rasistov, fašistov a futbalových chuligánov, ktorí sa prezentujú na futbalových a hokejových štadiónoch extrémistickými ideológiami a páchaním trestnej činnosti. Spoločným cieľom ich činnosti je boj proti represívnym zložkám a majetku, ktorý je páchaný formou vandalizmu, výtržníctva, protiprávneho konania s prejavmi extrémizmu, rasizmu, xenofóbie a intolerancie.

Hooligans je často vnímaná ako módna záležitosť, keď mladí ľudia využívajú dohľad policajných a bezpečnostných zložiek na štadiónoch pri svojich provokáciách proti tzv. fanúšikom z opačného tábora.

Zvlášť útok na bezpečnostné zložky sa považuje za druh „adrenalínovej aktivity“. V aktivitách členov a sympatizantov hnutia hooligans v Slovenskej republike dochádza aj k prezentácii nacistickej, neonacistickej, či podobnej zakázanej symboliky. Najznámejšie hooligans kluby na Slovensku sú: ***Ultras Slovan Presburg, Ultras Spartak Trnava, Ultras Košice, Wallace Army a Felvidéky Harcosok.***

Následkom protiprávneho konania skupín hooligans dochádza k miestnym porušeniam verejného poriadku v čase a v mieste futbalového zápasu, resp. zriedkavo aj iného ako športového podujatia, napr. pri ich transporte, na štadióne, po ich odchode, tak aj k násilnostiam, výtržnostiam, vandalizmu a tzv. chuligánstvu, ktoré spôsobujú rozsiahle škody na zdraví i majetku. Činnosť týchto skupín pozostáva z prezentácie svojich myšlienok, postojov a názorov voči iným skupinám, podporou skupín a hnutí potláčajúcich základné práva a slobody, kde sú prezentované verejne jednak vystavovaním rôznych transparentov (so skrytou symbolikou týchto skupín a hnutí), tak aj verejnou prezentáciou svojich názorov prostredníctvom tzv. chorálov, resp. pokrikmi, pričom zo slovného vyjadrenia je tiež zrejماً prezentácia podpory a propagácie hnutí a skupín.

Uvedené aktivity pravicových extrémistov sú často zakrývané s úmyslom podporiť športové podujatie pochodom alebo zhromaždením na verejnosti, ale v skutočnosti ide o plánované aktivity páchania rôznych foriem trestnej činnosti. Je potrebné poukázať na nárast trestných činov a priestupkov počas národných a medzinárodných futbalových zápasov, ktoré sú súčasťou diváckeho násillia. Nebezpečenstvo predstavujú najmä organizované prejavy vandalizmu, výtržníctva, chuligánstva a zneužívanie športových podujatí na politické účely s úmyslom vyvolať konflikt.

6. Záver

Extrémizmus je negatívny, dynamicky rozmáhajúci sa celospoločenský fenomén, ktorý je hrozbou pre spoločnosť, pre demokratické

princípy a ústavné hodnoty. Ohrozuje primárnu hodnotu ľudských práv a základných slobôd, pôsobí deštruktívne na existujúci demokratický systém a jeho usporiadanie, na základy právneho štátu, na riadny výkon štátnej moci, pričom môže ohrozovať aj územnú celistvosť jednotlivých štátov či nedotknuteľnosť ich štátnych hraníc.

Extrémizmus má všeobecné znaky sociálnej patológie v súvislosti s prítomným násilím. V prípade, že členovia skupín, ktoré môžu byť v prvotných štádiách označené ako „subkultúry“, hlásajú otvorený konflikt so spoločnosťou, prejavujú sa agresívnym, násilným správaním a svoju pozornosť zameriavajú na istú časť spoločnosti, čím sa stávajú hrozbou pre spoločnosť. K takémuto vývoju dochádza najmä pre stratu dôvery v autoritu štátu a jeho noriem, v dôsledku evidentného zneužívania moci, vulgárnosti verejného života a beztrestnosti niektorých jednotlivcov. Podpora spoločenských a kultúrnych hodnôt vo všetkých sférach spoločnosti je veľmi dôležitá.²¹⁵

Resumé

Extremism is negative dynamic is emerging as a societal phenomenon, which is a threat to society, for democratic principles and constitutional values. It threatens the primary value of human rights and fundamental freedoms, it destructs the existing democratic system and its design based on the rule of law, the proper exercise of state power, and may threaten the territorial integrity and national integrity of their national borders. Extremism is a general characteristic of social pathology in the context of the present violence. In the event that members of groups that may be in the early stages identified as „sub-culture“ preach open conflict with society affects aggressive, violent behavior and their attention focused on a certain part of society, thus becoming a threat to society. Such development is mainly due to loss of confidence in the authori-

²¹⁵ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0315/14 – Harmonizácia trestného súdnictva nad mládežou v Európskej únii.

ty of the state and its standards, due to the apparent abuse of power, vulgarity public life and impunity of some individuals. Supporting of social and cultural values in all spheres of society is very important.

Literatúra

1. BURDA, E., ČENTÉŠ, J., KOLESÁR, J. et al. *Trestný zákon, všeobecná časť: Kommentar*. 1. diel. Praha: C.H.Beck, 2010, 1106 s. ISBN 978-80-7400-324-0.
2. DIANIŠKA, G. et al. *Kriminológia*. 2. Vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 351 s., ISBN 978-80-7380-344-5.
3. HERCZEG, J. *Trestné činy z nenávisťi*. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2007, 260 s., ISBN 978-80-7357-311-9.
4. CHMELÍK, J. *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde Praha, 2001, 172 s., ISBN 80-7201-265-7.
5. Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014.
6. KLÁTIK, J. Trestnoprávne vyjadrenie extrémizmu. In: *Trestný čin – jeho hmotnoprávne a kriminologické vyjadrenie: medzinárodná vedecká konferencia venovaná pamiatke prof. JUDr. Vojtecha Hatalu, CSc., držiteľa Radu Ludovíta Štúra II. triedy in memoriam, ktorá sa konala 15. novembra 2012 na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulta*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013, p. 233 – 240, ISBN 978-80-7160-343-6.
7. KLÁTIK, J. Význam medzinárodnej justičnej spolupráce v trestných veciach pre bezpečnosť v EÚ. In: *Bezpečnostné fórum 2008: zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, Banská Bystrica, 13. februára 2008*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2008. s. 43 – 48, ISBN 978-80-8083-575-0.
8. KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, 568 s., ISBN 80-7179-813-4.
9. MAŠLANYOVÁ, D. et al. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 496 s., ISBN 978-80-7380-338-4.
10. MAŠLANYOVÁ, D., ZACHAR, A. Rekodifikácia a extrémizmus, s. 50 – 63. In: *Zborník príspevkov z celoštátneho seminára s medzinárodnou účasťou konaného dňa 21. apríla 2008, na tému Rekodifikácia trestného práva- doterajšie poznatky a skúsenosti*, Bratislava, 2008, 276 s., ISBN 978-80-89363-03-2.
11. NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. et al. *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004, 451 s., ISBN 80-7357-026-2.
12. ZOUBKOVÁ, I. et al. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 251 s., ISBN 978-80-7380-312-4.

LIMITY ZÁSAHOV DO ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD V PRÍPRAVNOM KONANÍ

JOZEF ZÁHORA*

Vážený jubilant, prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc., je pre mňa veľkou ctou, že môžem prispieť do zborníka vedeckých prác, ktorý je venovaný Vášmu krásnemu životnému jubileu a zároveň Vás srdečne pozdravíť a zaželať Vám všetko dobré, pevné zdravie, veľa šťastia, mnoho osobných a pracovných úspechov a veľa tvorivých síl do ďalšej práce. Veľmi si vážim Vašu húževnatosť, silnú vôľu, usilovnosť a pracovitosť, vďaka ktorým ste sa stali jednou z najvýznamnejších osobností slovenskej a českej kriminológie. Za tie dve desaťročia čo Vás poznám, vždy som sa u Vás stretával s pochopením, toleranciou a ochotou vždy pomôcť. Za Váš ľudský a odborný prístup a za všetko, čo som sa od Vás mohol naučiť, prijmite aspoň takéto symbolické poďakovanie.

1. Úvod

Ľudské práva sú základom každej demokratickej spoločnosti a spoločnosť musí zabezpečovať ich ochranu. Na jednej strane štát má povinnosť chrániť ľudské práva, na druhej strane štát v niektorých prípadoch do týchto práv a slobôd zasahuje.

V trestnom konaní dochádza ku konfliktu medzi záujmom štátu na zistení a potrestaní páchatelov trestných činov a záujmom na dodržaní všetkých ústavných práv jednotlivca. Takéto situácie riešia ústavné predpisy dvojakým spôsobom.²¹⁶

* Prof. JUDr. Jozef Záhora, PhD., Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Ústav verejného práva.

²¹⁶ Blížšie IVOR, J. a kol. *Trestné právo procesné*. Iura Edition, 2010, s. 15.

Zásahy do niektorých základných práv a slobôd sú **zakázané bez výnimky**. Napríklad podľa čl. 16 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky²¹⁷ (ďalej len „Ústava“), resp. čl. 3 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd²¹⁸ (ďalej len „Európsky dohovor“) republiky nikoho nemožno mučiť ani podrobiť krutému, neludskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu.

V iných prípadoch Ústava, resp. medzinárodné dokumenty **umožňujú zásahy do základných práv a slobôd**, avšak iba v prípadoch a spôsobom, ktorý **ustanoví zákon**. Napríklad pozbavenie osobnej slobody (čl. 17 ods. 2 Ústavy), porušenie listového tajomstva, tajomstva iných písomností a záznamov uchovávaných alebo zasielaných poštou alebo iným spôsobom (čl. 22 ods. 2 Ústavy), domová prehliadka (čl. 21 ods. 2 Ústavy), zásahy do nedotknuteľnosti osoby a jej súkromia (čl. 16 ods. 1 Ústava) sú možné len z dôvodov a spôsobom, ktoré ustanoví zákon. Navyše podľa čl. 13 ods. 4 Ústavy sa pri obmedzovaní základných práv a slobôd musí dbať na ich podstatu a zmysel, pričom takéto obmedzenia sa môžu použiť len na ustanovený cieľ.

Európsky dohovor ako medzinárodná zmluva o ľudských právach zabezpečuje len určitý minimálny štandard ochrany ľudských práv. Znamená to, že zmluvným štátom dohovoru sa ponecháva voľnosť tento štandard prekročiť (čl. 53 Európskeho dohovoru). Nie je teda porušením dohovoru, ak vnútroštátne právo **poskytuje väčší rozsah ochrany** niektorého práva ako Európsky dohovor. V takomto prípade sa v plnom súlade s Európskym dohovorom použije vnútroštátna úprava, keďže je priaznivejšia.²¹⁹

²¹⁷ Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

²¹⁸ Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Protokolov na tento Dohovor nadväzujúcich, *Oznámenie MZV č. 209/1992 Z. z. v znení oznámení č. 102/1999 Z. z., 143/2001 Z. z., 480/2005 Z. z., 208/2010 Z. z.*

²¹⁹ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 6/2011 z 13. apríla 2011.*

2. Prezumpcia nevinny

Zásada prezumpcie nevinny patrí medzi „tradičné“ trestnoprocesné zásady. Vychádza z klasického poňatia „**presumptio boni viri**“, podľa ktorého sa občan zásadne považuje za dobrého a spravodlivého až do okamihu, keď sa preukáže opak. Prezumpcia nevinny je jedným z prvkov práva na spravodlivý proces a hlavným princípom v moderných demokratických trestných konaniach.²²⁰

Orgány činné v trestnom konaní sú povinné voči obvinenému pristupovať nezaujato. Pri voľbe prostriedkov a postupov nutných na dosiahnutie účelu trestného konania musia orgány činné v trestnom konaní a súdy rešpektovať zásadu primeranosti a zdržanlivosti v zmysle § 2 ods. 2 Trestného poriadku²²¹ (ďalej len „TP“) a voči obvinenému využívať len tie obmedzenia, ktoré sú nevyhnutné pre úspešné vykonanie trestného konania a čo najmenej zatažujú obvineného. Z pravidiel prameniaceho z princípu prezumpcie nevinny tiež vyplýva, že obvinenému možno ukladať **len také obmedzenia, ktoré sú potrebné na zabezpečenie úspešného vykonania trestného konania**.²²² Podmienkou ústavnosti väzby je aj jej súlad s čl. 50 ods. 2 Ústavy, podľa ktorého každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu. Ústavný príkaz zladit' trestnoprocesný inštitút väzby so zásadou prezumpcie nevinny v konkrétnom prípade vyžaduje, aby väzba skutočne trvala **len po nevyhnutnú dobu**.²²³

Na druhej strane však z judikatúry Ústavného súdu vyplýva, že z ústavnej zásady prezumpcie nevinny však nevyplýva zákaz, aby s tým, voči komu sa trestné konanie začalo, **nebolo možné zaobchádzať ako s obvineným**. Obvinený je povinný strieť rôznorodé obmedze-

²²⁰ bližšie JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. Leges, Praha 2010, s. 128.

²²¹ Trestný poriadok č. 301/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov.

²²² *Uznesenie Najvyššieho súdu SR* sp. zn. Ntv I 9/02 z 1. júla 2002.

²²³ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp.zn. II. ÚS 55/98 z 18. októbra 2001.

nia upravené buď ústavou, alebo zákonom. Tieto obmedzenia však nenarušujú prezumpciu nevinu, pretože ich cieľom nie je ani zistenie a ani vyhlásenie viny obvineného.²²⁴ Samotné tvrdenia orgánov činných v trestnom konaní o spáchaní trestného činu obvineným nie sú zásahom do prezumpcie nevinu, pokiaľ sú vyslovené s výhradami, ktoré odôvodňujú postavenie jednotlivých orgánov činných v trestnom konaní a tiež štádiom trestného konania. Prezumpciu nevinu porušujú výroky orgánov činných v trestnom konaní o obvinenom zverejnené v masmédiách, ktoré vyjadrujú názor, že tento je vinný, pričom jeho vinu ešte nevyslovil právoplatným odsudzujúcim rozsudkom súd. **Prezumpciu nevinu neporušujú také výroky, ktoré len vyjadrujú stav podozrenia zo spáchania trestného činu.**²²⁵

Vzhľadom na to, že prezumpcia nevinu je súčasťou článku 6 Európskeho dohovoru, Európsky súd pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) objasnil rozsah pôsobnosti tohto článku, aj na predsúdnu fázu trestného konania a že podozrivé alebo obvinené osoby majú práva podľa tohto článku už od prvých štádií policajného výsluchu²²⁶. ESLP takisto rozhodol, že tieto záruky sa musia vzťahovať aj na svedkov, ak sú v skutočnosti podozriví zo spáchania trestného činu, pretože procesné postavenie osoby nie je relevantné²²⁷.

ESLP zdôrazňuje, že samotný čl. 6 ods. 2 Európskeho dohovoru nemôže brániť štátnym orgánom informovať verejnosť o prebiehajúcim trestnom vyšetrovaní, kladie však na ne podmienky, že pri tom musia konať uvážlivo a obozretne, aby bola rešpektované prezumpcia nevinu. Pokiaľ ide o obsah výrokov vyslovených na tlačovej konferencii, ESLP konštatoval, že v danom prípade niektorí z najvyšších predstaviteľov francúzskej polície označili sťažovateľa bez akejkoľvek

²²⁴ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp.zn. PL. ÚS 12/98 zo 17. novembra 1998 zverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, čiastka 158, pod č. 398/1998.

²²⁵ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp. zn. III. ÚS 83/01 z 24. januára 2002.

²²⁶ *Case of Salduz v. Turkey*, Application no. 36391/02, 27 November 2008, § 50, 52.

²²⁷ *Napr. L'affaire Brusco c. France*, 14 octobre 2010, Requête no 1466/07 § 47.

výhrady za jedného z návodcov vraždy a tým vlastne za spolupáchateľa tejto vraždy. Išlo o zrejme konštatovanie sťažovateľovej viny, ktoré jednak vyvolalo u verejnosti dojem, že sťažovateľ je vinný a taktiež vo pred nepriaznivo ovplyvnilo hodnotenie faktov príslušnými súdnymi orgánmi preto ESLP skonštatoval, že článok 6 ods. 2 Európskeho dohovoru bol porušený.²²⁸

ESLP takisto uznáva existenciu jasného spojenia medzi prezumpciou neviny a ďalšími právami na spravodlivé súdne konanie, a to: právom nevypovedať vo vlastný neprospech, právom nespolupracovať a právom odoprieť výpoveď²²⁹ a právom na osobnú slobodu (nebyť vzatý do vyšetrovacej väzby)²³⁰ v tom zmysle, že ak dôjde k porušeniu týchto práv, je nevyhnutne ohrozená aj prezumpcia neviny.

3. Zákaz mučenia a neľudského zaobchádzania alebo trestu

Zákaz mučenia, neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestu sú právami mimoriadne závažnej povahy.²³¹ Mučenie je tiež **zločinom podľa medzinárodného práva.**²³² Zákaz mučenia má

²²⁸ *Case of Allenet de Ribemont v. France*, 10 February 1995, Application no. 15175/89.

²²⁹ Pozri *Case of Funke v. France*, 25 February 1993, Application no. 10828/84, *Case of Saunders v. United Kingdom*, 17 December 1996, Application no. 19187/91.

²³⁰ S výnimkou prípadu, keď je odchýlenie od zásady práva na osobnú slobodu odôvodnené verejným záujmom – *Case of Kudła v. Poland*, 26 October 2000, Application no. 30210/96.

²³¹ Pozri GOMIEN, D. *Krátky sprievodca Európskym dohovorom o ľudských právach*. Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy, Bratislava 1999, s. 14.

²³² Čl. 2 ods. 1 Dohovoru proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu (oznámenie č. 143/1988 Zb.) Každý štát, ktorý je zmluvnou stranou tohto Dohovoru, prijme účinné zákonodarné, správne, súdne alebo iné opatrenia na zabránenie mučeniu na celom území, ktoré je pod jeho jurisdikciou.

medzi ostatnými právami garantovanými Európskym dohovorom osobitné postavenie. Porušenie tohto práva je prakticky neospravedliteľné. V porovnaní s inými právami, do zákazu mučenia **nie je prípustný žiadny legitímny zásah**, ako napr. v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom a zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo ochrany práv a slobôd iných, ktorého dosiahnutím by sa štát mohol exkulpovať z jeho porušenia.²³³

Ďalšou zvláštnosťou čl. 3 Európskeho dohovoru je, že **nemôže byť derogovaný**. K veľkej väčšine práv, ktoré garantuje Európsky dohovor, je v zmysle čl. 15 tohoto dohovoru, prípustné v prípade vojny alebo akéhokoľvek iného verejného ohrozenia štátnej existencie prijať opatrenia na odstúpenie od záväzkov ustanovených Dohovore v rozsahu prísne vyžadovanom naliehavosťou situácie, pokiaľ tieto opatrenia nebudú nezlučiteľné s ostatnými záväzkami podľa medzinárodného práva. Článok 3 patrí medzi štyri články Európskeho dohovoru, od ktorých **nemožno odstúpiť** ani za najnaliehavejších okolností, ako je boj proti terorizmu alebo organizovanej kriminalite. Európsky dohovor mučenie **zakazuje v absolútnom slova zmysle**. Článok nemôže byť derogovaný ani v prípade mimoriadneho ohrozenia národnej bezpečnosti.²³⁴ Tieto základné práva a slobody nemožno obmedziť ani kvôli akémukoľvek silnému verejnemu záujmu. Dodržiavanie tohto práva je významné napríklad v súvislosti s výsluchmi osôb alebo pre režim výkonu väzby.

V súlade s uvedenou definíciou medzinárodné chápanie mučenia obsahuje päť prvkov:

- a) **silná bolesť** alebo telesné alebo duševné **utrpenie**,
- b) **úmyselné konanie**,

²³³ Bližšie ZÁHORA, J. Zákaz mučenia v medzinárodnej dimenzii. In. *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*, Bratislava 1/2007 s. 50 a nasl.

²³⁴ Napr. Case Selmouni v. France, *Application* no. 25803/94, § 95, *Case Assenov and Others v. Bulgaria* *Application* no. 90/1997/874/1086, § 93.

- c) **cieľ** získať od osoby informácie alebo priznanie, potrestať ho za konanie, alebo s cieľom zastrašiť alebo prinútiť osobu, alebo z akéhokoľvek iného dôvodu založeného na diskriminácii akéhokoľvek druhu,
- d) takú bolesť alebo utrpenie pôsobí **verejný činiteľ** alebo iná osoba konajúca z **úradného poverenia** alebo z ich podnetu alebo s ich výslovným alebo tichým súhlasom,
- e) s výnimkou bolesti alebo utrpenia, ktoré vznikajú iba v dôsledku **zákonných sankcií**.

ESLP mučenie neludské zaobchádzanie alebo trest definovali v dvoch medzinárodných prípadoch. Vo veci tzv. Gréckej kauzy²³⁵ ich definoval nasledujúco:

- **Mučenie:** neludské zaobchádzanie, ktorého cieľom je získanie informácie alebo priznania, alebo potrestanie.
- **Neludské zaobchádzanie alebo trest:** také zaobchádzanie, ktoré úmyselne spôsobuje závažné duševné alebo fyzické utrpenie a ktoré je v danom prípade neospravedliteľné.
- **Ponižujúce zaobchádzanie alebo trest:** zaobchádzanie, ktoré hrubým spôsobom ponizuje jednotlivca pred inými alebo ktoré ho núti konať proti svojej vôli alebo svojmu svedomiu.

Vo veci Írsko v. Spojené kráľovstvo²³⁶ ESLP kritériá mierne pozmenil:

- **Mučenie:** úmyselné neludské zaobchádzanie spôsobujúce veľmi závažné a kruté utrpenie.
- **Neludské zaobchádzanie alebo trest:** spôsobenie intenzívneho duševného a fyzického utrpenia.
- **Ponižujúce zaobchádzanie:** zlé zaobchádzanie, ktoré má vzbudiť

²³⁵ *The Greek Case*, Applications No. 3321/67, Denmark v. Greece; No. 3322/67, Norway v. Greece; No. 3323/67, Sweden v. Greece; No. 3344/67, Netherlands v. Greece, 5 November 1969.

²³⁶ *Case of Ireland v. The United Kingdom*, Application no. 5310/71, 18 January 1978, § 167.

u obetí pocity strachu, úzkosti a podradenosti a ktoré je spôsobilé potupiť a ponížiť ich a prípadne zlomiť ich fyzický alebo morálny odpor.²³⁷

Zákaz mučenia sa tradične vzťahuje, na povinnosť štátu zdržať sa konania ktoré má za následok mučenie. Jedným z rozhodnutí v tomto smere je **Jalloh v. Germany**²³⁸. Sťažovateľ namietal, že násilné podanie látky vyvolávajúcej zvracanie s cieľom získať dôkaz o drogovom trestnom čine zakladá neľudské a ponižujúce zaobchádzanie alebo trestanie podľa č. 3 Európskeho dohovoru. Pretože sťažovateľ odmietol požiť lieky na vyvolanie zvracania, na základe § 81a nemeckého Trestného poriadku mu boli násilne aplikované cez hadičku, ktorá mu bola do žalúdka zavedená cez nos. Na základe podanej látky sťažovateľ vyvrátil balíček obsahujúci 0,2182 gramov kokaínu. ESLP v pomere hlasov desať ku sedem rozhodol, že bol porušený čl. 3 Európskeho dohovoru. ESLP svoje rozhodnutie odôvodnil tým, že sťažovateľ bol podrobený neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu, keď mu boli násilne podané látky na vyvolanie zvracania drogy, ktorú predtým prehltil. Takto získaný dôkaz v trestnom konaní proti sťažovateľovi bol získaný ako priamy následok porušenia jedného zo základných práv garantovaných Európskym dohovorom. Za týchto okolností ESLP vyslovil záver, že použitie dôkazu o drogách získaného násilným podaním látky na vyvolanie vracania sťažovateľa, robí celé konanie proti nemu nespravodlivým.

ESLP vo vzťahu k zákazu mučenia pristupuje nekompromisne a vyslovuje každé mučenie za porušenie čl. 3. Na druhej strane však v rozhodnutiach ESLP možno badať náznaky „schizofrénie judikatúry“²³⁹ ESLP vo vzťahu k zákazu mučenia k právu na spravodlivý pro-

²³⁷ Podľa GOMIEN, D. *Krátky sprievodca Európskym dohovorom o ľudských právach*. Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy, Bratislava 1999, s. 14.

²³⁸ *Case of Jalloh v. Germany*, Application no. 54810/00, 11 July 2006.

²³⁹ Napr. REPÍK, B. K otázke účinnosti dôkazov získaných na základe priznania vynúteného hrozbou mučenia. In *Justičná revue*, roč. 60, č. 11, 2008, s. 1536.

ces, pretože hoci ESLP skonštatuje, že bol porušený článok 3 Európskeho dohovoru – zákaz mučenia, v tom istom prípade rozhodne, že tým nebolo porušené právo na spravodlivý proces. ESLP tým akceptuje doktrínu „ovocie z otráveného stromu“.

Jedným z takýchto rozhodnutí je prípad **Gäfgen** proti **Nemec-ku**.²⁴⁰ V danom prípade bol sťažovateľ počas výsluchu na polícii mučený s cieľom uviesť, kde sa nachádza osoba, ktorú sťažovateľ uniesol a podľa ESLP táto metóda výsluchu predstavovala neľudské zaobchádzanie, ktoré článok 3 Európskeho dohovoru zakazuje. ESLP ďalej skúmal, či porušenie článku 3 v štádiu vyšetrovania malo vplyv na priznanie sťažovateľa v konaní pred súdom. ESLP konštatuje, že pred svojím priznaním v druhý deň procesu, bol sťažovateľ poučený o práve nevypovedať a o skutočnosti, že žiadne vyhlásenie, ktoré pred tým urobil, nemôže byť použité ako dôkaz proti nemu. Je teda splnené, že vnútroštátna legislatíva a prax priznali určité dôsledky priznaniam získaným prostredníctvom zakázaného zlého zaobchádzania a vo vzťahu k sťažovateľovi teda došlo k obnoveniu *status quo ante*, teda právnej situácie pred porušením článku 3 Európskeho dohovoru. Okrem toho sťažovateľ, ktorý bol zastúpený právnym zástupcom, zdôraznil vo svojom vyhlásení v druhý deň procesu a na konci súdneho konania, že sa priznal slobodne, bez výčitiek svedomia a s cieľom prijať zodpovednosť za svoj čin. Na základe týchto skutočností ESLP nie je presvedčený, že nevlúčením napadnutých dôkazov v konaní sťažovateľ nemohol odoprieť výpoveď a nemal inú možnosť obhajoby než priznanie. ESLP teda nie je presvedčený, že porušenie článku 3 Európskeho dohovoru v štádiu vyšetrovania malo vplyv na priznanie sťažovateľa v neskoršom konaní pred súdom. ESLP poukazuje na svoje závery, že vnútroštátne súdy svoje rozhodnutie o odsúdení sťažovateľa založili na jeho priznaní počas súdneho konania bez toho, aby sa odvolávali na napadnuté dôkazy ako nevyhnutný dôkaz o jeho vine. ESLP teda rozhodol, že právo neobviniť sám seba bolo v konaní proti sťažova-

²⁴⁰ *Case of Gäfgen v. Germany*, Application no.22978/05), 1 June 2010, § 180 – 188.

teľovi zachované. ESLP rozhodol, že za daných okolností prípadu nevytlúčenie napadnutých dôkazov zabezpečených vďaka vyhláseniu získanému prostriedkami neľudského zaobchádzania nemalo vplyv na odsúdenie sťažovateľa a uloženie trestu. Keďže právo sťažovateľa na obhajobu a jeho právo neobviniť sám seba boli takisto rešpektované, súdne konanie proti nemu ako celok treba považovať za spravodlivé. Preto **nedošlo** k porušeniu článku 6 ods. 1 a ods. 3 Európskeho dohovoru.

Porušenie zákazu mučenia môže byť spôsobené nielen konaním, ktoré porušuje zákaz mučenia, ale aj neefektívnym vyšetrovaním tohto porušenia. Znamená to, že príslušné orgány musia vždy urobiť vážne kroky s cieľom zistiť, čo sa stalo a nespoliehať sa len na rýchle alebo nepodložené závere skončiť vyšetrovanie. Kľúčové rozhodnutie v tomto smere je v prípade **Assenov and others v. Bulgaria**.²⁴¹ ESLP konštatuje, že štát má všeobecnú povinnosť podľa čl. 1 Európskeho dohovoru „zabezpečiť každému, kto podlieha ich jurisdikcii, práva a slobody uvedené v Dohovore“. Na základe tejto povinnosti by štát mal zabezpečiť efektívne, úradné vyšetrovanie. Toto vyšetrovanie by malo byť schopné dospieť k zisteniu a potrestaniu zodpovedných. V tomto prípade ESLP uzatvára svoju úvahu, že v danom prípade bol porušený čl. 3 Európskeho dohovoru, na základe toho, že zlyhalo oficiálne úradné vyšetrovanie daného prípadu.

V prípade **Mikheyev v. Russia**²⁴² Európsky súd nanovo zdôraznil že vyšetrovanie údajného zlého zaobchádzania vykonávané štátnym orgánom musí byť efektívne a malo by byť aj **nezávislé**. Preto nemožno vyšetrovanie považovať za nezávislé ak príslušníci toho istého oddelenia alebo jednotky vyšetrojú prípad, do ktorého je zapletený príslušník tejto jednotky. Nezávislosť vyšetrovania neznamená iba absenciu hierarchického alebo inštitucionálneho prepojenia, ale tiež

²⁴¹ *Case of Assenov and others v. Bulgaria*, Application no. 24760/94, 28. October 1998, § 92.

²⁴² *Case of Mikheyev v. Russia*, Application no. 77617/01 26. April 2006 § 110.

nezávislosť v praktickom význame. Podobné stanovisko Európsky súd zaujal aj v prípade **Ognyanova and Choban v. Bulgaria**²⁴³ a zdôrazňuje „*Výšetrovanie musí byť úplné, nestranné a dôkladné. Nie je to povinnosť vo vzťahu k výsledku ale k použitým prostriedkom*“. Výšetrovanie tiež musí byť účinné v tom zmysle, že je schopné doviesť k usvedčeniu a potrestaniu zodpovedných osôb

V rozhodnutiach ESLP sa tiež výrazne prejavuje **prezumpcia viny**. V prípade **Ribitsch v. Austria**²⁴⁴ sťažovateľ namietal, že zranenia, ktoré mal v čase prepustenia z policajnej cely, konkrétne modriny, na vnútornej a vonkajšej strane jeho pravej ruky, mu boli spôsobené počas jeho zatknutia. Vláda popierala toto tvrdenie a namietala, že pre vyslovenie porušenia zlého zaobchádzania toto musí byť zistené bez dôvodných pochybností. V danom prípade sa Súd vyslovil, že v tomto prípade má štát **povinnosť vierohodne preukázať, ako vznikli sťažovateľove zranenia**. Tento trend v rozhodovaní ESLP bol potvrdený aj v prípade **Bekos and Koutropoulos v. Greece**.²⁴⁵ Podľa ESLP, keď je jednotlivec umiestnený do policajnej cely zdravý, avšak pri prepúšťaní sa zistia zranenia, je povinnosťou štátu poskytnúť vierohodné vysvetlenie ako vznikli zranenia, ktoré sa týkajú článku 3 Európskeho dohovoru.

Prezumpcia viny bola potvrdená aj v rozhodnutí **Pruneanu v. Moldova**²⁴⁶. V tomto rozhodnutí ESLP dospel k záveru, že ak je osoba zranená počas zadržania alebo iného obmedzenia osobnej slobody, takéto zranenie zvyšuje predpoklad, že s touto osobou bolo neľudsky zaobchádzané. Je povinnosťou štátu poskytnúť dostatočné vysvetlenie, ako ku zraneniam došlo, v opačnom prípade ide o porušenie článku 3 Európskeho dohovoru.

²⁴³ *Case of Ognyanova and Choban v. Bulgaria*, Application no. 46317/99, 23 February 2006 – 23 May 2006 (final), § 102, 105.

²⁴⁴ *Case Ribitsch v. Austria*, Application no. 18896/91, 21. November 1995, § 34.

²⁴⁵ *Case of Bekos and Koutropoulos v. Greece*, Application no. 15250/02, § 70.

²⁴⁶ *Case Pruneanu v. Moldova*, Application no. 6888/03 § 44.

4. Limity zásahov do osobnej slobody

Právo na osobnú slobodu patrí najzákladanejším ľudským právam. Z historického hľadiska jeho ochrana bola predmetom ochrany ešte pred tým, ako bolo zaradené medzi klasické liberálne práva, ktoré sa spájajú so začiatkom novoveku.²⁴⁷ Medzi stredovekými právnymi dokumentmi garantujúcimi toto právo má osobitný význam **Magna charta libertatum** alebo aj *Great Bill of Rights* z 15. 6. 1215, ktorú podpísal kráľ Ján Bezzemok. Uvedený dokument zaistoval osobnú slobodu jednotlivca a jeho majetkové práva. Bez súdneho rozhodnutia nesmel byť žiadny slobodný muž stíhaný, zatknutý a ani mu konfiškovaný majetok.²⁴⁸

Pod osobnou slobodou sa rozumie voľný, ničím neobmedzený pohyb človeka, ktorý sa môže podľa vlastného rozhodnutia zdržiavať na určitom mieste alebo slobodne z tohto miesta odísť.²⁴⁹ Účelom práva na slobodu je zabezpečiť, aby nebol nikto svojvoľne pozbavený slobody.

Právo na osobnú slobodu je garantované predovšetkým v:²⁵⁰

- čl. 17 Ústavy „*Osobná sloboda sa zaručuje. Nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Nikoho nemožno pozbaviť slobody len pre neschopnosť dodržať zmluvný záväzok.*“;
- čl. 8 Listiny základných práv a slobôd²⁵¹ „*Osobná sloboda je zaručená. Nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak než z dôvodov*

²⁴⁷ Bližšie pozri – SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch*. I. zväzok. Eurokódex, Žilina 2011, s. 391 a nasl.

²⁴⁸ Podľa *Ottův slovník naučný. Šesnáctý díl. Lih – Media*: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Praha: Argo/Paseka, 1999, s. 599.

²⁴⁹ Porovnaj napr. *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky*, sp.zn. III. ÚS 204/02 z 22. januára 2004.

²⁵⁰ Porovnaj ČIČ, M., a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2012, s. 125.

²⁵¹ Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza *Listina základných práv a slobôd*.

a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Nikoho nemožno pozbaviť slobody len preto, že nie je schopný dodržať zmluvný záväzok.“

- čl. 9 Všeobecnej deklarácie ľudských práv²⁵² „Nikto nesmie byť svojvoľne zatknutý, zadržaný alebo vyhostený.“
- čl. 9 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach²⁵³ „Každý má právo na slobodu a osobnú bezpečnosť. Nikto nesmie byť svojvoľne zatknutý alebo zadržaný. Nikto nesmie byť pozbavený slobody okrem prípadov, keď sa tak [stane] na základe zákona a v zhode s konaním, ktoré ustanovuje zákon.“
- čl. 37 Dohovoru o právach dieťaťa²⁵⁴ „Štáty ... zabezpečia, aby žiadne dieťa nebolo nezákonne alebo svojvoľne pozbavené slobody. Zatknutie, zadržanie alebo uväznenie dieťaťa sa vykonáva v súlade so zákonom a používa sa len ako krajné opatrenie a na najkratší potrebný čas“
- čl. 5 Európskeho dohovoru „Každý má právo na slobodu a osobnú bezpečnosť. Nikoho nemožno pozbaviť slobody okrem nasledujúcich prípadov, pokiaľ sa tak stane v súlade s konaním ustanoveným zákonom...“
- čl. 6 Charty základných práv Európskej únie²⁵⁵ „Každý má právo na slobodu a osobnú bezpečnosť.“

Najrozsiahlejšie je právo na osobnú slobodu upravené v spomínanom čl. 5 Európskeho dohovoru. Spomínaný čl. 5 striktné a taxatívne stanovuje prípady do možných zásahov²⁵⁶ ale aj stanovuje pomerene

²⁵² Všeobecná deklarácia ľudských práv, prijatá na zasadnutí III. Valného zhromaždenia Organizácie spojených národov (OSN) vo forme rezolúcie číslo 217 (III) dňa 10. decembra 1948.

²⁵³ Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb.

²⁵⁴ Dohovor o právach dieťaťa, Oznámenie FMZV č. 104/1991 Zb. v znení neskorších protokolov (Oznámenia MZV č. 50/2003 Z. z., 424/2004 Z. z., 615/2006 Z. z., 256/2009 Z. z.).

²⁵⁵ Charta základných práv Európskej únie, Ú. v. EÚ C 83, 30.3.2010, s. 389 – 403.

²⁵⁶ „1. Každý má právo na slobodu a osobnú bezpečnosť. Nikoho nemožno pozbaviť slobody okrem nasledujúcich prípadov, pokiaľ sa tak stane v súlade s konaním ustanoveným zákonom:

široké procesné záruky legálnosti konania štátu obmedzujúceho osobnú slobodu.²⁵⁷ V zmysle Európskeho dohovoru je toto právo dokonca „**príliš dôležité**“.²⁵⁸

Záruky práva na osobnú slobodu garantované v čl. 5 Európskeho dohovoru sa vyznačujú niektorými charakteristickými znakmi:²⁵⁹

- taxatívny výpočet dôvodov obmedzenia osobnej slobody,
- reštriktívny výklad ESLP pri aplikácii na jednotlivé prípady,
- obligatórnosť uplatňovania čl. 5 Európskeho dohovoru,
- osobitný vzťah k vnútroštátnemu právu,
- priama aplikovateľnosť iných článkov Európskeho dohovoru pre

a) zákonné uväznenie po odsúdení príslušným súdom;

b) zákonné zatknutie alebo iné pozbavenie slobody osoby preto, že sa nepodrobila rozhodnutiu vydanému súdom podľa zákona, alebo preto, aby sa zaručilo splnenie povinností ustanovenej zákonom;

c) zákonné zatknutie alebo iné pozbavenie slobody osoby za účelom predvedenia pred príslušný súdny orgán pre dôvodné podozrenie zo spáchania trestného činu, alebo ak sú oprávnené dôvody domnievať sa, že je potrebné zabrániť jej v spáchaní trestného činu alebo v úteku po jeho spáchaní;

d) iné pozbavenie slobody maloletého na základe zákonného rozhodnutia na účely výchovného dohľadu alebo jeho zákonné pozbavenie slobody na účely jeho predvedenia pred príslušný orgán; ...“

²⁵⁷ „2. Každý, kto je zatknutý, musí byť oboznámený bez meškania a v jazyku, ktorému rozumie, s dôvodmi svojho zatknutia a s každým obvinením proti nemu.

3. Každý, kto je zatknutý alebo inak pozbavený slobody v súlade s ustanoveniami odseku 1 písm. c) tohto článku, musí byť ihneď predvedený pred sudcu alebo inú úradnú osobu splnomocnenú zákonom na výkon súdnej právomoci a má právo byť súdený v primeranej lehote alebo prepustený počas konania. Prepustenia sa môže podmieniť zárukou, že sa dotknutá osoba ustanoví na pojednávanie.

4. Každý, kto bol pozbavený slobody zatknutím alebo iným spôsobom, má právo podať návrh na konanie, v ktorom by súd urýchlene rozhodol o zákonnosti jeho pozbavenia slobody a nariadil prepustenie, ak je pozbavenie slobody nezákonné.“

²⁵⁸ „Finally and above all, the right to liberty is **too important** in a “democratic society” within the meaning of the Convention...“ porovnaj Case De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium, Application nos. 2832/66; 2835/66; 2899/66, 18 June 1971, § 65.

²⁵⁹ Bližišie SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch*. I. zväzok. Eurokódex, Žilina 2011, s. 392 a nasl.

realizácii procesných záruk vylučujúcich protiprávne obmedzenie osobnej slobody,

- individuálnosť posudzovania prípadov,
- pozitívna povinnosť štátu pri jeho aplikácii.

Každé pozbavenie slobody musí byť v zmysle uvedených záruk „**zákonné**“, t. j. musí byť vykonané „v súlade s konaním ustanoveným zákonom“, a okrem toho každé opatrenie, ktorým je jednotlivec pozbavený slobody, musí byť zlučiteľné s účelom čl. 17 Ústavy, resp. čl. 5 Európskeho dohovoru, ktorým je ochrana jednotlivca proti svojvôli.²⁶⁰ Podľa ustálenej praxe ESLP „každé pozbavenie slobody sa musí realizovať nielen v súlade s hmotnoprávnymi a procesnými pravidlami vnútroštátneho právneho poriadku, ale takisto musí byť v **súlade so samotným účelom článku 5, a to ochrániť jednotlivca pred svojvôľou**“.²⁶¹

Najzávažnejšie zásahy do nedotknuteľnosti osoby sú vykonávané predovšetkým v trestnom konaní alebo pri výkone niektorých oprávnení ozbrojených bezpečnostných zborov. Takýmto zásahom do nedotknuteľnosti osoby je napr. osobná prehliadka, resp. oprávnenie policajta presvedčiť sa, či osoba, proti ktorej sa vykonáva služobný zákrok, nemá pri sebe zbraň (§ 22 ods. 1 zákona o Policajnom zbere). Pokiaľ osoba podáva vysvetlenie podľa zákona o Policajnom zbere a nebolo voči nej začaté trestné stíhanie, nie je možné vykonávať uvedené oprávnenie takým spôsobom, že osobe je nariadené vyzliecť sa do naha a potom sa jej skontrolujú všetky veci. V tomto prípade Ústavný súd skonštatoval, že bolo zasiahnuté do nedotknuteľnosti a súkromia tejto osoby hrubou neprimeranosťou tohto zásahu k okolnostiam prípadu.²⁶²

²⁶⁰ Porovnaj *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp. zn. I. ÚS 187/07 z 22. apríla 2008.

²⁶¹ Porovnaj *Case Kurt v. Turkey*, Application no. 24276/94, 25 May 1998, § 122.

²⁶² *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp.zn. III. ÚS 204/02 z 22. januára 2004.

Väzba je najzávažnejším zásahom do osobnej slobody a do práv obvineného. Vzhľadom na závažnosť tohto zásahu **vyžaduje po celý čas trvania súdnu kontrolu**. Tá začína rozhodovaním súdu po obmedzení osobnej slobody obvineného a je ochranným štítom garancie dôvodnosti väzby po celý čas jej trvania. Je výsostným právom ale i povinnosťou všeobecného súdu dbať o to, aby doba väzby obvineného neprekročila nevyhnutnú hranicu. Za tým účelom mu patrí skúmať všetky okolnosti spôsobilé potvrdiť alebo vyvrátiť existenciu skutočného verejného záujmu odôvodňujúceho so zreteľom na prezumpciu neviny výnimku z pravidla rešpektovania osobnej slobody a uviesť tieto okolnosti v rozhodnutiach o žiadostiach obvineného o prepustenie z väzby. Okolnosti odôvodňujúce väzbu sa počas jej trvania môžu meniť, a preto sa vyžaduje periodická súdna kontrola dlhšie trvajúcej väzby.²⁶³

Článok 17 ods. 2 Ústavy obsahuje pri väzbe také práva, akými sú napríklad: **právo byť vo väzbe len zo zákonného dôvodu a na základe rozhodnutia sudcu alebo súdu; právo podať návrh na konanie, v ktorom by súd neodkladne alebo urýchlene rozhodol o zákonnosti väzby a nariadil prepustenie, ak je táto nezákonná; a právo nebyť vo väzbe dlhšie ako po nevyhnutnú, resp. primeranú dobu alebo byť prepustený počas konania**, pričom prepustenie môže byť v zákonom určených prípadoch podmienené zárukou. Z práva nebyť vo väzbe z iného ako zo zákonného dôvodu a na základe rozhodnutia sudcu alebo súdu vyplýva priama spojitosť zákonného väzobného dôvodu s rozhodnutím sudcu alebo súdu nielen pri vzatí do väzby, ale aj počas jej trvania.²⁶⁴ Obvinený môže byť do väzby vzatý a v nej držaný len z tých zákonných dôvodov, ktoré sú uvedené vo výrokoch súdnych rozhodnutí

Podľa slovenského práva v prípade dlhšie trvajúcej väzby musia

²⁶³ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. III. ÚS 26/01, z 8. marca 2001.

²⁶⁴ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. III. ÚS 7/2000, zo 16. novembra 2000.

byť splnené **štyri podmienky**. Musí existovať po formálnej stránke **uznesenie o vznesení obvinenia**. Po materiálnej stránke sa vyžaduje **existencia kvalifikovaného podozrenia zo spáchania skutku**, za ktoré je vznesené obvinenie, podporované vykonaným dokazovaním v miere preukaznosti skutku zodpovedajúcej príslušnému štádiu konania, musí existovať **niektorý z väzobných dôvodov** § 71 ods. 1 TP a musí byť splnená podmienka, aby (orgány činné v trestnom konaní a) súd postupoval(i) vo veci samej s **osobitnou starostlivosťou a urýchlením**. V prípade, že súdy pri rozhodovaní o väzbe nekonajú s dostatočným urýchlením, dochádza k porušeniu čl. 17 ods. 2 a ods. 5 Ústavy. Z čl. 127 ods. 2 Ústavy vyplýva, že v prípade porušenia práv garantovaných čl. 17 ods. 2 a ods. 5 Ústavy o väzbe (obžalovaného) na základe podmienok tam uvedených, dôsledkom porušenia takých práv a slobôd v konaní o väzbe nemôže byť iné rozhodnutie, než je prepustenie (obžalovaného) z väzby na slobodu – zákaz pokračovať v porušovaní práv a slobôd.²⁶⁵

V zmysle § 79 ods. 2 TP, súd je v každom období trestného stíhania povinný skúmať, či dôvody väzby trvajú, či sa zmenili, a teda i to, že v prípade nepretrvávania dôvodov väzby obvineného musí dôjsť k ukončeniu väzby prepustením obvineného z väzby na slobodu. Skúmanie dôvodov väzby je periodický akt, znamenajúci v konečnom dôsledku prejavenie navonok iba v prípade prepustenia z väzby (či zmene dôvodov väzby), nie však pri aktuálnom zistení nemennosti dôvodnosti väzby (negatívne rozhodnutie súd v pravidelných intervaloch pri prieskume väzby ex offio nevydáva). Iná situácia nastáva, keď súd v rámci svojich garančných práv a povinností vo vzťahu k väzbe obvineného je povinný rozhodnúť o žiadosti obvineného na prepustenie z väzby na slobodu (§ 79 ods. 3 TP). Pri posudzovaní neodkladnosti a urýchlenosti rozhodovania o zákonnosti väzby sa vychádza aj z pravidla, že keď sa na rozhodovaní o návrhu osoby pozbavenej osobnej slobody na preskúmanie zákonnosti tohto pozbavenia zúčastnilo

²⁶⁵ *Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Tost 12/2014 z 23. apríla 2014.*

viac stupňov súdov, berie sa do úvahy celková dĺžka konania, to znamená od podania návrhu až do právoplatného rozhodnutia o ňom.²⁶⁶

Ako už bolo uvedené, Ústavný súd venuje osobitnú pozornosť rýchlosti rozhodovania súdov o vzatí do väzby, resp. prepustení z väzby. Požiadavke neodkladnosti rozhodovania o žiadosti o prepustenie z väzby v zmysle čl. 17 ods. 2 a 5 Ústavy **nezodpovedá lehota počítaná na mesiace, ale na týždne**. Tejto požiadavke preto spravidla nemôže zodpovedať lehota konania **presahujúca** na jednom stupni súdu **dobu jedného mesiaca a ani nečinnosť trvajúca týždne**.²⁶⁷ Konanie o návrhu prokurátora na vzatie sťažovateľa do väzby **trvajúce päť týždňov** je neústavné s následkom porušenia základného práva sťažovateľa na osobnú slobodu.²⁶⁸ Konanie o žiadosti obvineného o prepustenie z väzby na okresnom súde v trvaní **osem týždňov možno považovať za ústavne neakceptovateľné**. Z príslušných ustanovení Ústavy alebo Európskeho dohovoru možno odvodiť neodkladnosť rozhodovania všeobecného súdu o žiadosti obvineného o prepustenie z väzby. Práva podľa čl. 17 ods. 2 a 5 Ústavy Slovenskej republiky môže porušiť aj prokurátor oneskoreným predložením žiadosti o prepustenie z väzby súdu²⁶⁹. Z ústavného hľadiska je neúnosné, aby sa o dôvodnosti ďalšieho trvania väzby **nerozhodlo niekoľko mesiacov** pre nesprávne zloženie príslušného senátu, a to dokonca s priamymi následkami pre osobu zbavenú osobnej slobody.²⁷⁰

Trestný poriadok väzbu chápe ako **ultima ratio** a z toho dôvodu pripúšťa možnosť väzbu nahradiť zárukou záujmového združenia alebo dôveryhodnej osoby, písomným sľubom obvineného, dohľadom probačného a mediáčného úradníka nad obvineným a peňažnou zárukou (§ 80, 81 TP). Obsahom základného práva podľa čl. 17 ods.

²⁶⁶ Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Tost 12/2014 z 23. apríla 2014.

²⁶⁷ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. III. ÚS 255/03 zo 14. januára 2004.

²⁶⁸ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 188/06 z 23. augusta 2006.

²⁶⁹ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 126/05 z 24. augusta 2005.

²⁷⁰ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn.I. ÚS 217/05 zo 14. júna 2006.

5 Ústavy je aj oprávnenie trestne stíhanej osoby, aby súd rozhodujúci o jej väzbe skúmal významné skutočnosti pre a proti väzbe vrátane možnosti nahradiť ju zárukou, sľubom alebo peňažnou zárukou, pričom ak sa rozhodne trestne stíhanú osobu do väzby vziať alebo ju v nej ďalej držať, aby boli takéto rozhodnutia založené na konkrétnych skutočnostiach, a nie na abstraktnej úvahe.²⁷¹ Z práva na osobnú slobodu podľa čl. 5 ods. 3 Európskeho dohovoru vyplýva, že v prípade, ak osoba pozbavená osobnej slobody väzbou požiada o jej nahradenie peňažnou zárukou, súd rozhodujúci o väzbe je povinný sa s touto žiadosťou náležite vysporiadať, pretože v opačnom prípade dochádza k porušeniu označených práv.²⁷²

V zmysle judikatúry Ústavného súdu, sa pri nahradení väzby dohľadom probačného alebo mediačného úradníka kladú iné požiadavky ako na rozhodovanie o iných prostriedkoch nahradzujúcich väzbu. Pri rozhodovaní o prijatí peňažnej záruky, resp. sľubu či záruky záujmového združenia sa predpokladá určitý prejav vôle s ponukou takej záruky alebo sľubu a súd, resp. sudca pre prípravné konanie sa spravidla obmedzí len na ich prijatie alebo neprijatie. Pri dohľade probačného a mediačného úradníka však sudca nerozhoduje o „prijatí“ alebo „neprijatí“ dohľadu, pretože takýto dohľad neponúka tento úradník ako súkromná osoba, ale naopak, vykonáva ho ako štátny orgán na základe súdneho rozhodnutia, ktoré je predpokladom (nie následkom) jeho činnosti (§ 25 ods. 1 TP). Súd alebo sudca pre prípravné konanie rozhodujúci o väzbe je oprávnený (a vzhľadom na preferenciu osobnej slobody vyplývajúcu z čl. 5 ods. 1 Európskeho dohovoru aj povinný) skúmať, či účel väzby nemožno rovnako dobre dosiahnuť ponechaním alebo prepustením obvineného na slobodu za súčasného dozoru probačného a mediačného úradníka, a to aj v prípade, že takýto návrh **nebol výslovne uplatnený**. Opačný výklad ustanovenia

²⁷¹ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. III. ÚS 38/01, z 11. októbra 2001.*

²⁷² *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 240/06 z 13. septembra 2006.*

§ 80 ods. 1 písm. c) TP podľa Ústavného súdu nemožno považovať za ústavne súladný.²⁷³

S uplatnením práva na osobnú slobodu súvisí aj právo na **nazera-
nie do spisu** (§ 69 TP) v súvislosti s rozhodovaním o väzbe. Neumož-
nenie nahliadnutia do trestného spisu pri uplatnení práva obvineného
v súvislosti s podaním jeho žiadosti o prepustenie z väzby je v príčin-
nej súvislosti s porušením jeho práv zaručených čl. 17 ods. 2 Ústavy
a čl. 5 ods. 4 Európskeho dohovoru. Účelom práva nazerať do spisu
je poskytnutie príležitosti oboznámiť sa so všetkými skutočnosťami
podstatnými pre rozhodnutie vo veci, a tým aj v plnej miere predložiť
súdu vlastnú argumentáciu v záujme ochrany vlastných práv, nielen
pokiaľ ide o konanie vo veci samej, ale aj v konaní o zákonnosti väz-
by.²⁷⁴

Vo svojej rozhodovacej činnosti Ústavný súd venuje svoju pozor-
nosť aj vzťahu väzby a výkonu trestu odňatia slobody, lebo obidva
trestnoprocenšie inštitúty významným spôsobom zasahujú do osob-
nej slobody jednotlivca. Súčasťou zákonného obsahu základného prá-
va podľa čl. 17 ods. 5 Ústavy je aj právo nebyť vzatý do väzby, pokiaľ sú
dané podmienky pre nástup výkonu trestu odňatia slobody.²⁷⁵

5. Limity zásahov do práva na súkromie

V prípravnom konaní sa okrem práva na osobnú slobodu zásad-
ným spôsobom zasahuje aj do práva na súkromie. Súkromie je tu chá-
pané ako intímny svet človeka, ktorý je uzatvorený pred verejnosťou
a najmä pred akýmikoľvek zásahmi štátu.²⁷⁶ Práva na súkromie sú po-

²⁷³ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp. zn. II. ÚS 67/2013 z 5. júna 2013.

²⁷⁴ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky*, sp.zn. III. ÚS 163/03 z 25. februára 2004

²⁷⁵ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky*, sp.zn. III. ÚS 79/2000 z 31. mája 2001

²⁷⁶ Bližšie SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch*. II. zväzok. Eurokódex, Žilina 2011, s. 385

skytované garancie najmä v čl. 8 Európskeho dohovoru. Článok 8 Európskeho dohovoru síce hovorí len o súkromnom živote a korešpondencii, avšak ESLP za súčasť súkromného života a korešpondencie považuje aj telefonické hovory.²⁷⁷ Na rozdiel od Európskeho dohovoru, kde sa ochrana práva na súkromie sústreďuje predovšetkým v spomínanom čl. 8, v Ústave sú garancie rozptýlené do viacerých článkov (napr. čl. 16 Nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia, čl. 19 Ochrana ľudskej dôstojnosti, rodinného života a osobných údajov, 21 Domová sloboda, čl. 22 Tajomstvo prepravovaných správ). Ústava vytvorenú štruktúru ochrany súkromia vnútorne diferencuje.²⁷⁸

V zmysle ustálenej rozhodovacej činnosti ESLP, resp. Ústavného súdu, zásah do práva na súkromie sa skúma v určitej postupnosti, pričom doktrína štrasburských orgánov ochrany práva uvádza tri základné kritéria posudzovania – **legalita**, **legitimita** a **proporcionalita**.²⁷⁹

Legalita zásahu do práva na súkromie znamená, že štát môže do práva na súkromie zasiahnuť iba na základe zákona. Preto v rámci legality zásahu sa skúma, či k nemu došlo v súlade s platnými právnymi predpismi, pričom sa prihliada aj na to, či právny predpis bol verejne publikovaný, a teda dostupný, a či jeho následky boli predvídateľné. Skúma sa teda aj kvalita zákonnej úpravy, ktorá je základom zásahu do práva na súkromie. V prípade Gillan a Quinton proti Spojenému kráľovstvu²⁸⁰ kde ESLP zdôrazňuje, že slovné spojenie „v súlade so zákonom“ sa nezakladá iba na vnútroštátnom právnom poriadku, ale je tiež založené na požiadavkách právneho štátu, ako je výslovne zmie-

²⁷⁷ Porovnaj *Case of Klass and others v. Germany*, Application no. 5029/71, 6 September 1978, *Case Huvig v. France*, Application no. 11105/84 24, April 1990, *Case of Amann v. Switzerland*, Application no. 27798/95, 16 February 2000.

²⁷⁸ Porovnaj ČENTÉŠ, J. *Odpočúvanie – procesnoprávne a hmotnoprávne aspekty*. Bratislava: Nakladateľstvo C. H. Beck, 2013, s. 25.

²⁷⁹ Bližšie pozri napr. ZÁHORA, J. Uchovanie počítačových údajov a ochrana súkromia. In: *Justičná revue: časopis pre právnu prax*. č. 6 – 7/2011, s. 904 a nasl.

²⁸⁰ Porovnaj *Case of Gillan and Quinton v. the United Kingdom*, Application no. 4158/05, 12 January 2010, § 76 – § 81.

nené v preambule Európskeho dohovoru a implicitne obsiahnuté v článku 8 tohto dohovoru.

Legitimita zásahu do práva na súkromie vyplýva z čl. 8 ods. 2 Európskeho dohovoru a znamená, že do práva na súkromie možno zasiahnuť len vtedy, keď je to v záujme štátu z dôvodov ochrany národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, predchádzania nepokojov a zločinnosti, v záujme spoločnosti kvôli ochrane zdravia a morálky, zabezpečeniu hospodárskeho blahobytu krajiny a v záujme jednotlivcov pre ochranu ich práv a slobôd.

Proporcionalita zásahu znamená, že k zásahu možno prikočiť len vtedy, keď je to nevyhnutné (sledovaný cieľ nemožno dosiahnuť miernejšími prostriedkami) a iba v duchu požiadaviek, ktoré sa kladú na demokratickú spoločnosť vyznačujúcu sa pluralizmom, toleranciou a voľným duchom.²⁸¹

ESLP v prípade *Camenzind v. Switzerland*²⁸² podal výklad k článku 8 ods. 2 Európskeho dohovoru. ESLP sa vyjadril, že štáty, ktoré ratifikovali dohovor, môžu rozhodnúť o opatreniach ako prehliadka obytných priestorov a zaistenie vecí s cieľom získať dôkaz o spáchaní určitého trestného činu, ak to považujú za nevyhnutné. ESLP posúdi, či uvedený dôvod, ktorý oprávnil vykonanie takéhoto úkonu, je významný a dostatočný a či bol dodržaný **princíp primeranosti**. ESLP garantuje to, že náležitá legislatíva a prax musia umožniť jednotlivcom adekvátnu a efektívnu ochranu pred zneužitím. ESLP musí byť najmä pozorný v prípadoch, kde sú štátne orgány splnomocnené vnútroštátnym právom na nariadenie a vykonanie prehliadky bez príkazu súdu.

ESLP sa ďalej vyjadril, že výraz „**v súlade so zákonom**“ v zmysle tohto článku znamená, že zásah do práva na súkromie musí mať základ vo vnútroštátnej úprave. Preto ak žiadateľ nepredložil žiadne dôkazy

²⁸¹ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp. zn. I. ÚS 117/07 zo 4. februára 2009, § 13.

²⁸² *Case of Camenzind v. Switzerland*, 16. decembra 1997.

na podporu svojho tvrdenia, že to nebolo v súlade so zákonom, ESLP predpokladá, že to bolo v súlade so zákonom.

„**Nevyhnutné v demokratickej spoločnosti**“ vyjadruje, že nevyhnutnosť znamená to, že tento zásah zodpovedá naliehavej sociálnej potrebe a je primeraný legitímnemu zamýšľanému cieľu. V otázke, či uvedený zásah je nevyhnutný v demokratickej spoločnosti súd uvádza, že štáty, ktoré ratifikovali dohovor sa môžu rozhodnúť, že takýto zásah, ako domová prehliadka je nevyhnutný na získanie dôkazu v konkrétnom trestnom čine. Skutočnosť, že prehliadka priestorov na bývanie bola vykonaná bez súdneho príkazu nemusí preto znamenať, že bol porušený dohovor.²⁸³

Ústavou vytvorená ochrana práva na súkromie sa vnútorne diferencuje. Jednotlivými ustanoveniami sa zaručuje ochrana súkromia v rôznych životných situáciách. Do sféry ochrany súkromia patrí aj ochrana obydlia. Vzhľadom na to, že Ústava SR pojem „obydlie“ bližšie nedefinuje, Ústavný súd pri vymedzení obsahu tohto pojmu odkazuje aj na príslušnú judikatúru týkajúcu sa predovšetkým čl. 8 ods. 1 Európskeho dohovoru.²⁸⁴ Podľa ustálenej rozhodovacej činnosti ESLP sa pojem obydlie vykladá extenzívnejšie ako vnútroštátna právna úprava. Čo sa týka slova „obydlie“ (home) v anglickom texte článku 8 Európskeho dohovoru, ESLP poznamenal, že v niektorých zmluvných štátoch, zvlášť v Nemecku, je jeho chápanie rozšírené na obchodné priestory. Taká interpretácia je navyše plne v súlade s francúzskym textom, keďže slovo „domicile“ má širší význam než slovo „home“ a môže sa rozšíriť napríklad na kanceláriu, v ktorej osoba vykonáva svoju profesiu. V tomto kontexte tiež nemožno vždy určiť presné rozdiely, keďže činnosti, ktoré sa vzťahujú k profesii alebo obchodu, možno vykonávať aj zo súkromného sídla, a aktivity, ktoré sa k povolaniu alebo obchodu nevzťahujú, možno vykonávať aj v úra-

²⁸³ Bližšie ZÁHORA, J. *Zaistenie vecí pre účely trestného konania*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru PZ, 2005, s. 8.

²⁸⁴ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky*, sp.zn. I. ÚS 13/2000, z 10. júla 2001.

de alebo komerčných priestoroch. Preto zúžený výklad slov „home“ a „domicile“ môže predstavovať rovnaké riziko nespravodlivého zaobchádzania ako zúžený výklad pojmu „súkromný život“. Všeobecnejšie povedané, interpretovať slová „súkromný život“ a „domov“ ako obsahujúce určité profesijné a obchodné aktivity alebo priestory by bolo v súlade so základným cieľom a účelom článku 8 Európskeho dohovoru, konkrétne s ochranou jednotlivca proti svojvoľnému zasahovaniu štátnych orgánov.²⁸⁵ ESLP vyhlásil, že v zmysle tohto ustanovenia sa za obydlie považuje aj to obydlie, ktoré jednotlivec vytvoril v rozpore s vnútroštátnym právom.²⁸⁶

Opodstatnenosť nariadenia a vykonania domovej prehliadky patrí do právomoci všeobecného súdu, pretože všeobecný súd skúma celý priebeh trestného konania a musí komplexne hodnotiť dôkazy v ňom vykonané, a to s ohľadom na ústavnosť zásahu do základných práv a slobôd ďalších osôb týmito dôkazmi dotknutých. Poškodená osoba je oprávnená žiadať, aby všeobecný súd aspoň v odôvodnení rozhodnutia v trestnej veci, v ktorej bola nariadená a vykonaná domová prehliadka, vyslovil, že jej nariadením a vykonaním boli porušené jeho základné práva a slobody.²⁸⁷

Súčasťou základného práva na súkromie podľa čl. 22 Ústavy a čl. 13 Listiny je aj právo na ochranu informácií **prenášaných prostredníctvom sietí rôznych telekomunikačných operátorov**, pričom použitím gramatického (jazykového) výkladu týchto právnych noriem je táto skutočnosť nepochybná.²⁸⁸ Ústavný súd viac krát vyslovil názor,²⁸⁹

²⁸⁵ *Case of Niemietz v. Germany*, Application no. 13710/88, 16 December 1992, § 30, 31.

²⁸⁶ *Case of Buckley v. the United Kingdom*, Application no. 20348/92, 29 September 1996, § 53.

²⁸⁷ *Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp. zn. III. ÚS 97/06 z 29. marca 2006.

²⁸⁸ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp. zn. III. ÚS 133/2010 z 27. septembra 2011.

²⁸⁹ *Napr. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp. zn. I. ÚS 274/05 zo 14. júna

že príkazy, ktoré sú zásahom do práva na súkromie, práva na nedotknuteľnosť obydlia či práva na listové tajomstvo a tajomstvo dopravovaných správ, sú ako dôkazný prostriedok preskúmateľné v rámci trestného konania. Dotknutá osoba môže v trestnom konaní pred súdom namietat' nezákonnosť takéhoto dôkazného prostriedku a z toho vyplývajúcu nepoužiteľnosť dôkazu, ale len pri súčasnom splnení dvoch podmienok, a to trestná vec musí dospieť do štádia súdneho konania a dotknutá osoba musí byť stranou v trestnom konaní či už ako obžalovaná, alebo ako poškodená. Spravidla až po skončení trestného konania možno na Ústavnom súde sťažnosťou podľa čl. 127 ods. 1 Ústavy namietat' prípadné porušenia základných práv alebo slobôd, ktoré neboli odstránené v jeho priebehu.²⁹⁰ Zároveň to znamená, že ochrana zo strany trestného súdu vôbec neprichádza do úvahy v prípadoch, ktoré sa pred trestný súd vôbec nedostanú, ale ani v prípadoch takých dotknutých osôb, ktoré nie sú stranami v trestnom konaní.²⁹¹

6. Záver

V trestnom konaní dochádza ku konfliktu medzi záujmom štátu na zistení a potrestaní páchatel'ov trestných činov a záujmom na dodržaní všetkých ústavných práv jednotlivca. Právny poriadok zásahy do niektorých práv a absolútne zakazuje, v iných prípadoch pripúšťa zásahy za presne stanovených podmienok. Je to dané tým, že vykonanie niektorých úkonov sa z hľadiska ich účelu nezaobíde bez určitých ingerencií do týchto práva a slobôd, avšak iba v prípadoch a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. V trestnom konaní platí zásada primeranosti

2006, *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp. zn. III. ÚS 80/08 z 27. mája 2008, *Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp. zn. III. ÚS 485/2013 z 29. októbra 2013.

²⁹⁰ *Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp. zn. IV. ÚS 76/05 zo 16. marca 2005.

²⁹¹ *Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky* sp. zn. I. ÚS 274/05 zo 14. júna 2006.

a zdržanlivosti. Za toho vyplýva, že obvinenému možno ukladať len také obmedzenia, ktoré sú potrebné na zabezpečenie úspešného vykonania trestného konania. Na druhej strane však z judikatúry Ústavného súdu vyplýva, že z ústavnej zásady prezumpcie nevinu však nevyplýva zákaz, aby s tým, voči komu sa trestné konanie začalo, nebolo možné zaobchádzať ako s obvineným. Obvinený je povinný strpieť rôznorodé obmedzenia upravené buď ústavou, alebo zákonom. Tieto obmedzenia však nenarušujú prezumpciu nevinu, pretože ich cieľom nie je ani zistenie a ani vyhlásenie viny obvineného.

Medzi práva, kde nie je prípustný žiadny legitímny zásah, ako napr. v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom a zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo ochrany práv a slobôd iných patrí zákaz mučenia. Zákaz mučenia sa tradične vzťahuje, na povinnosť štátu zdržať sa konania ktoré má za následok mučenie. Porušenie zákazu mučenia môže byť spôsobené nielen konaním, ktoré porušuje zákaz mučenia, ale aj neefektívnym vyšetrovaním tohto porušenia. Znamená to, že príslušné orgány musia vždy urobiť vážne kroky s cieľom zistiť, čo sa stalo a nespoliehať sa len na rýchly alebo nepodložený závere skončiť vyšetrovanie.

Právo na osobnú slobodu patrí najzákladnejším ľudským právam. Účelom práva na slobodu je zabezpečiť, aby nebol nikto svojvoľne pozbavený slobody. Každé pozbavenie slobody musí byť v zmysle uvedených záruk „zákonné“, t. j. musí byť vykonané „v súlade s konaním ustanoveným zákonom“, a okrem toho každé opatrenie, ktorým je jednotlivec pozbavený slobody, musí byť zlučiteľné s účelom tohto práva, ktorým je ochrana jednotlivca proti svojvoľi. Väzba je najzávažnejším zásahom do osobnej slobody a do práv obvineného. Vzhľadom na závažnosť tohto zásahu vyžaduje po celý čas trvania súdnu kontrolu. Tá začína rozhodovaním súdu po obmedzení osobnej slobody obvineného a je ochranným štítom garancie dôvodnosti väzby po celý čas jej trvania.

V prípravnom konaní sa okrem práva na osobnú slobodu zásad-

ným spôsobom zasahuje aj do práva na súkromie. Súkromie je tu chápané ako intímny svet človeka, ktorý je uzatvorený pred verejnosťou a najmä pred akýmkoľvek zásahmi štátu. V zmysle ustálenej rozhodovacej činnosti ESLP, resp. Ústavného súdu, zásah do práva na súkromie sa skúma v určitej postupnosti, pričom doktrína štrasburských orgánov ochrany práva uvádza tri základné kritéria posudzovania – legalita, legitimita a proporcionalita. Pokiaľ súd skonštatuje nenaplnenie niektorého z týchto kritérií konštatuje porušenie tohto práva.²⁹²

Resumé

Human rights and freedoms are the foundation of any democratic society and every society must ensure their protection. On the one hand, the state has an obligation to protect human rights and freedoms, on the other hand, in some cases, the state interferes those rights and freedoms. In criminal proceedings, there is a conflict between the interests of the society for the detection, investigation and punishment of offenders and the interest of the protection of human rights and freedoms of all individuals. The author of the study points out the fundamental rights and freedoms which can be violated in the preliminary criminal proceedings and tries to find the limits to their interventions with pointing out the relevant case-law of the criminal courts, the Constitutional court of the Slovak republic and the European court of human rights.

Literatúra

1. ČENTÉŠ, J. *Odpočúvanie – procesnoprávne a hmotnoprávne aspekty*. Bratislava: Nakladateľstvo C. H. Beck, 2013.

²⁹² Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0356-12/ This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract No. APVV-0356-12.

2. ČIČ, M., a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2012.
3. GOMIEN, D. *Krátky sprievodca Európskym dohovorom o ľudských právach*. Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy, 1999.
4. IVOR, J. a kol. *Trestné právo procesné*. Bratislava: Iura Edition, 2010.
5. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2010.
6. *Ottův slovník naučný. Šesnáctý díl. Lih – Media*: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Praha: Argo/Paseka, 1999.
7. REPÍK, B. K otázke účinnosti dôkazov získaných na základe priznania vynúteného hrozbou mučenia. In: *Justičná revue*, roč. 60, č. 11, 2008, s. 1536 – 1544.
8. SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv v troch väzkoch*. Žilina: Eurokódex, 2011.
9. ZÁHORA, J. *Zaistenie vecí pre účely trestného konania*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru PZ, 2005.
10. ZÁHORA, J. Zákaz mučenia v medzinárodnej dimenzii. In: *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*, Bratislava 1/2007 s. 50-64.
11. ZÁHORA, J. Uchovanie počítačových údajov a ochrana súkromia. In: *Justičná revue: časopis pre právnu prax*. č. 6 – 7/2011, s. 904 – 913.

ZOZNAM AUTOROV/LIST OF AUTHORS

prof. JUDr. PAVEL BALÁŽ, CSc.

Katedra trestného práva a kriminológie,
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

prof. JUDr. HELENA BARANCOVÁ, DrSc.

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

Dr. h. c. prof. JUDr. PETER BLAHO, CSc.

Katedra rímskeho a cirkevného práva
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

doc. JUDr. EDUARD BURDA, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

prof. PhDr. JÁN ČECH, CSc.

Katedra psychológie
Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta

doc. PhDr. LUDMILA ČÍRTKOVÁ, CSc.

Policejná akadémia České republiky, Praha

JUDr. RÓBERT DOBROVODSKÝ, PhD., LL.M.

Katedra občianskeho a obchodného práva
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

JUDr. Mgr. MARTINA GAJDOŠOVÁ, PhD.

Katedra teórie práva a ústavného práva
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

prof. PhDr. JÁN GRÁC, DrSc.

Katedra psychológie
Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta

doc. PhDr. DARINA HAVRLETOVÁ, PhD.

Katedra psychológie
Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta

JUDr. MONIKA HULLOVÁ, PhD.

Katedra kriminálnej polície
Akadémia Policajného zboru v Bratislave

PhDr. MILAN KABÁT, PhD.

Pôsobil na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky

Ing. LENKA KLIMENTOVÁ, PhD.

Katedra propedeutiky právnických predmetov
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

prof. PhDr. TEODOR KOLLÁRIK, DrSc.

Paneurópska vysoká škola, Fakulta psychológie

doc. JUDr. LUCIA KURILOVSKÁ, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky,
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky
Ústav štátu a práva SAV Bratislava

prof. Ing. MIROSLAV LISOŇ, PhD.

Katedra kriminálnej polície
Akadémia Policajného zboru v Bratislave

PhDr. ALENA MAREŠOVÁ, PhD.

Institut pro Kriminologii a sociální prevenci, Praha

PhDr. KATARÍNA MIKLOŠOVÁ

Katedra propedeutiky právnických predmetov
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

PhDr. MAGDALÉNA ONDICOVÁ, PhD.

Katedra kriminológie
Akadémia Policajného zboru v Bratislave

doc. JUDr. PETER POLÁK, PhD.

Ústav verejného práva
Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

Mgr. JAROSLAV SAHUL, PhD., MPH

Operačné stredisko Záchrannej zdravotnej služby
Slovenskej republiky

PhDr. MIROSLAV SCHEINOST

Institut pro Kriminologii a sociální prevenci, Praha

doc. JUDr. TOMÁŠ STRÉMY, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

prof. JUDr. IVAN ŠIMOVČEK, CSc.

Katedra trestného práva a kriminológie
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

JUDr. LUCIA ŠIMUNOVÁ, PhD.

Katedra propedeutiky právnických predmetov
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

prof. doc. JUDr. MAREK ŠMID, PhD.

Katedra teórie práva a ústavného práva
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

doc. JUDr. MIROSLAVA VRÁBLOVÁ, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

doc. PeaDr. SAMUEL UHRIN, CSc.

Katedra kriminológie
Akadémia Policajného zboru v Bratislave

prof. JUDr. JOZEF ZÁHORA, PhD.

Ústav verejného práva
Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

IV.

AKADEMICKÉ A VEDECKÉ PÔSOBENIE PROFESORA GUSTÁVA DIANIŠKU V OBRAZE

Medzinárodná vedecká konferencia „Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach“, Trnava máj 2014.

Magisterské promócie na Trnavskej Univerzite v Trnave, Právnickej fakulte, Trnava máj 2005.

Medzinárodná vedecká konferencia „Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach“, Trnava máj 2014.

Akademické a vedecké pôsobenie profesora Gustáva Dianišku v obraze

Medzinárodná vedecká konferencia organizovaná Českou kriminologickou spoločnosťou, Praha 2013.

Medzinárodná vedecká konferencia – 50. výročie Inštitútu pre kriminológiu a sociálnu prevenciu, Praha september 2010.

Medzinárodná vedecká konferencia „Metodológia kriminologického výskumu“,
Trnava 2011.

Medzinárodná vedecká konferencia „The counteraction of Ethnic,
Religious and Youth Extremism“ Omsk december 2014.

Akademické a vedecké pôsobenie profesora Gustáva Dianišku v obraze

Beáňa Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave,
Trnava november 2014.

Psychológ medzi právnikmi

*Pocta profesorovi Gustávovi Dianiškovi
k 75. narodeninám*

Editori/Edited by
doc. JUDr. Tomáš Strémy, PhD.
JUDr. Lucia Šimunová, PhD.
JUDr. Andrea Gregušová
Mgr. Kristína Jurišová

Zodpovedný redaktor Jozef Molitor
Grafická úprava a zalomenie Jana Janíková
Obálka Marek Petržalka

Pre Právnickú fakultu TU v Trnave vydalo
vydavateľstvo TYP1 UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS,
spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, v roku 2015
ako 163. publikáciu.
Vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

ISBN 978-80-8082-831-8

EAN 9788080828318